

ERGENLİK DÖNEMİ DİN EĞİTİMİNDE İTAAT VE ÖZGÜRLÜK DENGESİ

Rabiye CAMADAN

Yüksek Lisans Tezi

Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı

Doç. Dr. Ömer DEMİR

2021

(Her hakkı saklıdır)

T.C.
BAYBURT ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI

ERGENLİK DÖNEMİ DİN EĞİTİMİNDE İTAAT VE ÖZGÜRLÜK DENGESİ
(Balance of Obedience and Freedom in Adolescent Religious Education)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Rabiye CAMADAN

Danışman: Doç. Dr. Ömer DEMİR

Bayburt
Ocak, 2021

KABUL VE ONAY TUTANAĞI

Doç. Dr. Ömer DEMİR danışmanlığında, 172110002 numaralı Rabiye CAMADAN tarafından hazırlanan “Ergenlik Dönemi Din Eğitiminde İtaat ve zgrlk Dengesi” adlı bu çalışma 29/01/2021 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı, Programında Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Dr. Selahattin YAKUT

İmza:

Jüri yesi : Doç. Dr. Ömer DEMİR

İmza:

Jüri yesi : Dr. Fatih KAYA

İmza:

Bu tezin Bayburt Üniversitesi Lisansüstü Eğitim ve ğretim Yönetmeliği’nin ilgili maddelerinde belirtilen şartları yerine getirdiğini onaylarım.

...../...../.....

Doç. Dr. Fatih GÜRBÜZ

Enstitü Müdürü

ETİK VE BİLDİRİM SAYFASI

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “Ergenlik Dönemi Din Eğitiminde İtaat ve Özgürlük Dengesi” başlıklı çalışmanın tarafımdan bilimsel etik ilkelere uyularak yazıldığını ve yararlandığım eserleri kaynakçada gösterdiğimi beyan ederim.

... / ... / 20..

İmza

Rabiye CAMADAN

TEŞEKKÜR

Çalışmamda bana rehberlik eden danışmanım Sayın Doç. Dr. Ömer DEMİR'e teşekkürlerimi sunuyorum. Her zaman desteğini arkamda hissettiğim babam Kadir CAMADAN'a, annem Mahbub CAMADAN'a, bu süreçte beni yalnız bırakmayan kardeşlerime, dostlarıma ve nişanlıma sonsuz teşekkürlerimi sunuyorum.

ÖZ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ERGENLİK DÖNEMİ DİN EĞİTİMİNDE İTAAT VE ÖZGÜRLÜK DENGESİ

Rabiye CAMADAN

Ocak-2021, 151 sayfa

Din eğitimi ilk eğitim kurumu olan ailede başlamaktadır. Çocukluk döneminde kayıt, taklit ve özdeşim yoluyla gerçekleşen din eğitimi ergenlik dönemine gelindiğinde bir takım farklılıklar gözlenmektedir. Ergenlik dönemi hızlı fizyolojik gelişimlerin getirdiği psikolojik değişimlerle birlikte gençlerin din eğitiminde farklı ihtiyaçlar doğurmaktadır. Çocukluk döneminde ebeveynlerine kayıtsız itaat eden birey ergenlik döneminde baş kaldırmaya, sorgulamaya ve eleştirmeye başlayarak entelektüel bir çaba içerisine girebilmektedir. Ebeveynlerde çocuklarının otoritesinden kurtulmaya çalışma ve bağımsız davranma istemini kabullenmekte zorlanabilmektedir. Bu nedenle din eğitim verirken itaat ve özgürlük arasındaki dengeyi sağlamakta zorlanabilmektedirler. Çalışmamızın amacı ebeveynlerin ergen çocuklarının din eğitimlerinde itaat ve özgürlük dengesini sağlamalarına yardımcı olmaktır. Etkili ve verimli bir din eğitimi için bu dengenin gözetilmesi önem arz etmektedir.

Bu çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden kaynak tarama kullanılmıştır. Konuyla ve temel kavramlarla ilgili literatür taraması yapılarak veriler ortaya konulmuştur. Çalışma üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde itaat ve özgürlük dengesinde ortaya çıkan temel kavramlara yer verilmiştir. İkinci bölümde itaat ve özgürlük dengesi bağlamında ergenlik dönemi özellikleri incelenmiştir. Üçüncü bölümde ergenlik dönemi ailede din eğitiminde itaat ve özgürlük dengesi araştırılmıştır.

Yapılan araştırmanın sonucunda ergenlik döneminde ebeveynlerin din eğitiminde gencin gelişim özellikleri göz önünde bulundurularak itaat özgürlük dengesi sağlanması gerektiği yargısına varılmıştır. Bu çalışmada ergenlik dönemindeki gençler için ebeveynlere ve eğitimcilere din eğitiminde itaat ve özgürlük dengesi kurmada rehberlik edecek bir takım ilkeler öne çıkarılmıştır.

Anahtar Sözcükler: Din eğitimi, ergenlik dönemi, itaat, özgürlük.

ABSTRACT
POST GRADUATE THESIS
BALANCE OF OBEDIENCE AND FREEDOM IN ADOLESCENT RELIGIOUS
EDUCATION

Rabiye CAMADAN

January-2021, 151 Page

Religious education is initiated in family as first education organization. While it is occurred in ways of record, repetition and identification in childhood periods, in adolescence periods, it is observed some kind of differences. It is required different education methods with respect to fast physical and phycological changes by adolescents. Adolescence having been satisfied by parents in childhood periods, can engage with intellectual efforts by revolving, questioning and criticizing in adolescence periods. It can be compelled parent to accept that offspring desires and efforts of independence and breaking of authority. Therefore, it is difficult to provide balance of obedience and freedom in adolescence religious education. Aim of this study is parent to provide balance of obedience and freedom in adolescence religious education. It is significant for effective and acceptable religious education.

In this thesis, literature review, one of the qualitative research techniques, is used. Data is summited by examination the issues and basic concepts related with this issue. The study consists of three parts. In first part, it is presented to basic concept of obedience and freedom balance. Then, characterization of adolescence period in a concept of obedience and freedom balance is investigated in second part. In the third part, obedience and freedom balance in adolescence period is analyzed especially in family.

In conclusion, it is proved necessity of obedience and freedom balance providing by parent with respect to physical change in adolescence period. It is promoted fundamental principles for counselling parents and pedagogues about providing obedience and freedom balance.

Key Words: Religious education, adolescence, obedience, freedom.

İÇİNDEKİLER

ETİK VE BİLDİRİM SAYFASI.....	i
TEŞEKKÜR.....	ii
ÖZ.....	iii
ABSTRACT	iv
İÇİNDEKİLER.....	v
KISALTMALAR VE SİMGE DİZİNİ.....	viii

GİRİŞ

I. Araştırmanın Konusu ve Problemi	1
II. Araştırmanın Amacı	2
III. Araştırmanın Önemi ve Gerekçesi.....	2
IV. Araştırmanın Yöntemi	3
V. Araştırmanın sınırlılıkları	3
VI. Varsayımlar	4

BİRİNCİ BÖLÜM

İTAAT VE ÖZGÜRLÜK DENGESİNDE ORTAYA ÇIKAN TEMEL KAVRAMLAR

1.1. EĞİTİM.....	5
1.2. DİN.....	6
1.3. İTAAT	8
1.4. OTORİTE	11
1.5. ÖZGÜRLÜK.....	13
1.6. DİSİPLİN	17
1.7. AİLE	18
1.8. BENLİK	19
1.9. KİMLİK	21
1.10. Kişilik.....	22

İKİNCİ BÖLÜM

İTAAT VE ÖZGÜRLÜK DENGESİ BAĞLAMINDA ERGENLİK DÖNEMİ

ÖZELLİKLERİ.....	24
2.1. ERGENLİĞİN TEMELİ OLARAK ÇOCUKLUK DÖNEMİ	24
2.2. ERGENLİK DÖNEMİ	27
2.2.1. Psikolojik Değişim	30
2.2.2. Cinsellik.....	33

2.2.3. Kişilik Gelişimi.....	34
2.2.4. Kimlik Arayışı	35
2.2.5. Ergenlik Dönemi Sorunları.....	37
2.3. ERGEN EBEVEYN İLİŞKİSİ.....	39
2.3.1. Ebeveynlerin Ergene Yaklaşımı	39
2.3.2. Ergenin Gözünde Ebeveynleri.....	43
2.3.3. Ebeveyn Tutumlarının Ergenin Kişilik Gelişimine Etkisi.....	44
2.4. ERGENLİK DÖNEMİ ÇEVRE İLE İLİŞKİLER.....	52
2.4.1. Karşı Cinsle İlişkiler.....	55
2.4.2. Ergenlik Dönemi Arkadaş İlişkileri.....	55
2.4.3. Medyanın Ergenlik Dönemine Etkileri.....	56

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ERGENLİK DÖNEMİ AİLEDE DİN EĞİTİMİNDE İTAAT VE ÖZGÜRLÜK DENGESİ

3.1. İTAAT ÖZGÜRLÜK VE DİN EĞİTİMİ.....	60
3.2. AİLEDE DİN EĞİTİMİNDE İTAAT VE ÖZGÜRLÜK DENGESİ	65
3.3. İTAAT VE ÖZGÜRLÜK DENGESİ BAĞLAMINDA DİN EĞİTİMİNDE DİKKAT EDİLMESİ GEREKEN HUSUSLAR	84
3.4.1. Fiziki ve Ruhsal Gelişim	85
3.4.2. Terbiye.....	88
3.4.3. Disiplin	92
3.4.4. Ödül ve Ceza	95
3.4.5. Gönüllük ve Sevgi	103
3.4.6. Zamanlama	108
3.4.7. Tutarlılık	111
3.4.8. Rol Model Olmak	112
3.4.9. Fırsat Tanımak.....	119
3.4.10. Sabırlı ve Anlayışlı Olmak	122
3.4.11. Uyarılarda Bulunmak ve Tecrübeleri Aktarmak	126
3.4.12. Medyanın Kontrollü Kullanımı	129
3.4. OTORİTE VE ÖZGÜRLÜK DENGESİ BOZULDUĞUNDA ORTAYA ÇIKABİLECEK SONUÇLAR.....	132
SONUÇ	137
ÖNERİLER.....	140

KAYNAKÇA	143
ÖZGEÇMİŞ.....	151

KISALTMALAR VE SİMGE DİZİNİ

a.s.: Aleyhis selam

Çev. : Çeviren

Ed. : Editör

Hız. : Hazreti

vb.: ve benzeri

vd.: ve diğerleri

vs.: vesaire

GİRİŞ

I. Araştırmanın Konusu ve Problemi

Ergenlik çocukluktan yetişkinliğe geçiş dönemidir. Ergenlik döneminde birtakım fizyolojik ve psikolojik değişimler yaşanmaktadır. Ergen çoğu zaman bu sorunlarla nasıl başedeceğini ve neye tutunacağını bilemez. İç dünyasında karmaşık duygular yaşar. Ergenin yaşadığı bu karmaşık durum ebeveynleriyle ve dış dünyayla çatışma yaşamasına neden olur.

Ergenlik döneminin kendine has yapısı ve gelişim özellikleri bu evrede ergene yaklaşım, din eğitimi konusunda daha itinalı davranmayı gerektirmektedir. Ergenlik dönemi kendisinden önceki çocukluk döneminden bağımsız değildir. Ergenlik döneminde ebeveynlerin tesiri çocukluk dönemine nazaran azalmaktadır. Ergenlik dönemi sıkıntılı, stresli ve problemli gelişim özellikleri nedeniyle ebeveynlerin onlarla baş edebilme ve sağlıklı bir ilişki kurabilmesini zorlaştırmaktadır.

Ergenlik döneminde yaşanan fizyolojik değişimler bir takım psikolojik problemleride beraberinde getirmektedir. Bu değişimler karşısında ebeveynler farklı tutumlar geliştirmektedirler. Ebeveynlerin geliştirdiği tutumlar din eğitimi açısından olumsuz sonuçlara yol açabilmektedir. Ergenlik döneminde uyanan “bağımsızlık arzusu, gençlerin davranışlarında kendini gösteren isteklerden birisidir. Evde geçirdiği zamanı azaltıp, anne babayla olan irtibatını yavaş yavaş indirgemesi, buna karşılık arkadaşlarıyla daha fazla zaman geçirip, yetişkinler için bazı normal olmayan davranışları cesurca yapmaları ve büyüklere karşı gelip, kendi görüşlerini savunmaları, bağımsızlık isteğinin alametlerinden yalnızca bir kaçıdır.”¹

Aile bireyin otoriteyle ilk tanıştığı ortamdır. Bu otorite duygusal bir bağa dayanmaktadır. “Gencin duygusal nitelikli aile otoritesinden yapılandırılmış kurallar sistemi ile ilk tanışma alanıdır. Bu yüzden sınırlarını test ettiği bir ortamdır da. Bir şekilde kendini burada göstermek arzusunda olacaktır. Ve özgür davranmak isteyecektir. Böyle bir anlayış da otorite ile çatışmayı beraberinde getirecektir.”² “ergenlik döneminde anne baba kontrolüne karşı gelişen tepkiye koştur olarak, otorite desteğine olan gereksinim, duygusal gerginliğe neden olur. Başka bir deyişle ergen isyankâr tavır alışının yanında anne ve babasının desteğine gereksinim duyar. Bu çift kutupluluk ergenin iç çatışmasını artıran bir nedendir.”³ Ergenin ebeveynleri ile yaşadığı bu çatışma din eğitimini de etkilemektedir.

¹ Ali Hacı Dehabadi, Ali Huseynizade, *İslami Açından Gençlik Psikolojisi*, trc. Hasan Bedel, (İstanbul: el-Mustasfa Yayınları, 2013), 71.

² Orhan Gümüşel, *Genciz Biz*, 1. Baskı, (İstanbul: Timaş Yayınları, 2017), 146.

³ Haluk Yavuzer, *Çocuk Psikolojisi*, 43. Baskı, (İstanbul: Remzi Kitabevi, 2019), 287.

Ebeveynlerin bazı tutumları ergenin din eğitimini olumsuz yönde etkilemektedir. Bunlar; “dini konulardaki bilgisizlik ya da yanlış bilgilenmeler, yetişkinlerin dinin buyruk ve yasakları noktasında ergene yönelik aşırı tahakküm ve zorlamaları, ergenler tarafından dini bilgilerle bazı bilimsel bilgilerin birbiriyle bağdaştırılamaması, bazı ergenler için dinin, ilerleme ve gelişmeye karşı ve geri kalmışlığın bir sebebi olarak görülebilmesi, dindar olarak gördükleri bazı şahsiyetlerin istenmeyen ve beğenilmeyen kişilik özellikleri ve ergenlerin kendilerine örnek ve rol model olarak seçtiği, özdeşleştiği kimselerin dini yaşam tarzını benimsemeyen, seküler bir dünya görüşüne sahip olan kimselerden olması, ergenlerin dini şüphe ve tereddüt yaşamalarına neden olan diğer etmenlerdir.”⁴

Değişen dünya ve çağın özellikleri göz önünde bulundurulduğunda günümüzde din eğitimini araştırmalarının yeterli olmadığı görülmüştür. Ebeveynlerin ergenlerin din eğitiminde itaat ve özgürlük dengesi sağlamada konusunda yeterli kaynaklara sahip olmadığı tespit edilmiştir. Bu çalışmada ebeveynlerin din eğitiminde itaat ve özgürlük dengesi sağlamada yaşadıkları zorluklar ve denge problemi çalışılmıştır.

II. Araştırmanın Amacı

Ergenlik dönemi yapısı itibarıyla problemleri bir dönemdir. Çalışmamızda ebeveynlerin ergenlik döneminde ergenlere ve eğitimcilere din eğitimi yaklaşımları hususunda yardımcı olmak amaçlanmıştır.

Ergenlikte uyanan dini şuurlu ve bağımsızlık duyguları gencin dünyasında önemli bir yere sahiptir. Çalışmamızda ergenlerin yaşadığı dini uyanış ve bağımsızlık duygularının din eğitimine yansımaları incelenmiştir. Ebeveynlerin tutum ve yaklaşımları ergenin dini yaşantısını şekillendiren önemli faktörlerden biridir. Ergenlik döneminde uyanan bağımsızlık duygusu ebeveyn tutumlarıyla birlikte değerlendirilerek bu süreçte ebeveynlere ve eğitimcilere katkı sağlamak amaçlanmıştır.

III. Araştırmanın Önemi ve Gerekçesi

Ergenlik dönemi insan ömrünün önemli gelişim noktalarından biridir. Birçok ilkin yaşandığı bu dönemde genç, vücudundaki biyolojik ve zihnindeki bilişsel değişimlere ayak uydurmaya çalışmaktadır. Bu dönem onun için zorlu, stresli ve bunalımlı bir evredir. Ergenin yaşadığı fizyolojik ve psikolojik gelişimler dini açıdan kendini göstermektedir. Ergenlik döneminde dini şüphe, merak ve ilgide bir canlanma yaşanır. Onun sağlıklı gelişimi için din

⁴ Feyza Nur Kaleci, *Ergenlik Dönemi Kimlik Oluşumunda Dinin Rolü (Konya İli Örneği)* (Yüksek Lisans Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, 2016), 63.

duygusuna, merakına, ilgi ve ihtiyaçlarına bu araştırmalar doğrultusunda eğitimcilere yardımcı olacak ilkeler çıkarmak hedeflenmiştir.

IV. Araştırmanın Yöntemi

Bir araştırma o alanda daha önce oluşturulmuş literatür taraması ve incelemesi ile başlar.⁵ Litertür taraması yöntemi araştırılmak istenen konuda kuramsal temel oluşturmayı, bilgi toplamayı ve benzer çalışmaları incelemeyi sağlar. Böylece yapılacak çalışmanın planlanması ve şekillenmesine yardımcı olur.⁶ Aynı zamanda literatür taraması araştırılacak konu hakkında daha önce yapılmış olan çalışmaların, belirli bir sistematığe göre toplanmasını ve kategorize edilmesini sağlar. Literatür taramasının etkili ve verimli olabilmesi için yeteri kadar kaynağa ulaşmak gerekir.⁷ Nitel araştırmalar insanların bir davranışı gerçekleştirmesinin altında yatan nedeni araştırır. İnsanın etkilendiği çevresel faktörleri inceler ve anlamlandırmaya çalışır.⁸

Bu çalışmada nitel araştırma yapılmıştır. Konu ile alakalı yazılı kaynaklar ve literatür taranmıştır. Doküman inceleme tekniğine uygun aşamalar izlenerek bu çalışma ortaya konulmuştur.

V. Araştırmanın sınırlılıkları

Çalışmamız da ergenlik dönemi din eğitiminde itaat ve özgürlük dengesi araştırılırken ebeveyn-ergen ilişkisi olarak sınırlandırılmıştır. Ebeveynlerin ergen çocuklarına din eğitimi verirken sağlaması gereken itaat ve özgürlük dengesi üzerinde durulmuştur.

Din eğitiminden sorumlu birçok şahıs ve kurum bulunmaktadır. Bu alışma din eğitiminde ilk ve en etkili eğitim kurum olan aile ile sınırlandırılarak araştırma yapılmıştır.

Din eğitimi alanında akademik çalışmalarda son dönemler de yoğunlaşma görülmektedir. bu nedenle ergenlik dönemi din eğitiminde itaat ve özgürlükle doğrudan alakalı bir eser bulunmamaktadır. Her ne kadar konuyu doğrudan ele alan eserler olmasa bile dolaylı değinen eserlerden yararlanılmıştır. Konumuzla yakından ilişkili olan disiplin, ödül, ceza, kişilik, kimlik, benlik gibi kavramlardan yola çıkılarak, bunları ele alan eserlerden yararlanılmıştır.

⁵ şener Büyüköztürk vd., *Bilimsel Araştırma Yöntemleri* (Ankara: Pegem Akademi, 2017), 26.

⁶ Büyüköztürk vd., *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*, 47.

⁷ Salih Çepni, *Araştırma ve Proje alışmalarına Giriş* (Trabzon: Celepler Yayınevi, 2014), 165.

⁸ Zeki Karataş, “Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri” *Manevi Temelli Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi* 1/1 (Ocak, 2015), 79.

VI. Varsayımlar

Ergenlik dönemi din eğitiminde itaat ve özgürlük dengesi konusu eserlerde yeterince işlenmemiştir. Bu konu da gereğince araştırma ve çalışma yapılmamıştır. Doğrudan kaynaklara ulaşamamış, dolaylı kaynaklardan yararlanılmıştır.

Ailede din eğitimi dini gelişim sürecinde önemli bir yere sahiptir. Özellikle ergenlik dönemine gelindiğinde gencin dini alt yapısını ailede aldığı din eğitimi oluşturacaktır. Ergenlik döneminde verilen din eğitimi de bu temel üzerine yükselecektir. Bu nedenle ergenlik dönemi din eğitiminin bilimsel veriler doğrultusunda yapılması gerekmektedir.

Ergenlik dönemi ailede yapılan din eğitiminde itaat ve özgürlük konusunda başarısızlıklar olduğu varsayılmıştır.

Ebeveynlerin din eğitimi verirken otoriter bir tutum takındığı öngörülmüştür. Bu durumun ergenin gelişimine ve dini yaşamına zarar verdiği düşünülmüştür.

Ebeveynlerin otoriter bir tutum takınabileceği gibi aşırı özgürlükçü bir yaklaşım sergilediği varsayılmıştır. Bu doğrultuda ebeveynlerin umursamaz ve ilgisiz olmaları gencin dini yaşantısının zayıf kalmasına yol açabileceği kanısına varılmıştır.

Ebeveynler din eğitimi verirken ergen çocuklarına nasıl yaklaşımları gerektiğini ve itaat-özgürlük dengesi kurmada zorluk çektiğikleri varsayılmıştır. Ergenler üzerinde otorite kurmak ve başıboş bırakmak arasında kaldıkları düşünülmektedir. Çalışmamızda da bu hipotez üzerinden çözüm üretilmek istenmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

İTAAT VE ÖZGÜRLÜK DENGESİNDE ORTAYA ÇIKAN TEMEL KAVRAMLAR

Ergenlik dönemi din eğitiminde itaat ve özgürlük dengesi konusunun daha iyi anlaşılması için konuyla yakından ilişkili temel kavramlar bu bölümde ele alınmıştır. Eğitim, din, itaat, otorite, özgürlük, disiplin, isyan, aile, iletişim gibi temel kavramlar konuyla ilişkilendirilerek açıklanmıştır. Aynı zamanda ergenlik döneminde verilen din eğitimi doğrultusunda şekillenen benlik, kimlik, kişilik gibi kavramlara da yer verilmiştir.

1.1.EĞİTİM

“Türkçede “eğitim” kelimesinin karşılığı olan “education” sözcüğünü tahlil etmek gerekir. “Education” sözcüğü Latince bir kökten türemiştir. Sözcük köküne bakıldığında zaman “educare” ve “educere” kelimeleri ile karşılaşmaktadır. Yalnız bu iki kelime yazılış ve okunuş olarak birbirlerine benzer olsalar da aslında anlam olarak birbirlerine oldukça uzaktırlar. “Educare” sözcüğü, öğrenen kişiye özel bir beceri kazandırmak için talim ettirmek anlamına gelir.”⁹ Eğitim eğ/eğmek fiil kökünden türemiş bir kavramdır. Bir şeyin, nesnenin, insanın eğilmesi, bükülmesi, kontrol altına alınması ya da istenilen şekle sokulması anlamlarına gelir. Başka bir deyişle eğitilen varlığın istenen şekle sokulmasıdır. Buradan anlaşılacağı üzere ortada eğilip, bükülüp, istenilen şekle girmesi beklenen bir malzeme ve bu malzemeyi eğip, bükerek, belirli şekillere sokmak isteyen birileri vardır. Asıl sorun kim ya da kimlerin niçin ve nasıl eğitildiğinin veya kimler tarafından niçin ve nasıl eğilmek istendiğidir.¹⁰ Eğitim: bilinçli olarak yapılan ve birçok değişim sürecini kapsayan bir faaliyettir. Bilinçli yapılan bu eylemin amacı toplum yapısına uygun davranış değişiklikleri meydana getirmektir. Böylece birey toplumun doğal bir üyesi haline gelebilmek için doğal bir süreçten geçer.¹¹ Eğitim, öğrenme faaliyetinin, süreçlerin ve unsurların sistemli bir biçimde çalışması sonucunda meydana gelen davranış değişiklikleridir. Bu davranışların eğitilen tarafından kazanılmasını sağlayacak çaba ve çalışmalara da yine eğitim kapsamındadır. Eğitimin bir süreç ifade ediyor olması, bir yönüyle insanın eğitilebilirliğinin de sınırlı olmadığını, yaşam boyu devam ettiğini göstermektedir. Bu nedenle insanla eğitim arasında süreklilik gösteren, hareketli ve fonksiyonel bir ilişki vardır.¹²

⁹ Ercan Geçgin, *Ergenlik Dönemi Din Eğitiminde Sosyal Çevrenin Etkisi* (Kilis: Kilis 7 Aralık Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 7.

¹⁰ İsmal Bünyamin Erdem, *Ali Haydar Taner'in Eğitim ve Din Eğitimi Görüşleri* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2007), 24.

¹¹ Geçgin, *Ergenlik Dönemi Din Eğitiminde Sosyal Çevrenin Etkisi*, 8.

¹² Şükrü Keyifli, "Eğitim ve Din Eğitimi", *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 13/2 (Haziran 2013), 106-107.

İnsan her türlü kültürel birikimini sonraki nesillere aktarma ihtiyacı duyan sosyal bir varlıktır. Bu nedenle eğitimin insan hayatında yadsınamaz bir yeri vardır.¹³ Eğitim, yeni nesli toplum da yerini alması için hazırlarken, gereken bilgi, beceri ve donanımı elde etmelerine, kişiliklerini geliştirmelerine katkı sağlayan en önemli faktörlerdendir. Eğitim, aynı zamanda bireyin davranışlarında kendi yaşantısı yoluyla ve kasıtlı olarak istendik davranış değişikliği meydana getirme sürecini ihtiva eder.¹⁴

Eğitim, gelecek nesillere kültür aktarımında önemli bir faktördür. Eğitimin amacı yeni nesilleri kendilerine, çevrelerine ve vatanlarına vefalı, inandıkları değerlere uygun yaşayan birer birey olacak şekilde yetiştirmektir.¹⁵ Bireysel psikoloji, bütün çocukların eğitimine ve ussal yeteneklerinin bireysel olarak geliştirilmesine özen gösterilmesini, bunun içinde onların daha çok cesaretlendirilip özgüven duygularının pekiştirilmesini, karşılaştıkları zorlukları yenilmez engeller gibi değil, üzerlerinde yürünüp üstesinden gelinecek sorunlar gibi görmelerinin çocuklara öğretilmesini ister.¹⁶

1.2. DİN

Dil âlimleri, din kavramının Arapça “deyn” kökünden türediğini belirtmişlerdir. Din kavramının masdar veya isim olduğunu kabul ederler. Cevherî dinin “âdet, durum; ceza, mükâfat; itaat şeklinde başlıca üç anlam ihtiva ettiğini ifade etmiştir. Terim olarak ise dinin itaat anlamından geldiğini belirtmiştir.¹⁷

Din farklı boyutları ve ilgi alanları dolayısıyla birçok şekilde tanımlanmıştır. Bu tanımlardan bazıları şöyledir: Din, akıl sahibi bireyleri peygamberlerin bildirdiği gerçekleri benimsemeye ve uygulamaya çağıran ilâhî kaynaklara dayanan kanunlardır.¹⁸ Tanrı'ya, fizikötesi güçlere, çeşitli kutsallık atfedilen varlıklara inanmayı ve tapınmayı sistemleştiren toplumsal bir dayanağı olan kurumdur.¹⁹ Din, inananlarına gerekliliklerini ve yaşam biçimini telkin eden, ilahi kurallardan oluşan bir sistemdir. Özellikle insanın cevap bulamadığı metafizik konularda din, akla uygun yanıtlar sunarak insanları bilgilendirir, tatmin eder. Din aynı zamanda ona tabi olanların manevi hayatını düzenleyerek kendisini psikolojik anlamda daha iyi hissetmesini sağlar. Din bireysel ve toplumsal hayatı düzenlediği gibi insanın hem iç

¹³ Geçgin, *Ergenlik Dönemi Din Eğitiminde Sosyal Çevrenin Etkisi*, 6.

¹⁴ Erdem, *Ali Haydar Taner'in Eğitim ve Din Eğitimi Görüşleri*, 23.

¹⁵ Muhammed Aydın, "Kur'an Ve Sünnet'e Göre Çocuk Gelişiminde Ödül Ve Ceza", *Sakarya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 0/13 (Nisan 2014), 76.

¹⁶ Alfred Adler, *Çocuk Eğitimi*, çev. Kamuran Şipal (İzmir: Cem Yayınevi, 2019), 175.

¹⁷ Günay Tümer, “Din”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Erişim 31 Aralık 2020).

¹⁸ Günay Tümer, “Din”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Erişim 31 Aralık 2020).

¹⁹ TDK, “Din” (Erişim 9 Ocak 2021).

dünyasına hem de dış dünyasına yön verir.²⁰ Dinler belirlediği esaslara tümüyle inanılmasını, benimsenmesini, itaat edilmesini ve uygulanmasını isterler. Başta peygamberler olmak üzere dinlerin bağlıları insanları kendi dinlerine inanmaya davet ederler. Allah da Kur'an'ı Kerim de kullarından, belirlediği kurallara tam bir teslimiyetle inanmasını emretmektedir.²¹ Kur'an-ı Kerim'de ise din kavramı itaat, teslimiyet, ibadet, millet, ceza, mükâfat, hesap, hüküm anlamlarına gelmektedir. "Allah katında din kesinlikle İslam'dır."²² Ayeti ile de Allah katında dinin İslam'dan ibaret olduğu belirtilmiştir. Buna göre din itaat ile özdeş anlamlar da kullanılmakla beraber, itaat edilmeye layık bir hayat nizamı anlamında da kullanılmıştır.²³

Dinin kökleri insanın varoluşu kadar eskiye dayanır. İster beşeri, ister ilahi olsun bütün dinlerde üstün bir kuvvete, başka bir âleme inanma, sorumluluk duygusu kazandırma, inançların mevcudiyeti, var olan başlıca temel amillerdendir. İnsanın varoluşu ile ilgili sorulan birçok sorunun muhatabı dindir. Bunlar "nereden geldik, nereye gideceğiz, yaratılışımızın gayesi nedir" gibi dinler tarafından cevaplanabilecek suallerdir. Aynı zamanda din, ahiret hayatı, yok olmak ve kaybolup gitmek gibi insanlara ürperti veren sorulara cevap verir. Aynı zamanda din insanlara yaşama direnci verir. Dünya hayatında yaşanan çaresizlikler karşısında ümit ve imkânların tükendiği yerde insanlara sığınak olur.²⁴

Din bireyi biyolojik ihtiyaçlarının, içsel dürtülerinin yarattığı korku ve bencilliğin baskısından kurtarmak ister. Bireyin bunlardan kurtulması, hayata uyum sağlaması ve diğer unsurlarla daha sağlıklı bir ilişki kurması anlamına gelir. Bireyin, varlığının riskte olduğu korkusundan kurtulmasına ve diğer bireylerle güvene dayalı bir ilişki kurmasını sağlar. Böylece saldırganlık ve öfke duyguları yerini sağduyu ve karşılıklı anlayışa bırakır. Çünkü birey din sayesinde organizma olmanın gerektirdiği birçok ihtiyacın baskısından kurtulmuş olur. Böylece aklın ve arınmış bir kalbin yönlendirmesi çevresiyle sağlıklı bir yaşam sürebilir.²⁵

Kur'an-ı Kerim'de de din ile insan arasındaki ilişkinin fonksiyonelliği dile getirilmiştir. Kur'an'a göre din, bilinmesi, uyulması ve itaat edilmesi gereken Allah'ın mesajlarını içeren insan hayatının tümüne hitap eden bir yaşam biçimi sunar. İnsanların dinin varlığından haberdar olmaları ve gereklerine uygun bir yaşam sürmeleri emredilmiştir.²⁶ Din, insanların kemale erme

²⁰ Geçgin, *Ergenlik Dönemi Din Eğitiminde Sosyal Çevrenin Etkisi*, 80.

²¹ Hüseyin Peker, *Din Psikolojisi* (İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2008), 73.

²² al-i İmrân 3/19.

²³ Osman Eyüpoğlu - Niyazi Usta, "İtaat Kavramının Gerekçeleri Açısından Kur'an'ın Eleştirel Düşünceye Bakışı", *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 19/2 (Aralık 2019), 350.

²⁴ Osman Cilacı, "Günümüzde Din İnancı Ve Din Eğitimi", *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3/3 (Nisan 1990), 191.

²⁵ Nafiz Uğurlu, *Din Eğitimi Perspektifinde Kant'ın Eğitim Görüşü* (Şanlıurfa: Harran Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2015), 26.

²⁶ Keyifli, "Eğitim Ve Din Eğitimi", 115.

kabiliyetini olgunlaştırdığı gibi, yol gösterici bir rehber ve bu dünyadaki görevlerini açıklayıcıdır. İşte bu şekilde ona gerçek kimliğini kazandırmada yardımcı olur. Öte yandan din, gençleri yanlış davranışlardan alıkoyup, uzaklaştırır, ruhuna paklık, letafet ve saflık kazandırır. Bunun yanı sıra dindarlık, kişiye yetenek ve kapasitesinden faydalanma imkânı sağlar. Böylece din gençleri ruhuna uygun olarak sosyal hayata aktif olarak yöneltir.²⁷

Din, Allah'ın çizdiği sınırlar içinde yaşayan insanları, hayatın belirsizlik ve karanlığından kurtararak, yaşamalarını kolaylaştırır. Mümin bilir ki, kendi bilgisizliğinin ve acziyetinin ötesinde her şeyi kuşatan Allah'ın sonsuz bilgisi ve kudreti vardır. Bu belirlilik, gerçek bir dindara sığınma duygusu verir, hürriyet ve rahatlama hissi yaşatır.²⁸ Dindar insanlar günlük stres, sıkıntı ve olaylara takılıp kalmaz. Yaşadığı olaylar zihnini olumsuz anlamda meşgul etmez. Böylelikle din, insanların zihin dünyasını düzenleyerek özgür irade geliştirmesini sağlar.

1.3. İTAAT

İtaat sözlükte: “baş eğmek, emredileni yerine getirmek, söz dinlemek” anlamındaki tav’ kelimesinin kökünden türemiş olup aynı mânâyı taşır.²⁹ “İtaat kelimesinin temel anlamı inkıyattır. İnkıyat boyun eğmek anlamına gelmektedir. Dolayısıyla itaat bir emre, otoriteye ve güce boyun eğmek demektir. Bu yüzden bize göre itaat kelimesi astüst ilişkisini ve mertebeyi gerekli kılmakta ve kişinin kendi dışındaki bir unsura boyun eğmede etkisini gösteren müeyyide, yaptırım, zorlama gibi kavramları da içerisinde barındırmaktadır.”³⁰ İtaat: Ferdin hiç tereddüt etmeden bir dış otoritenin istek ve emirlerine uyması, boyun eğmesi anlamına gelir. Tanımda öne çıkan özelliklerden biri de otoriteye tereddüt etmeden, istek ve emirlerine uymaktır. Bu bağlamda itaat, isteğe bağlı veya korkuya dayalı olmak üzere iki çeşit olabilir. Bu iki itaat çeşidinden isteğe dayalı olanı eğitimin hedeflerine daha uygundur. Özellikle din eğitiminde ahlaki kurallar, ibadetler gibi daha birçok ritüelin yerine getirilmesinde sevgiye dayalı itaat ve bağlılığın olması yapılan eylemi anlamlı kılacaktır. Bu nedenle ibadetlerin yerine getirilmesinde bağlılık ve itaat kavramları ait olma, buyrukları yerine getirme açısından önemli bir yere sahiptir.³¹ Kur’ân’da söz edilen itaatle anlamca yakın ilişkisi bulunan “esleme” fiili, evrende tevhidin sağlanmasının ancak insanın yaratıcısına hakkıyla itaat etmesiyle gerçekleşeceğini belirtilmektedir. Bu nedenle insanlar birçok âyette Allah’a itaat etmeye ve

²⁷ Dehabadi-Huseynizade, *İslami Açından Gençlik Psikolojisi*, 54.

²⁸ Hayati Hökelekli, *Çocuk Genç Aile Psikolojisi ve Din* (İstanbul: Dem Yayınları, 2016), 58.

²⁹ Ömer Mahir Alper, “İtaat”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Erişim 31 Aralık 2020).

³⁰ Hamza Sadan, “İtaat ve İtiba Kavramlarının Anlamsal Çerçevesi ve Kur’an’da Kullanımı”, *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 0/35 (Haziran 2020), 188.

³¹ A. Vahit İmamoğlu, “Bağlılık Ve İtaat Duygusuna Dini Ve Psikolojik Yaklaşım”, *Dini Araştırmalar Dergisi* 6/18 (Haziran 2004), 130.

teslimiyete davet edilmektedir. İnsanın Allah'la ve kainatla ilişkilerinin yaratılışına uygun olabilmesi için bu tevhid davetine icabet etmesi gerekmektedir. Bu şekilde yaratıcısı ile kainatla ve diğer insanlarla uyumlu ilişkiler kurabilir.³²

İtaat fiili, bilinçli bir canlı olan insanın ihtiyaç duyduğu doğal bir güdüdür. Her insan doğuştan onun bakımını gerçekleştiren kişilere doğal bir itaat duygusuyla bağlanır. Zaten bu dönemde bakıma muhtaç olan bebeğin, terbiyecilerini seçmesi mümkün değildir. Zamanla kendi tercihlerini yapabilecek olgunluğa eriştiği zaman birey itaat objesini seçmede özgürdür. Yeterli seviyeye ulaşan birey, neye ve kime itaat edeceğini kendisi seçebilir. Nitekim yaratılış gereği bir varlığa itaat etme veya etmeme özgürlüğüne sahip yegâne varlık insandır.³³ İnsanın iradesine bağlı bulunan itaat duygusu, eğitim açısından değerlendirildiğinde çocukluk döneminde kazanılmasının daha kolay olduğu söylenebilir.

Kant'a göre çocukluğun ilk dönemlerinde itaatin öğretilmesi gerekir. Bu Kant'ın özgürlük anlayışına ters gibi görünse de iyice değerlendirildiği zaman bunun böyle olmadığı rahatlıkla görülebilir. Kant bireyin, aklın ilke ve kurallarına uymasını özgürlük olarak değerlendirir. Ona göre özgürlük insanın içgüdülerini tatmin etmesi şeklinde değerlendirilemez. Yani kişinin akla uygun davranışları özgürlük olarak değerlendirmiştir. Eğitimin görevi de bireyin akla uygun davranmasını sağlamak için ona öncelikle itaatin öğretilmesi gerektiğini savunmuştur. Çocuk itaat etmeyi öğrendiğinde akla uygun davranmayı bilebileceği için sonraki dönemde özgür hareket etme kabiliyeti kazanır.³⁴ Bu nedenle bireyin özgür karar verme yetisine ulaştığı zaman makul kararlar verebilmesi için öncesinde otoriteye itaat etmesi gerekir. İtaat duygusu da ilk otorite olan ebeveynlerle girilen ilişkiyle kazanılır.

İtaat duygusu öncelikle ailede anne babanın emirlerine uymakla kazanılır. Bu durum bireyin sosyal hayata uyumunu da kolaylaştırır. Anne babaya itaat zamanla sosyal mecralara veya otoritelere kayar ve itaatin kapsamı genişler etmeye başlar.³⁵ Birey mükellefiyet yaşına eriştiği zaman ise dini otoritelerde bu kapsama dahil olur.

İslam dininin temel kaynağı Kur'ân-ı Kerim'de kimlere itaat edilmesi gerektiği belirtilmiştir. Kendilerine itaat edilmesi istenenler; Allah, Allah'ın resulü Hz. Muhammed ve ulü'l-emr olmak üzere üçe ayrılmıştır.³⁶ İslam, Kur'ân'da tanzim edilen genel dünya görüşüne göre otoritenin mutlak kaynağı: tüm güç, kudret başka bir deyişle hâkimiyet ve hüküm Allah'a

³² Selim, Özarslan, "Kelâm Açısından İtaat Kavramı ve Çerçevesi", Diyanet İlmi Dergi 54/1 (Nisan 2018), 98.

³³ Özarslan, "Kelâm Açısından İtaat Kavramı ve Çerçevesi", 98.

³⁴ Uğurlu, *Din Eğitimi Perspektifinde Kant'ın Eğitim Görüşü*, 37.

³⁵ Gevher Nesibe Barlak, *İtaat ve Kalp Temizliği Kavramının Din Psikolojik Tahlili (16-18 Yaş Grubu Öğrencilerinde)* (Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2003), 10.

³⁶ Özarslan, "Kelâm Açısından İtaat Kavramı ve Çerçevesi", 96.

aittir. Allah'ın bu varlık âlemindeki gücü, kudreti ve yetkisi sonsuz olarak mülâhaza edilir. O, mutlak otoritede olan üstün varlıktır. Dolayısıyla mutlak itaat de bu güç ve kudretin yegâne sahibinedir. Dindar bir insan bu otoriteyi tanımak ve kendi rızasıyla itaat etmek zorundadır. Herşeyin yaratıcısı olan Allah'a mutlak itaat dinin gerekliliklerindendir. İtaatin dini inanç gibi mutlak olması gereken yerlerde vardır.³⁷

“Kur'an-ı Kerim'de itaat kavramı farklı anlamlarda kullanılmıştır. Bunlar yetmiş dokuz ayette altı farklı anlamda kullanılmıştır.

- 1 .Gönülden uymak, gönülden bağlanmak
2. Kabul etmek.
3. Söz tutmak, söz dinlemek.
4. İsteyerek yapmak.
5. Gönülden iyilik ve hayır işlemek
6. Boyun eğmek.”³⁸

Allah'a itaat bakıldığı zaman herşeyin yaratıcısı olması açısından meşru bir hakimiyet yetkisidir. Allah'ın bütün evrenin yaratıcısı, yöneticisi ve sahibi oluşu ona yarattığı varlıklara ilişkin inanç, davranış biçimini ve otorite kurma yetkisi verir. Allah'a inanan bir insan onun mutlak otoritesini boyun eğmek mecburiyetindedir. Bu yetki de ona itaati zorunlu hale getirir.³⁹ “Bir âyette itaat edilmesi gerekenler Allah, Allah'ın resulü ve yöneticiler olmak üzere üç kategoride ele alınmıştır (en-Nisâ 4/59). Buna, diğer âyetlerde “ihşan” ve “birr” kelimeleriyle ifade edilen anaya babaya itaati de eklemek mümkündür (el-İsrâ 17/23; Meryem 19/14, 32). Şüphe yok ki Allah'a itaat kavramın esasını oluşturur. Kur'an'a göre bütün olarak fizikî dünya mutlak bilgi ve kudretle onu yaratana itaat etmektedir (Fussilet 41/11; er-Rahmân 55/6). Kur'an'da ayrıca bu itaatin anlam çerçevesiyle yakın ilişkisi bulunan “esleme” fiili geçmekte (Âl-i İmrân 3/83) ve kâinatta tevhidin sağlanması insanın da yaratıcısına itaat etmesiyle gerçekleşeceğinden insan birçok âyette Allah'a itaate çağrılmaktadır. Beşerî açıdan itaat fiili, tabii ve bilinçli bir canlı olan insan için kaçınılmaz bir davranış biçimi olmakla birlikte itaatin objesini seçme konusunda insan özgür bırakılmıştır. Bu dünyada yalnızca insan bir varlığa itaat etme veya etmeme serbestliğine sahiptir. Nitekim itaatle ilgili âyetler incelendiğinde insanların

³⁷ Özarslan, "Kelâm Açısından İtaat Kavramı ve Çerçevesi", 98.

³⁸ Furat Akdemir, “Kur'an'da İtaat Kavramı ve Peygambere İtaatin Mahiyeti” *Kelam Araştırmaları Dergisi* 11/1 (Ocak 2013), 426-427.

³⁹ Özarslan, "Kelâm Açısından İtaat Kavramı ve Çerçevesi", 98.

Allah'ın dışında farklı konumda gördükleri bazı kişi ve gruplara itaat ettikleri de görülmektedir (el-Ahzâb 33/66-67).”⁴⁰

İtaat konusunda dikkat çeken hususlardan biri de iradeli ve istekli yapılan bir faaliyet olması gerektiğidir. İnsana diğer varlıklardan farklı olarak akıl ve seçimlerinde hürriyet hakkı tanınması özgürlük getirdiği gibi sorumlulukta barındırmaktadır. Evrendeki tüm varlıklar yaratılış gereği Allah'a itaat etmektedir. İnsan dışındaki varlıklar iradeye sahip olmadıklarından zorunlu olarak itaat ederken Allah insandan isteyerek, bilinçli bir biçimde itaat etmesini istemektedir. Böylelikle insan yaratılışıyla uyumlu hareket edebilecek, doğayla uyum içerisinde huzurlu ve barış içerisinde yaşayabilecektir. Böylece insanın iç dünyasında tevhid tahakkuk edecektir.⁴¹

İtaat edilen ile itaat eden varlık arasında duygusal bir bağ gelişir. İtaat eden, itaat ettiği varlığın gücünden güç alır, kendini hayata karşı daha güçlü hisseder. İnsan fitratında bulunan sığınma duygusunu tatmin eder. Bir güce sığınmanın rahatlığını yaşar. Otoritenin verdiği emir ve yasaklar doğrultusunda hareket ederek hata payını azaltır. Otoritenin himayesi altında olduğunu düşünür. Günah işleyeceği zaman otoritenin hâkimiyetini hisseder ve bundan çekinir. Bu fillere rızasının olmadığını bilir. Günah işlediğinde bile tövbe kapısının açık olduğunu bilincindedir. Bu nedenle tövbe edip Allah'a sığınmak itaat duygusunun bir parçasıdır.⁴² İtaat duygusu yerine göre sığınma, ait olma, güç ve korunma duygularıyla insanın bilişsel ve ruhsal gelişimini destekler.

1.4. OTORİTE

Otorite sözlükte: “yaptırma, yasak etme, emretme, itaat ettirme hakkı veya gücü, yetke, sulta, velayet, siyasi veya idari güç”⁴³ anlamlarına gelir. Otorite bir iş yaptırma, emir verme yetkisini elinde bulundurma anlamlarına gelir. ⁴⁴ Eğitimde ise otorite öğrenciye yapması gerekeni yaptırma, yapmaması gereken şeylerden de men ettiren üstün güçtür.⁴⁵ Eğitimde ebeveynlerin yanı sıra öğretmenlerinde otorite yetkisi vardır. Ebeveynin yetkisinin, standart olarak öğretmene atfedilen yetkiden önemli açılardan farklı olduğu iddia edilmektedir.⁴⁶ Zamanla çocuğun ihtiyaçları ve çevresi genişledikçe yeni otoritelerle tanışmaya başlayacaktır.

⁴⁰ Ömer Mahir Alper, “İtaat”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Erişim 31 Aralık 2020).

⁴¹ Özarslan, "Kelâm Açısından İtaat Kavramı ve Çerçevesi", 98.

⁴² Erich Fromm, *İtaatsizlik Üzerine*, çev. Nurdan Soysal (İstanbul: Say Yayınları, 2018), 14.

⁴³ TDK, “Otorite” (Erişim 1 Ocak 2021).

⁴⁴ Hasan Mahmut Çamdibi, *Eğitim İlkeleri ve Rehberlik* (İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2007), 11.

⁴⁵ Eyüp Kirpitçi, "Din Eğitimi Açısından Baba-Oğul İlişkisi", *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 30/30 (Temmuz 2010), 235.

⁴⁶ Jan Steutel - Ben Spiecker, “Authority in Educational Relationships”, *Journal of Moral Education*, 29/3 (Aug 2010), 323.

Otoritenin birçok çeşidi vardır. Tarihsel boylamdan bakıldığında zaman krallar, rahipler, derebeyleri, sanayici patronlar ve ebeveynler gibi birçok otorite mercii olduğu görülmektedir. Tarih boyunca bu otoritelere itaat etmek erdem, itaatsizlik ise erdemsizlik olarak değerlendirilmiştir. Yine de farklı bir boyutuyla değerlendirecek olursak insanlık tarihi, bir itaatsizlik eylemiyle başlamıştır. İlk itaatsizlik eyleminden itibaren son insana kadar bu hata payı mutlaka var olacaktır. İnsan tabiatında sonsuz bir itaat duygusu olduğu söylenemez. Yapısı gereği insan sorgulama, yanılma, hata yapma ve günah işleme potansiyeline sahip bir varlıktır.⁴⁷ İtaat her zaman ahlaki meziyet olarak değerlendirilmiş olsa da bu konuda Erich Fromm'un kayda değer farklı bir yorumu vardır. Erich Fromm, ilk itaatsizliğin aynı zamanda insanlık tarihini başlatan dinamik olduğunu ifade etmiştir. İşlenen ilk günahın, itaatsizliğin, insanı yozlaştırmaktan ziyade özgürleştirdiğini belirtmiştir. Çünkü insanın kendini sınamasına fırsat vermek, kendini bilmek ve tam anlamıyla bir insan olabilmek için cennet bahçesinden ayrılarak yeryüzüne inmesi gerekmektedir.⁴⁸ Yine de Erich Fromm itaat ve itaatsizlik arasında diyalektik bir ilişki olduğunu savunmaktadır. Birbirlerinin varlıklarından etkilenmektedirler.⁴⁹ Bu ilişki birbirlerinin varlığına zorunluluğu ve ihtiyacı içerir. Bazen itaate başvurulması gerekirken bazen de itaatsizliğe başvurmak gerekebilmektedir.

İnsanın otoriteye itaat etmesi uyum içerisinde bir yaşam sürdürmesini sağlarken otoriteye karşı gelmesi çatışmalar doğurabilmektedir. Sosyolojik açıdan bakıldığında zaman insan devamlı çatışma halinde yaşayaması pek mümkün değildir. Milgram'a göre de insanın çatışmadan uzak toplumla uyum içinde yaşaması otoriteye itaatle mümkündür. Otorite olarak görülen makamların aldığı kararlar doğrultusunda hareket etmek ise çatışmalarla yaşamaktan daha kolaydır. Otorite bireyin yerine karar verme ve sorumluluğunu azaltma gibi avantajlar sağlar. Bu durum insana bir rahatlama duygusu yaşatsa da bireyselleşmesini engellemektedir.⁵⁰ Eğitimde de bir otorite ve vardır ve öğrencilerin yerine öğretmenler karar verebilmektedir.

Eğitimde de otoritenin varlığına mutlak ihtiyaç duyulur. Tarih boyunca tecrübeli, bilgili ve öğreten olandan öğrenene daima bir bilgi aktarımı olduğu görülmüştür. Bu aktarım öğreten yani otoritenin kuralları ve yöntemleriyle olmuştur. Kerschenstainer'in dediği gibi, eğitimde otorite kaçınılmazdır. Eğitimde otorite, talebinin kendinden daha bilgili ve üstün bir kuvvete uymasındır.⁵¹ Önemli olan bunun sınırlarını belirleyebilmektir. Çocukluk döneminde eğitimde otoritenin kullanılması çocuğun bilgi ve tecrübe açısından yetersiz olmasından kaynaklanır.

⁴⁷ Fromm, *İtaatsizlik Üzerine*, 9.

⁴⁸ Fromm, *İtaatsizlik Üzerine*, 10.

⁴⁹ Fromm, *İtaatsizlik Üzerine*, 11.

⁵⁰ Ülker Yükselbaba, "Milgram Deneyi: Otorite ve İtaate Dair", *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası* 75/1 (Haziran 2017), 268.

⁵¹ Çamdibi, *Eğitim İlkeleri ve Rehberlik*, 10.

Fakat ergenlik dönemini gelişim özellikleri itibariyle çocukluk döneminden ayıran önemli farklılıklar görülür. Ergenlik dönemi bireyselleşme ve kendi tercihlerini yapabilme kabiliyetlerinin geliştiği bir dönemdir. Şimdiye kadar alıcı durumunda olan ergen artık kendi sınırlarını test etmek isteyecektir. Bu nedenle ergenlik dönemine gelindiğinde gence bildiklerini tecrübe etme ve sınama fırsatı tanınmalıdır. Çünkü gencin üzerinde baskı ve mutlak otoriteye dayalı bir tahakküm oluşturma arzusu onu kışkırtarak tepki vermesine neden olabilmektedir.

Eğitim de mutlak bir otorite kurmak çocuğun hürriyet içinde gerçekleştirdiği faaliyet ve hareketlerin kısıtlanması anlamına gelecektir. Çocuğu tamamen başıboş bırakmakta keyfi hareket etmesine ve başına buyruk davranmasına yol açacaktır. Nitekim hiç kimse çocuğunu din eğitimi vermeden bu değerlerden uzak olacak şekilde yetiştirmek istemez. Çocuğun davranışlarını geçerli bir neden olmaksızın ket vuran veya onun bedeni hareketlerinin önemini kavrayamayan anne babalar aslında çocuğun gelişimini engellemektedirler. Gereksiz yere kendince dini gayelerle çocuğun kavrayamadığı bir çağda, onun faaliyetlerini kısıtlamak onu eğitmek değildir. Gelişimine engel olmak demektir.⁵²

Sonuç olarak otoriteye yaşamın her evresinde ihtiyaç duyulduğu gözlenmektedir. Önemli olan otoritenin dengeli, ölçülü ve bilinçli kullanılmasıdır. Nitekim otoritenin olmaması, aşırı otorite kurmak kadar tehlikeli sonuçlara varabilen bir yaklaşımdır.⁵³ Otoritenin meşruiyetini koruması için ölçülü ve dengeli olması esastır.

1.5. ÖZGÜRLÜK

Özgürlük: “Herhangi bir kısıtlamaya, zorlamaya bağlı olmaksızın düşünme veya davranma, herhangi bir şarta bağlı olmama durumu, serbestî”⁵⁴ Özgürlük: içeriden veya dışarıdan herhangi bir baskı altında kalmadan bireyin kendi kararlarını kendi verebilme yetisine sahip olarak hareket edebilme yetisidir. Özgürlük insanın gelişiminde bizzat kendinin rol oynaması, söz sahibi olmasıdır. İnsanın yapısı ve yaşadığı çevre göz önünde bulundurulduğunda bunun ne kadar mümkün olduğu tartışmaya açık bir konudur. Çünkü insan yaratılış gereği başka insanlara ve varlıklara ihtiyaç duymaktadır. Bu ihtiyaç, çevreyle girdiği etkileşim, onun aldığı kararlar üzerinde bir sorumluluk ve yaptırım gücüne sahiptir.⁵⁵ Gerçek özgürlük yüce yaratıcı tarafından insana verilmiş, insan olma onurunun bir meziyeti olarak onu

⁵² Çamdibi, *Eğitim İlkeleri ve Rehberlik*, 13.

⁵³ Kırpıtcı, "Din Eğitimi Açısından Baba-Oğul İlişkisi", 235.

⁵⁴ TDK, “Özgürlük” (Erişim 1 Ocak 2021).

⁵⁵ Rollo May, *Kendini Arayan İnsan*, çev. Kerem Işık (İstanbul: Okyanus Yayınları, 2019), 153.

üstün bir varlık seviyesine çıkaran ilahi bir hediye olarak değerlendirilebilir. Bu meziyet insanı diğer varlıklardan ayıran en kıymetli ve üstün farklardan biridir.⁵⁶

Her şey zıddıyla bilinir felsefesinden yola çıkarak özgürlüğün ne olmadığına bakılacak olursa özgürlüğün ne olduğu daha iyi anlaşılabilir. Öncelikle özgürlük toplumda ve dinde kabul gören kurallara isyan etmek demek değildir. Özgürlük insan yaratılışında var olan bir meziyettir. İsyan ise mevcut duruma başkaldırmadır. İnsanlar özgürlük hakları çiğnendiği zaman, isyana yönelirler. Bu bir nevi hakkını savunma çabasıdır. İsyan özgürlüğe uzanan bir ara bölgedir. Bu nedenle özgürlüğü daha iyi anlamak için isyanla arasındaki farkı ayırt etmek gerekir.⁵⁷ İsyan, itaat kavramının zıddıdır. İsyanla ilgili büyük bir kavram yanılgısı vardır. İsyan genelde özgürlükle karıştırılır. Çünkü isyan, baskı altındaki insan için fırtınada sığınılan sahte bir liman gibidir. İsyan eden kişi kendini böyle teselli eder. Nitekim isyan kişinin kendini özgür olduğuna dair yalancı bir hisle kandırmasıdır.⁵⁸ Gerçek özgürlüğü kazanmada dışsal faktörlerin yanı sıra içsel faktörlerde göz önünde bulundurulmalıdır.

İslam kültür ve eğitim anlayışına göre gerçek hürriyet, dıştan kaynaklı zorlamalardan ziyade insanın içinden gelen tutkularının esaretinden kurtulmaktır. Çünkü eğitilmemiş veya terbiye edilmemiş insan ilk başta içsel arzu ve isteklerinin esareti altında hareket etmektedir. Bu durumdayken ondan yaratılışına uygun özgür kararlar alması beklenemez. İnsanın özgür kararlar alabilmesi için iç ve dış bütün zorlayıcı etkenlerden kurtulması gerekir.⁵⁹ Bu durum bireyin benlik gelişimini de olumlu yönde etkilemektedir.

Bireyin hür iradesiyle özgür kararlar alma girişimleri benlik gelişimi açısından önemli bir yere sahiptir. Özgür karar verme hakkına sahip kişilerin benlik gelişimi diğer insanlara nazaran daha sağlıklıdır.⁶⁰ İnsanın hür iradesiyle kendi tercihlerini yapıyor olması, benlik gelişimi ve içsel özgürlüğü kazanmanın temel adımıdır.⁶¹ İnsanı diğer varlıklardan ayıran, üstün yapan özelliği, onun özgür karar verebilen irade sahibi bir varlık olmasından kaynaklanır. Bu nedenle insanın bu kabiliyetinin köretilmeden, gelişimine uygun bir biçimde desteklenmesi gerekmektedir. Yüce yaratıcıda insanın iradesini kullanarak özgür karar alma mekanizmasının gelişimini desteklemektedir. Bunun için insanı akıllı ve irade sahibi bir varlık olarak yaratmıştır. Genelde eğitimin, özelde din eğitiminin hedefi insanın özgür karar verme yetisi kazanması yönündedir. İnsandaki hür irade ve özgür düşünme yetisi kısıtlandığı müddetçe

⁵⁶ Adrian Lemeni - Abdullah Kartal, "Günümüzün Küreselleşmiş Toplumunda Özgürlük Ve Kimlik", *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 0/41 (Haziran 2019), 346.

⁵⁷ May, *Kendini Arayan İnsan*, 147.

⁵⁸ May, *Kendini Arayan İnsan*, 148.

⁵⁹ Turgay Gündüz, *İslam, Gençlik Ve Din Eğitimi* (Bursa: Düşünce Kitabevi Yayınları, 2002), 73.

⁶⁰ May, *Kendini Arayan İnsan*, 154.

⁶¹ May, *Kendini Arayan İnsan*, 160.

bilimin, sanatın, toplumsal yasaların, insani değerlerin gelişmesi beklenemez. Çünkü sayılan tüm bu değerler ancak özgürlükten beslenir ve bu ortamda gelişir.⁶² Nitekim eğitimcilerinde eğitimin hedefleri doğrultusunda çocukların hür irade ile karar verme mekanizmalarını desteklemeleri gerekmektedir. Hürriyet ilkesini benimseyen bir eğitimci çocukların kendi iradelerini, özgür karar verme yetisini geliştirmesine fırsat verecektir. Çocukları oto kontrollerini kazanabileceği şartlar sunarak gelişimlerini destekleyecektir.⁶³ Bu şekilde çocukların bireyselleşmesi destekleneceği gibi bağımsız karar verme yeteneği kazanacaklardır.

Her insana dış etmenlerden bağımsız karar verme hürriyeti ve fırsatı tanınmalıdır. Çünkü üstün bir biçimde yaratılmış olan akıl ve irade sahibi her insan bunu hak eder. Bunun yanı sıra içsel ve dışsal dürtüleri ile baş edebilmesi için gereken eğitim ve terbiye de verilmelidir. Böylece insan bütün zorlayıcı tesirlerden kurtularak hür irade ile kendi kaderini tayin etme imkânı bulacaktır.⁶⁴ Hür irade ile seçim yapma mücadelesi insanın kendini gerçekleştirmesi yolunda atılan büyük bir adımdır. İnsan, kendini gerçekleştirme serüveninde birçok engelle karşılaşır. Fiziki çevresi, toplum, dinî, ahlâkî inancı kabulleri ve hatta içsel güdüler de bunların arasındadır. İnsanın mücadele etmesi gereken bu kadar etken arasında determinist düşünürler özgürlüğün olmadığını söylemişlerdir. Diğer bazı görüşlere göre ise insanın özgürlüğü çevre, genetik ve kader inancı gibi koşullara bağlanmıştır. Bir diğer açıdan bakıldığında insan hayatında seçim yapabileceği alanlar olduğu gibi yapamayacağı alanların olduğu malumdur. Bunlardan bazıları etnik köken, kimlik, aile, toplum ve kültür gibi insanın seçimlerini aşan faktörlerdir. Yine de iç ve dış faktörlere, sınırlayıcılara rağmen insanın kendi kararlarını verebilecek kadar özgürlüğe sahip olduğu inkâr edilemez bir gerçektir. Ona verilen hür irade sayesinde kendi yaşantısında değişiklikler yapma hakkına sahiptir.⁶⁵ İnsan bir takım temel ihtiyaçlarını gidererek yaşamını idame ettirse de varoluşu gereği hür bir iradeye de gereksinim duyabilmektedir.

İnsan temel gereksinimlerini gidermek ve bundan aldığı hazzı en yüksek noktaya çıkarmaktan başka derdi olmayan ilkel ve saldırgan güdülere sahip bir varlıktır. Bu güdülere doğal bilinç denir. Doğal bilinç doyum yaşayamayan insanın sürekli saldırı ve tüketme hali içerisinde olmasına neden olur. Sürekli maddeye istek duyan insan bu arzularına bağımlı olur. Tıpkı uyuşturucu bağımlıların madde elde etmek için her türlü rezilliği ve vahşiliği yapabileceği gibi doğal bilinçte yaşayan insan da bağımlı olduğu maddeye ulaşmak için her şeyi yapabilir.

⁶² Ömer Özbek - Hüseyin Kotaman, *İnsan, Doğa ve Özgürlük* (İstanbul: Kora Yayınları, 2015), 8.

⁶³ Çamdibi, *Eğitim İlkeleri ve Rehberlik*, 22.

⁶⁴ Gündüz, *İslam, Gençlik Ve Din Eğitimi*, 73.

⁶⁵ Ömer Demir, "Din Ve Vicdan Özgürlüğü Eğitimi", IX. Uluslararası Eğitim Araştırmaları Birliği Kongresi Eğitim Araştırmaları Birliği, ed. Necati Cerrahoğlu vd. (Ordu: Ordu Üniversitesi, 2017), 1/108.

Böyle bir insan sürekli acı içinde yaşar ve doyuma ulaşamaz.⁶⁶ Maddesel ve fizyolojik ihtiyaçların esiri olmuş bir insanın özgürlüğünden söz edemeyiz. Nitekim bu insan içsel güdülerinin boyunduruğu altına girmiş demektir. İçsel dürtülerinin kölesi olmuş bir insan bağımsız ve özgür değildir. Her düşünce ve davranışında bu amaçlarına ulaşma arzusu yatar. İnsanın hür bir irade elde edebilmesi için bu ihtiyaçları kontrol altına alması gerekmektedir. İnsan her ne kadar hür bir varlık olsa da sınırsız özgürlüğe sahip olması pek mümkün değildir.

Yaratılmış hiçbir varlık için sonsuz bir özgürlük anlayışından söz edilemez. Yaratılmış her varlık diğer varlıklara muhtaçtır. Bu varlıkların birbirleriyle ilişkileri düzenlenmediği zaman evrende bir kaosun oluşması öngörülebilir bir felakettir. Güçlü olanın güçsüz olana üstünlük kuracağı, temel hak ve özgürlüklerini çiğneyeceği kaçınılmaz bir sonudur. Bu nedenle özgürlük alanlarının sınırlanması evrendeki düzeni sağlamak açısından önemli bir yere sahiptir. Başkalarının hürriyet alanlarını ve haklarını koruma özgürlüğün en önemli kırmızı çizgilerindendir.⁶⁷ Tamamen özgür bir iradede bahseden insanlar büyük bir yanılgı içerisinde. Çünkü hiçbir zaman nedensizce alınan kararların veya yapılan seçimlerin doğru olduğundan söz edilemez. Genelde insanlar böyle alınmış kararları ve sonucunda meydana gelen olumsuzlukları sorumsuzluk olarak değerlendirir ve toplum tarafından onaylanan davranışlardan değildir. İnsanın toplumsal yönü yok sayılamayacağı için toplum tarafından kabul görmüş doğrular reddedildiğinde çatışma meydana gelebilir. İnsanların aldığı kararlar ve yaptığı fiillerin, içsel-dışsal etmenlerden tamamen bağımsız gerçekleştirmesi beklenemez. Bunun yerine sağlıklı ve iyi olanı kendi hür iradesiyle seçmesi beklenebilir.⁶⁸ İnsanlar kendi iradesiyle hürriyetinin sınırlarını keşfedebilecek kabiliyete sahip olarak dünyaya gelirler. Bir davranışın sonucuna bakarak yapıp-yapmaması gerektiğine karar verir ve sonuçlarına da katlanır. Bu durum bireyin kendi özgürlüğünün sınırlarına karar vermesine yardımcı olabilmektedir.

Sergilenen davranışın sonuçlarına göre özgürlüğün sınırları belirlenebilir. Davranışının sonuçlarına katlanmaya razıysa insan istediğini yapmakta özgürdür. Böylece kişi özgürce yapmak istediğini davranışlardan ne kadarını gerçekleştirebileceğini o zaman değerlendirebilir. Muhakkak sonucu felaket getirecek bir davranış kimse yapmak istemeyecektir. Böylece kendi kendine kurduğu neden sonuç ilişkisi özgürlüğünün sınırlarını görmesine yardımcı olacaktır. Bunun yanı sıra din de insanlara özgür olduğunu düşünerek yaptıkları bazı davranışların bir bedeli olacağını hatırlatarak, kısa vadeli basit ve geçici mutlulukların uzun vadeli ebedi bir

⁶⁶ Özbek - Kotaman, *İnsan, Doğa ve Özgürlük*, 9.

⁶⁷ Demir, "Din Ve Vicdan Özgürlüğü Eğitimi", 1/108.

⁶⁸ Seyit Coşkun, "Özgürlük Problemi: Spinoza Ve Kant", *Dört Öge Dergisi* 0/9 (Haziran 2016), 145.

pişmanlığa dönüşebileceğini göz önünde bulundurarak davranması gerektiğini bildirir. Çünkü sergilediği davranışların sonuçlarını anlayamayan ve doğru değerlendiremeyen bir insana tanınmış özgürlük hem kendisi hem de çevresindeki diğer varlıklar için bir felakettir. Uyuşturucu ile uçanların, alkol alarak uyuşanların sahte dünyaları hem bu dünya için hem de ahiret için olumsuz sonuçlara yol açabilmektedir. Akli melekesini geçici olarak yitiren bu insanlar en büyük hataları işleyip diğer insanların haklarına tecavüz ederek bazen özgürlüklerini bazen yaşama haklarını kısıtlamaktadırlar. Gerçek manada bir özgürlükten söz edebilmek için insanın zorlayıcı arzular ve alışkanlıklarının yerini zekâsını kullanarak hareket etmesi ve bilgelik tarafından yönetilmesi gerekmektedir. Aksi takdirde insanın hayatını; çevresi, aşırı istekleri, içsel dürtüleri, kaprisleri, düzensiz ruh halleri, alışkanlıkları, tarafından tahakküm altına alınacaktır. İslam dininin eğitim hedeflerinde insanın yanlış yollara ve tutkulara karşı iman ile aydınlanmış bir akıl ve sağduyu ile gerçek hürriyet kazandırma anlayışı vardır. Netice olarak özgürlüğü kazanmak için bir takım içsel ve dışsal etmenlerle mücadele, mücadele ve eğitim gerekir.⁶⁹

1.6. DİSİPLİN

Disiplin: "Bir topluluğun, yasalarına ve düzenle ilgili yazılı veya yazısız kurallarına titizlik ve özenle uyması durumu, sıkı düzen, düzence, düzen bağı, zapturapt. Kişilerin içinde yaşadıkları topluluğun genel düşünce ve davranışlarına uymalarını sağlamak amacıyla alınan önlemlerin bütünü."⁷⁰ Denetlemek, denetim altına da tutmak, düzeltmek, yönlendirmek, yönetmek, hizaya sokmak, sıkı denetim altına almak, sınırlamak, frenlemek, bastırmak, durdurmak, dizginlemek, gem vurmak, susturmak, zorlamak, engellemek, cezalandırmak, dayakla adam etmek, şiddetle azarlamak, ayıplamak, sitem etmek, paylamak, eleştirmek, başkalarına ibret olsun diye cezalandırmak, gibi anlamlarda kullanılmaktadır.⁷¹

Disiplin var olan yanlış algıların aksine bir engelleme ve otoriter baskı sonucu itaat ettirebilme değil, bir anlamlandırma ve adlandırma çabası, bir yönlendirebilme becerisi, demokratik düzenler bütününe ifade eder. Disiplin herkesin kabul ettiği ve tüm renkleriyle katılabildiği bir eğitim sürecini ihtiva eder.⁷² Disiplin baskı, şiddet ve zorlama ile değil sevgi temeline dayalı gerçekleşir.⁷³

⁶⁹ Demir, "Din Ve Vicdan Özgürlüğü Eğitimi", 1/109.

⁷⁰ TDK, "Disiplin" (Erişim 1 Ocak 2021).

⁷¹ Thomas Gordon, *Çocukta Dış Disiplin mi? İç disiplin mi?*, çev. Emel Aksay (İstanbul: Sistem Yayıncılık, 2007), 7.

⁷² Gümüüşel, *Genciz Biz*, 91.

⁷³ Haluk Yavuzer, *Ana-Baba ve Çocuk* (İstanbul: Remzi Kitabevi, 2019), 45.

Sonuç olarak disiplinin insan hayatında önemi bir yeri vardır. Çünkü disipline edilmemiş bir hayat insanlık idesine uygun değildir. Kendi yaşamını belli kurallar çerçevesinde düzene sokmamış bir insan hayata ayak uydurma noktasında sıkıntı çeker. Kant disipline olmamış bir hayatı serkeşlik olarak ifade etmiştir. Disiplin kişinin yeteneklerini zaman ve mekân bağlamında belli ilkelere göre düzenlemesidir. Birey ve toplum için istendik hedeflerin gerçekleştirilmediği bir yaşam toplum tarafından hoş görülmez.⁷⁴

1.7. AİLE

Aile: “Evlilik ve kan bağına dayanan, karı, koca, çocuklar, kardeşler arasındaki ilişkilerin oluşturduğu toplum içindeki en küçük birliktir.”⁷⁵ Aile, toplumun temel taşı ve çekirdeğidir. Aile insanlıkla birlikte var olan toplumsal bir kurumdur.⁷⁶ İnsanlar bir aile içerisinde meydana gelir, doğar büyür ve ölürlür. Aile toplumun parçasıdır, bireyler de ailenin bir parçasıdır. Sağlıklı bireylerin yetişebilmesi için sağlıklı aile ortamı gerekmektedir. Sağlıklı bir aile ortamı ancak birbirlerini seven ve birbirlerine saygı duyan, ailelerde vardır. Ancak böyle bir aile ortamı temin eden anne babalar, mutlu yuva ortamının avantajlarından yararlanabilir ve çocuklarını da uygun şartlar altında eğitebilirler.⁷⁷

Aile insanın biyolojik varlığının yanı sıra benliğinin de kazandığı yerdir. İnsanın bireysel varlığı adeta aile içerisinde meydana gelir anne, baba ve yakın akraba ile kurulan ilişkilerin niteliğine göre de şekillenir.⁷⁸ Bir insanın karakterinin, kişiliğinin hayata bakış açısının oluşmasında aile ile kurulan etkileşimin önemli bir yeri vardır. Bu durum insanın insanla, hayvanla, doğayla ve hatta Allah’la ilişkilerinde bile yansır.

Ailenin çocuğuna zaman ayırması, sorunlarını paylaşması, karar alma sürecine dâhil etmesi, arkadaş seçimine saygı göstermesi benlik gelişimini destekleyecektir. Çocuğun özel hayatına, duygu ve düşüncelerine saygı duyulması, kendini ifade etmesi için uygun ortam sağlaması, ailenin yerine getirmesi gereken görevlerdendir.⁷⁹

Çocuğun eğitildiği ilk kurum ailedir. Aile, dini duyguların uyandığı, uygulandığı ve dini bilgilerin, alışkanlıkların kazandırıldığı önemli bir eğitim öğretim kurumudur. Aile eğitim

⁷⁴ Uğurlu, *Din Eğitimi Perspektifinde Kant’ın Eğitim Görüşü*, 33.

⁷⁵ TDK, “Aile” (Erişim 1 Ocak 2021).

⁷⁶ Davut Keskin, *Geleneksel Aileden Modern Aileye Geçiş Sürecinde Ailede Din Eğitimi Anlayışındaki Değişim* (Çanakkale: Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2017), 15.

⁷⁷ Ayşe Taşkiran, *Ailede Din Eğitimi (Kahramanmaraş Örneği)* (Kahramanmaraş: Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 22.

⁷⁸ Hökelekli, *Çocuk Genç Aile Psikolojisi ve Din*, 173.

⁷⁹ Nülüfer Erbil vd., “Ergenlerin Benlik Saygısına Ailelerinin Tutum Ve Davranışlarının Etkisi”, *Aile Ve Toplum Eğitim Kültür Ve Araştırma Dergisi* 8/3 (Temmuz – Ağustos - Eylül 2006), 14.

öğretim faaliyetini informal şartlar altında gerçekleştirir.⁸⁰ Aile eğitim öğretim faaliyetlerinin yanı sıra birçok sosyal becerinin öğrenildiği, sınındığı toplumsal bir kurumu ihtiva eder.⁸¹ İlk ilişkiler ve sosyalleşme aile içerisinde gerçekleşir. Aile içerisinde sevgi, mutluluk, neşe, üzüntü, korku gibi duyguların paylaşılması bağlılığı ve birlikteliği güçlendirir. İnsanların geleceğe dönük hayatını etkileyen ve saygın bir kişilik kazanmasında en önemli unsur ailesidir.⁸²

Çocuğun psikososyal açıdan topluma uyum sağlaması, onun fizyolojik ve duygusal ihtiyaçlarının karşılanması hem ruhen hem de bedenen sağlıklı bir birey olarak topluma kazandırılmasında en büyük görev aileye düşmektedir. Ailedeki ortam çocuğun psikososyal, zihinsel ve duyuşsal gelişiminin yanında dine karşı tutumunu ve din algısını da büyük oranda şekillendirmektedir.⁸³

Ailenin en temel fonksiyonlarından biri de kültürel taşıyıcılıktır. Aile bir taraftan toplumun kültürel değerlerini korurken diğer taraftan da bu değerleri sonraki nesillere aktarır. Genç nesiller biyolojik bakımından ailelerin devamı görünümünde oldukları gibi kültürel olarak da her birey ailesinin karakteristik özelliklerinin taşıyıcısıdır. Böylece aileler kültürel değerleri kuşaktan kuşağa nakledilmesinde önemli bir rol üstlenirler.⁸⁴

1.8. BENLİK

Benlik, insanın kendini algılayış ve kavrayış biçimi olarak tanımlanabilir. Kişinin kendisini dışarıdan nasıl gördüğü ve kendine nasıl bir değer biçtiğini ifade eden kavramdır. Benlik bireyin kendisine ilişkin doğru bulduğu dinamik ve karmaşık algılarının bütünüdür. Bir başka deyişle, kendini kafasında çizdiği vizyondur. Benlik, çocuğun öz güvenli, içine kapanık ya da dışa dönük biri olup olmayacağını belirler.⁸⁵ Benlik bireyin kendisinin farkında olması durumudur. Kişinin kendisini algılaması, değerlendirmesi, kendisi hakkında sahip olduğu düşüncelerdir.⁸⁶ Benlik kişinin kendi kendini değerlendirmesi olduğu için kişi kendi hakkında nesnel değerlendireme yapamaz. Kişinin kendini nasıl görüp nasıl değer biçtiği, gerçeklerden uzak olabilir. Kişinin kendini değerlendirmesine göre kimi alanda kendini olduğundan fazla yüceltebileceği gibi küçültebilir.⁸⁷ Benlik gelişimi ergenlik döneminde ivme kazanır. Benlik gelişimi özellikle de ergenlik döneminde yoğun bir şekilde görülür. Çünkü kimlik duygusu gelişmiş bir genç kendi benliğinin sürekliliğini algılamaya başlar. Bu genç

⁸⁰ Taşkıran, *Ailede Din Eğitimi (Kahramanmaraş Örneği)*, 11.

⁸¹ Orhan Gümüşel, *Genciz Biz* (İstanbul: Timaş Yayınları, 2017), 101.

⁸² Taşkıran, *Ailede Din Eğitimi (Kahramanmaraş Örneği)*, 15.

⁸³ Sümeyra Bilecik, “Anne Baba Tutumlarının Bireylerin Din Algısına Etkisi”, *Değerler Eğitimi Dergisi* 15/33 (Temmuz 2017), 7-8.

⁸⁴ Mustafa Köylü - Nurullah Altaş, *Din Eğitimi* (Ankara: Gündüz Yayıncılık, 2012), 247.

⁸⁵ Yavuzer, *Ana-Baba ve Çocuk*, 40.

⁸⁶ Kim Gale Dolgin, *Ergenlik Psikolojisi*, çev. Duygu Özen (İstanbul: Kaknüs Yayınları, 2014), 296.

⁸⁷ Atalay Yörükoğlu, *Gençlik Çağı Ruh Sağlığı ve Ruhsal Sorunlar* (İstanbul: Özgür Yayınları, 2016), 101.

kendine yabancı olmaz ve nereden gelip nereye gideceğinin farkında olan kendini gerçekleştirebilen bağımsız kararlar verebilen özgü bir birey olur. Böylece kendine has bir benliği, duyguları, düşünceleri, amaçları, hayalleri, yaşam ve dünya görüşü olan nitelikli bir birey olur.⁸⁸

Ergenlik dönemine baskın bir benlik arayışı ortaya çıkar. Her insanın ulaşmak istediği benlik ideali bu dönem de kendini gösterir. Ergen kendisi için seçtiği, hayal ettiği, kendine yakıştırdığı ideal bene yaklaştıkça tatmin olur. Kimi zamanda hayalini kurduğu bu ideal benliğe hiçbir zaman ulaşamaz ve hayalindeki benlik algısı bir düş, bir özlem olarak kalır. Bazı insanlar içinse bu ideal benliği gerçekleştirme hayali bir ölüm kalım meselesi haline gelir. Kişi bu hayali gerçekleştirmek için gayret eder, ulaşamadığı zaman mutsuz olur. Bunun neticesinde kendisine olan saygısını ve öz güvenini yitirir. İdeal benliğin ulaşılır bir hayal olması gerekmektedir. Çünkü gerçek dışı olağanüstü durumlarda kişi bunalım yaşayabilir. Kendisinden beklentisi yüksek olan bir kişi, genellikle bilinçdışı dürtülerin ve tutkuların boyunduruğunda yaşayan gerçeklerden uzaklaşmış bir kişidir.⁸⁹ Benliği oluşması uzun bir zaman dilimini kapsayan zorlu bir süreçtir.

Benlik birçok deneme ve yanılma ile zaman içerisinde şekillenir. Ancak bunun için birçok engelle mücadele etmek gerekir. Ergenlik dönemine gelindiğinde benlik güçsüzleşir ve zayıf düşer. Çünkü ergen bir yandan alt benliğin baskısı altında, bir yandan da dış çevrenin baskısı altındadır. Alt benlikten kaynaklanan ve doyum arayan cinsel dürtüler ergenin benliğini zorlar, oto kontrol kabiliyetini zayıflatır. Ergenlik döneminde yaşanan hızlı biyolojik değişimlerle ortaya çıkan beden gücü ve değişen beden imgesi de benliği yeni arayışlara iter. Bir yandan alt benliği baskıları bir yandan dış benliğin baskıları ergenin saldırganlık dürtülerini artırır. Ergenin zayıf benliği bu baskıları dizginlemek için aşırı çaba harcar.⁹⁰ Ergenlikte yaşanan gerginliğin nedeni de çoğu zaman budur. Alt benlik ve dış baskılar arasında ergenin kendi benliğini gerçekleştirmesi için özgürlüğe ihtiyacı vardır. May'in özgürlük anlayışının temelinde benlik bilinci dinamiği vardır. Benlik bilinci ve özgürlük arasında karşılıklı bir etkileşim vardır. Benlik bilinci geliştikçe özgürlük güçlenirken, özgürlük geliştikçe benlik bilinci güçlenmektedir.⁹¹ Bu etkileşimde benlik ve özgürlük birbirini besler, gelişimine destek olur.

Ergenlik döneminde gencin benlik arayışı içerisinde, sürekli dalgalanmalar yaşanır. Çünkü genç kendine ideal bir benlik aramaktadır. Bu nedenle devamlı kendisini

⁸⁸ Yörükoğlu, *Gençlik Çağı Ruh Sağlığı ve Ruhsal Sorunlar*, 111.

⁸⁹ Yörükoğlu, *Gençlik Çağı Ruh Sağlığı ve Ruhsal Sorunlar*, 103.

⁹⁰ Yörükoğlu, *Gençlik Çağı Ruh Sağlığı ve Ruhsal Sorunlar*, 111-112.

⁹¹ Özer Çetin, *Rollo May Psikolojisinde Din ve Kişilik* (İstanbul: İz Yayıncılık, 2019), 116.

değerlendirmekte, eleştirmekte ve kendine bir rol çizmeye çalışmaktadır. Bağımsız bir birey olduğunu ispat etmek ve kendi benliğini belirlemek için anne babasından ve başkalarından ayıran özellikleri ön plana çıkarmaya çalışmaktadır. Bu nedenle benliğini kendine has bir şekilde yeni baştan düzenlemeye çalışır.⁹² Sonuç olarak hiç kimse dünyaya benlik kavramına sahip olarak gelmez. Bunu çevresiyle girdiği etkileşim sonucunda kazanır. Bu kazanım süreci, doğumla başlar.⁹³ Öncelikle bebek annesiyle yakın bağ kurar. Annesinin bebeğine karşı tutumu ve bakımını yapıp yapmamasıyla şekillenmeye başlar. Zamanla baba ve kardeşler de bu sürece dâhil olur. Onların yaklaşımları da bireyin benliği üzerinde önemli bir etkiye sahiptir. Büyüyüp gelişen çocuğun çevresi de onunla birlikte büyümeye devam eder. Zamanla arkadaşları da benlik yapılanmasında etkin bir rol oynamaya başlar. Çevre bireyin kendini tanımasında ve algılamasında önemli bir yere sahiptir. Birey çevreyle girdiği etkileşim sonrasında kendi kafasında kendini şekillendirmeye başlar. Çevresiyle etkileşimi olumluysa benlik algısı da olumlu yönde gelişir. Çevresiyle etkileşimi olumsuzsa benlik algısı da olumsuz olacaktır.

1.9. KİMLİK

Ergenlik dönemi gencin içinde bulunduğu toplumun kültürel değerlerini, normlarını geleneklerini, tutum ve inanışlarını, öğrenme ve uygulama yoluyla katıldığı hızlı bir sosyalleşme sürecidir. Ergen yaşadığı fizyolojik ve psikolojik değişimlerin de yoğun bir biçimde etkisiyle, kendini hayata hazırlamaya başladığı ve aynı zamanda kişiliğinin de oluşum sürecini kapsadığı bir döneme girer.⁹⁴ Kimlik gelişimi, ergenlik döneminde olan biten bir şey değildir. Yaşam boyu süren bir süreci kapsar. Fakat kimlik gelişimi dendiği zaman akla en önemli dönüm noktası olan ergenlik gelir. Çünkü ergenlik döneminin sağlıklı bir şekilde gelişmesi için önceki dönemin de sağlıklı atlatılmış olması gerekir.⁹⁵

Kimlik gelişiminde Anne, baba, diğer aile bireyleri ve çevre ile ilişkilerin önemli bir yeri vardır. Kimlik gelişiminde kalıtsal ve çevresel veriler güçlü bir etkiye sahiptir. Uygun kalıtsal ve çevresel faktörler bir araya gelince olumlu kimlik gelişir. Bireyin toplumsallaşması açısından ergenlik dönemi, çocukluk dönemi kadar önemli bir yere sahiptir. Çünkü birey, bu dönemlerde, sosyal çevresinin norm ve değerlerini benimser, sosyal kimliğini oluşturur. Kimlik gelişiminin temelleri çocukluk döneminde atılır, ergenliğin sonuna doğru şeklini alır.⁹⁶ Aile bireyin sosyalleşmesinde ve kimliğini oluşturmada önemli bir faktördür. Aile içerisinde sosyalleşme yaşanırken çocuklar da kendilerine toplumsal bir kimlik kazanacaktır. Toplumsal

⁹² Yörükoğlu, *Gençlik Çağı Ruh Sağlığı ve Ruhsal Sorunlar*, 104-105.

⁹³ Yavuzer, *Ana-Baba ve Çocuk*, 40.

⁹⁴ Mehmet Başyigit, *Gençlik ve Din* (Konya: Yediveren Kitap Yayınları, 2011), 24-25.

⁹⁵ Kaleci, *Ergenlik Dönemi Kimlik Oluşumunda Dinin Rolü (Konya İli Örneği)*, 68.

⁹⁶ Kaleci, *Ergenlik Dönemi Kimlik Oluşumunda Dinin Rolü (Konya İli Örneği)*, 68.

kimlikten kastedilen; her milletin kendine özgü yaşam tarzıdır. Bu yaşam tarzını yönlendiren etkenlerin başında da din, ahlak, değerler, gelenek ve görenekler gelir. Ebeveynler çocuklarına bu toplumsal kimliği kazandırmada etkin rol oynarlar.⁹⁷ Yapılan araştırmalar ebeveynlerin ilgi ve sevgisinin çocuklarının yaşlılarıyla iyi ilişki kurabilmesinden, liderlik yeteneğine, uyum yeteneğine ve olumlu kimlik gelişimine kadar önemli bir yere sahiptir olduğunu göstermiştir.⁹⁸ Kimlikler sosyal niteliklidir, bireylerin kimlikleri ve kendileri hakkındaki düşüncelerinin önemli bir kısmı sosyal etkileşimlerinin sonucudur. Bireyin kendi kimliğini tanımlaması, kendini toplum içinde oturttuğu yer ile alakalıdır. Bu nedenle kimlik, bireyin kendi duygu, düşünce ve isteklerine göre şekillenir.⁹⁹

1.10. Kişilik

İnsan yaratılış itibarıyla birçok unsurdan meydana gelmiş, ahenkli ve parçalanamaz bir bütündür. Her insanın, diğerlerinden farklı olarak kendine has birçok özelliği vardır. İnsanları birbirinden ayıran, kendine has bedeni ve ruhi özelliklerinin tümüne kişilik denir.¹⁰⁰ Bireyin amaçları, yetenek ve ilgileri, kendini algılama biçimi, onun kişiliğini oluşturan faktörlerdendir. Hiçbir insan kişilik sahibi olarak dünyaya gelmez. Bir kişiliğe sahip olma imkân ve istidatları ile dünyaya gelir. Zamanla çeşitli sosyal etkileşimler sonrası bir kişilik kazanır. Bu nedenle kişiliğin oluşmasında kalıtım ve çevre faktörleri, belirleyici rol oynar.¹⁰¹

Her insanın doğuştan getirdiği kabiliyetleri onun kişiliğinin bir parçasını teşkil eder. Bu kabiliyetler içinde yaşanan toplum ve kültürel çevre onun kişiliğinin şekillenmesinde rol oynar. Çevreyle girdiği etkileşim sonucunda öğrenme, örnek alma ve özdeşim yoluyla birçok kişilik özelliği kazanılır. Kültürün kendine has ayırt edici değerleri, din ve ahlak anlayışı, türlü davranış biçimleriyle, toplumsallaşma sürecinde kurulan ilişkiler, kişilik gelişiminde önemli bir rol oynar.¹⁰² Kişilik gelişimi ilk sosyalleşme ortamı olan ailede beşler.

Her birey çocukluk döneminde anne babası ve diğer insanlarla özdeşim kurarak kişilik geliştirir. Çocukluk döneminde temel ihtiyaçlarını gidermek için anne babaya benzemek ona yetmektedir. Çünkü çocuk için gözünde anne babası en akıllı, en sevimli, en güçlü ve en yanılmaz varlıklardır. Zamanla büyüyüp gelişen çocuk için anne babası yeterli olmamaya başlar. İlkokula başladığı zaman ise öğretmen onun için en iyi, en üstün örnektir. Ergenlik dönemine gelindiğinde ise işler tamamen değişir. Artık anne baba kusursuz örnek olmaktan

⁹⁷ Kirpitci, "Din Eğitimi Açısından Baba-Oğul İlişkisi", 235.

⁹⁸ Kirpitci, "Din Eğitimi Açısından Baba-Oğul İlişkisi", 226.

⁹⁹ Kaleci, *Ergenlik Dönemi Kimlik Oluşumunda Dinin Rolü (Konya İli Örneği)*, 52.

¹⁰⁰ Peker, *Din Psikolojisi*, 142.

¹⁰¹ Kaleci, *Ergenlik Dönemi Kimlik Oluşumunda Dinin Rolü (Konya İli Örneği)*, 24.

¹⁰² Hökelekli, *Çocuk Genç Aile Psikolojisi ve Din*, 52.

çıkar ve yöntemleri sorgulanmaya başlanır.¹⁰³ Ergen zamanla kendine yeni özdeşim örnekleri bulur. Bu süreç kendi kimliğini oluşturan kadar devam eder.

Ergenlik dönemi hayata hazırlık ve kişilik oluşturma sürecidir. Ergenlik dönemi; insan hayatının çocukluktan yetişkinliğe geçmek üzere fiziksel, psikolojik, sosyal değişme ve gelişmelerin birlikte görüldüğü bir geçiş dönemini ifade eder. Birey ve toplum açısından insan hayatın en önemli dönüm noktalarından biridir. Ergenlik dönemi öğrenme ve sosyalleşmenin bireyin üzerinde en yoğun bir biçimde varlığını hissettirdiği zaman dilimidir.¹⁰⁴ Ergenin kişiliğinin oluşmasında, en önemli ve ilk faktör ailedir. Çocukluk yıllarından başlayan kişilik arayışı, anne babanın tutum ve davranışları ergenlik dönemine de aksetmektedir. Çocukluktan itibaren ergen, kişilik gelişimi açısından en büyük desteği ebeveynlerinden alır.¹⁰⁵

Sonuç olarak ergenlik döneminde kişilikle ilgili kendini aşağı görmek, öz güvensizlik, kendini aptal gibi hissetmek, sık sık öfkeye kapılmak, ufacık şeylere üzülmek, olayları abartmak, çok ciddiye almak, çok hayal kurmak gibi kaygılar yaşanır.¹⁰⁶ Atlatılması gereken bu bunalımlar, doğal bir gençlik hastalığı olarak değerlendirilebilir. Bazı gençler belli belirsiz bu bunalımları atlatırken, bazıları daha ağır mücadeleler verir. Dönemin sonuna doğru genç sakinleşir, durulur, kişiliği oturur ve netleşir. Özgüveni ve öz saygısı artar, iç dünyasında ve çevresinde yaşadığı çatışmalar yatışır. Genç artık kendine bir yol çizer ve amaçlar belirler.¹⁰⁷

¹⁰³ Yörükoğlu, *Gençlik Çağı Ruh Sağlığı ve Ruhsal Sorunlar*, 109-110.

¹⁰⁴ Başıyigit, *Gençlik ve Din*, 23.

¹⁰⁵ Zühal Aydoğan, *Ergenlere Yönelik Din Eğitiminde Hayatın Anlamı (İmam Hatip Liseleri Düzce Örneği)*, (Çorum: Hitit Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 50.

¹⁰⁶ Yörükoğlu, *Gençlik Çağı Ruh Sağlığı ve Ruhsal Sorunlar*, 43.

¹⁰⁷ Yörükoğlu, *Gençlik Çağı Ruh Sağlığı ve Ruhsal Sorunlar*, 114.

İKİNCİ BÖLÜM

İTAAT VE ÖZGÜRLÜK DENGESİ BAĞLAMINDA ERGENLİK DÖNEMİ ÖZELLİKLERİ

2.1. ERGENLİĞİN TEMELİ OLARAK ÇOCUKLUK DÖNEMİ

İnsan yaşamı dönemlerden oluşan bir süreci içerir. “İncelenmesini kolaylaştırmak için psikologlar, gelişimi dönemlere ayırmışlardır. Buna göre insan, çocukluk, ergenlik ve yetişkinlik gibi belirli gelişim dönemlerinden geçmektedir. Her dönemin bedensel, zihinsel, duygusal, sosyal vb. alanlarda kendine özgü gelişim özellikleri vardır. Her birey, içinde bulunduğu dönemde diğer bireylerle bu ortak gelişim özelliklerini göstermekle birlikte, kalıtsal miras ve çevresel koşullar bakımından başkalarına benzemeyen bireysel ayrılıklara sahiptir.”¹⁰⁸ İnsanı tanımak için yapısı ve gelişim süreci birçok döneme ayrılıp birbiri ile ilişki içerisinde farklı dönemler altında işlenmiştir. Bebeklik, çocukluk, ergenlik ve yetişkinlik olmak üzere devam eden bu dönemler birbiri ile sıkı bir ilişki içerisinde. Bir dönemi anlamak için ön aşamasını da iyi bilmek gerekir. Her dönemin kendine has bedensel, duygusal, sosyal vb. birçok gelişim özelliği vardır. Tüm bu gelişim özelliklerine paralel olarak dini gelişim süreci yaşanmaktadır.

Gelişim bir bütünlük arz eder. Hiçbir gelişim dönemi, diğer dönemlerden bağımsız değildir. Hiçbir gelişim alanının da diğer alanlardan bağımsız olduğu söylenemez. Her dönem bir önceki dönemden etkilendiği gibi bir sonraki dönemi de etkilemektedir.¹⁰⁹ İnsan hayatının her döneminde farklı fizyolojik ve psikolojik özellikler ağır basmaktadır. Psikologlar insanların gelişimlerini daha kolay inceleyebilmek için dönemlere ayırmış olsalarda bu dönemleri kesin çizgilerle ayırmak imkânsızdır. Çünkü insan gelişimini etkileyen; kalıtım, beslenme, sağlık durumu, fiziki çevre sosyo-kültürel ve ekonomik şartlar gibi birçok faktör vardır ve kişiden kişiye bazı farklılıklar görülebilir.¹¹⁰

İnsan doğuştan gelişime açık, kabiliyet ve eğilimlerle doğar. Bir bebek dünyaya geldiği andan itibaren gelişimini tamamlamak için önünde uzun bir gelişim süreci vardır. Bu gelişim süreci fizyolojik, duygusal ve zihinsel birçok alanda ömür boyu devam eder.¹¹¹ Dünyaya gelen bir bebek olgu, olay veya oluşumlara ilgi duyar, çevreyi keşfetme ve bilgi dağarcıklarını genişletme güdüsüyle doludur. Daha yaşamın bu döneminde ortaya çıkan merak duygusu, keşfedilen yeni şeylerin tecrübesi çocuğa haz verir. Çocukların sorularına aldıkları cevaplar

¹⁰⁸ Ahmet Koç, "Okul Çağı Çocuklarının Ailede Din Eğitimi", *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 0/17 (2008), 146.

¹⁰⁹ Koç, "Okul Çağı Çocuklarının Ailede Din Eğitimi", 146.

¹¹⁰ Peker, *Din Psikolojisi*, 165.

¹¹¹ Başyigit, *Gençlik ve Din*, 55.

zaman zaman onlarda şaşkınlık yaratsa yine de aldıkları cevapları eleştirmeden, olduğu gibi kabul ederler.¹¹²

Çocuklar büyüye kadar bağımlı, fiziksel ve ruhsal gereksinimlerini kendi başına karşılayamayan varlıklardır. Gelişebilmesi, sağlıklı bir kişilik kazanabilmesi için sevgiye, ilgiye ve desteğe ihtiyaçları vardır. Anlayışlı, sıcak ve güvenli bir aile ortamında büyüyen çocuk, kendine güvenen bir birey olmaya yönelir; bağımsızlaşır, olgunlaşır ve kendini gerçekleştirir. Aynı zamanda çocuğun bir başka özelliği de bencil oluşudur. Çocuklar beklemeyi, isteklerini ertelemeyi bilmezler ve anında ve istedikleri yerde karşılaştın isterler. Zamanla gelişim gösteren çocuk bencilliğinden sıyrılıp paylaşmayı ve beklemeyi öğrenir. Başlangıçta yasaklara ve kurallara aldırmayan çocuk, geliştikçe daha uyumlu ve iş birliğine daha yatkın olur.¹¹³

Okul öncesi dönem gelişimin en hızlı olduğu 0-6 yaşlarıdır. Bu dönemdeki yaşantılar bireyin hayatının tamamını etkilerken sosyalleşmesini de sağlar. Bedensel, bilişsel, duyuşsal, dilsel, ahlaki gibi birçok açıdan hızlı bir şekilde gelişen çocuk dini anlamda da bilinç oluşturmaya başlar.¹¹⁴ Çocuğun yürümeye, konuşmaya başladığı ikinci ve üçüncü yaşlar özerklik dönemi olarak adlandırılır. Çocuk bu yaşlarda edilgin durumdan kurtulup ayrı bir birey olarak bağımsız davranışlarda bulunmaya başlar. Bir yandan annesine bağımlılığı sürer bir yandan da başına buyruk davranmak ister. Engel tanımayan, yoktan anlamayan bir yaban, araştırmacı, karıştırıcı, tutturucu, inatçı ve ele avuca sığmayan sevimli bir varlığa dönüşür. Bağımlılıkla bağımsızlık arasında bocalayan çocuk annesinden ayrı kalamaz, fakat ona boyun eğmek de istemez. Yedirilmeye, temizlenmeye, giyinmeye ve tuvalet eğitimine direnç gösterir. Kendisine ve eşyalara zarar verdiği için sürekli takip edilmesi gerekmektedir. Bilinci gelişen çocuğa kuralları benimsetme, tehlikeden sakınmayı öğretme ve yasaklar koyma vakti gelmiştir. Saldırganlığın, bencilliğinin ve karıştırıcılığının oyuna ve oyuncaklara yönlendirilmesi, bir şey için tutturduğunda ilgisinin başka bir yöne çekilmesi bu dönem için en geçerli eğitim yöntemidir. Ilımlı ve kararlı bir tutum çocukların eğitimi için en iyi sonucu verir. Temiz ve düzenli olması için uygulanan gereksiz baskılar çocuğun özerkliğine zarar verir. Dayak, korkutma ve sindirme gibi yöntemler çocuğun gelişimini olumsuz etkilerken eğitim açısından da tasvip edilmez.¹¹⁵

¹¹² Karaca, *Dini Gelişim Psikolojisi*, 110.

¹¹³ Yörükoğlu, *Gençlik Çağı Ruh Sağlığı ve Ruhsal Sorunlar*, 29.

¹¹⁴ Mecnun Karadağ, *Okul Öncesi Din Eğitiminde Kavram Öğretimi* (Çorum: Hitit Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 87.

¹¹⁵ Yörükoğlu, *Gençlik Çağı Ruh Sağlığı ve Ruhsal Sorunlar*, 24.

Çocukluk dönemi aynı zamanda oyun dönemidir. Oynadıkları oyunlarla birçok şey öğrenirken duyuları keskinleşir ve becerileri artar. Oyunun çocukların sosyalleşmesinde de önemli bir yeri vardır. Oyun çocuklar için duydukları ve gördüklerini tecrübe ettikleri, öğrendiklerini pekiştirdikleri bir deney laboratuvarıdır. Çocuklar oyunla öğrendiklerini de zevkle öğrenmekte ve bunlar daha kalıcı olmaktadır. İleriki dönemlerde öğrenmeden alınan bu zevkte azalma olduğu için çocuk ve gençlerin büyük çoğunluğu okulda öğrenme konusunda ciddi motivasyon problemleri yaşamaktadır.¹¹⁶ Çocuklar her şeyi bir oyun olarak görmektedirler. Yemek yemekten giyinmeye yatağa yatmaya gzmeye ve hatta tuvalete gitmeye bile birer oyun gözüyle bakarlar. Oyun faaliyetinin çocuklar açısından önemi yetişkinlerce bazen anlaşılmasa da oyunların işlevleri vardır. Oyun bir taraftan çocukların kendilerini mutlu hissetmelerini sağlayarak ciddi psikolojik destek sağlar. Aynı zamanda oyunda yaptığı şeyler ve girdiği rollerle birçok yeteneğin gelişir. Öncelikle oyunlar amaçlı olduklarından çocuklar oyun oynarken ciddileşerek ciddileşmeyi öğrenirler ve hayata hazırlanırlar. Büyüklerin yaptıklarını oyun olarak gören çocukların sosyal yaşamları hayal güçleri ve yaratıcılıkları gelişir. Oyun oynarken kendini başkalarının yerine koyan çocuk onlar gibi davranmaya çalışarak bir çeşit drama yapar ve empati yeteneği gelişir. Sosyal rollerin öğrenilmesinde de oyunun büyük bir yeri vardır.¹¹⁷

Hareket gelişiminin son derece canlı olduğu bu dönemde ilgi evden sokağa kayar. Büyük kas hareketleri gerektiren, güç ve enerji harcayan faaliyetler, motor beceriler, bu dönemde artar. Somut düşünce, zihinsel gelişim açısından çocuğun gözüyle görebildiği, duyu organlarıyla temas edebildiği eşya ve olaylar üzerinde geliştirdiği çok boyutlu bir mantıksal düşünce biçimidir. Okul çağı çocukları somut bilgiyi, sistemli ve mantıklı bir biçimde işleyebilir. Bu evrede çocuk önceki döneme göre telaffuz ve sözcük dağarcığı gelişirken, sayı, zaman, mekân, boyut, hacim ve uzaklık kavramlarını, nesneler ve sınıflandırılması konusunda hızlı gelişim gösterirler. Olayların, nesnelerin özelliklerini, benzerlik ve farklılıklarını da keşfetmeye başlarlar. Soyut kavramları konuşmaları esnasında kullansalar da manalarını tam olarak kavrayamazlar. Zamanla, olayları farklı açılardan görebilir, karmaşık ilişkiler hakkında düşünme yetenekleri açılır, konuşmaktan ve sorulara cevap vermekten zevk alırlar. Okuma-yazma ve hesaplama gibi beceriler bu dönem kazanımları arasındadır.¹¹⁸

Çocukluk döneminin sonlarına doğru zihinsel süreçlerinde bir değişme görülür. Artık eşya ve olayların görünmeyen yanlarını da içine alan soyut düşünme yeteneği gelişmeye başlar.

¹¹⁶ Karaca, *Dini Gelişim Psikolojisi*, 110.

¹¹⁷ Karaca, *Dini Gelişim Psikolojisi*, 110.

¹¹⁸ Koç, "Okul Çağı Çocuklarının Ailede Din Eğitimi", 147.

Soyut düşüncenin açılmaya başladığı bu evrede çocuklar, nesneleri ve olayları görmeden zihinlerinde canlandırabilirler. Sebep sonuç ilişkileri kurmaya ve genel ilkelere ilişkin görüş belirtmeye başlarlar. Kendi düşüncelerini de eleştirerek, üzerinde düşünebilirler. İnsanların farklı algıları, düşünceleri ve tepkileri olabileceğini kavramaya başlarlar. Bununla birlikte dönemin sonlarına doğru, muhakeme yeteneğini aşırı derecede kullanarak her şeyi sorun etmeye ve tartışma açmaya başlarlar.¹¹⁹

Çocuğun tanıştığı ilk toplumsal grup ailedir. Bu sosyal çevre komşuluk ve arkadaşlık ilişkileri ile daha da genişlemekte ve okulun katılmasıyla bu halka büyümektedir. Sosyal çevre toplumun değer yargılarını aşılayarak her ferdinden bunları benimseyip hissetmesini, yaşamasını ve hayatını bunlara göre düzenlemesini ister. Sosyal çevreden aldığı değerleri kendi kişilik ve karakter yapısıyla harmanlayan çocuklar içinde yaşadıkları topluma entegre olabilirler. Toplum bireyin sosyalleşmesinin yanı sıra dini sosyalizasyonu da sağlar. Bireyin sosyalleşmesi ve dini gelişimi üzerindeki etkisi ise mezara kadar devam eder.¹²⁰

Yapılan araştırmalar göstermiştir ki, çocuklar ebeveynlerinden biriyle özdeşim kurarak onların rolünü üstlenirler. Bu özdeşleşme doğal bir kişilik geliştirme sürecidir. Çocuklar, genellikle hem cinsi olan kişilerle özdeşim kurarlar. Özdeşim kurduğu kişilerden, diğerlerine nazaran daha fazla etkilenirler. Kendisine ulaşmak ve onun gibi olmak isterler. Erkek çocukları genelde babalarının düşünce, duygu ve davranışlarını taklit ederken kız çocukları annelerini taklit ederler. Bu durum da çocuğun cinsel kimliğinin gelişimi de sağlanmış olur. Çocuklar, kendisi gibi olan anne-babanın, kadınısı-erkeksi davranışlarını, duygularını taklit eder ve devam ettirir. Bu nedenle model olarak seçilen kişiler davranışlarında çok dikkatli olmak zorundadırlar. Çünkü sergiledikleri her davranış, çocuklarının belleklerinde yer edecek ve silinmesi kolay olmayan izler bırakacaktır.¹²¹

2.2. ERGENLİK DÖNEMİ

İnsanlar, sürekli bir gelişim ve değişim içerisinde. Ergenlik dönemi bu gelişim sürecinin önemli evrelerinden biridir. Çocukluktan erişkinliğe geçiş olan ergenlik dönemi, gözlenebilen sürekli ve süratli bir gelişimi kapsar. Bu durum aslında bir başkalaşım evresi olarak değerlendirilebilir. Ergenlik dönemi kozadan çıkan bir kelebeğe benzetilebilir. Kozadan çıkan tırtıl, ne kozadaki biçimine, ne de kelebeğe benzer, aynı şekilde ergen de, ne çocuk, ne de yetişkine benzer. Kimlik savaşı veren bir bireydir.¹²² Ergenlik dönemini birçok yönüyle

Koç, "Okul Çağı Çocuklarının Ailede Din Eğitimi", 148.

¹²⁰ Karaca, *Dini Gelişim Psikolojisi*, 43.

¹²¹ Kirpici, "Din Eğitimi Açısından Baba-Oğul İlişkisi", 234.

¹²² Yavuzer, *Ana-Baba ve Çocuk*, 244.

incelemek genci tanımayı, istek ve ihtiyaçlarından haberdar olmayı sağlar. Başlıca ergenlik dönemi özellikleri şunlardır;

Her insanın kendine has bir takım özellikleri vardır. Birbirinden farklı donanımlarla yaratılmış insanların buluşa erdiği yaşlarda farklıdır. Bu nedenle çocukların ergenliğe girdikleri zamanı takip etmek gerekir.¹²³ Sürekli değişim ve gelişim halinde olan insan için ergenlik dönemi, gelişim sürecinin en önemli evresini oluşturmaktadır.¹²⁴ Çünkü ergenlik biyolojik, psikolojik, zihinsel ve sosyal açıdan gelişme ve olgunlaşmanın yaşandığı bir geçiş evresidir.¹²⁵ Ergenlik dönemi, çocukluk döneminin bitiminden yetişkinlik döneminin başlamasına kadar uzanan, yaş sınırlarının fiziksel, sosyal çevreye göre değişiklik gösterdiği karmaşık, fırtınalı ve stresli bir dönem olarak tanımlanır.¹²⁶

Ergenlik beynin hipotalamus bölgesinden gelen uyarılarla hipofiz bezinin hormon salgılamasıyla başlar. Bu hormonların etkisiyle kızda ve erkekte erlik ve dişilik yumurtalıkları çalışır ve cinsel organların salgısı hızla artmaya başlar. Bir yandan da kalkan bezi (tiroid) ve böbrek üstü bezleri de hipofizden gelen uyarılarla salgılarını artırır. Büyüme bütün bedende farklı hızlarda gerçekleşir. Önce ayaklar ve eller büyümeye başlar. Öyle ki 13-14 yaşındaki bir ergen, yetişkin birinin giyebileceği ayakkabıyı giyinebilir. Yüzde, en önce burun ve çene büyümeye başlar. Kalçalarda omuzlardan önce büyüme görülür. Kızlarda kalçalar genişlerken erkeklerde omuzlar genişler.¹²⁷ Ergenlik (puberty) hızlı büyüme ve gelişmenin olduğu kız-erkek cinsel özelliklerinin belirttiği 2-3 yıllık gelişim dönemini kapsar. Kızlar erkeklerden 1-2 yıl önce ergenliğe girer ve cinsel olgunlaşmaları erkeklerden 1-2 yıl erken tamamlar. Ergenlik her çocukta gelişim özelliklerine göre farklı yaşlarda başlayabilir. Bu nedenle ilkokulu birlikte bitiren çocukların kimi erkenden ergenliğe girip boy atarken kimisinde bir iki yıl sonra gerçekleşir. Ergenliğin fizyolojik değişikliklerinden en önemlisi kızlarda ilk aybaşı kanamasıyla, erkeklerde sperm üretimiyle başlar.¹²⁸ Ön erenlik kızlarda 10-12, erkeklerde 11-13 yaş dilimleri arasını kapsar. Asıl ergenlik kızlar için 14-17, erkekler için 15-18 yaş aralığıdır.¹²⁹

¹²³ Coşkun Torun, *Gençlik Çağı* (İstanbul: Tilki Kitap Yayınevi, 2019), 14.

¹²⁴ Burcu Dinçer, *Alt Ve Üst Sosyo-Ekonomik Düzeyde Lise İkinci Sınıfa Devam Eden Ergenlerin Anne Baba Tutumlarını Algılamaları ile Arkadaşlık İlişkilerinin İncelenmesi* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2008), 3.

¹²⁵ Yavuzer, *Çocuk Psikolojisi*, 261.

¹²⁶ Mustafa Koç, "Ergenlik Döneminde Dua Ve İbadete Yönelik Davranışlar Üzerine Bir Saha Araştırması", *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3/6 (Aralık 2005), 147.

¹²⁷ Yörükoğlu, *Gençlik Çağı Ruh Sağlığı ve Ruhsal Sorunlar*, 34.

¹²⁸ Yörükoğlu, *Gençlik Çağı Ruh Sağlığı ve Ruhsal Sorunlar*, 33.

¹²⁹ Dinçer, *Alt Ve Üst Sosyo-Ekonomik Düzeyde Lise İkinci Sınıfa Devam Eden Ergenlerin Anne Baba Tutumlarını Algılamaları ile Arkadaşlık İlişkilerinin İncelenmesi*, 3.

Ergenlik dönemi, biyolojik, psikolojik, zihinsel ve sosyal açıdan gelişmenin ve olgunlaşmanın yaşandığı dönemdir. Bu dönem yedi-sekiz yıl gibi uzun bir süreyi kapsar ve genellikle on üç-yirmi bir yaşları arası olduğu kabul edilir.¹³⁰ Gençlik çocuklukla erişkinlik arasında yer alan, gelişme, ruhsal olgunlaşma ve yaşama hazırlık dönemidir. Ergenlikle başlayan hızlı büyüme, bu çağın sonunda bedensel, cinsel ve ruhsal olgunlukla biter. Genellikle ergenlik ilk belirtileriyle birlikte, büyümenin durmasına kadar sürer. Ergenlik dönemine batı dillerinde büyüme anlamına gelen adolescence denir.¹³¹ Bu dönemde yaşanan bedensel gelişmeler, bir anlamda duygusal, sosyal ve zihinsel olgunlukların temelini oluşturmaktadır. Ergenlik, biyolojik değişimlerle başlar, bedensel, zihinsel ve ruhsal gelişmeyle son bulur. Bu değişimler, vücudun hızla büyüüp gelişmesi, hormonların çalışması, cinsel dürtüleri artırır ve zekânın kavrama yetisini geliştirir. Bütün bu biyolojik gelişmelere ayak uydurabilmesi, ergene kendine özgü bazı nitelikler kazandırır.¹³²

Ergenlik, fizyolojik ve psikolojik yapıda meydana gelen köklü değişmelerin yanında, toplumsallaşma ve sosyal uyum açısından insan hayatının şekillendiği yıllara denk gelmektedir. Ergen, bir yandan bedeninde ve ruh yapısında meydana gelen hızlı değişimi anlamlandırmaya çalışırken, diğer yandan toplumdaki statüsünü, geleceğe yönelik hedeflerini, kim olmak ve nasıl olmak istediğinin mücadelesini verir. Dolayısıyla genç, ergenliğin beraberinde getirdiği bedensel, cinsel, duygusal, sosyal ve kişisel birçok problemle yüzleşmek zorundadır. Bununla birlikte, din ve aile gibi sosyalizasyon araçlarının olumlu etkileri ergenin, dönemin sıkıntılı ve karmaşık yapısını kolay atlatmasına yardımcı olur.¹³³

Ergenlik duygusal coşkunluk ve bilişsel yeterlilik açısından çocukluk döneminden ayrılır. Ergenlik döneminde organizmada meydana gelen değişiklere paralel olarak sosyal çevre genişler ve akran gruplarının ergen üzerindeki etkisi artar. Bu evrede çocukluk döneminden farklı olarak ortaya çıkan şüphe bunalım çatışma vb. durumlar bir taraftan kişiliğini biçimlendirirken diğer taraftan dini gelişimine de katkı sağlar. Ergenlikte hiçbir dönemde olmadığı kadar hızlı kişilik ve dini gelişim yaşanır. Bu gelişimler paralellik arz eder ve birlikte ilerler. Genç birey tarafından benimsenen inançlar kişiliğe nüfuz ettiği oranda onda kalıcı hale gelir.¹³⁴

Ergenlik döneminde yaşanan hızlı gelişmelerin yanı sıra duygularda derinleşmeler, ilgilerde ani canlanmalar, hayatta yeni atılımlar ve anlamsal sorgulamalar yaşanmaya başlanır.

¹³⁰ Torun, *Gençlik Çağı*, 13.

¹³¹ Yörükoğlu, *Gençlik Çağı Ruh Sağlığı ve Ruhsal Sorunlar*, 13.

¹³² Yavuzer, *Çocuk Psikolojisi*, 263.

¹³³ Kaleci, *Ergenlik Dönemi Kimlik Oluşumunda Dinin Rolü (Konya İli Örneği)*, 41-42.

¹³⁴ Karaca, *Dini Gelişim Psikolojisi*, 136.

Hayatlarında ilk defa bedenlerindeki hızlı değişimi fark eden gençler şüpheye düşer çatışma ve bunalım yaşamaya başlar. Kendilerine bu kadar güvenen ergenler ebeveynlerine karşı gelir, isyan eder evden kaçır, okulu kırır, onlar için diğér insanlar bu kadar önemli hale gelir ve ilk defa âşık olurlar. Ergenlik dönemiyle birlikte insan hayatına giren bu ilklerin sonu gelmez. Yaşanan ilklerin kimisi bir problem kimisi bir anı kimisi ise bir tecrübe olarak onlarla kalır. Ergenlik bireyin hayatında en aktif olduğı dönemdir.¹³⁵

Gençlik dönemine gelindiğinde ergen anne babası ve öteki yetişkinlerden duygu, düşünce ve davranış alanında bağımsızlık geliştirmiş olmaları gerekir. Sağlıklı bir genç ailesi dışında toplumsal ilişkilere girebilmeli, özellikle yaşlılarıyla arkadaşlık kurup sürdürebilmelidir. Bunun yanı sıra karşı cinse eğilim, yaklaşma isteğı, sevgi ve ilgi duyar. Ergen bu dönemde cinsel kimliğini ve rolünü iyice benimsemiş, evliliğe istekli ve hazır hale gelmiş olmalıdır. Genç zihin yeteneklerini ve el becerilerini geliştirmiş, toplum yaşamı için gerekli bilgi, görgü ve ruhsal olgunluğu kazanmış, kendine özgü değerler, yaşam anlayışı ve bir dünya görüşü sağlamış olmalıdır. Belli amaçlara doğru yönelebilmeli, hedefleri olmalı, nereden gelip nereye gittiğini bilmelidir. Başka bir deyişle, ergen çevresiyle bütünleşirken kendi öz benliğinin bilincine varmalı ve kimlik duygusu geliştirmelidir.¹³⁶

2.2.1. Psikolojik Değişim

Ergenlik döneminin kendine has gelişim özelliklerinden en belirginini psikolojik değişimlerdir. Ergenlik genel olarak bunalımlı bir dönemi içerir, duygu hassasiyeti zirveye ulaşır, zekâ kapasitesi artar, cinsi güdüler canlanır, bedende görülen ani değişimler göze çarpar, sosyal ilişkilerde anne babadan kopma ve arkadaş grubuna aşırı bağlanma, ait olma gibi birçok değişim gözlenir.¹³⁷ Gençlik tüm zamanlar da coşku, atılın ve çalkantılı bir çağ olarak değerlendirilmiştir. Kabına sığmayan bir beden gücünün, yürekliliğinin, kaynayan kanın ve uyanan cinsel isteklerin davranışa egemen olduğı çağda genç, kendine hâkim olmakta zorluk çeker.¹³⁸

Dönemin karakteristik özelliğı olan çatışma, bunalım ve krizlerle dolu ergenlik dönemi, bir süre sonra yerini istikrarlı ve sakin bir döneme bırakır. Durulmada bireysel farklar görülebilir, kimi ergenlerde kısa zamanda, sessizce gerçekleşirken; kiminde ise, uzun zamanda ve isyancı tepkilerle gerçekleşir.¹³⁹ Ergenlik çağının bunalım, öfke, çatışma ve kaygı dönemi olduğı unutulmamalıdır. Yanılgıların, bencilliğın, başkaldırının sık görüldüğü, bocalama,

¹³⁵ Karaca, *Dini Gelişim Psikolojisi*, 135.

¹³⁶ Yörükoğlu, *Gençlik Çağı Ruh Sağlığı ve Ruhsal Sorunlar*, 20-21.

¹³⁷ Hökelekli, *Çocuk Genç Aile Psikolojisi ve Din*, 113.

¹³⁸ Yörükoğlu, *Gençlik Çağı Ruh Sağlığı ve Ruhsal Sorunlar*, 18.

¹³⁹ Taşkıran, *Ailede Din Eğitimi (Kahramanmaraş Örneğı)*, 34.

çelişki ve kararsızlıkların yaşandığı dönemdir. Ergenlik bir nevi gencin kendisiyle ve çevresiyle savaşıma dönemidir. Kısacası olumlu olumsuz birçok duygunun yoğun yaşandığı ve tepkilerin aşırı olduğu dönemdir.¹⁴⁰

Aristo 2300 yıl önce gençlerin özelliklerinden şöyle bahsetmiştir: gençlerin arzu ve istekleri pek çoktur, bunları hemen eyleme dökmek isterler. Gençler bedensel isteklerine karşı koyamaz, özellikle de cinsel isteklerine yenik düşerler. Ergenlerin istekleri geçicidir ve çok değişkendirler.¹⁴¹ Ergenler; tutkulu, huysuz ve öfkeli dirler, içtepilerine kapılır, tutkularının kölesi olmaktan kendilerini alamazlar. İsteklerinin önüne dikilen en küçük engele bile tahammül edemezler. Onura ve başarıya paradan çok değer verirler; çünkü henüz paraya ihtiyaçları olmamıştır. Eli açık ve iyilikseverdirler; çünkü henüz kötülükleri tanımamışlardır. Herkese çabuk güvenir, çabuk bağlanırlar; çünkü henüz aldatılmayı tatmamışlardır. Yüksek amaçları, hayalleri vardır; çünkü daha hayatın sillesini yememişlerdir.¹⁴²

Ergenlik dönemi sadece olumsuzlukların, problemlerin yaşandığı bir çağ değildir. Gençlik aynı zamanda tatlı hayallerin, tutkuların ve idealizmin filizlendiği, sıkı arkadaşlıkların, sevgilerin özetle ilklerin yaşandığı dönemdir. Yeniliğe ve ileriye doğru atılımların yapıldığı, kendini kanıtlama ve kimliğini arayıp bulma çabalarının yaşandığı dönemdir.¹⁴³ Gençlik bir arayış çağıdır. Gencin yaşadığı dünyayı ve içindekileri merak etmesi, öğrenme çabası anlam arayışı bir ihtiyaçtır. Ergenlik merakın ve öğrenme isteğinin zirvede olduğu bir dönemdir. Genç yaşadığı huzursuzluğu anlam arayışı ile yatıştırır.¹⁴⁴

Gençlikte yaşanan ruhsal bunalımların yanında olumlu gelişmeler de gözlenir. Bu dönemde gencin düşünme yeteneği gelişir. Soyut düşünmeye başlayan genç kavramları daha iyi anlar, kullanır, ilgi alanı genişler ve çeşitlilik kazanır. Genç bu dönemde seçeceği mesleğe karar verir ve ilgili konulara eğilir. Bu dönemde ergende bir şeyler yapmak, başarılı olmak, kendini kanıtlama duygusu güçlenmiştir. Gencin yeteneklerinden kimisi sivrilir ve öne geçer, toplumsal olaylara ve politikaya ilgi artar, bu konularda görüş belirtilir. Başlangıçta derme çatma olan bu görüşler, okuyup tartışıkça daha tutarlı olmaya başlar. Ergenlerin duygu dünyaları oldukça coşkuludur, hayal âlemleri zengindir, idealist düşüncelere sahiplerdir. Duygu, düşüncelerini inanç ve cesaretle savunurlar. Haksızlıklara karşı sert ve acımasız bir

¹⁴⁰ Yörükoğlu, *Gençlik Çağı Ruh Sağlığı ve Ruhsal Sorunlar*, 19.

¹⁴¹ Yörükoğlu, *Gençlik Çağı Ruh Sağlığı ve Ruhsal Sorunlar*, 19.

¹⁴² Yörükoğlu, *Gençlik Çağı Ruh Sağlığı ve Ruhsal Sorunlar*, 19-20.

¹⁴³ Yörükoğlu, *Gençlik Çağı Ruh Sağlığı ve Ruhsal Sorunlar*, 19.

¹⁴⁴ Aydoğan, *Ergenlere Yönelik Din Eğitiminde Hayatın Anlamı (İmam Hatip Liseleri Düzce Örneği)*, 25.

tutum takınırlar. Hayatın gerçeklerinden uzak düşünürler, toplum düzeninin birden değişmesini ve eşitsizliklerin ortadan kalkmasını isterler.¹⁴⁵

Eleştirel, soyut düşünme gücüne ulaşan ergenler çocukken itirazsız bir şekilde kabul ettikleri birçok şeyi okuduklarıyla gördükleriyle veya yaşadıklarıyla uyuşmadığını fark edince araştırmaya başlarlar. Gençler artık her şeyi tenkit süzgecinden geçirmek isterler. Ergenlerde ortaya çıkan eleştirel yaklaşım zamanla kendi fikir ve inançlarını da kapsar. Onların bu merakı, tenkitçi düşünceleri ve araştırmalarının ardında fikri açıklık ihtiyacı ve doyurucu bilgiye ulaşma arzusu önemli rol oynar. Düşüncelerin kendilerine uygun gördüklerini kabul eder uygun olmayanları eleştirir veya reddeder. Bu reddedici tutumu otoriteyi de içerisine alır ve onu temsil eden her şeyi tenkit süzgecinden geçirirler. Ergenlerin bu tutumu sosyal açıdan bazı sorunlara neden olsa da kendilerini ispatlama arzularını bu şekilde doyurdıkları için psikolojik yatışma ve rahatlama yaşarlar.¹⁴⁶

Ergenlik dönemi, biyolojik, psikolojik, zihinsel ve sosyal açıdan bir gelişme ve olgunlaşmanın yer aldığı dönemdir. Bu dönem yedi-sekiz yıl gibi uzun bir süreyi kapsar ve genellikle on üç - yirmi bir yaşları arası olduğu kabul edilir.¹⁴⁷ Gençlik çocuklukla erişkinlik arasında yer alan, gelişme, ruhsal olgunlaşma ve yaşama hazırlık dönemidir. Ergenlikle başlayan hızlı büyüme, bu çağının sonunda bedensel, cinsel ve ruhsal olgunlukla biter. Genellikle ergenlik ilk belirtileriyle birlikte, büyümenin durmasına kadar sürer. Ergenlik dönemine batı dillerinde büyüme anlamına gelen adolescence denir.¹⁴⁸ Bu dönemde yaşanan bedensel gelişmeler, bir anlamda duygusal, sosyal ve zihinsel olgunlukların temelini oluşturmaktadır. Ergenlik, biyolojik değişimle başlar, bedensel, zihinsel ve ruhsal gelişimle son bulur. Bu değişimler, vücudun hızla büyüyüp gelişmesi, hormonların çalışması, cinsel dürtüleri artırır ve zekânın kavrama yetisini geliştirir. Bütün bu biyolojik gelişmelere ayak uydurabilmesi, ergene kendine özgü bazı nitelikler kazandırır.¹⁴⁹

Sonuç olarak ergenlik fiziksel değişimlerin yanı sıra psikolojik değişimlerin yaşandığı bir geçiş dönemidir. Bu dönemde artık çocukluktan yetişkinliğe adım atan genç hayata uyum sağlamaya çalışır. Gelecek hayatına yön verecek değer sistemlerini, hayat felsefesini oluşturmaya başlar.¹⁵⁰ Dönemin stres ve bunalımlarıyla baş etmeye çalışırken kendi kimliğini de oluşturmaya gayret eder. Ergenlik dönemin de yaşanan biyolojik ve fizyolojik değişim

¹⁴⁵ Yörükoğlu, *Gençlik Çağı Ruh Sağlığı ve Ruhsal Sorunlar*, 41.

¹⁴⁶ Karaca, *Dini Gelişim Psikolojisi*, 137.

¹⁴⁷ Torun, *Gençlik Çağı*, 13.

¹⁴⁸ Yörükoğlu, *Gençlik Çağı Ruh Sağlığı ve Ruhsal Sorunlar*, 13.

¹⁴⁹ Yavuzer, *Çocuk Psikolojisi*, 263.

¹⁵⁰ Zeliha Çamur, *Yaşamada Anlam Ve Dindrlik İlişkisi (Geç Ergenlik Dönemi)* (Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2014), 17.

sonucu görülen bunalımlar bu dönemin karakteristik özelliklerindendir ve geçicidir. Ergenlik dönemi her ne kadar fırtınalı, stresli ve çatışmalı geçse de bu gencin sağlıklı bir gelişim gerçekleştirdiğini de gösterir.

2.2.2. Cinsellik

Ergenlik döneminde yaşanan biyolojik gelişmelerin getirdiği temel çatışma konularından biri de cinselliktir. Çoğu ergen için cinsel güdülere hâkim olmak sanıldığı kadar kolay değildir. Çevresel şartlar, dini inançlar çoğu durumda cinsel ihtiyaçların meşru tatmininin engellenmesine veya ertelenmesine neden olur. Diğer yandan modern dünyada cinsel arzuların çeşitli amaç ve araçlarla tahrik edilmesi ergenlerin yaşadığı bu çatışmayı daha da alevlendirir. Globalleşen dünyada cinselliğin sınırsız bir şekilde göz önüne serilmesi, bu yolla elde edilen zevk ve tatmini hayatın başlıca amaçlarından birisi olarak gösterilmesi ergenleri daha da zorlamaktadır. Tüm bunlara rağmen birçok toplumda ve dinde cinsel davranışın hiçbir kayıt altına alınmadan icra edilmesi yasaklarla kuşatılmıştır. Bu konuda konulan yasaklar çoğu zaman dinin yasaklayıcı faktör olarak algılanmasına neden olur. Gençlerin önemli bir bölümü ise dini ve cinsel eğilimler arasındaki çatışmadan dolayı suçluluk ve günahkârlık duygusu yaşar.¹⁵¹

Cinsel ilgiler 7-8 yaş ve buluş arasında pasivize olur. Cinsel olgunlaşmayla birlikte genital bezler üretime başlar ve cinsel duygular yeniden canlanır.¹⁵² Freud'a göre, çocukta psikolojik ve cinsel gelişim, her biri bir önceki dönemin üzerine kurulan bir aşamalık içerir. Ergenlik genital dönem olarak adlandırılır. Bu dönemde fizyolojik olgunluğa erişilmesi üzerine bazı hormonlar faaliyetini artırır. Artan hormon faaliyetleri ile birlikte cinsel dürtülerle diğer dürtülerin de gücü artar. Bu dürtülerin artmasıyla yaşanan yoğunlaşma önceki gelişim dönemlerindeki çatışmaların da yeniden canlanmasına neden olur. Genital dönem, bu çatışmalara yeni çözüm yolları aranması için bir fırsat sunar. Genç bu sorunları çözdüğü zaman yetişkin bir insan kimliği kazanmış olur.¹⁵³

Ergen ve gençlerin cinsellik konusunda bilmesi gereken birçok şey vardır. Bunları bilmek gençlerin sağlığını korumak açısından hayati önem taşır. Bu konuların konuşulmasından çekinilmesi, gençlerin yabancı kalmalarına neden olur. Gençler bu konularda bilgi sahibi olmadıkları için yaşadıkları stres ve baskı davranış bozukluklarına neden olur.¹⁵⁴

¹⁵¹ Karaca, *Dini Gelişim Psikolojisi*, 152-153.

¹⁵² Peker, *Din Psikolojisi*, 236.

¹⁵³ Peker, *Din Psikolojisi*, 238-239.

¹⁵⁴ Ali Hacı Dehabadi - Ali Huseynizade, *İslami Açından Gençlik Psikolojisi*, çev. Hasan Bedel (İstanbul: el-Mustasfa Yayınları, 2013), 148.

Cinsel uyanış ortaokul dönemine denk düşen ilk gençlik ya da ergenlik döneminde ortaya çıkar. Cinsel uyanış beraberinde yeni ruhsal tepkiler ve davranışlar getirir. Dengeli uyumlu ve sakin ilkököl çocuğu gider, yerine oldukça tedirgin, kuruntulu, güç beğenen ve çabuk tepki gösteren bir genç gelir. Duyguları, davranışları ve tepkileri iniş çıkışlıdır. Ergen çabuk sevinir, çabuk üzölür, birden sinirlenir, olur olmaz şeyi sorun eder ve dengesiz davranışlar sergiler. Tepkileri önceden kestirilemez, ani ve abartılıdır. Cinsel uyanışla birlikte derslere ilgi azalır, çalışma düzeni de bozulur. Bencilce davranışlarda bulunur, istekleri bitmez, yasakları saçma bulur, kendisine daha fazla hak tanınmasını ister. Evde koyulmuş olan kuralların çokluğundan ve sıklığından yakınır. Ebeveynlerinin uyarılarına ani tepkiler gösterir, kabalaşır ve ters yanıtlar verir. Bazen çocuk gibi davranırsa da “bana karışamazsınız ben çocuk değılim” der. Sürekli gelgit yaşarlar ve kabına sığmazlar. Evde zaman geçirmek istemez, giriş çıkış saatlerine aldırmaz, yemeğe geç gelir, gece dışarı çıkmak ister. Dağınlık, savruk ve sakardır, sık sık bir şeyler devirip kırar. Sürekli bir şeyler atıştırır, abur cubur ne bulursa yer.¹⁵⁵ Biyolojik, fiziksel ve zihinsel gelişmeyle birlikte yaşanan cinsel uyanışla birçok değışim yaşanır. Cinsel uyanış gerginliğe neden olur ve ergen davranışları üzerinde baskı kurar. Dini ve toplumsal şartlar cinsel ihtiyaçları karşılamayı engellediğı veya ertelediğı için ergende bazı aşırı davranışlar gelişir.

2.2.3. Kişilik Gelişimi

Kişiliğin tohumları daha yaşamın ilk yıllarında atılır. Altıncı yaşa gelindiğinde ana hatları belirmiş olur. Kişiliğin netleşmesi ergenlik döneminin sonunu bulur. Kişiliğin hatları uzun yıllar içerisinde belirlediğı için kolay değışmez. Huy canın altındadır sözü ile de bu durumun önemine vurgu yapılır. Kişilik bireyin çevresiyle sürekli etkileşimi ve uyum çabasıyla gelişir.¹⁵⁶

Kişiliğin temeli bebeklik dönemi ebeveynlerle kurulan ilişkilere dayanır. Her çocuk aile bireyleri ile girdiğı etkileşimle kişiliğini oluşturmaya başlar. Ebeveynlerle kurulan sevgi ve güvene dayalı ilişkiler çocuğun kişilik gelişimini olumlu yönde etkiler. Fakat ebeveynle kurulamayan sağlıklı ilişkilerde çocuklar kendilerini değersiz hisseder ve olumlu kişilik geliştiremez. Çocuklar büyüyüp çevreyle daha fazla etkileşime girdikleri zaman akranları ve diğeryetişkinler ile etkileşimleri onların benlik algılarını şekillendirir. Toplum bireyleri sosyalleştirerek hem kabul görmesine hem de kişiliğini oluşturmaya yardımcı olur.¹⁵⁷

¹⁵⁵ Yörükoğlu, *Gençlik Çağı Ruh Sağlığı ve Ruhsal Sorunlar*, 38-39.

¹⁵⁶ Yörükoğlu, *Gençlik Çağı Ruh Sağlığı ve Ruhsal Sorunlar*, 81-82.

¹⁵⁷ Dolgin, *Ergenlik Psikolojisi*, 93.

Kişilik kazanım süreci bireyin “kendime özgü bir kimliğim olmalı” düşüncesinden hareket eder. Ergenlik döneminde ivme kazanan kişilik gelişimi gençlerin çözümünde en çok zorlandığı problemlerdendir. Erikson ergenlik döneminde yaşanan bu problemi kimlik krizi olarak değerlendirmiştir. Dini kimlik ise inançların kişiliğe nüfuz ederek onun üzerinde az çok kararlı hale gelmesi anlamına gelir.¹⁵⁸ Ergenlik döneminde yaşanan kişilik gelişiminde gencin yaşamındaki dini motifler önemli bir yere sahiptir. Kişiliğinin dini duygu ve davranışlarla ergenin üzerinde etkin rol oynamasını sağlar. Böylece dinin ön gördüğü değerler çerçevesinde ahlaklı bir insan olması konusunda rehberlik sağlar.

Sonuç olarak ergenlik kişilik oluşumunda kritik bir dönem olsa da hemen olup bitecek bir şey değildir. Kişiliğe tesir edecek tutum ve davranışların çocukluk dönemlerinde edinilen bilgi ve alışkanlıklarla şekillenmeye başlar. Özellikle bu dönemde kazandırılan davranış ve alışkanlıklar, zihin ve kalplere kazınır.¹⁵⁹ Ergenlik dönemi de kişilik gelişimi için kritik bir dönemdir. Bu dönemde de kişilik büyük oranda oluşmaya başlar. Daha sonra bu süreç ömür boyu devam eder.

2.2.4. Kimlik Arayışı

Ergenlikle gelen bedensel değişimlerle ve cinsel olgunlaşmayla birlikte taşkınlaşan yeni duygulara uyum sağlamak gibi birçok etmen genci kimlik arayışına iter. Ergende ortaya çıkan ebeveynlerine ya da kendine bakan diğer büyüklerinden kopma ve bağımsızlık, kendi başına var olabilme duygusu da bu konuda önemli bir yere sahiptir. Arkadaş gruplarıyla etkili bir sosyal ilişkiye ve işbirliğine girmek, değeri olan bir iş, uğraş hazırlama gibi sosyal etkileşimler kimlik oluşumuna katkı sağlar. Ergen bütün bu değişimlerin üstesinden gelebilmek için yavaş yavaş bir yaşam felsefesi, dünya görüşü basit, ama asıl ve tartışılmaz ahlaki inançlar geliştirmek durumundadır. Bu genç insan kim olduğunu, nereye gittiğini, ne tür olanakları bulunduğu sorularını yanıtlayacak bir kimlik oluşturmak zorundadır.¹⁶⁰

Bu dönem de yaşanan kimlik arayışıyla ergen; insanlara, davranışlara, olayların sebep ve sonuçlarına bir örnek alma nazarıyla bakar. Onları kendi içinde değerlendirerek çıkarımlarından bir hayat felsefesi oluşturmaya çalışır. Hayatın anlamını, nereden geldim, nereye gidiyorum vb. sorularını cevaplandırmak için fikir akımlarına ve dinlere yönelir. Böylece din, ergenin arayışına, sorularına cevap bulacağı bir kaynak niteliği olur.¹⁶¹

¹⁵⁸ Karaca, *Dini Gelişim Psikolojisi*, 144.

¹⁵⁹ Torun, *Gençlik Çağı*, 19.

¹⁶⁰ Yavuzer, *Çocuk Psikolojisi*, 286.

¹⁶¹ Aydoğan, *Ergenlere Yönelik Din Eğitiminde Hayatın Anlamı (İmam Hatip Liseleri Düzce Örneği)*, 36.

Ergenler kimlik oluşumu sürecinde kendisi hakkında değerlendirmelerde bulunur. Yeterince becerikli miyim? Başkaları beni çekici buluyor mu? İyi bir insan mıyım? Gibi sorular sorarak kendisi hakkında hipotezler oluşturur. Yaşadığı yeni deneyimler ve ilişkilerle fikirlerini ve hislerini kontrol eder. Kendini idealindeki kimlik ile karşılaştırır ve ona olan yakınlığını ölçmek için başkalarının düşüncelerini bir ayna olarak kullanır.¹⁶²

Ergenlik dönemine gelindiğinde bir takım sorgulamalar ve kimlik arayışları başlayacaktır. Ergen kimlik arayışında başarısız olduğu zaman kendinden şüphe eder, rol karmaşası yaşar ve bocalamaya başlar. Kimlik karmaşası yaşayan birey yıkıcı tavırlar sergiler. Bu tür bireyler ya diğer insanların fikirleri ile takıntılı derecede ilgilenir ya da ne düşündüğünü hiç umursamazlar. En sonun da kimlik karmaşasının yarattığı sorunların üstesinden gelemeyen ve çareyi alkol ya da uyuşturucu gibi etken maddelerde da arayabilir.¹⁶³ Dini kimliği oluşmuş bir birey bununla baş edebilecek kuvveti kendisinde bulur. İbadetlerin bireysel ve toplumsal desteği bireyin bu bunalımları aşmasına yardımcı olur.

Bu konuda din eğitimi, genç bireyde bir kimlik bütünlüğü sağlamayı hedeflemektedir. Kimliğin, ahlaki yönden istikrar kazanmasını hedefler. Ahlaki faziletler ile donanmış bir bireyin davranışlarında, bu faziletlerin meleke haline gelmesini beklenir. Böylece söz konusu birey, kimlik bütünlüğü kazanmış olur”¹⁶⁴ bunun için din eğitiminin, doğru ve sağlıklı bir şekilde verilmesi gerekmektedir ki ergenler doğru bilgilerle kimliklerini oluşturmuş olsunlar. Ergenin aldığı din eğitimi onun sorumluluklarını bilen ve insanlarla ilişkileri güzel olan bir birey olmasını sağlamalıdır.¹⁶⁵

Günümüz de insanların yaşadığı en önemli sorunlarından biri anlamsızlık duygusudur. Her insan yaşadığı hayatı anlamlandırma amacıyla bir takım içsel süreçlerden geçer. İnsan için hayatta birçok zorluk ve keder vardır. Yaşadığı bu zorluklarla mücadele edebilmesinde hayata yüklemiş olduğu anlam ona güç verecektir. Bunun nedenlerinden biri de yerleşik anlam kaynaklarından uzaklaşmaktır.¹⁶⁶ Din insanın hayatı anlamlandırmasına destek olan ilahi bir kaynaktır.

Ergenlik döneminde ortaya çıkan eleştirme ve sorgulama ihtiyacı hayatı anlamlandırma isteğini de yanında getirir. Hayatı anlamlandırma yolunda başarısız olan bir birey karşılaştığı en ufak zorluklarla, acılarla, kederlerle mücadele etme azmini kendinde bulamayacak ve

¹⁶² Dolgin, *Ergenlik Psikolojisi*, 298.

¹⁶³ Dolgin, *Ergenlik Psikolojisi*, 94.

¹⁶⁴ Münir Ecer, *Din Eğitiminde Ahlâk* (Van: Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2017), 82.

¹⁶⁵ Aydoğan, *Ergenlere Yönelik Din Eğitiminde Hayatın Anlamı (İmam Hatip Liseleri Düzce Örneği)*, 52.

¹⁶⁶ Zeynep Yüksel, "Gençliğin Anlam Arayışına Din Eğitiminin Katkısının İncelenmesi", *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11/1, (Nisan, 2020), 378-379.

anlamlandıramadığı, amacı olmayan mutsuz bir yaşam sürecektir. İnsanların tek başlarına hayatı anlamlandırmaları kolay bir kazanım değildir. Bu nokta da insana en büyük katkıyı din sağlar. İnsanların hayatı anlamlandırmasına, amaçlarını oluşturmaya ve bunun için yaşamalarına yardımcı olur. Karşılaştıkları zorluk ve acılarla mücadele azmi vererek onlara psikolojik destek sağlar. Özellikle bunalımlı bir çağ olan ergenlikte ortaya çıkan hayatı anlamlandırma davranışı ergeni çıkmaza sokabilir. Böyle durumlarda ona en büyük yardımcı elini din uzatır.

2.2.5. Ergenlik Dönemi Sorunları

Ergenlik döneminde biyolojik gelişime paralel olarak psiko-sosyal gelişim de yaşanır. Ergenin bu hızlı fiziksel ve duygusal gelişimine bağlı olarak bazı sorunlar ortaya çıkar. Ergenlik dönemi en önemli sorunlardan biri cinselliktir. Ergenliğe girmekle yaşanan hormonal değişime bağlı olarak ortaya çıkan cinsel arzu ve istekler onu karşıt cinsle ilişki kurmaya yöneltirken, bunların engellenmesi ise, öfke ve kızgınlığa yol açmaktadır. Ergen, bu duyguların baskısı altında duyduğu öfke ve kızgınlığı çeşitli şekillerde gösterir. Bunun sonucunda bazen sözel bazen fiziksel şiddete dayalı davranışlar sergileyebilir. Ergenlikte yaşanan duygusal çalkantılar, bireyde yaşamın anlam ve amacının sorgulanmasını da beraberinde getirir. Bütün bu arayışlar ve sorgulamalar neticesinde sağlıklı bir sonuca ulaşan gençler olumlu yönde gelişim gösterirken sağlıklı bir sonuca ulaşamayan gençlerde psikolojik sorunlar ortaya çıkabilmektedir.¹⁶⁷

Ergenlikte yaşanan ruhsal çalkantıların bir nedeni, bir anlamı vardır. Hızlı beden gelişimi cinsel uyanışı da yanında getirmekte ve baskı altına alıp bunaltmaktadır. Genç birden bu değişikliklere uyum sağlayacak gücü kendinde bulamamakta ve iç dengesi alt üst olmaktadır. Yaşanan hızlı gelişmeler sonucu ruhsal olgunlaşma, bedensel ve cinsel gelişmeye ayak uyduramamaktadır. Genç, bozulan dengeyi düzeltmek için çaba gösterip denemeler yapmaktadır. Tepkilerindeki değişkenliği, davranışlarındaki tutarsızlığı, duygularını bir düzene sokmaya çalışır. Tıpkı toy bir sürücünün arabasını doğru yolda tutmaya çalışırken, sağa sola yalpalayarak kullanması gibidir.¹⁶⁸

Ergenlik hayat içinde saklı bulunan çeşitli paradoksların ilk defa fark edildiği dönemdir. Başlıca sorunlardan biri de ebeveynle yaşanan çatışmalardır. Ergen hala ebeveynlerine bağımlı iken bağımsız olmak ister. Din ve inanç açısından Allah'a inanıp ilahi kuralları dikkate almak ile kendi arzu ve heveslerine göre yaşama arasında çatışma yaşar. Yüksek bir ahlaki prensibe bağlanmak ve ahlaki görelilik gibi çelişkiler arasında debelenir. Yaşanan bu dengesizlikler

¹⁶⁷İbrahim Turan, "Gençlik Döneminde Görülen Ahlaki Sorunlar Karşısında Din Kültürü Ve Ahlak Bilgisi Dersinin Yeri", *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 0/40 (Aralık 2014), 290.

¹⁶⁸Yörükoğlu, *Gençlik Çağı Ruh Sağlığı ve Ruhsal Sorunlar*, 47.

ergenlik dönemi gelişim özelliklerindendir. Örneğin ergenlik döneminde ortaya çıkan özellikle günlük hayatta meydana gelen zulüm, haksızlık, masumların öldürülmesi hastaların acı çekmesi çok sevilen şahısların ölmesi kaza deprem sel vb. doğal afetler gibi acı hayat tecrübelerini adaletli, merhametli ve iyiliksever bir Allah fikriyle uzlaştırmada güçlükler çekebilmektedir.¹⁶⁹

Ergenlik dönemi çelişkilerinden biri de; yalnızlıktan duyulan hazzın yanı sıra bir gruba katılma özlemi, yetişkini beğenmemeye karşın ona güvenip dayanmadan edememe endişe ve umutsuzluğa karşı geleceğe coşkuyla yöneliş yaşanan bu çelişkilerin en belirginlerindendir. Çabuk kurulan ve bozulan ilişkiler, kolay etkilenme, toplum içinde sivrilme, ilgi çekme ve rol sahibi olmaya çalışma çabalarının sıklıkla gözlemlendiği bir dönemdir. Tüm bu davranışların toplumda nasıl karşılandığı uyum açısından önemlidir. Bazen çocuksu davranan ergenler bazen de çocuk olmadığına tün dünyayı inandırmak istercesine çelişkili davranışlar sergilerler. Aşırı bağımsızlık ve hoşgörü görüntüleri sergileyen ergenler kendilerine yöneltilen tenkitleri kabul etmez, ebeveyninin en küçük eleştirilerine bile büyük tepkiler verirler. Kolay kolay bir şey beğenmeyen ergenler sürekli bir şeylerden şikâyet ederek memnuniyetsizlik davranışları sergilerler.¹⁷⁰

Bu dönemde ortaya çıkan en önemli ihtiyaçlardan biri de sevmeye ve sevilmedir. Ergenin sağlıklı bir gelişim göstermesi için sevgi ve ilgi ihtiyacının karşılanması gerekir. Sevgi ve şefkat görerek yetişen ergenler, özgüvenleri daha yüksek, başkalarına karşı sevgi dolu ve insanlarla ilişkileri daha iyidir.¹⁷¹ Sevgi verme konusunda daha cimri yetiştirilen ergenler için bu davranışların tam tersini söylemek mümkündür. Özgüvenleri düşük, düşmanca ve kin dolu davranışlar sergilerler.

Ergenlik döneminde yaşanan en büyük sorunlardan biri de, ebeveynlerle zıtlık ve çatışma konusudur. Bu çatışma, bakış açısı, hayat tecrübesi ve kuşak farkı gibi etmenlerden kaynaklanır. Ergenler bu dönemde doğru olarak yönlendirilmezse istenmeyen davranışlara yönelebilirler.¹⁷² “anne ve babaların birlikte sıraladıkları yakınmalar 12-15 yaşları arasındaki gençlerin ruhsal durumlarını çok iyi yansıtır.

Hırçınlaştı: ders çalışmıyor. Sorumluluk duygusu yok. Canım sıkılıyor diyor. En küçük isteklerini sert bir dille bildiriyor. Kardeşlerini kızdırmaktan zevk alıyor.

Okuduğunu anlamıyor gibi. Durgunlaştı, dalgınlaştı. Çabuk karamsarlığa düşüyor. Ara sıra hiç yoktan huysuzlaşıyor, sert karşılık veriyor.

¹⁶⁹ Karaca, *Dini Gelişim Psikolojisi*, 151.

¹⁷⁰ Karaca, *Dini Gelişim Psikolojisi*, 135-136.

¹⁷¹ Aydoğan, *Ergenlere Yönelik Din Eğitiminde Hayatın Anlamı (İmam Hatip Liseleri Düzce Örneği)*, 18.

¹⁷² Dehabadi - Huseynizade, *İslami Açından Gençlik Psikolojisi*, 124.

İleri derecede alingan. Derslerinde gene başarılı ama oyuna eğlenceye çok düştü. Söz söylenmesini istemiyor. Olur, olmaz şeye ağıyor. Evde huysuz dışarıda sıkılğan.

Her istediğini yaptırmak istiyor. Aşırı süsleniyor. Siz bana karışamazsınız, diyor. Babasından çekindiği için dolambaçlı yollara sapıyor.

Derslerinde başarılı, hiç sorun çıkarmayan bir çocuktur. İki kez okula gitmemiş, arkadaşlarıyla gezmiş. Sorunca yalan söyledi. Bu davranışı bizi çok şaşırttı.

Çok harçlık istiyor, çok geziyor; eve girmek istemiyor. Spora çok düştü. Derslerine boş veriyor. Banyoya sokamıyoruz, ellerini bile yıkatabamıyoruz. Saçını kestiremiyoruz.

Son derece asi ve hırçın olmaya başladı. Başına buyruk olmak istiyor. Dayak, kötü söz, tatlı söz hiçbirisi sonuç vermiyor. Bir ruh hekimine göstereyim mi?”¹⁷³

Sonuç olarak gençlik önce engelleri aşan çılgın akan yatağını bulunca da durulan bir sel gibidir.¹⁷⁴ “Gençlik çağının karmaşık ruhsal özellikleri bir arada incelenince ortaya dengesiz ve sağlıksız bir görünüm çıkmaktadır: sinirlilik, birden tepki gösterme, öfke patlamaları, atak ve düşüncesiz davranışlar, çabuk sevinip çabuk üzüntüye kapılma, içe kapanma ile coşku arasında gidip geliş, bencillik, sayısız kaygılar, güvensizlik, kararsızlık...”¹⁷⁵ Ergenlik herkesin belleğinde sıkıcı, kavgalı, bol çatışmalı, buhranlı; bir an önce büyüüp de kurtulmak istenilen yıllar olarak kalır. İlk aşk acısının yaşandığı, beğenilmek arzusu ile bolca süslenilip bir tarz oluşturma kaygısı yaşanan, kısıtlanmışlık ve kuşatılmışlık duygularıyla dolu yıllardır.¹⁷⁶ Bu ruhsal bunalımlar, dengesiz, değişken davranışlar gençlik döneminde her ne kadar önlenemez olsa da gerektiği ölçüde kontrol altında tutulmaya çalışılmalıdır. Yaşanan bu abartılı duygu ve davranış ateşinin daha da alevlenmesinin önüne geçilmeli.¹⁷⁷ Zarar verici boyutlara ulaşmasına müsaade edilmemelidir.

2.3. ERGEN EBEVEYN İLİŞKİSİ

2.3.1. Ebeveynlerin Ergene Yaklaşımı

Çocukluk dönemi uyumlu, sevecen, uslu geçen bir birey ergenlik dönemine geldiğinde tepkilerinde ve davranışlarında yaşanan değişimler pek çok anne babayı hazırlıksız yakalar ve şaşırtır. Çünkü anne babalar çocuklarının büyüdüğü uslanacağını ve daha az sorun çıkaracağını düşünürler. Ebeveynler tam her şeyin yoluna girdiğini zannederken bu dönemde birden ortaya

¹⁷³ Yörükoğlu, *Gençlik Çağı Ruh Sağlığı ve Ruhsal Sorunlar*, 42.

¹⁷⁴ Yörükoğlu, *Gençlik Çağı Ruh Sağlığı ve Ruhsal Sorunlar*, 126-127.

¹⁷⁵ Yörükoğlu, *Gençlik Çağı Ruh Sağlığı ve Ruhsal Sorunlar*, 125.

¹⁷⁶ Gümüşel, *Genciz Biz*, 23.

¹⁷⁷ Dehabadi - Huseynizade, *İslami Açıdan Gençlik Psikolojisi*, 49.

çıkan huysuzluklara, tedirginliğe ve nedensiz öfke patlamalarına bir anlam veremezler. Eve dilediği gibi girip çıkmak isteyen, hiçbir şeyi beğenmeyen, en ılımlı uyarılara bile sert karşılıklar veren, söz dinlemeyen bu hırçın ve kaba genç karşısında soğukkanlı kalamazlar. Çocuklarında birden bire meydana gelen bu değişmeyi ergenlik dönemine bağlamak istemezler. Bu nedenle ebeveynlerin çocuklarının davranışlarına verdikleri tepkileri sert olur. Sevecen ve yumuşak bir yaklaşıma bile tepki veren, üstüne varılınca öfkeden deliye dönen genç karşısında ebeveynler bocalar, nasıl davranacaklarını bilemezler. Çocuklarının kendilerinden uzaklaştığını fark eden ebeveynler kendilerine düşman gözüyle bakan çocuklarını görünce üzüntüye kapılırlar. Öğütleri batar, nasihat dinlemek istemezler, iyi niyetli sözleri geri teper. Böylece aralarındaki iletişim kopar, ilişkiler kavgaya, karşılıklı bağırışmaya çağırışmaya ve meydan okumaya dönüşür.¹⁷⁸

Ergenlik dönemi fırtınalı ve stresli bir dönem olarak adlandırılmıştır. Bu fırtınalı ve stresli dönem çerisinde ergenin ebeveynlerinin üzerine birçok sorumluluk düşmektedir. İyi bir kaptan fırtınalı bir denizden mürettebatını sağ salım karaya ulaştırır. İyi rehberlik yapan ebeveynler de çocuğunun ergenlik dönemini güzel geçirebilmesini sağlar.¹⁷⁹ Öncelikle gencin tepkileri ve çelişkili davranışları karşısında ebeveynlerin soğukkanlı olması gerekmektedir. Gencin duygusal iniş çıkışlarına tahammül edemeyen ebeveynler, onların tutumlarına göre tavır takındığı zaman, gencin bocalamasını büsbütün artırır, ilişkilerinin gerginleşmesine neden olur. Ebeveynlerin gençlerin tedirginlik, kırgınlık ve öfkeye neden olacak davranışlarını önceden kestirmesi durumu idare etmelerini kolaylaştıracaktır.¹⁸⁰

Psikologlar ergenin anne babasıyla kurduğu uyumlu ilişkinin, problemlerle baş etmesine yardım edeceğini belirtmiştir.¹⁸¹ Aile ortamında, yaşananların, olgunlaşmakta olan ergenin kişilik yapısını biçimlendirmesinde derin bir etkisi vardır. Anne babayla, çocuk arasındaki belli başlı ilişkiler, otoritenin kurduğu tutumla belli olur. Gencin otoritenin tutumunu algılayışıyla ebeveyn ergen ilişkisi şekillenir.¹⁸² Özellikle annenin duygu ve ruh dünyası çocuğun kişilik gelişiminin yanı sıra zihni gelişiminde de önemli bir yeri vardır. Kritik dönemlerde ailesinden yeterli güven ve desteği alamayan çocuklar ileride içine kapanık olur ve davranışlarında bazı sorunlar yaşayabilirler.¹⁸³

Aileler ergenlik döneminde çocuklarının davranışlarında hırçınlık ve agresifliğe şahit olmaktadır. Ergenlik döneminde yaşanan iletişim sorunları geçicidir. Ebeveynlerin

¹⁷⁸ Yörükoğlu, *Gençlik Çağı Ruh Sağlığı ve Ruhsal Sorunlar*, 135.

¹⁷⁹ Torun, *Gençlik Çağı*, 13.

¹⁸⁰ Yörükoğlu, *Gençlik Çağı Ruh Sağlığı ve Ruhsal Sorunlar*, 159.

¹⁸¹ Torun, *Gençlik Çağı*, 38.

¹⁸² Haluk Yavuzer, *Gençleri Anlamak*, 29. Baskı, (İstanbul: Remzi Kitabevi, 2019), 248.

¹⁸³ Mustafa Köylü - Nurullah Altaş, *Din Eğitimi* (Ankara: Gündüz Yayıncılık, 2012), 247.

çocuklarının bu tavırlarına karşı müsamahakâr davranmaları iletişim bağlarını güçlendirir. Ailelerin ergenin davranışlarına kaygı ile yaklaşması gencin iç dünyasına olumsuz yansır ve onları kıskırtır. Gençlerin gençliklerinden kaynaklanan ters, kırıncı ve hırçın davranışları karşısında anne babaların öfkeden uzak, sakin kalması beklenir. Aksi takdirde genci kaybetmeye varacak olumsuz sonuçlar doğabilir. Gencin sergilediği olumsuz davranışları sakinlikle karşılayıp meseleyi birlikte ele alarak düzeltmek daha etkili bir yöntem olacaktır.¹⁸⁴

Çocuk her sorunla karşılaştığında devamlı doğrusunu söylemek onu güvensizliğe iter. Sürekli aynı şeylerin aynı üslupla tekrar edilmesi çok değerli hakikatler ve bilgiler bile olsa bir süre sonra çocukta sıradanlaşmaya başlar ve etkisini kaybeder.¹⁸⁵ Bu nedenle sürekli ders verir nitelikte tekrar edilen doğrular zamanla etkisiz hale gelir. Bu durum da ebeveyn çocuk iletişiminde hasara yol açar. Eğitim öğretimin ilk kurumu olan ailede iletişim sorununun yaşanması çocuk gelişimi ve eğitimi olumsuz etkiler.

Ergenler devamlı anne-baba-kardeşleriyle problem yaşarlar. Ergen ailesiyle çatışabilir ve bu çatışmaların nedenleri genellikle arkadaşlık ilişkileri, akademik başarısı ve bağımsızlık istekleridir. Ailelerin yaptıkları nasihatlere tepki göstererek karşılık verebilirler. Bu dönemde ergenler bağımsız ve özgür olmak isterler. Anne babalarıyla ilişkilerinde bağımlılıklarını azaltmaya çalışsalar da tamamen bağımsız olamazlar.¹⁸⁶

Ergenlik hassas bir süreci içerdiğinden ergenlerle kurulan iletişimde hassasiyet içerir. Ergenlerle konuşurken kullanılan dilin yumuşak ve kibar olması iletişimi kolaylaştırır. Emredici ve tehdit içeren ifadeler gençlerin tepki göstermelerine neden olur. Gençlerle iletişim kurulurken en çok dikkat edilmesi gereken konulardan biri de iyi aile çocuklarıyla kıyaslanma yapmanın doğru bir davranış olmadığıdır.¹⁸⁷

Ebeveynlerin gençlerin sergilediği aşırı davranışların nedeninin ergenlikten kaynaklandığını bilmeleri kişiselleştirilip alınganlık göstermelerini engeller. Ergenin yaptığı hatayı göstermek isterken sürekli onun hata yaptığından bahsetmek gencin otomatik savunma reaksiyonları vermesine yol açmasına neden olur. Davranıştan ziyade ergene yönelmek asıl çözülesi gereken noktadan sapılmasına neden olur.¹⁸⁸

Başarılı bir genç görüldüğünde onun ebeveyn ve öğretmenlerine emeklerinden dolayı teşekkür edilir. Aileler öz veri ve sabırlarla genç ile müspet ilişkiler kurarak güven dolu bir

¹⁸⁴ Seval Çakır, *Bir Kurum Olarak Ailenin Din Eğitimi İşlevi* (Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 69.

¹⁸⁵ Ünal, *Çocuğun Din Eğitiminde Ana-Baba Rollerini Bilecek Örneği*, 29.

¹⁸⁶ Gümüsel, *Genciz Biz*, 40.

¹⁸⁷ Karaca, *Dini Gelişim Psikolojisi*, 169.

¹⁸⁸ Gümüsel, *Genciz Biz*, 127.

ortam yaratarak onun başarılı olması için zemin hazırlarlar. Gencin anne babası ile ilişkilerinin pozitif olmasının başarısı üzerinde önemli bir yeri vardır.¹⁸⁹

Çocuk yetiştirmede başarılı anne babalar çocuğun kendi denetlemesine fırsat tanımış ya da iç denetim gerçekleştirmelerine zemini hazırlamışlardır. Çocukların ahlak gelişimi için uygun ortam hazırlayan, çocuktaki sorumluluk duygusunu geliştiren, olayların sonuçlarıyla onları baş başa bırakan, onlara hak ve özgürlüklerinin sınırını öğreten ebeveynler çocuklarını hayata hazırlarlar. Bu ebeveynler çocuklarını korkutmadan kendi kendilerini disipline eden ve düşüncelerini özgürce ifade edebilen bireyler olarak yetiştirmelerine imkân hazırlayan kimselerdir.¹⁹⁰

Ebeveynlerin çocuklarına, kendisine yetmeyi ve kendisini yönetmeyi öğretmeleri gerekmektedir. Çocuklarına özgür bir ortam hazırlanmak ve kendi ayakları üzerinde duracak cesareti kazandırmak ebeveynlerin görevlerindendir. Sorumluluk verirken çocuğun yaşına ve gelişim düzeyine uygun olması gerekmektedir. Çocuğa seçim yapma fırsatı ve sorumluluk alma fırsatı tanınarak kendi başına düşünüp sorunlarını çözebilecek cesaret vermek gerekir.¹⁹¹ Çocukların kendiyle ilgili olan kararlara katılmaları, önemli olduklarını bilmelerine, varlıklarının denetimini ellerinde tuttuklarını hissedebilmelerine, iç denetimli sorumluluk duygusu gelişmiş bireyler olmalarını sağlar. İç denetimli sorumluluk duygusu sorunlarla yüzleşmekle, çözümler üretmekle ve çözümlerin sonuçlarıyla yaşamayı kabullenmekle öğrenilir.¹⁹²

Gençlik iradeyi güçlendirme ve olgunlaştırmak için en iyi zamandır dilimidir.¹⁹³ Mühim olan ebeveynlerin kullandığı yöntemlerle, gençlerde içselleşmiş bir sorumluluk duygusu oluşturabilmesidir.¹⁹⁴ Ebeveynler ergenle kurulan iletişimde, her zaman tarafsız olmaya çalışmalı ve ergenin haklarıyla sorumlulukları arasındaki dengeyi ebeveynlerin her zaman dengede tutması gerekmektedir.¹⁹⁵ Çünkü zaman zaman ergenler de sorumluluk almak ve büyüdüklerini kanıtlamak isterler.¹⁹⁶

¹⁸⁹ Dehabadi - Huseynizade, *İslami Açından Gençlik Psikolojisi*, 124.

¹⁹⁰ Yavuzer, *Ana-Baba ve Çocuk*, 70.

¹⁹¹ Ünal, *Çocuğun Din Eğitiminde Ana-Baba Rollerini Bilecek Örneği*, 36.

¹⁹² Gordon, *Çocukta Dış Disiplin mi? İç disiplin mi?*, 150.

¹⁹³ Dehabadi - Huseynizade, *İslami Açından Gençlik Psikolojisi*, 95.

¹⁹⁴ Yavuzer, *Ana-Baba ve Çocuk*, 44.

¹⁹⁵ Yavuzer, *Ana-Baba ve Çocuk*, 296.

¹⁹⁶ Yörükoğlu, *Gençlik Çağı Ruh Sağlığı ve Ruhsal Sorunlar*, 143.

2.3.2. Ergenin Gözünde Ebeveynleri

Ergenlik döneminde ebeveyn ve genç çatışması bolca görülür. Bunun birçok nedeni vardır. Ergenlerin ebeveynleri ile çatışma konuları şöyle özetlenebilir.

Ergenler anne babalarının her şeye karışmalarından şikâyetçidirler. Zayıf not getirme konusunda tehdit edildiklerini, sürekli onlar için yaptıklarını başlarına kaktıklarını düşünmektedirler. Annem, babalarının onlara özgürlük tanımak istemediklerini, istedikleri gibi gezip dolaşamadıklarını iddia etmektedirler. Ebeveynlerinin kendilerine güvenmediklerini, gözlerinin önünden uzaklaştıklarında kötü bir şey yapacağını sandıklarını ifade etmektedirler. Bazı gençler de anne, babasının ona karşı çok ilgili davrandığını ve hiçbir şeyimi eksik etmediğini düşünürken hala anne babasının ona çocuk gibi davranmasından şikâyetçidirler. Bazı ergenler ise ilgisiz buldukları anne baba tutumlarından şikâyet etmişler, ebeveynlerinin onlara karşı çok ilgisiz olduğundan notları için hesap sormasının bile onları memnun edeceğini belirtmektedirler. Ergenler ebeveynlerinin onun sadece kusurlarını aradığını ve sürekli azarladığını, eleştirildiğini fakat onun eleştirilerini dinlemediklerini söylemişlerdir. Anne babaların onlara çocuk gibi davranmasından rahatsız olduklarını ve büyüdüklerini fark etmelerini, çağın gereklerine uymak zorunda olmalarını hoşgörü ile karşılamalarını istediklerini belirtmişlerdir. Gençler büyüklerinin kendilerini anlamadıkları ve güvenmedikleri gibi onları çok sıktıklarını ifade etmişlerdir. Yalnız kalmak istemelerini anlayışla karşılamadıklarını, özel sorunları olabileceğini ebeveynlerinin anlamadıklarından şikâyet etmişlerdir. Ebeveynlerinin fikirlerini ilkel bulan gençler, modern dünyaya ayak uydurmalarını, ailelerinin hoşgörü ile karşılamalarını ve kendilerini not almak için çalışan birer makine gibi görmelerini istemediklerini belirtmişlerdir. Gençler, ebeveynlerinden arkadaşları ile vakit geçirmek, eğlenmek için kendilerine zaman tanımalarını istemektedirler.¹⁹⁷

Sonuç olarak ebeveynleriyle sürekli bir çatışma halinde olan genç kendini gerçekleştirmek için kısıtlamalardan kurtulmak istemektedir. Bağımsız bir birey olmak isteyen genç ebeveynlerinin ona çocuk gibi davranmasından ve onu kontrol etmeye çalışmasından rahatsız olduklarını belirtmişlerdir. Gençler ebeveynlerinin kendilerini dinlemediğini ve anlamadığını ebeveynlerinin kendilerine güvenmediğini düşünmektedir. Tüm bu algılar ergen ebeveyn ilişkisine zarar veren etmenlerdendir. Ergen kendisini anlamadığını düşünen ebeveyni ile uzaklaşabilir ve aralarındaki iletişim zayıflayabilir. Ergenin ebeveyninin rehberliğine en çok ihtiyaç duyduğu bu dönemde savunmasız kalmasına neden olabilir. Ebeveynle ergen arasına mesafe girmesi gençlerin eğitimini de olumsuz yönde etkileyebilir.

¹⁹⁷ Yörükoğlu, *Gençlik Çağı Ruh Sağlığı ve Ruhsal Sorunlar*, 142-143.

2.3.3. Ebeveyn Tutumlarının Ergenin Kişilik Gelişimine Etkisi

Bir insanın kişiliğinin şekillenmesinde en önemli çevresel faktörlerden birisi ebeveynlerin çocuklarına karşı tutum ve davranışlarıdır.¹⁹⁸ Çocuk daha dünyaya gelmeden önce bu etkilere açıktır. Annenin beslenmesi, psikolojik durumu, yaşam düzeni ve alışkanlıkları doğum öncesi dönemde çocuğu etkilemeye başlamaktadır. Çocuk dünyaya geldiğinde annesi ile bağları o kadar güçlüdür ki artık onun dünyası annesidir. Annenin tutumlarına göre dünyaya bakış açısını geliştirir; eğer anne güvenilirse, onun gereksinimlerini karşılırsa çocuk için dünya da güvenilir ve güzel bir yerdir, eğer anne ihtiyacı olduğunda çocuğun gereksinimlerini karşılamıyorsa, çocuk anne kokusundan, bakımından, korumasından mahrum kalıyorsa, yeteri kadar faydalanamıyorsa, onun için dünya, insanlar korkutucu, ürkütücü, kaygı verici ve güvenilmezdir. Bu nedenle temel güven duygusunun kazanılmasında çocuğun yaşamının ilk yılları ve annesinin davranışları bireyin gelişiminde hayati öneme sahiptir.¹⁹⁹ Varoluşa kadar uzanan güven-güvensizlik çatışmasının nedeni annenin bakımına dayanır. Anneler çocuklarının temel gereksinimlerini, ihtiyaçlarını, duyarlı bir biçimde karşıladığı zaman çocuklarına değerli olduklarına ilişkin güçlü bir duygu hissettirirler. Bu güven sadece verilen gıdalardan veya açığa vurulan sevgi gösterilerinden meydana gelmez, anneyle ilişkinin niteliği de önemlidir. İnsanların kazandıkları kimlik ve güven duygusunun temeli anne ile ilişkileri çerçevesinde ailede oluşur.²⁰⁰

Anne baba tutumları çocuğun psiko-sosyal gelişimini de yakından etkiler. Ana babaların sergilemiş oldukları tutumlar büyük oranda çocukların kişilik gelişimini şekillendirir. Örneğin baskıcı ebeveynlerin çocuğu büyük bir ihtimalle toplum içinde kendini ifade etmekte zorlanan, içe kapanık, pasif bir kişilik geliştirecektir. Demokratik tutumlu ebeveynlerin çocukları ise dışa dönük, toplum içinde kendini çok rahat ifade edebilen, sosyal bir kişilik geliştirecektir.²⁰¹ Ebeveyn tutumları çocukların hayata bakış açılarını ilerleyen zamanlar da insanlarla ilişkilerini de etkiler. Çocuk merkezli ailelerde ilk günden beri her ihtiyacı karşılandığı ve istekleri anne ve babası tarafından emir gibi algılandığı için bu çocuklar gelecekte karşısına çıkacak olan okul kuralları karşısında hayal kırıklığına uğrar ve kolay uyum sağlayamazlar. Bunun yanı sıra bu çocuklar yetişkin bir birey olduklarında toplumun vermediği hakları zorla almaya çalışırlar.²⁰²

¹⁹⁸ İsa Yıldırım, *Sınıf İçi Disiplin Sorunları İle Ana Baba Tutumları Arasındaki İlişki*, (Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2010), 80.

¹⁹⁹ Yıldırım, *Sınıf İçi Disiplin Sorunları İle Ana Baba Tutumları Arasındaki İlişki*, 80-81.

²⁰⁰ Karaca, *Dini Gelişim Psikolojisi*, 96.

²⁰¹ Yıldırım, *Sınıf İçi Disiplin Sorunları İle Ana Baba Tutumları Arasındaki İlişki*, 81.

²⁰² Ayşe Koca, *Çocuğun Din Eğitiminde Anne Ve Babanın Rolü (Ağrı Örneği)*, (Ağrı: Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 34.

Ailenin içerisinde bulunduğu sosyo-ekonomik ve kültür düzeyinin, çocuğun eğitimi ve yetiştirilmesinde önemli bir yeri vardır. Yüksek sosyo-ekonomik ve kültür düzeye sahip olan aileler, çocuklarına daha çok bağımsızlık tanımakla beraber daha az kısıtlayıcı ve koruyucu davranarak onları daha demokratik bir tutumla yetiştirmektedir. Orta sosyo-ekonomik düzeydeki aileler, eğitim ve meslek edinme konusunda çocuklarından yüksek beklenti içine girmekte ve yapılan baskılar da ergende kaygı yaratmaktadır.²⁰³

Aile bireylerinin kendi arasında uyumlu olduğu ve çocuklarına özgürlükler tanıdığı bir ortamda özerk bireyler yetişebilir. Çocuklara sunulan sağlıklı ilişkilerin olduğu aile ortamı onun ileride, özerk bir birey olarak yetişkin yaşamına uyum sağlamasına yardımcı olur. Bir üründen verim almanın yolu ekilen tohumun kalitesine ve sunulan çevresel şartlara bağlıdır. Bu nedenle ebeveynlerin çocuğa sundukları ortam onların gelişimlerinde önemli bir paya sahiptir. Çocukta kendisine sunulan bu ortamda gördüğü davranışları model alır ve benimser.²⁰⁴

Sonuç olarak ebeveynlerin çocuklarına yaklaşımlarından, ihtiyaçlarının karşılanmasından, ailenin sosyo-ekonomik düzeyine kadar her şey ergen gelişimini etkilemektedir. Özellikle ebeveyn tutumlarının ergen gelişiminde önemli bir yeri vardır. Çünkü gençler ebeveynlerinin yaklaşımını ya benimserler ya da tam tersi davranış geliştirirler.

2.3.3.1. Baskıcı Otoriter Tutum

Baskıcı otoriter tutum, ebeveynlerin çocuklarını aşırı koruma ve kontrol altına alma isteğinden doğar. Otoriter ebeveynler, çocuğun davranışlarını kontrol etmeye ve şekil vermeye çalışırlar. Çocuklarının kendilerine mutlak itaat etmeleri beklerler. Çocuklar da anne-babalarının isteklerine tepkilerinden veya ceza alma korkusundan dolayı boyun eğler. Böyle otoriter ailelerde yetişen çocukların duygu ve düşünceleri daha çok bastırılırken, öfke ve kızgınlık duygularını da dışarı yansıtamazlar.²⁰⁵

Otoriter ebeveynler aynı zamanda çok sert disiplin uygulayan ebeveynlerdir. Kararlarını, istekleri ve doğru buldukları şeyler üzerinden mutlak otoriteleriyle şekillendirirler. Kurallar ve aile içi uygulamalar hakkında hemen hemen hiçbir zaman istişare yapmazlar, ortak karar almaya yanaşmazlar veya tartışmaya açmazlar. Bu çocuklar ebeveynlerinin beklentilerine uygun davranmadıkları zaman aile içerisinde çok büyük çatışmalar yaşarlar.²⁰⁶

²⁰³ Dinçer, *Alt Ve Üst Sosyo-Ekonomik Düzeyde Lise ikinci Sınıfa Devam Eden Ergenlerin Anne Baba Tutumlarını Algılamaları ile Arkadaşlık ilişkilerinin incelenmesi*, 30.

²⁰⁴ Sedef Ünsal Seydooğulları, *Demokratik ve Otoriter Ana Baba Tutumlarının Lisede Öğrenim Gören Öğrencilerin Ahlaki Yargı Yeteneğine Etkisi* (Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2008), 28.

²⁰⁵ Adnan Kulaksızoğlu, *Ergenlik Psikolojisi* (İstanbul: Remzi Kitabevi, 2019), 137.

²⁰⁶ Dolgin, *Ergenlik Psikolojisi*, 404.

Çocuğun istenmeyen davranışları şiddetle bastırılabilir. Çocukların fiziksel olarak cezalandırılması ve öfke duygularının bastırılması onlarda pasif saldırganlık gibi sorunların ortaya çıkmasına neden olabilir. Çocuk ve gençler genelde bu saldırganlık duygularını kendisinden daha zayıf gördüğü bireylere yöneltir. Aile içerisinde erkekten kadına, büyükten küçüğe ve kuvvetliden zayıfa yönelik fiziksel şiddet zinciri oluşur. Böylece aile üyeleri arasında sevgi, saygı, şefkat ve bağlılık duyguları yok olur, ilişkilerde daha çok korku, öfke ve kırgınlık duyguları hâkim olur. Ayrıca iletişim de genellikle tek yönlü, güçlünün emrettiği, kısa ve tamamlanmamış cümlelerle sağlanır.²⁰⁷

Çocuğa karşı takınılan baskıcı ve otoriter tutum onun kendine olan güveninin ortadan kaldırdığı gibi kişiliğini de hiçe sayan bir yaklaşımdır. Bu tutum içerisinde olan anne ve baba çocuğa çok katı, sert bir disiplin uygular. Çocuk kurallarla kuşatılmıştır ve her kurala uymak zorundadır. Ebeveynlerden birisi ya da her ikisinin baskısı altında kalan çocuk; sessiz, uslu, nazik dürüst ve dikkatli olmasına karşı, sosyal yönden; küskün, silik, çekingen, başkalarının etkisine çabuk girebilen, aşırı hassas bir yapıya sahip olur. Bu tutum ne yazık ki daha çok geleneksel aile yapısında ortaya çıkar.²⁰⁸

Otoriter tutuma sahip ebeveynler çocuklarını farklı bir birey olarak görmezler, kendilerinde çocukları ile ilgili tüm kararları ona sormadan alma ve uygulama hakkı görürler. İsteklerinin çocukları tarafından sorgulanmasına müsaade etmezler. Çocuklarını kontrol altında tutarak farkında olarak ya da olmadan dıştan denetimli olmalarına neden olurlar.²⁰⁹

Otoriter ebeveyn tutumları gençlerin bağımsız bir biçimde kişilik geliştirmesine engel olan önemli faktörlerdendir. Ebeveynlerin çocuklarına saygı duymadıkları, itaat altına almaya çalıştıkları, emir verici üslupla yönlendirmek istedikleri gençlerin gelişimini olumsuz yönden etkileyen bir yaklaşımdır. Aynı tutum ve davranışlar din eğitimi yöntemlerine de yansımaktadır. Otoriter ebeveynler çocuklarına din eğitimi verirken baskıcı davranırken şiddete de başvurmaktan çekinmezler. Gence hata payı bırakmaz ve dini şüpheleri bağlamında merak ettiği şeyleri sorgulamasına fırsat tanınmaz. Gencin dini öğrenmesinde araştırma ve sorgulamaya fırsat vermeden doğrudan söylenenlere itaat edilmesi beklenir. Bu tür ailelerde yetişen bireyler genelde ebeveynlerine bağımlı olarak yetişirler. Bağımsızlıklarını kazanma sürecinde zorluk çekerler.

²⁰⁷ Adnan Kulaksızoğlu, *Ergenlik Psikolojisi*, 21. Baskı, (İstanbul: Remzi Kitabevi, 2019), 137.

²⁰⁸ Koca, *Çocuğun Din Eğitiminde Anne Ve Babanın Rolü (Ağrı Örneği)*, 33.

²⁰⁹ Yıldırım, *Sınıf İçi Disiplin Sorunları İle Ana Baba Tutumları Arasındaki İlişki*, 85.

2.3.3.2. Baskıcı-İtici-Sevgisiz Tutum

Baskıcı-itici-sevgisiz aile profili çocukların istenmediği, mutsuz, sevgi, ilgi ve şefkatten yoksun ortamlardır. Böyle ailelerde ilişkiler her zaman gergin, huzursuz, sevgisiz, düşmancadır. Aile bireyleri birbirlerini bolca eleştirir, azarlar, aşağılar ve şiddet uygular. Çocukları dinlemek, anlamaya çalışmak, davranışının nedenini araştırmak gibi duygusal ilişkiye girilmez. Çocuğu benimsemek ve kabullenmek istemezler. Bu evlerde eğitim çocuğu baskı altında tutmak, ona göz açtırmamak olarak algılanır. Ebeveynler çocuğa karşı hep soğuk, anlayışsız ve kırıkcıdır. Kısacası çocuk evin yükü hatta baş belası olarak algılanır.²¹⁰

İlgisiz ebeveynler çocuklarını umursamazlar ve onları istediklerini yapma konusunda serbest bırakmışlardır. Ebeveynlerin bu davranışlarının nedeni çocuklarını sevmelerinden ziyade onlara karşı kayıtsız kalmalarıdır. Mümkün olduğu kadar çocukları tarafından rahatsız edilmek istemezler. Bu ebeveynler, kendi yaşamlarında çok fazla stres altında oldukları için veya çocuklarını istemediklerinden kayıtsız kalırlar.²¹¹ Bu ebeveynler çocuğu yalnız bırakır, görmezden gelir, umursamaz ve bu şekilde dışlarlar. Duygusal yönden istismara uğrayan çocuk böyle bir ortamda sağlıklı gelişim gösteremez ve anne-baba-çocuk üçgeni arasında iletişim kopukluğu yaşanır.²¹²

Bu ortamda yetişen çocuk ergenlikten önce sinen, korkak biri iken, ergenlikten sonra tüm baskı ve dayağa başkaldıran, başına buyruk davranan, evin kurallarını hiçe sayan asi bir gence dönüşür. Yaşadığı olumsuzlukları, yetersizlik ve güvensizlik duygularını bastırmak için kabadayılık taslar. O güne kadar biriken düşmanca duyguları ve kinini ebeveynlerinden gördüğü gibi kendinden küçük ve güçsüzlere yöneltir. Hiçbir zaman anne babasıyla özdeşim bağı kuramadığı için kolayca bağımsızlığını kazanır.²¹³

Baskıcı-itici-sevgisiz aile ortamında yetişen gençler ebeveynlerinden gördükleri bu davranışları dış dünyaya yansıtma eğilimindedir. Ebeveynlerin sevgi ve ilgisinden mahrum yetişen bu gençler başlarda çekingen ve korkak biriyken daha sonra asi bireylere dönüşmektedirler. Ebeveynlerinden görmedikleri sevgi ve ilgi dini yaşantılarını da etkilemektedir. Bu tür aileler çocuklarına karşı ilgisiz oldukları için din eğitimlerini de umursamazlar. Bu gençlerde ailede sevgi ve ilgi ortamında bir din eğitimi alma fırsatı yakalayamadıkları için bu yönleri gelişmez ve zayıf kalır. Ebeveynleri tarafından baskı altına alınmak isteyen itici ve sevgisiz bir ortamda yetişen gençler ebeveynlerine isyan ederek kendi

²¹⁰ Yörükoğlu, *Gençlik Çağı Ruh Sağlığı ve Ruhsal Sorunlar*, 150.

²¹¹ Dolgin, *Ergenlik Psikolojisi*, 404-405.

²¹² Koca, *Çocuğun Din Eğitiminde Anne Ve Babanın Rolü (Ağrı Örneği)*, 36.

²¹³ Yörükoğlu, *Gençlik Çağı Ruh Sağlığı ve Ruhsal Sorunlar*, 149-150.

bağımsızlığını kazanma eğilimine sahiptirler. Zaten hiçbir zaman ebeveynleri ile bir bağ kurup yakınlaşmadıkları için bağımsız bir birey olma konusunda zorluk çekmezler.

2.3.3.3. Koruyucu Tutum

Aşırı koruyucu anne baba tutumu; çocuğun bütün görevlerini ebeveynlerin üstlendiği aile ortamıdır. Çocuğun özgürce hareket etmesine ve kendi başına bir şey yapmasına izin verilmez.²¹⁴ Bu ebeveynler çocuklarının zarar görmesinden endişelendiği için ona fırsat vermeden her ihtiyacını karşılamak isterler. Böyle yetişmiş bireyler sosyal yönden sağlıklı gelişim gösteremezler, kendi başlarına karar veremez ve yaşayamazlar. Her zaman ebeveynlerine bağımlı kalırlar, itaatkâr, pasif ve kendi kendini denetleyemeyen bireyler ortaya çıkar.

Koruyucu tutuma sahip ebeveynler çocuğa birçok konuda güvenmezler. Yaşlarına uygun olan gelişim ödevlerini bile yaparak öz güven kazanmalarına fırsat tanımazlar. Bu tür anne babalar çoğunlukla kendi kendilerine yapabilecek yaşta olsalar bile onları yedirip içiren, giydiren, ellerinden tutarak onları okullarına götüren, oyun oynarken bile arkadaşları ile iletişimine müdahale ederler. Bu şekilde çocuklarının zarar görmesini engelledikleri yanılgısına düşen ebeveynlerdir. Koruyucu tutuma sahip ebeveynler çocuğunu tehlikelerden koruduğuna inanır, onun fırsatlardan yararlanarak yeteneklerini geliştirmesini engellediklerini fark etmezler.²¹⁵

Anne-babanın çocuğu aşırı koruması, gereğinden fazla kontrol etmeye çalışması ve özen göstermesi bu çocuğun ileride diğer insanlara aşırı bağımlı, güvensiz, duygusal kırıklıkları olan bir çocuk olarak yetişmesine neden olur. Bu bağımlılık çocuğun tüm hayatı boyunca etkinliğini sürdürebilir ve aynı tutumu gelecekteki eşinden de bekleyebilir.²¹⁶ Aşırı koruyucu tutum çocukların bireyselleşme çabalarına set vurur. Çocuklarına dış dünyada karşılaşılabileceği tehlikeli durumlar abartılı olarak anlatır ve onu eve bağlamaya çalışırlar. Aileden ayrılmasının anne babayı üzeceği telkini de gencin psikolojik baskısını artırdığı gibi eve bağlanmasını kolaylaştırır. Böylelikle gencin evden ayrılıp gitmesi engellenirken bu tür girişimlerde bulunması suçluluk duygusu yaşamasına neden olur. Ebeveynlerin bu davranışları, gencin bağımsızlığını ve birey olma çabalarını engeller.²¹⁷

Koruyucu tutuma sahip ebeveynler çocuklarının özerk bir birey olmalarını ve kişisel gelişimlerini engellerler. Çocuklarına duydukları aşırı sevgi onların kendi kendilerini

²¹⁴ Mehmet Nas, *Çocukluk Dönemi Gelişim ve Din Eğitimi*, (İzmir: İzmir Katip Çelebi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018), 36.

²¹⁵ Yıldırım, *Sınıf İçi Disiplin Sorunları İle Ana Baba Tutumları Arasındaki İlişki*, 84.

²¹⁶ Koca, *Çocuğun Din Eğitiminde Anne Ve Babanın Rolü (Ağrı Örneği)*, 35.

²¹⁷ Kulaksızoğlu, *Ergen Psikolojisi*, 135.

gerçekleştirmelerini engeller. Bu ebeveynler her şeyi çocuklarının yerine yapma eğilimindedirler. Daima çocuklarının başına bir şey geleceği korku ve endişesiyle yaşarlar. Ebeveynlerin bu tutumları din eğitimi anlayışlarını da etkilemektedir. Çocuğun başına bir şey geleceğinden endişelenen ve ona kıyamayan ebeveynler, dini yaşantılarını gerçekleştirmesine fırsat tanımazlar. Bu nedenle her açıdan ebeveynlerine bağımlı bireyler yetişirler.

2.3.3.4. Serbest-Hoşgörülü Tutum

Disiplinin yok denecek kadar gevşek ailelerde, çocuğun tüm hatalarına “çocuktur yapar” gözüyle bakılır. Böylece çocuğun, hataları ve çoğu olumsuz davranışı hoşgörülle karşılanır. Çocuk, bile bile etrafa zarar verse ve kırıp dökse anne “varsın kırsın” diyerek çocuğunu teşvik eder. Çocuğa sayısız ve sınırsız hak tanınmıştır, ancak nerede durması gerektiğini kesinlikle belirlenmemiştir.²¹⁸ Herhangi bir denetim ve kontrol yoktur. Serbest anne baba tutumlarında, çocuğa aşırı sevgi gösteren, gereğinden fazla hoşgörülü davranan, kural koymayan, hatalarına göz yuman, yanlışını bile düzeltmeyen bir anlayış hâkimdir. Çocuklar neyin doğru, neyin yanlış olduğuna karar veremez, kendini denetleyemez ve yönetemez. Çocuklar aşırı serbestlik beklentisi içinde olurken, bencildir. Özgürlüğü kısıtlandığında toplum dışı ve isyankâr davranışlara başvuran sorunlu bireyler olabilmektedir.²¹⁹ Böyle yetiştirilmiş bireyler kendi sorumluluğunu alamaz ve kendilerini kontrol edemezler.

Aşırı hoşgörülü ebeveynler çocuklarına karşı müsamahakârdırlar. Sevgilerini ifade etmenin en iyi yolunun çocuklarının her istediğinin yerine getirilmesi olduğunu zannederler. Çocuklarının her konuda kendi kendilerine karar vermelerine müsaade ederler ve onları gözlem altında tutma ihtiyacı hissetmezler. Çocuklarını hayal kırıklığına uğratmamak için onların her istediğini yerine getirirler ve hayır demek istemezler. Bu ebeveynler çocuklarının istediği saate kadar dışarıda kalmalarına izin verir, hiçbir görev, sorumluluk vermez ve her işi çocuğunun yerine yaparlar.²²⁰ Bu ailelerin çocukları, gençlik çağına adım atınca doğal olarak bocalar. Anne babasının uydusu olmaktan kurtulamaz ve bağımsızlıklarını elde edemezler. Evde isteğini tutturan, nazlı, öfkeli çocuk, dışarıda çekingen, sinmiş ve güvensiz davranışlar sergiler. Arkadaş edinmekte, arkadaş grubuna katılmak ta zorluk çektiği gibi bir gruba dâhil olsa bile en edilgin ve uydu üyesi olur. Kendi başına karar veremediği gibi her adımda önce birine danışma ihtiyacı hisseder. Anne babasının desteğini hep arkalarında isterler.²²¹

²¹⁸ Ünal, *Çocuğun Din Eğitiminde Ana-Baba Roller Bilecik Örneği*, 24.

²¹⁹ Ünal, *Çocuğun Din Eğitiminde Ana-Baba Roller Bilecik Örneği*, 24.

²²⁰ Dolgin, *Ergenlik Psikolojisi*, 404.

²²¹ Yörükoğlu, *Gençlik Çağı Ruh Sağlığı ve Ruhsal Sorunlar*, 145.

Ebeveynlerin çocuklarına aşırı hoşgörü ve düşkünlüğü onun bencil olmasına neden olur. O daima dikkatlerin üzerinde olmasını ve kendisine hizmet edilmesini ister. Böyle çocuklar ev içinde ve dışında sosyal yönden zayıflık gösterirler.²²²

Aşırı hoşgörölü tutuma sahip ebeveynlerin yetiştirdiği gençler ailesinin ona tanıdığı sınırsız hoşgörüyü toplumdan da beklerler. Bu nedenle topluma uyum sağlamakta güçlük çekerler. Evde ebeveynleri onların her şeyi ile ilgilendiği için onlara bağımlıdırlar. Birey olarak bağımsız kalamazlar. Ebeveynlerin bu tutumu din eğitimi anlayışlarında da kendini gösterir. Bu zihniyetteki ebeveynler çocuklarının din eğitimi konusunda zafiyet gösterir. Yerine getirmede dini ritüeller ve değerler konusunda aşırı hoşgörölü ve müsamahakâr davranırlar. Bu ortamda yetişen bireyler ebeveynlerine bağımlı kalır ve kendilerini gerçekleştirmede zorluk yaşarlar.

2.3.3.5. Tutarsız Tutum

Dengesiz ve tutarsız tutumda, anne baba bazen aşırı hoşgörölü ve serbest davranırken, bazen de aksine engelleyici, baskıcı ve cezalandırıcı bir tutum takınır. Bu aile ortamında koyulan kurallara uyulmasında düzen, kararlılık ve süreklilik yoktur. Çünkü ebeveynler bunun takibini ve kontrolünü yapmazlar Bu durum anne baba arasındaki görüş ayrılıklarından ya kendi içinde gösterdikleri değişken davranışlarından kaynaklanır.²²³

Bu ortamda yetişen çocuk neyin doğru, neyin yanlış olduğuna karar veremez, bir davranışı nerede, ne zaman yapılıp yapılmaması gerektiğini kestiremez; davranışlarını, anne babanın keyifli veya öfkeli oluşuna göre ayarlamaya çalışır. “Bir davranışı ne zaman yaparsam ceza verilmez?” Sorusunun cevabına göre hareket eder.²²⁴

Tutarsız ebeveynler kendi aralarında, çocukları ve çevreyle ilişkilerinde bir takım dengesizlikler barındırırlar. Davranışlar genelde o anki ruh hallerine göre iyi veya kötü olarak bir değerlendirmeye tabi tutulur. Bu ortamda yetişen çocuklarda ebeveynlerinin tutarsız tutumlarından etkilenirler. Ebeveynlerinin ilişkilerindeki dengesizlikler çocuğun kişiliğinin şekillenmesinde rol oynar. Ebeveynlerin tutarsızlıkları dini dünyalarına ve verecekleri din eğitime de tesir eder. Bu ailede tarz ailelerde yetişen bireylerde dini yönden dengesizlikler yaşanır.

2.3.3.6. Demokratik Tutum

Demokratik tutum; anne ve babanın çocuklarını farklı bir birey olarak kabul ettiği, değer verdiği, onun kendine özgü dünyasını, farklı ilgi ve isteklerini kabul ettiği ve saygı duyduğu

²²² Gümüşel, *Genciz Biz*, 138.

²²³ Ünal, *Çocuğun Din Eğitiminde Ana-Baba Roller Bilecik Örneği*, 25.

²²⁴ Ünal, *Çocuğun Din Eğitiminde Ana-Baba Roller Bilecik Örneği*, 25.

ailelerdir. Çocuklarına karşı yıkıcı ve yargılayıcı eleştirilerin olmadığı, kararlarını kendisinin vermesini ve hayatını kendi amaçları doğrultusunda yönlendirmeyi seçtikleri, hata yaptıkları zaman ders alarak bu hataları tekrar etmemeleri gerektiğini fark ettiren, öğretici bir ortam sağlayan ailelerdir. Çocuklarına karşı aşırı koruyucu ve baskıcı olmadan sorumluluklarını üstlenmesini sağlarlar. Bu aile tutumuyla yetişen çocuklar çevrenin baskısından çok fazla etkilenmezler, bir davranışın doğru ya da yanlışlığına kendileri karar verip ona göre hareket ederler. Bu ebeveynlerin davranışlarında bir tutarlılık ve kararlılık vardır, bu çocukların iç denetimleri gelişmiş, kendi kendilerini yönetme ve tercihlerini yapabilme güçleri oldukça yüksektir.²²⁵ Demokratik tutum sergileyen ebeveynler çocuğuna birey olarak saygı gösterirler, onun gelişimine has, özgün davranışlar göstereceğini bilir ve bu gelişim basamaklarını izler, anlayışla karşılar ve uygun davranışlar geliştirir. Her çocuğun kendine has, biricik ve tek olduğunun farkındadırlar, onun aile içinde özgür bir biçimde yetişmesine, yeteneklerini en üst düzeyde kullanmasına ve kendini gerçekleştirmesine izin verir, bunun için rehberlik yaparlar.²²⁶

Demokratik tutumda olan ebeveynler, çocuğunu içtenlikle sever, onun her davranışı ile yakından ilgilenir, yanlış davrandığını görünce de ona rehberliğe dayanan, demokratik denebilecek bir denetim tarzı uygular. Anne baba, aile içinde çocuğa önceden belirlenmiş bazı haklar tanır; onu ciddiye alır ve önemser. Çocuğa, anne babasının davranışlarını eleştirme fırsatı verilir; görüşlerini açıkça dile getirmesinde; kendi ile ilgili kararlar vermesinde özgürlük tanınır. Anne baba, çocuğa sanki olgun ve yetişkin biriymiş gibi davranır; çocukla olan yakın ilgi, alaka ve sevgi bağları ile dolaylı olarak, çocuğu kontrol altında tutar.²²⁷ Çocuklarına eşitlik tanıyan ebeveynlerin, onların hal ve hareketlerini daha etkili yönlendirdiği bir gerçektir. Demokratik ebeveynlerin, çocuklarını ayrı bir birey olarak kabullenmesi, onlara değer atfetmesi bağımsız kişilik geliştirmelerine yardımcı olur. Her çocuğun karakterinin kendine mahsus olduğunu bilir, kontrol etmeye çalışmaz ve kendi kişiliğini oluşturmaya izin vererek yardım eder. Çocuklarının barınma, yeme içme, güvenlik gibi ihtiyaçlarını gidermekle kalmaz sevgilerini de hissettirir. Bu ebeveynlerin çocuklarına olan sevgisi gerçekten karşılıksızdır, bir yaptırım aracı olarak kullanılmaz. Çocuk bu özellikleri taşıyan bir ailede yetiştiği zaman ebeveynlerin ilgi, sevgi ve desteğini daima yanında hisseder.²²⁸

Demokratik bir ailede yetişmiş, çocuk ergenlik çağına girdiği zaman ebeveynler bağımsız davranma eğilimini fark eder ve destekler. Bağımsızlığı desteklenirken üzerinden

²²⁵ Yıldırım, *Sınıf İçi Disiplin Sorunları İle Ana Baba Tutumları Arasındaki İlişki*, 83.

²²⁶ Kulaksızoğlu, *Ergen Psikolojisi*, 133.

²²⁷ Ünal, *Çocuğun Din Eğitiminde Ana-Baba Rollerini Bilecik Örneği*, 26.

²²⁸ Merve Dokuyan, "12.Sınıf Öğrencilerinde Algılanan Anne-Baba Tutumları İle Benlik Saygısı Arasındaki İlişkinin İncelenmesi", *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 2/2 (2016), 3.

denetim ve rehberlik eksik edilmez. Gencin duygu ve düşüncelerindeki değişmelerin gelişimle alakalı olduğu bilinir ve hoşgörü ile karşılanır. Yine de evin belirlenmiş temel kurallarına uyması beklenir. Özgürlükleri gencin kullanabileceği oranda ve kötüye kullanmadığı sürece genişletilir. Genç yetişkinler gibi anne babasıyla konuşup, tartışıp fikir beyan edebilir. Ancak davranışlarında başına buyruk olamayacağı kendisine bildirilir. Yine de gence nerede durması gerektiği gösterilir, dayaktan, onur kırıcı sözlerden ve davranışlardan kaçılır.²²⁹

Demokratik tutuma sahip ebeveynler çocuklarının gelişimi destekler, ona bir birey gözüyle bakar ve saygı duyarlar. Çocukları üzerinde otorite kurup yönlendirmek yerine ona rehberlik ederler. Bu ortamda yetişen birey ebeveynlerinin desteğiyle bağımsızlığını kazanmada ve kendi kişiliğini geliştirmede zorluk yaşamazlar. Aynı şekilde demokratik ebeveynler çocuklarının dini duygu ve düşüncelerinin gelişmesine özen gösterirler. Onların dini şüphelerini, sorgulamalarını ve ihtiyaçlarını karşılamaya özen gösterirler. Böylece çocuklarının sağlıklı dini gelişim göstermelerine katkı sağlarlar.

2.4. ERGENLİK DÖNEMİ ÇEVRE İLE İLİŞKİLER

Gençlik çağı, insan hayatındaki kritik sosyalleşme dönemlerinden biridir. Bu dönemde çevre ile ilişkiler gençler için en önemli faaliyetlerdendir. İyi bir terbiyeden geçmiş olmak sosyal ilişki kurmada da önemli bir yere sahiptir. Fakat genç bunu uygulamak için sosyal bir çevreye ihtiyaç duyar. Gencin bir grup içinde yer alması, yapıcı ve kalıcı olmasına yardım eder. Aynı zaman da özerk bir kişilik geliştirmesini de destekler.²³⁰ Gencin kişiliği, sosyal nitelik kazandığından, içinde yaşadığı toplumun değer yargılarını, dini inançlarını, örf ve adetlerini benimser. Başka bir ifade ile genç birey toplumun sosyal ve kültürel yapısını öğrenip uyum sağlamaya çalışır. Ergenlik dönemin de, her ne kadar düşünce, duygu, davranış ve ilişkilerde bir içe kapanma durumu gözlense de, bu geçicidir ve sonradan sosyal ilişkiler gelişim gösterir.²³¹ Zaten ergenlik dönemi çocukluk döneminden ayıran özelliklerden en önemlisi de geniş bir sosyal ilişki örüntüsüne dâhil olmaya başlanmasıdır. Genişleyen sosyal çevrenin ergen gelişiminde artı ve eksi yönleri vardır. Sosyalleşme dini gelişim açısından avantaj olabileceği gibi dezavantaj da olabilmektedir. Yeni gelişen sosyal çevre aile içerisinde bazı noktalarda sorun yaratıp ergeni çatışmaya sürükleyebildiği gibi ona dini gelişim için yeni imkân ve fırsatlar da sunabilmektedir.²³²

²²⁹ Yörükoğlu, *Gençlik Çağı Ruh Sağlığı ve Ruhsal Sorunlar*, 153.

²³⁰ Yavuzer, *Çocuk Psikolojisi*, 297.

²³¹ Başyigit, *Gençlik ve Din*, 26-27.

²³² Karaca, *Dini Gelişim Psikolojisi*, 148.

İnsan çevresine bilinçsizce uyum sağlama zafiyetine sahiptir. Çocuklar ise çevreye uyum sağlama konusunda teslimiyet göstermeye daha eğilimlidirler. Ne kadar korumaya çalışılsa da sosyal çevre insanın din anlayışını, dini yaşantıları üzerinde mutlaka etkilidir. Değerlerin hayatla buluşmasında sosyal çevredeki uygulamalar insanları yönlendirir. Çok az sayıdaki insan çevresinin olumsuz etkisine karşı direnç gösterebilir. Toplumda yaygın olan olumsuz uygulamalardan dolayı Kur'an çoğunluğa uymayı ve onları taklit etmeyi olumsuz bir nitelik olarak gösterir.²³³

Vaktinin çoğunu ailesi ile birlikte geçiren çocuk ergenlik çağına adım attıktan sonra oyun arkadaşlığından, ziyade daha ciddi arkadaşlıkların kurmaya başlar. Sosyalleşme içgüdüğü ile hareket eden genç toplum içine daha çok dâhil olmaya ve dış uyaranlara karşı daha açık bir hale gelmeye başlar. Ebeveynlerin genci kötü ortamlardan korumak maksadıyla önlem olarak onu her ortamdan alıkoyması, bireyin sosyal gelişim yönünden eksik kalmasına neden olur.²³⁴ Gençlik çağına yaşanan evden kopmalar ve topluma açılmalar doğaldır. Ergenliğe giren birey için artık evi dar gelmeye başlar ve anne babasının öğütlerinden, eleştirilerinden ve karışmalarından bıkip usanan genç, çareyi kendini evden dışarı atmakta bulur. Çünkü soluk alabildiği, özgürce davranabildiği, her hareketine karışılmadığı tek yer evin dışıdır. Bu vesileyle aileyle bağları gevşeyen genç kendini boşlukta bulur. Kendisi gibi bağımsızlık arayan, aynı kaygıları paylaşan, benzer bocalamayı yaşayan, yaşadıklarını paylaşabileceği yaşlılarına katılmakta rahatlama yaşar. Ailesinin kendini anlamadığını, değer vermediğini, çocuk gözüyle baktığını sanan genç için arkadaş kümesi bir kurtuluş bir sığınak işlevi görür.²³⁵

Ergenin anne babasıyla ilişkisinde meydana gelen kopmalar onu bir bakıma boşluğa iter. Genç bu boşluğu doldurmak için yeni yakınlıklar, ilişkiler kurmak ister sırdaş ve dert ortağı seçer. Yaşlılarının grubuna dâhil olmak için onların davranışlarını, argo konuşmalarını, giyim kuşam ve beğenilerini benimseyerek onlara benzemeye başlar. Grupta kalmak için arkadaşlarına uyum sağlamak zorundadır. Arkadaşları tarafından dışlanmaktan korktuğu için arada bir kendine aykırı gelen, hiç yapmayacağı şeyleri bile yapar. Evde arkadaşlarının eleştirilmesine izin vermez. Bunun yanı sıra anne babalar gencin kötü arkadaşlara uyup baştan çıkmasından endişe duyar.²³⁶

Akran grubu, genelde birbirlerine yakın yaşlarda bulunan gençlerin paylaşacak ortak konuların olduğu bireylerden oluşmaktadır. Bu dönemde bireyin ailesinden uzaklaşarak arkadaş grubuna yönelmesi, onlarla vakit geçirmekten hoşnut olması bu dönemin

²³³ Demir, "Din Ve Vicdan Özgürlüğü Eğitimi", 1/115.

²³⁴ Geçgin, *Ergenlik Dönemi Din Eğitiminde Sosyal Çevrenin Etkisi*, 2. Yörükoğlu, *Gençlik Çağı Ruh Sağlığı ve Ruhsal Sorunlar*, 69.

²³⁶ Yörükoğlu, *Gençlik Çağı Ruh Sağlığı ve Ruhsal Sorunlar*, 40.

özelliklerindendir. Ailelerin bu durumu kendilerinden bir kopuş olarak değil; arkadaş çevresinin önem kazanması olarak değerlendirmesi iletişimlerini açısından daha sağlıklı olacaktır.²³⁷ Aksi takdirde çocuklarının kendilerinden uzaklaşmasına neden olacaklardır. Ailesinden uzaklaşan genç akran grubuna dâhil olmak için onların yaptıkları her türlü davranışı düşünmeden tekrar edecektir. Ergenlerin bu dönemde arkadaşlarına olan düşkünlüğüne tepki göstermek ve arkadaşlarını eleştirmek ergene sadece zarar verecektir.

Ergenlik dönemi çevre ve arkadaşlarla ilişkilerin geliştiği dönemdir. Anne babalar ergenlerin arkadaşlık ilişkilerini engellemeleri gençlerin tepki vermelerine neden olacaktır. Ebeveynler gençlerin bu yönelimlerden endişe duymak yerine desteklemeleri ve arkadaşlarını kendilerinin seçmesi için özgürlük tanımaları gerekmektedir böylece çocuklarıyla bağları güçlenecektir. Ancak bu şekilde ergenlerin arkadaşlarıyla ilişkilerini izleme ve tehlikeli bir durum gördüğünde müdahale etme fırsatı bulacaklardır.²³⁸ Nitekim İmam Gazali eğitimin aslı çocukları kötü arkadaşlarından korumaktır diyerek kötü arkadaşın ne kadar tehlikeli olabileceğine değinmiştir.²³⁹ Yine de ergen toplumsal değerleri arkadaş grubu içinde sosyalleşerek öğrenir. Anne ve babalar kendileriyle olan bağların zayıflayacağı endişesiyle çocuklarının arkadaşlarıyla ilişkilerini, vakit geçirmesini engellememelidirler.²⁴⁰

Bir bebek dünyaya geldiği ilk andan itibaren ailesi içerisinde sosyalleşmeye başlar. Zamanla büyüdükçe sosyal çevre genişler ve çocuk dış dünyaya açılmaya başlar. Ergenlik dönemine gelindiğinde sosyalleşme arzusu daha da güçlenir. Ergen ebeveynlerinin himayesinden kurtulup dış dünyaya açılmak ister. Bu dönemde güçlenen arkadaş ilişkileri de gencin sosyalleşme arzusunun bir neticesidir. Ergenlik döneminde uyanan bağımsızlık duygusu da gencin özerkliği kazanmasını sağlar. Bu dönemde ebeveynlerinin nasihatlerinden ve koruma güdülerinden sıkılan ergen, arkadaş ortamında rahatlama fırsatı bulur. Gelişim dönemine has bir takım problemleri, kendisi gibi hisseden akranlarıyla paylaşma ihtiyacı hisseder. Ergenin belirginleşen sosyalleşme arzusu ebeveynlerin bir takım endişeler yaşamasına neden olmaktadır. Akran çevresinde çocuğunun olumsuz alışkanlıklar edinmesi veya tehlikeli davranışlar sergilemekten çekinmemesi gibi bazı tehlikeleri öngörürler. Yine de gencin kendini gerçekleştirmesinde, özerkliği kazanıp sosyalleşmesinde çevre ile girdiği etkileşimin önemli bir yeri vardır.

²³⁷ Geçgin, *Ergenlik Dönemi Din Eğitiminde Sosyal Çevrenin Etkisi*, 58.

²³⁸ Dinçer, *Alt Ve Üst Sosyo-Ekonomik Düzeyde Lise ikinci Sınıfa Devam Eden Ergenlerin Anne Baba Tutumlarını Algılamaları ile Arkadaşlık ilişkilerinin incelenmesi*, 116-117.

²³⁹ Çakır, *Bir Kurum Olarak Ailenin Din Eğitimi İşlevi*, 65.

²⁴⁰ Yavuzer, *Ana-Baba ve Çocuk*, 296.

2.4.1. Karşı Cinsle İlişkiler

Ergenlikle birlikte karşı cinse duyulan ilgi artar. Henüz kimliği oturmamış ergen, ailesinde göremediği sevgi ve ilginin eksikliğini karşı cinsle doldurmak ister. Bunda arkadaş çevresinin de etkisi çok fazladır. Öyle ki arkadaş ortamında sevgilisi olmayan gence farklı gözle bakılır ve ergen kendini dışlanmış hisseder. Arkadaş ortamında kabul görmek isteyen ergen dışlanmamak ve aşağılık duygusuna kapılmamak için kendine bir sevgili bulur. Ergen, böylelikle beğenilme, sevilme ve ilgi ihtiyacını tatmin etmeye çalışır.²⁴¹ Ergenlik dönemindeki kız-erkek arkadaşlığı, zamanla karşılıklı ilgi ve sevginin artması ile duygusal bir bağ oluşturabilir. Karşı cinsle kurulan arkadaşlıklarda kız ve erkeğin birbirlerine ilgi, sevgi göstermeleri, beğenilerini, övgülerini dile getirmeleri, birbirlerini anlamaları, desteklemeleri ve korumaları, kişiliklerinin ve cinsel kimliklerinin kazanılmasında önemli bir yer tutar. Ancak kız-erkek ilişkisinde yakınlaşmanın sınırlarına dikkat edilmelidir. Ergen, toplumun gelenek, görenek ve değer yargılarıyla ters düştüğü zaman, büyük sorunlar ve ruhsal bunalımlar yaşayabilir.²⁴²

Sonuç olarak ergenlik döneminde kız erkek ilişkileri bir rahatlama yaşanmasına neden olsa da bazen büyük problemlere neden olabilmektedir. Geleneksel bir toplumun içerisinde hoş karşılanmayan bu ilişkiler istenmeyen sonuçlara yol açabilmektedir.

2.4.2. Ergenlik Dönemi Arkadaş İlişkileri

Gençler ergenlikle birlikte vücudunda ortaya çıkan değişimleri konuşabilecekleri, paylaşabilecekleri arkadaşlara ihtiyaç duyarlar. Arkadaş ortamında kendilerini tanıma fırsatı bulur ve başkalarının dünyalarını anlayabilme imkânına sahip olurlar. Buluş çağını izleyen yıllarda yaşanan sosyalleşme ile ergenin arkadaş çevresi genişler. Böylelikle gençlerin sosyal ilişkileri gelişir, deneyimler kazanmaya başlarlar. Bu dönemde ergenin sosyalleşme ihtiyacının karşılanabilmesi için akranları ile zaman geçirmeye ihtiyacı vardır. Arkadaşlarıyla yakın ilişkiler kuran genç annesinin, babasının ve diğer yetişkinlerin dünya görüşlerini reddetmeye başlar. Onun için artık arkadaş çevresinin değerleri ve dünya görüşü ailesininkinden daha önemlidir. Ergen arkadaş çevresi tarafından kabul görmek ve onaylanmak için onların hareketlerini, tutumlarını benimser.²⁴³ Ergenler arkadaşları ile aynı şekilde davranma eğilimi göstererek bir gruba ait olma ihtiyaçlarını karşılamaktadır. Bu durumun gençleri ahlaki anlamda olumsuzluğa teşvik ettiği de rahatlıkla söylenebilir. Yine de gençlerin aldıkları eğitimle

²⁴¹ Aydoğan, *Ergenlere Yönelik Din Eğitiminde Hayatın Anlamı (İmam Hatip Liseleri Düzce Örneği)*, 11.

²⁴² Dinçer, *Alt Ve Üst Sosyo-Ekonomik Düzeyde Lise İkinci Sınıfı Devam Eden Ergenlerin Anne Baba Tutumlarını Algılamaları ile Arkadaşlık İlişkilerinin incelenmesi*, 40.

²⁴³ Kulaksızoğlu, *Ergen Psikolojisi*, 92.

akranlarına direnç gösterecek güce sahip olmaları beklenir.²⁴⁴ Böylece gençler sosyal kaynaşmanın yanı sıra kendi öz kimliğini koruyabilme kabiliyeti de kazanabilir. Ergen dâhil olduğu grubun idealleri ve sosyal standartlarıyla kendi davranışlarını değerlendirir. Onun başarısı, yeteneklerini, dürtü ve ilgileri, grubun yönlendirmesiyle şekillenir. Genç bu şekilde kendisini, başarılı ve kabul edilmiş bir birey olarak görür.²⁴⁵

Arkadaşlık ilişkileri, ergenlerin içinde bulundukları çatışma, bunalım gibi zor zamanları kolay atlatmalarına yardımcı olur. Gencin şefkat, samimiyet, güvenli işbirliği, yardımlaşma, destekleme ve kendi değerinin arttırılması gibi gereksinimlerin karşılamasını sağlar.²⁴⁶

Her insan için çocukluk evresinde ailesine yakın olduğu, ergenlikte ise bu tutumun değiştiğini söylemek mümkündür. Ergen, yaşam hakkında kendi düşünce ve duyuş biçimini oluşturabilmek için ailesinden uzaklaşmaktadır. Artık sadece anne babadan gelen etkiler yerine, başkalarının düşüncelerini de kapayan yeni alanlara ilgi duymaktadır. Ergen bir yandan ailesinde gördüğü davranış biçimlerini sürdürmeye çalışırken bir yandan da grubun davranış ölçülerine uymaya çalışır.²⁴⁷ Arkadaş edinmenin hayatın her döneminde önemli olan sosyal bir ihtiyaçtır. Arkadaş ilişkileri gencin kişilik gelişiminde, olgunlaşma ve toplumsallaşmasında, cinsel kimliğinin oluşumunda, bir gruba ait olma duygusunda, paylaşma ve sorumluluk alma duygularının kazanılmasında büyük bir yeri vardır.²⁴⁸

Ergenlik döneminde gelişen arkadaş ilişkileri gencin yaşadığı fizyolojik ve psikolojik değişimleri konuşabileceği ve problemlerini paylaşıp rahatlayabileceği önemli bir faktördür. Arkadaşlarıyla kurduğu ilişkiler gencin sosyalleşmesinde ve topluma uyum sağlamasında önemli bir yere sahiptir. Arkadaşları tarafından benimsenmek, sevilmek, kabul görülmek gencin kişisel gelişimini destekleyen önemli faktörlerdendir. Bir sosyal gruba ait olmak gencin içsel gerilimini azaltacağı gibi toplumda kendine yer edinmesini de sağlamaktadır.

2.4.3. Medyanın Ergenlik Dönemine Etkileri

Son yüzyılda yaşanan teknoloji ve bilim konusundaki büyük gelişimler, ergenler üzerinde de bir takım farklılaşmalara neden olmuştur. Gençler artık teknolojiye bağımlı bir yaşam sürmektedir. Kitle iletişim araçları; gazete, radyo, televizyon, telefon, sinema kısa sürede herkese ulaşmayı sağlayan araçlar, toplumlar ve kişilerarası sanal bir ağ oluşturmuş ve

²⁴⁴ Dolgin, *Ergenlik Psikolojisi*, 369.

²⁴⁵ Yavuzer, *Ana-Baba ve Çocuk*, 244.

²⁴⁶ Dinçer, *Alt Ve Üst Sosyo-Ekonomik Düzeyde Lise ikinci Sınıf Devam Eden Ergenlerin Anne Baba Tutumlarını Algılamaları ile Arkadaşlık ilişkilerinin incelenmesi*, 44.

²⁴⁷ Yavuzer, *Çocuk Psikolojisi*, 291.

²⁴⁸ Dinçer, *Alt Ve Üst Sosyo-Ekonomik Düzeyde Lise ikinci Sınıf Devam Eden Ergenlerin Anne Baba Tutumlarını Algılamaları ile Arkadaşlık ilişkilerinin incelenmesi*, 32.

sosyalleşme anlayışında değişimler yaşanmasına neden olmuştur.²⁴⁹ Yaygın kullanılan kitle iletişim araçlarından televizyon, günlük hayatın sıkıntılarından ve olumsuzluklarından kendisini korumak isteyen gençler için yapay bir mutluluk kaynağıdır. Televizyon izleme sıklığı ve yaygınlığı o kadar artmıştır ki gençler evlerine girdiğinde ilk olarak, televizyon ya da bilgisayarını açıp karşısında hazır alıcı konumuna geçmektedir. Medya ağlarıyla iletişime girip bağımlı olan gençlerin, sanal bir dünyanın sunduğu hayali tatminler ve güncel olayların akışından kendisini kurtarması neredeyse imkânsızlaşmıştır.²⁵⁰

Modern iletişim araçları gençlere, sanal bir gerçeklik üzerinden kurgusal bir dünya görüntüsü sunularak, gerçek hayattan uzaklaşmaları ve iyi vakit geçirmeleri sağlanmaktadır. Fakat gerçekte kitle iletişim araçlarının gençleri tüketim ve israfa teşvik etmenin yanında günü birlik konularla onları oyalama ve yönlendirme gibi bir işlevi vardır. Ciddi düşünme, tefekkür etme yerine, hayatı en kolayından, pembe gözlükler arkasından gençlere yansıtır. Her şeyin yolunda olduğunu düşündürerek, hayatın renkli vaatlerine sahip bulunulduğu algısına kapılıp, gelir ve sınıf farklılıklarının, sosyal çözümler bekleyen sorunların adeta bir evrene ait olduğu duygusu uyandırır. Kitle iletişim araçları ulusal sınırları aşan ve dünyanın birçok yerine yayılmış ortak fikir, marka, imaj, hikâye ve kahramanlarıyla farklı ülke insanları arasındaki sınırları yok ederek, tek tip düşünen, giyinen, aynı şeylerden zevk alan gençler meydana getirir.²⁵¹

Kitle iletişim araçlarının bir diğer olumsuz etkisi bomba ve diğer patlayıcıların nasıl yapıldığı gibi şiddet içeren bilgilere ve materyallere internet aracılığıyla gençlerin kolaylıkla ulaşım sağlanmasıdır. Özellikle ergenleri madde kullanımına teşvik eden, kendine zarar vermeyi, yeme bozukluklarını, abur cubur tüketimini teşvik eden gönderiler de içermektedir. Bunun yanı sıra radikal eylemci gruplar ilgili materyallere gençlere internetten kolaylıkla ulaşabilmektedir. Bu tür materyallerin paylaşımları neo-Nazi gruplar ya da milis grupları tarafından sağlanmakta ya da bu çeteler ile bağlantılı eylemlerle ilgili bilgileri içerebilmektedir.²⁵² Bu materyallere ulaşan gençler paylaşılan düşüncelerin etkisinde kalarak gruplarına dâhil olma tehlikesi altındadır.

Gençlerin etkilendiği uyaranlar arasında anne, baba, arkadaş, okul ve çevrenin yanı sıra kitle iletişim araçlarının da etkili önemli bir yeri vardır. Kitle iletişim araçlarının artık insanların yaşamında daha büyük bir yeri olması bu uyaranların toplum üzerindeki etkisinin de artmasına

²⁴⁹ Geçgin, *Ergenlik Dönemi Din Eğitiminde Sosyal Çevrenin Etkisi*, 69-70.

²⁵⁰ Hökelekli, *Çocuk Genç Aile Psikolojisi ve Din*, 163.

²⁵¹ Hökelekli, *Çocuk Genç Aile Psikolojisi ve Din*, 164.

²⁵² Dolgin, *Ergenlik Psikolojisi*, 48.

neden olmuştur.²⁵³ Kitle iletişim araçları karşısındaki en zayıf kitlenin çocuklar olduğu söylenebilir. Bu araçlar çocukların daha yeni oluşmakta olan tutum ve davranışlarını, hayat tarzlarını büyük ölçüde etkilemektedir.²⁵⁴ Çocuk gelişiminde ve eğitiminde kitle iletişim araçlarının ve sosyal medyanın önemli bir yeri vardır. Ancak medya araçlarının faydalı olması için çocuğun gelişimi doğrultusunda kullanılması gerekmektedir.

Televizyonda izlenen yayınların, gençlerin ahlaki gelişimine olumlu etkisi olabileceği gibi olumsuz etkisi de vardır. Çocukluk döneminden beri şiddet içerikli yayınları izleyen ve bunları normal görmeye başlayan bir genç ergenlik çaığında meşru gördüğü şiddet olaylarını gücü yettiği oranda uygulama eğiliminde olacaktır. Bu da şiddet ve saldırganlığın toplum bünyesinde normalleşmesine ve yayılmasına neden olacaktır. Bu açıdan ebeveynlerin, izlenen içeriklerle ilgili mutlaka denetimi olmalıdır. Din eğitimi ve ahlaki gelişim konusunda bireylere katkı sunan yayınlar ise bireyin dini gelişimini olumlu yönde etkilese de televizyon başında çok vakit geçirmek, farklı problemlere yol açabilmektedir.²⁵⁵

Özellikle ilköğretim döneminde ki çocuklar kitle iletişim araçlarının olumsuz etkilerine daha açıktırlar. Çünkü çocuklar gelişim özellikleri itibarıyla bu yaşlarda olay ve olgulardan duyu organlarıyla algılayabildikleri dışında bir anlam çıkaramazlar. Gördükleri duydukları ve işittikleri her türlü şiddet ve cinsellik uygulamalarını kanıksama ve bu durumu standart davranış kalıplarına dönüştürme riskiyle karşı karşıyadırlar. Çocukların olumlu özelliklerinin geliştirilmesine yönelik verilen çabalar budan olumsuz etkilenir. Böyle bir ortamda çocukların dini gelişimleri de etkisini kaybedebilir. Dinin sunduğu yaşam tarzı ile televizyonda veya diğer iletişim aygıtlarında karşılaştığı yaşam tarzı arasında ciddi ahlaki farklılıkların olduğunu gören çocuğun bundan hem psikolojik olarak hem de dini gelişim açısından bir çatışma ve kararsızlık hali yaşayacağı aşîkârdır.²⁵⁶

Günümüzde gençlerin yaşamlarının bir parçası haline gelen sosyal medya araçları evde geçirilen zamanların büyük bir kısmını etkisi altına almıştır. Bu vasıtaları evden uzak tutmak ya da yasaklamak çözüm değildir.²⁵⁷ Gençleri, internet, sosyal medya ve diğer basın-yayın araçlarının olumsuz etkisinden korumak isteyen anne-babalar, bu ağlar hakkında yeteri derecede bilgiye sahip olması gerekmektedir. Daha sonra çocuklarını sosyal medya araçlarının olumlu-olumsuz etkileri hakkında bilinçlendirilmelidir. Aile fertleri sosyal medya kullanımı ile ilgili kurallar oluşturmali ve kullanım süresi hakkında ortak kararlar alıp uygulamaya

²⁵³ Geçgin, *Ergenlik Dönemi Din Eğitiminde Sosyal Çevrenin Etkisi*, 69.

²⁵⁴ Koç, "Okul Çağı Çocuklarının Ailede Din Eğitimi", 174.

²⁵⁵ Geçgin, *Ergenlik Dönemi Din Eğitiminde Sosyal Çevrenin Etkisi*, 76.

²⁵⁶ Köylü - Altaş, *Din Eğitimi*, 143-144.

²⁵⁷ Koç, "Okul Çağı Çocuklarının Ailede Din Eğitimi", 174.

koymalıdır. Ayrıca sosyal medya araçları salon veya oturma odası gibi evin ortak kullanım alanlarında denetim altında kullanılmalıdır.²⁵⁸

Günümüzde medya araçları çevre ile ilişki kurma ve sosyal ilişkilerde önemli bir yer edinmiştir. Sosyal medya araçları gençleri etkilemede medya araçlarından sunulan yaşam tarzı gençleri özendirmekte ve kişiliklerini oluşturmada aktif rol oynamaktadır. Medya araçları birçok faydasının yanı sıra gençlerin kontrolsüz kullanımında onları olumsuz yönde etkilemektedir. Medyada kontrolsüzce paylaşılan bir takım içerikler gençlerin kendilerine zarar vermesine neden olabilmektedir. Ergenlik döneminde sağlıklı bir gelişim için medya araçlarının bilinçli ve kontrollü kullanılması gerekmektedir.

²⁵⁸ Ömer Özdemir, *Ailenin, Çocuklarının Din Eğitime Katkısı (İstanbul Örneği)* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Doktora Tezi, 2019), 147.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ERGENLİK DÖNEMİ AİLEDE DİN EĞİTİMİNDE İTAAT VE ÖZGÜRLÜK DENGESİ

3.1. İTAAT ÖZGÜRLÜK VE DİN EĞİTİMİ

Dinlerin tarihi insanlıkla birlikte başladığı gibi din eğitimi faaliyeti de insanlıkla birlikte başlamıştır, yani insanlıkla yaşıttır. Tarih boyunca her dinin mensupları kendi dinlerini öğretmek için gayret etmişlerdir. İnsanlar inandıkları dini öğrenmek ve başkalarına öğretme faaliyetini kuşaktan kuşağa aktararak devam ettirmiştir.²⁵⁹ Din eğitimcileri öğreteceklerinin muhtevası ve onları nasıl öğretecekleri konusunda da düşünmüşlerdir. Böylece din eğitimi alanında kültürel bir birikim oluşmuştur.²⁶⁰

Bir takım kabiliyetlerle dünyaya gelen insan, eğitilmeye ve gelişime açık bir varlıktır. Bu özelliklerle yaratılmış olan insan, eğitimle içinde bulunduğu durumdan daha üstün bir duruma geçebilir. Bu nedenle eğitimin hedefi, insanı her bakımdan yükseltmek,²⁶¹ insanların yetişmesine ve gelişmesine katkı sağlamaktır. Din eğitimi bireyin içinde bulunduğu gelişimsel özelliklerini, kalıtımla getirdiklerini, hazırbulunuşluklarını dikkate alan ve bunları çevre ile bütünleştirerek, yararlı hale getirmeye çalışan bir süreci içerir. Bireyin dine yönelik fitrî yatkınlığı onu din eğitimine yatkın hale getirir. Din eğitiminin amacı insanın ilahî varlıkla ilgili tasavvurlarının istenilen yönde gelişmesini sağlamaktır. Din eğitimi insanda var olan inanma kabiliyetini doğru yönde geliştirip yanlış ve batıl inançlardan uzak durmasını temin ederek, onun dini inanç, ibadet ve duygularını, yaratılışına uygun biçimde idame ettirmesini sağlar. Din eğitimi ayrıca, insanın bireyselleşmesi, toplumsallaşması, kültürlenmesi gibi birçok alanda katkı sağlar.²⁶²

İnanma duygusu, insanların doğuştan getirdiği bir özelliktir. Kişinin bu duygusunu isabetli bir biçimde kontrol edebilmesi için doğru bir din eğitimi alması gerekmektedir. Din eğitimi teorik ve pratik olarak bu süreci destekleyerek insanın gelişimine katkıda bulunur. Çünkü din eğitimi almayan bir insan yaratıcısıyla nasıl bir ilişki kuracağını bilemez.²⁶³ İnsan, yaratılış gereği sığınma, güvenme ve bağlanma ihtiyacı duyan aciz bir varlıktır. Bu bağlanma ve güven ihtiyacı önceleri anne babaya yönelik duygulardır. Fakat zamanla anne babalar ve diğer varlıkların da eksikliğini ve yetersizliğini fark eden çocuk mutlak hâkim olan Allah'a yönelir. Çünkü onun her şeye gücü yeter. Din eğitimi de insanın Allah'la kuracağı ilişkinin

²⁵⁹ Muhammet Şevki Aydın, *Din Eğitimi Bilimi* (Kayseri: Kimlik Yayınları, 2017), 179.

²⁶⁰ Aydın, *Din Eğitimi Bilimi*, 179.

²⁶¹ Keyifli, "Eğitim Ve Din Eğitimi", 108.

²⁶² Keyifli, "Eğitim Ve Din Eğitimi", 118.

²⁶³ Geçgin, *Ergenlik Dönemi Din Eğitiminde Sosyal Çevrenin Etkisi*, 84.

şeklini ve niteliğin, belirler.²⁶⁴ Çocukluk döneminden itibaren fitratındaki bir yaratıcıya inanma eğilimine uygun din eğitimi verilerek yetiştirilen birey kendi geliştirir ve öğrendiği doğru dini bilgilere dayalı bir yaşam biçimi oluşturabilir. Aksi takdirde sapkın inanışlara, kötü niyetli insanlara, tabiat güçlerine ya da şeytana bile tapabilir. Bu durum hem önceki toplumlar da hem de günümüzde görülmektedir.²⁶⁵

Din eğitimi diğer özellikler gibi doğumdan itibaren gelişen bir olgudur.²⁶⁶ Bebeklik evresi dini bakımdan gözle görülecek belirtilerin bulunmadığı ve dini tezahürlere pek rastlanılmadığı bir dönem olsa da din duygusu bu dönemde kazanılan güven, sevgi, bağlanma gibi temel duygular üzerine yükselir. Bebeklikte dahi var olan güvenli bağlanma, sevgi, sığınma duyguları bir yaratıcı düşüncesine ulaşma içeriği taşıyan dini eğilimin evrensel olduğunu gösterir.²⁶⁷

Çocuklar 3 yaşından itibaren dini davranışları merak etmeye ve sorular sormaya başlarlar. Bu durum onlardaki dini ilgi ve merakın uyanmaya başladığını gösterir.²⁶⁸ Çocukta merakla birlikte başlayan soru sorma, çocukluk döneminde dini hayata girmenin en temel yolu olup Allah, melek, cin, şeytan, ahiret, namaz, oruç, günah, sevap, cennet, cehennem, gibi konular en çok merak edilen ve soru sorulan alanlardır.²⁶⁹

Çocuklarda ortaya çıkan soru döneminin tabiatüstü bir dünyayla uyumlu olması dini gelişimin evrensel olması bakımından dikkat çekicidir.²⁷⁰ Bu dönemde din pratik olarak algılanır ve çocuk için teorik bir muhteva içermez. Çocuklar dini kavramların muhtevasını anlayamazlar da dualara ve ibadetlere karşı ilgisi oldukça yüksektir. Daha önce ifade edildiği gibi ilk olarak aile büyüklerin icra etmiş olduğu dini pratikleri gözlemleyen çocuklar dini ilgi taklit ve özdeşleşme yoluyla din çocuğun hayatında kendini göstermeye başlar. Çocuğun kendi bireysel kabiliyeti ve sosyal çevrenin sağladığı atmosferle yavaş yavaş gelişen din zamanla derinleşerek bireyin kişiliğine yerleşir.²⁷¹

İlk çocukluk döneminde taklit çokça görülür. Bu devrede, çocuk aile bireyleri ve çevresindeki insanların her türlü hareketlerini bilinçsiz olarak taklide başlar. Yakınlarında şahit olduğu ibadetlere, dini motifli her türlü davranışa, içten gelen duygularla yönelir, onların dini yaşantılarını örnek alarak kendi de aynı davranışları benimser ve uygulamak ister. Bu taklit

²⁶⁴ Özdemir, *Ailenin, Çocuklarının Din Eğitimine Katkısı (İstanbul Örneği)*, 22.

²⁶⁵ Hüseyin Peker - Osman Eyüpoğlu, "Birey Ve Toplum Açısından Din Eğitimine Duyulan İhtiyaç" *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 0/37 (Aralık 2015), 8.

²⁶⁶ Karaca, *Dini Gelişim Psikolojisi*, 97.

²⁶⁷ Karaca, *Dini Gelişim Psikolojisi*, 95.

²⁶⁸ Karaca, *Dini Gelişim Psikolojisi*, 99.

²⁶⁹ Karaca, *Dini Gelişim Psikolojisi*, 105.

²⁷⁰ Karaca, *Dini Gelişim Psikolojisi*, 105.

²⁷¹ Karaca, *Dini Gelişim Psikolojisi*, 99.

anlayışı kaynağını sevileni taklit etme psikolojisinden alır. Sevgiye dayalı taklit ve itaat davranışı çocuğun dini hayatının oluşmasında oldukça önemli bir yere sahiptir.²⁷²

Okul döneminde çocuğun çevresi ve anlayışı genişler, soyut kavramlar yavaş yavaş açıklık kazanmaya başlar. Daha önce, Allah'ı antropomorfik anlayışla algılayan çocuk yedi yaşından itibaren yerini gitgide sembolik ve soyut bir anlayışa bırakır. Ancak 12 yaş civarında artık çocuk tam olarak Allah'ı soyut bir kavram olarak düşünür ve kavrar.²⁷³

Aile içerisinde yaşanan kavga ve çatışmalar bile çocukların Allah ile etkileşime girmelerini sağlar. Çocuklar genellikle ebeveynlerinin kavga etmemesi ve ayrılmaması için Allah'a dua ederler. Allah'la iletişim kuran çocuk dini yaklaşma gösterir. Fakat ebeveynleri ayrılmayan çocuklar daha sağlıklı bir dini gelişim gösterirken ebeveynleri ayrılan çocuklar gerek ailenin dağılması gerekse dualarını kabul olmaması gerekçesi ile Allah'a yönelik küskünlük duygusu yaşar ve dinsel bir gerileme içine girebilir.²⁷⁴

Din eğitimi; ilk olarak ailede başlayan informal bir eğitim sürecini kapsar. Bebek daha anne karnındayken Kur'an-ı Kerim dinletilmesi, dünyaya geldiğinde ise kulağına ezan ve kamet okunması daha sonra İslam'a uygun güzel bir isim koyulması gibi bir takım ritüellerle başlayan bu süreç hayat boyu devam eder.²⁷⁵ Bebeklik döneminde dini bakımdan gözle görülecek belirtiler bulunmasa da yine de dini duygu, inancın doğuşu ve gelişmesi konusunda yapılan bilimsel araştırmalar, çocuğun dini etkilere ve tecrübelerle karşı ruhen yetenekli ve hazır olarak dünyaya geldiğini göstermektedir.²⁷⁶

Din eğitimi verilirken çocukların duygularına hitap edilmek ve sevgi temelli bir yaklaşım benimsemek esastır. Çocukları terbiye etmek maksadıyla Allah ve cehennemle korkutmak çocuğun psikolojisine, dini ve ahlaki gelişime engel olacaktır.²⁷⁷ Çocuğun dine karşı müspet veya menfi objektif bir tutum takınabilmesi için, dini bilgileri asgari düzeyde almış olması ve dine karşı olumsuz bir tutum geliştirmemiş olması gerekir. Din hakkında kendi bilgi ve birikimine sahip olan biri kötü niyetli kimselerin oyuncağı olmaz.²⁷⁸ Gelişim de dönemler arası etkileşim vardır. Bu durum dini gelişim için de aynıdır. Çocukluk dönemi dini gelişim kendinden bir sonraki dönem olan ergenliği de etkiler. Çocukluk ve ergenlik döneminde

²⁷² Peker, *Din Psikolojisi*, 167.

²⁷³ Peker, *Din Psikolojisi*, 169.

²⁷⁴ Karaca, *Dini Gelişim Psikolojisi*, 109-110

²⁷⁵ Karadağ, *Okul Öncesi Din Eğitiminde Kavram Öğretimi*, 87.

²⁷⁶ Peker, *Din Psikolojisi*, 165.

²⁷⁷ Şimşek, "Çocukluk Dönemi Dini Gelişim Özellikleri Ve Din Eğitimi", 220.

²⁷⁸ Peker - Eyüpoğlu, "Birey Ve Toplum Açısından Din Eğitimine Duyulan İhtiyaç", 17.

kazanılan, temelleri iyi atılmış bir din anlayışı, bireyin, karşılaştığı farklı dini grup ve zümreler karşısında daha sağlıklı kararlar vermesini sağlar.²⁷⁹

İnsanlar dinin emirlerine uygun bir yaşam sürdürebilmek için, gerekli bilgi, tutum, davranış kazandıracak doğru bir dini eğitime ihtiyaç duyarlar. Din eğitimi almamış kişilerin iyiyi kötünden ayırt etmeleri, doğruluk üzere yaşamlarını devam ettirmeleri daha güçtür. Fıtratının doğallığı ve dini emirler üzerine kurulu yaşamı olmayan insanlar da yabancı fikirlere ve dış çevrenin bozucu etkisine karşı duramaz. Din eğitimi aynı zamanda çocuğun içinde var olan mevcut manevî his ve inanma kabiliyetlerinin ortaya çıkmasına öncülük eder.²⁸⁰ Bireyin yaratıcı ile olan münasebetinin doğru bilgi ve güçlü, sağlıklı bir bağa dayanarak sürdürülmesini sağlar. Allah ile insan ilişkisinin sağlıklı ve güçlü bir şekilde sürdürülmesini sağlar. Bu anlamda insanın yaratıcısını tanıması din eğitiminin başlıca amaçlarından biridir.²⁸¹

Din eğitiminin bir başka katkısı da doğru şekilde yapıldığında insanın şahsiyetinin bütün olarak gelişimine ve hayatı anlamlandırmasına yardımcı olmasıdır. Üstün bir varlık olarak yaratılan insana değerli ve önemli olduğunu hissettirir. İnsanın dünya hayatını da düzene sokarak belirlediği ilkelerle daha dengeli ve uyumlu bir birey haline gelmesini sağlar.²⁸² Din eğitimi bireyin yaşantısında itidal ve dengeyi hâkim duruma getirecek ilkeleri bünyesinde barındırır. İslam ahlâkının önemli bir özelliği de; hikmet, cesaret, iffet, adalet ve diğer kuvvelerde mutedil olmayı ilke edinmesidir. Bütün bu davranışlarda aşırıya kaçmadan, dengeli olmayı hedefler.²⁸³ Çünkü denge bozulduğunda biri diğerine karşı ezici bir üstünlük kazanır. Böylece insanlar sağlıklı ve doğru kararlar veremez hale gelirler.

Din eğitiminin önemli bir hedefi de, dindar birey ve nesiller yetiştirmektir. Dindar insan Allah'ın emir ve yasaklarına uygun hareket eden kimsedir.²⁸⁴ Din eğitimi bir taraftan insanların maddi, manevi eğitim ihtiyaçlarını karşılarken, diğer yandan da dini değerlerin yeni kuşaklara aktarılmasını sağlar. Bu aktarım geçmişin bilgi ve tecrübelerini yeni nesillere kazandırılmasını sağlayarak kuşaklar arası farklılaşmaları ortadan kaldırır. Böylece nesiller arası anlayış birliğinin tesis edilmesine, sevgi ve saygı bağlarının kuvvetlenmesine yardımcı olur. Dolayısıyla insanların mutlu, huzurlu, dengeli ve sağlıklı bir hayat sürmelerini sağlamaktadır. Din eğitime toplumsal alanda da büyük bir ihtiyaç vardır.²⁸⁵

²⁷⁹ Geçgin, *Ergenlik Dönemi Din Eğitiminde Sosyal Çevrenin Etkisi*, 2.

²⁸⁰ Ömer Yahşi, *M. Yaşar Kandemir Hayatı, Eserleri, Çocuğun Din Eğitimi* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2006), 37.

²⁸¹ Keskin, *Geleneksel Aileden Modern Aileye Geçiş Sürecinde Ailede Din Eğitimi Anlayışındaki Değişim*, 21.

²⁸² Esra Türk, *Kur'an'a Göre Din Eğitiminde Rehberlik* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Doktora Tezi, 2012), 261.

²⁸³ Ecer, *Din Eğitiminde Ahlâk*, 65.

²⁸⁴ Ecer, *Din Eğitiminde Ahlâk*, 82.

²⁸⁵ Keyifli, "Eğitim Ve Din Eğitimi", 118-119.

Eğitim sistemi olmayan bir din ve üzerinde yükseldiği manevi değerleri olmayan bir eğitim programı düşünülemez. Eğitim; aradığı dinamizmi dinin inanç, ibadet ve ahlak prensiplerinde bulabildiği ölçüde başarılı bir sistem geliştirebilir. Başka bir deyişle eğitim, dinin imkânlarını sağlıklı bir biçimde kullanabildiği ölçüde amacına ulaşabilir. Din eğitimi kuşatan, aynı zamanda ortak hedefleri bulunan, aynı obje üzerinde çalışan, hayatın vazgeçilmez iki olgusudur.²⁸⁶

Modern dünya, duygu, davranış ve inanç boyutunda insanı ihmal etmektedir. Eğitim kurumlarında her gün yüz kızartıcı suçlardan cinayetlere, uyuşturucu kullanımından gasp ve çeteciliğe kadar işlenen suçlar, eğitimcilerin bu konuya eğilmelerini sağlamıştır. Bilgi ve becerilerle donatılmış insanların; hayatın zorlukları karşısında kendilerini yönlendirebilecek ahlaki nitelikler ve faziletler hususunda, yani karakter gelişiminde ne kadar ihmal edildiğinin farkına varmışlardır. Özellikle Batı’da, Avrupa ülkelerinde, eğitim kurumlarında karakter eğitimi programları hazırlanmıştır. Öğrencilerin ahlaklarını geliştirmelerine katkıda bulunacak çeşitli programlar uygulamaya konulmuştur. Bu alandaki çalışmalar yeni arayışlarla birlikte artarak devam etmektedir.²⁸⁷ Çünkü sosyal hayatın her alanında ahlaklı insana duyulan ihtiyaç artmaktadır. Toplumlarda yaşanan sosyal, ekonomik, politik problemler yaşanabilir bir dünyada iyi eğitilmiş insan faktörünün ne kadar önemli olduğunu bir kere daha göstermiştir. Bu durum eğitim sistemlerini ve öğretim programlarını; öğrencilerin ahlak gelişimine yönelik düzenlemeler yapmalarına zorlamıştır. Daha etkili ve verimli, uygulamalar geliştirilerek ahlaklı insanlar yetiştirme hedeflenmiştir.²⁸⁸ Görüldüğü üzere modern dünya bilime ve maddeye yüklediği fazla önemle insanın manevi duygularını ihmal etmektedir. Yapılan bu ihmal insanların yaşamında dengesizliğe neden olmuştur. Dinin sosyal hayatın dışına itilmesi ve eğitim kurumlarının dışına çıkarılmasından dolayı insanların manevi yönü görmezden gelinerek kötü alışkanlıklar batağına saplanmasına neden olmuştur.

İslam dini inananlar için bazı yükümlülükleri vardır. Bu yükümlülükler insanların hem bu dünyada hem de ahirette huzurlu ve mutlu yaşamalarını sağlamak içindir.²⁸⁹ İslam Dininin esaslarının çocuklara ve gençlere öğretilmesi ve yeni neslin bu esaslara uygun bir şekilde yetişmesi İslam eğitiminin hedeflerindendir. Gencin kendini gerçekleştirme, ruh sağlığını koruması, toplumla bütünleşmesi, bencilliğin değil diğerkâmlığın öne geçmesi kazandırılmak istenen davranışlardır. Doğru din eğitimiyle yetişmiş samimi inanca sahip insanlar, kendi

²⁸⁶ Faruk Kanger, *Peygamber Ahlakını Referans Alan Karakter Eğitimi*, (İstanbul: Erkam Yayınları, 2009), 19.

²⁸⁷ Kanger, *Peygamber Ahlakını Referans Alan Karakter Eğitimi*, 21-22.

²⁸⁸ Kanger, *Peygamber Ahlakını Referans Alan Karakter Eğitimi*, 22.

²⁸⁹ Torun, *Gençlik Çağı*, 23.

içlerinde ve çevreleriyle barış içinde yaşayan kendine ve topluma faydası olan olgun kişilerdir.²⁹⁰

Özgürlüğün temeli bilgidir ve özgürlük bilgi ile korunur. Cahil bir insanın sahip olduğu özgürlük en tehlikeli özgürlüktür. Dini hayattan söz edebilmek için öncelikle insanların sahil bilgi sahibi olması gerekir. Bireylerin dini anlayış ve yaşayışı daha tutarlı olması için öğrenmeyi kesintisiz sürdürmesi gerekmektedir. Çocukların öğrenmeye açık olması, güncel bilgilere, ebeveynlerini ve eğitimcilerini dinlemeye istekli olması gerekmektedir. Çünkü öğrenmeyen, sabit fikirli insan sorumluluk üstlenemez ve yararlı bir iş üretmez.²⁹¹

3.2. AİLEDE DİN EĞİTİMİNDE İTAAT VE ÖZGÜRLÜK DENGESİ

Aile eğitimin başladığı temel kurumdur.²⁹² Ailede verilen din eğitiminin çocuğun bedeni, ruhi, dini ve ahlaki gelişimi açısından önemli bir yeri vardır. Çocuğun kişiliği ilk olarak aile içerisinde şekillenmektedir. Bu dönemde ebeveynlerin ve diğer aile üyelerinin çocuğa yaklaşımı, onun kişiliği üzerinde kalıcı izler bırakır.²⁹³ İnsanlar çocukluklarında kazandıkları davranışlardan müteşekkildir.²⁹⁴

Bu nedenle dini eğitimi üzerinde en baskın çevresel etki ilk eğitim kurumu olan aileden gelir. Dini inancın temelleri çocukluk döneminde ailede atılır. Aile, dinin pratik ve uygulama düzeyinde ilk olarak öğrenildiği sosyal ortamdır. Çocukluk döneminde kazanılan pek çok alışkanlık hayatın ileriki dönemlerinde sıkça tekrar edilen kalıcı davranışlara dönüşür. Bu nedenle ailenin etkisi sadece çocukluk ve gençlik yıllarıyla sınırlı kalmayıp ebeveynlerin vefatından sonra bile kendini ömür boyu devam ettiren bir özelliğe sahiptir.²⁹⁵

Bir insanın otorite ile tanışması aile kurumunda gerçekleşir. Her birey kurallar sistemi ile ilk kez ailede tanışır. Bu yüzden insan özgürlüğün sınırlarını aile ortamında test eder. Gencin özgürlüğünün sınırlarını genişletme arzusu otorite ile çatışma yaşamasına neden olmaktadır.²⁹⁶ Ergenler otoriteye karşı olup özgürce davranma güdüsü ile hareket ederler. Onda meydana gelen bağımsızlık duygusu ile baş etmek için kendini ifade edeceği davranışları sınırlandırılarak özgürlük alanı belirlenmelidir. Gençlere iradi bir tutumla kendi eylemlerini kendilerinin belirleme imkânı tanınarak yargı süreçlerini harekete geçirerek onu günah-sevap, iyi-kötü vb.

²⁹⁰ Peker - Eyüpoğlu, "Birey Ve Toplum Açısından Din Eğitime Duyulan İhtiyaç", 17.

²⁹¹ Demir, "Din Ve Vicdan Özgürlüğü Eğitimi", 1/115-116.

²⁹² Çakır, *Bir Kurum Olarak Ailenin Din Eğitimi İşlevi*, 136.

²⁹³ Sadiye Uluğ, *Çocuğun Din Eğitiminde Taklit ve Özdeşleşme* (Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010), 48.

²⁹⁴ Uluğ, *Çocuğun Din Eğitiminde Taklit ve Özdeşleşme*, 94.

²⁹⁵ Karaca, *Dini Gelişim Psikolojisi*, 37-38.

²⁹⁶ Gümüsel, *Genciz Biz*, 146.

dar kalıplara sıkıştırmadan hareket alanı açılmalıdır. Bu hareket alanı doğru yönetilerek bağımsızlık alanının başıboşluk olmadığı gösterilmelidir.²⁹⁷

İtaat ve özgürlük konusunda söz sahibi olan ilk kurum ailedir. Aile çocuğun bedensel ve ruhsal ihtiyaçlarını karşılayarak, ona yaşayabileceği güven ortamı yaratır ve böylece onun sağlıklı büyümesini güvence altına alır. Anne babanın çocuğa yol göstermek, kuralları öğretmek, davranışlarına yön vermek gibi görevleri vardır. Zorlandığı yerde gencin yanında olur ve desteklerler. Gerektiğinde onları denetleyerek, sınır çekerek, cezalandırarak, kurallara uymayı, doğru ile yanlış ayırt etmeyi öğretir ve rehberlik ederler. Anne babalar, çocuklarına, davranışlarıyla örnek olurken onların hem kişilik gelişimlerinde, hem de cinsel kimliklerini kazanmalarında önemli bir yere sahiptirler.²⁹⁸ Anne babaların ve eğitimcilerin görevi çocuklara uygun olan davranışı edinmeleri, uygun olmayan davranışların yerine uygun davranış kalıplarını koyarak müdahalelerde bulunmaktır.²⁹⁹

Bir ailede iletişimin güçlü olması demek sağlam bir inancın temellerini oluşturacak zeminin var olması demektir. Oysaki bağların zayıf olduğu bir ailede, çocukluk ve ergenlik dönemi dini gelişimin sağlıklı bir şekilde yapılması beklenemez. Özellikle ergenlik gibi hassas bir geçiş döneminde aileye büyük sorumluluklar düşmektedir.³⁰⁰

Birey, ergenlik dönemine girmesiyle birlikte insana has üstünlük vasıflarına asgari düzeyde sahip olmuş demektir. Buluşla birlikte yeni bir döneme giren birey, artık düşündükleri, hissettikleri yaptıkları ve yaşadıklarıyla birlikte özgün ve bağımsız bir kişiliğe sahiptir. Gençlik, akıl ve duygu yoğunluğu, bağımsızlık iradesi ve kendilik isteği gibi yaşantıların en hassas biçimde yaşandığı evredir. Bu nedenle İslâm dini gençliği olumlu niteliklere sahip olunan ve değer atfedilen bir dönem olarak görür.³⁰¹

Ergenliğe girilmesiyle birlikte çocukluk dönemi biter ve ailenin kontrolündeki çocuğun terbiyesi üzerindeki etkisi de zayıflar.³⁰² Birey çocukluk döneminde ailesine karşı alıcı durumdayken, ergenlikte bu durumun tam tersi yaşanır. Ergen, hayat hakkında kendi düşünce ve duygu biçimlerini oluşturabilmek için ailesinden uzaklaşmaktadır. Düşünce alanında sadece anne babadan gelen etkiler yerine, diğer insanların da etkisi altına girebilmektedir.³⁰³ Çocuklar ve gençler sevgiye, ait olmaya, güvene, kabul edilmeye, kendilerine has bir kimliğe, özgürlüğe

²⁹⁷ Seher Şimşek, *Ortaöğretim Öğrencileri Arasında Yaygınlaşan Ateizm Ve Deizm Düşüncesini Önlemede Din Eğitiminin Önemi* (Ağrı: Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2018), 93.

²⁹⁸ Hökelekli, *Çocuk Genç Aile Psikolojisi ve Din*, 175.

²⁹⁹ Sevda Tazeoğlu, *Çocukların Benlik Algıları, Davranış Sorunları ve Ana Babaların Kullandıkları Disiplin Yöntemleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2011), 15.

³⁰⁰ Geçgin, *Ergenlik Dönemi Din Eğitiminde Sosyal Çevrenin Etkisi*, 5.

³⁰¹ Gündüz, *İslam, Gençlik Ve Din Eğitimi*, 263.

³⁰² Gündüz, *İslam, Gençlik Ve Din Eğitimi*, 25.

³⁰³ Yavuzer, *Ana-Baba ve Çocuk*, 251.

ve ilahi olanla ilişki kurma gereksinim duyarlar. Bu ihtiyaçların göz ardı edilmesi hem kişisel gelişimi hem de dini gelişimi olumsuz yönde etkilediği gibi eğitimin amaçlarından da uzaklaştırır.³⁰⁴

Ergenlik, çocukluktaki kısıtlamalardan kurtulma arzusu ve özgürleşme çabasıdır. Çünkü kişiliğin gelişmesi için gencin tecrübe kazanması ancak özgürlük ortamında gerçekleşir. Öte yandan yeni kazanılan tecrübeler ve baskılar, insanlar onlara alışınca kadar güvensizlik duygusu yaşatır. Birçok yeni tecrübe ve kazanımdan dolayı ergenlik dönemin güvensizlik hissedilen bir gelişme dönemidir. Yaşanılan baskılar ve yapılması gereken düzenlemeler diğer gelişim dönemlerine göre daha karmaşıktır. Ergen dışarıdaki hayatı tecrübe edip keşfetmek için özgürlüğe gerek duyduğu kadar ve geri dönebileceği güvenli dayanaklara da ihtiyaç duymaktadır.³⁰⁵ Ergen bazen bağımsız olma arzusuyla oldukça saldırgan davranışlar sergileyebilir ve başta ailesi olmak üzere çevresindekilere itaatsiz davranabilir. Ancak içinde bulunduğu ekonomik koşullar ve henüz bir meslek ve iş sahibi olamayıp, tam bağımsızlık arzusunun gerçekleşmesine olanak vermediğinden, bu durum ergenlerin daha da öfkelenmesine, kendilerini önemsiz ve gereksiz görmelerine neden olabilmektedir.³⁰⁶ Ergenlik döneminde gencin özlüklerini artırmak, daha geniş bir serbestlik tanımak onun faydasına olur. Eve girip çıkma saatleri daha esnek tutulup rahatlaması sağlanırken, geciktiği zaman eve bildirmesi gerektiği kesin bir dille anlatılabilir. Arkadaşlarıyla birlikte zaman geçirmek, maça gitmek, toplu gezilere çıkmak, bir doğum gününde bir araya gelmek, arkadaşlarını eve çağırmak gibi haklar tanınarak bağımsızlık duygusu desteklenmelidir.³⁰⁷ Ergenin, gençlik problemlerini rahat bir şekilde atlatabilmesi için desteğe, sevgiye; çevresindekilere güvenmeye, inanmaya ve bağımsızlık duygusunun desteklenmesine ihtiyacı vardır.³⁰⁸

Bağımsızlık arzusu, ergenlerin hemen her davranışlarında kendini gösteren isteklerden biridir. Gencin yavaş yavaş evde geçirdiği zamanı azaltarak, anne babayla olan irtibatını zayıflatarak, arkadaşlarıyla daha fazla zaman geçirmek istemektedirler. Tehlikeli davranışları cesurca yapmaları ve büyüklere karşı gelip isyan etmeleri, kendi görüşlerini savunmaları, bağımsızlık isteğinin alametlerinden yalnızca bir kaçıdır. Ergenin tüm bu davranışlarına rağmen, onun fikri olgunluk ve yeteli tecrübeye ulaşmamış olması, bilinçliliğinin çoğu kez yetersiz kalmasından dolayı ailesi ve büyüklerin himayesine muhtaçtır.³⁰⁹ Ergenlik dönemlerinde girilen bağımsızlaşma, bireyselleşme süreci gencin sosyal ve kişisel gelişimi ile

³⁰⁴ Karaca, *Dini Gelişim Psikolojisi*, 169.

³⁰⁵ Köylü - Altaş, *Din Eğitimi*, 163-164.

³⁰⁶ Kaleci, *Ergenlik Dönemi Kimlik Oluşumunda Dinin Rolü (Konya İli Örneği)*, 40-41.

³⁰⁷ Yörükoğlu, *Gençlik Çağı Ruh Sağlığı ve Ruhsal Sorunlar*, 162.

³⁰⁸ Aydoğan, *Ergenlere Yönelik Din Eğitiminde Hayatın Anlamı (İmam Hatip Liseleri Düzce Örneği)*, 50.

³⁰⁹ Dehabadi - Huseynizade, *İslami Açından Gençlik Psikolojisi*, 71.

cinsel olgunlaşmayı aynı anda yaşadığı dönemi içerir. Genç bu dönemde çeşitli kaygılar yaşamaktadır. Bu dönem, kişilik arayışlarının yaşandığı dönemdir. Gençler kendilerini topluma kabul ettirme arzusuyla yaşarlar. Aynı zamanda otoriteye karşı gelme, söz dinlememe, eleştirme, hata bulma gibi davranışlar sergilerler. Kendi modellerini hem eleştirirler, hem de onları takip ederek gizliden gizliye özdeşime devam ederler. Anne babalar ergenlere bazen çocuk, bazen de genç gibi davranırlar. Anne babaların nasıl davranacağını bilemedikleri bu dönemde yetişkinler baskılı ve disiplinli davranmaktan daha ziyade, gence sevgi gösteren, güven veren, onun fikirlerini önemseyen ve değer veren bir davranış tarzı geliştirirlerse, onların kişiliklerinin gelişimine katkıda bulunmuş olurlar.³¹⁰ Diğer türlü ergenler kendini baskı altında hissedeceğinden ebeveynlerine de isyan etmeye kalkışabilirler.

Psikologların eserlerinde önemle vurguladıkları gençlik özelliği, bağımsızlık arzusu ve birey olma isteği içerisinde bulunduğu gelişim döneminin bir özelliğidir. Gençlik dönemi çocukluk döneminin aksine aileye bağımlılığın azaldığı ve artık kişinin kendi yeteneklerine güvenerek birey olmak için mücadele ettiği bir dönemdir. Ergenliğin başlamasıyla bağımsızlık girişimleri güçlenmekte genç kendisini aileden bağımsız görmektedir. O artık başlarının emri altında olmak istemez. O artık kendini bağımsız bir kişi olarak görür ve başkalarının da onu kendi ayakları üstünde durabilen, kendi kendine kararlar alabilen yetişkin biri olarak görmesini ister.³¹¹

Çocuklukta temeli atılan dini kişiliğin şuurlu olarak gelişmesi ergenlikte meydana gelir. Daha önce ebeveyn ve aile büyüklerinin otoritesi altında şekillenmiş olan dini hayat bu dönemde bağımsızlığına kavuşur. Çocukluk inançları yerine, zihin süzgecinden geçirilmiş kişiliğe mal edilmiş inançlar seviyesine ulaşılır. Böylece ergenlik döneminde, iradenin iman üzerinde bağımsız olarak söz sahibi olabildiğini söylenebilir.³¹²

Genç birey Allah ile yakınlaşıp, ilişki kurmaktan kaçınmadığı gibi buna oldukça meyillidir. Dine yöneliş, ergenlik döneminin manevi eğilimlerinden birisi olduğu için bu dönemde diğer dönemlere göre, dine daha fazla merak ve meyillidirler. Genç, bu dönemde maneviyat ve kemale ulaşma arayışı içerisinde. Din de gencin bu tabii isteğine en iyi şekilde cevap verir. Dinin amacı, genci gerçek kemal ve güzellikle tanıştırmak, onun zarif ve temiz ruhunu, yaratıcısı olan, en mükemmel varlık ile birleştirmektir.³¹³

³¹⁰ Kirpitci, "Din Eğitimi Açısından Baba-Oğul İlişkisi", 236.

³¹¹ Dehabadi - Huseynizade, *İslami Açıdan Gençlik Psikolojisi*, 62.

³¹² Hökelekli, *Çocuk Genç Aile Psikolojisi ve Din*, 67.

³¹³ Dehabadi - Huseynizade, *İslami Açıdan Gençlik Psikolojisi*, 51.

Kendi bağımsız benliğini bulma yolundaki gelişim çizgisi üzerinde ergenin anne baba ve diğer yetişkinlerle olan ilişkileri çatışma ve tepki doludur. Esasen ergenlerin her türlü otoriteden belli bir süre kopma gibi doğal bir ihtiyacı vardır. Ergenin bu dönemde yetişkinlere çocukluktan kalma o eski güveni göstermesi beklenemez. Ailenin otoritesinin azalması demek, o zamana kadar büyük ölçüde dini otorite olarak gördüğü için ergenin dininin zayıflamasına neden olur. Diğer alanlarda olduğu gibi dini açıdan da bağımsız olduğunu göstermek için anne babasından, büyüklerinden farklı bir şekilde hareket etmeye yönelir. Böylece ergenlerin din dışı veya dine karşı davranışı bazen kendi kişiliğini otorite olarak gördüğü kimselere ispatlamak için ortaya çıkan gizli bir çatışmadır.³¹⁴

Ergenlik döneminde gençlerin şiddetli bunalım ve ruhsal çatışmalar yaşadığı göz önünde bulundurulursa din eğitiminden yoksun gençlerin din adını kullanarak, haktan bihaber olan gruplara yönelmesinin daha kolay olduğu, geçmişte ve günümüzde birçok örneği vardır.³¹⁵ Din eğitiminde yapılan ihmaller de gençlerin bu konuda yetersizlik yaşamalarına neden olmaktadır. Hayatın her alanını kuşatan, her anının zorunlu bir fenomeni olan din eğitiminin amacı insanın mevcut dinamizmini yukarıya çekmektir. Dinin insanın iradesini olumluya yöneltme gibi bir misyonu vardır.³¹⁶

Din ile kişilik arasında çift yönlü bir etkileşim vardır. Kişilikte meydana gelen bu değişimler de kendi hususi özellikleri doğrultusunda dini inançların bireyde hayat bulmasına imkân tanır. Güçlü kişilik yapısına sahip bireylerin sağlam inançlara sahip olduğu gözlemlendiği gibi yüksek derecede organize olmuş inançlara sahip bireyler de genellikle kuvvetli bir ben ve kişilik yapısına sahiplerdir. Bu nedenle dinin kişilik gelişimini beslerken kişiliğin de bireyin sahip olduğu inançları daha da güçlendirdiğini söyleyebiliriz. Yüksek derecede organize olmuş dini inanç ve tutumlar aynı zamanda sahiplerinin ben ve kişilik yapılarının tamamlayıcı parçaları pozisyonundadır. Dini inancın kişilik üzerindeki etkisinde gelişmişlik düzeyi de önemli bir yere sahiptir. Olgunluk düzeyine ulaşmış dini inanç kişiliğin tamamını etkisi altına alabilecek bir enerjiye sahiptir. Çünkü dininin duygular düşünceler inançlar sosyal ilişkiler vb. gibi insanla ilgili her ne varsa bütün yönleriyle kuşatır. Ayrıca din kişilik üzerinden bireyin geçmiş hayatı içindeki en karanlık ve en derindeki kökleri de kavrayıp en derin duygusal bağları da ele geçirerek bireyin tutum ve davranışlarının bütün görüntülerini birleştirmeye ve bir yapıya kavuşturarak bütünleşmesini sağlar. Dini inançların kendi arasındaki uyum ve organizasyonu bireyin diğer inanç ve tutumlarının zamanla kuvvet kazanarak bireyin diğer bütün tutumları

³¹⁴ Hökelekli, *Çocuk Genç Aile Psikolojisi ve Din*, 97.

³¹⁵ Dehabadi - Huseynizade, *İslami Açıdan Gençlik Psikolojisi*, 55.

³¹⁶ Kanger, *Peygamber Ahlakını Referans Alan Karakter Eğitimi*, 19.

arasında da uyum ve organizasyon oluşmasını sağlar. Üst düzey dindarlık diyebileceğimiz bu durum ergenlik dönemi için pek mümkün olmasa da bu durumun temel dinamiklerinin harekete geçtiği ilk yıllar kişilik gelişiminin hızlı seyrettiği ergenlik döneminde gerçekleşir.³¹⁷ Dinin kişilik gelişimi üzerindeki önemi göz önünde bulundurulduğunda ergenin sağlıklı bir din eğitimi almasının sağlıklı bir dini hayat ve sağlıklı bir kişilik gelişim süreci geçireceğini söyleyebiliriz.

Kimliğin oluşması için olmasa olmazlardan biri de bireye tanınan özgürlüklerdir. Çünkü kimlikle özgürlük arasında diyalektik bir ilişki bulunmaktadır.³¹⁸ Kimliğin oluşması için özgür bir ortam şarttır. Özgür olmayan, başka varlıklara ve insanlara bağımlı olan birey kendi kimliğini oluşturmaya fırsat bulamayacaktır. Dini açıdan da bakıldığında zaman çocukluk döneminde ebeveynlerine ve çevresinin etkileşimine açık olan çocuk zamanla dini uygulamaları benimseyerek içselleştirir. Kimi zaman ödülle kimi zaman cezadan kaçmak için benimsediği bu değerler ergenlik döneminde sorgulanmak üzere masaya yatırılır. Çünkü genç artık kendi kararlarını alabileceği temyiz gücünü kazanmıştır. Ancak ergenlik döneminde genç hür bir iradeyle dini kimliğini benimser ya da kendine yeni bir kimlik oluşturur. Yüce yaratıcı da onun kendi hür iradesiyle dini kimliğe yönelmesinden yanadır. Aynı zamanda ruhun ebedi olduğuna, bir gün cesetlerin dirileceğine ve ahiret hayatına inanan bir insan dini kimliğinin gelişimine önem verir. Çünkü yaptığı her şeyin hesabının sorulacağı şuuruyla sahip olan bir birey, insanlarla ilişkilerini buna göre tanzim etmeye çalışır. Böylece din, doğru anlaşıldığında, bireyin hem kimlik edinmesine, hem de edindiği kimliği korumasına yardımcı olur. Aynı zamanda ergenlik döneminde yaşanan kimlik bunalımı ve kargaşasının da kolay atlatılmasını sağlar.³¹⁹ Bir genç dini kimliğe bürünerek içsel çatışma, bunalım ve kargaşaların üstesinden gelecektir.

Din eğitimi Allah'ın güvenli ve destekleyici bir bağlanma figürü olarak algılanması suretiyle geliştirici etkisini ortaya koyarak gencin benlik gelişimini negatif yönde etkileyen faktörleri ıslah etmeye çalışır. Genci bu faktörlerden uzak tutarak koruyucu etkisiyle gençlerin kişilik gelişimini önemli ölçüde destekler. Kişiliğinde meydana gelebilecek pişmanlık, suçluluk duygusu ve düşük benlik algısını yönetmesine yardımcı olur. Gençte meydana gelebilecek başkalarına haksızlık etmek alkol tüketimi zina vb. davranışlar dinler tarafından yasaklanarak muhataplar bu olumsuz sonuçlardan korunmaya çalışılır.³²⁰ Bu nedenle din eğitimi ergenin kişilik oluşumu sürecinde bir yandan onu terbiye ederken bir yandan da kötülüklerden korur.

³¹⁷ Karaca, *Dini Gelişim Psikolojisi*, 141-142.

³¹⁸ Lemeni - Kartal, "Günümüzün Küreselleşmiş Toplumunda Özgürlük Ve Kimlik", 230.

³¹⁹ Kaleci, *Ergenlik Dönemi Kimlik Oluşumunda Dinin Rolü (Konya İli Örneği)*, 56-57.

³²⁰ Karaca, *Dini Gelişim Psikolojisi*, 143.

Kimlik karmaşası içerisinde bocalayan, çırpınan gençler için din eğitiminde kimlik kazandırıcı bir yol bulmaktadırlar. Böylece değişme ile denge veya bütünleşme ihtiyacı arasındaki gerilimlerden aykırı kimlikler arasındaki çatışmalardan uzaklaşarak, tutarlı ve dengeli bir benliğe kavuşma imkânına sahip olabilirler.³²¹

Ailede otorite ve çocuk arasında kurulan ilişki onların Allah'la kuracakları ilişkiye yön verir. Aşırı otoriter ebeveyn tutumları yine otoriter bir Allah algısı üreteceği gibi çocuklara yönelik ilgisiz tutum da onu önemseyen ve tek başına bırakan bir Allah imajının oluşmasına sebep olur. Dini gelişimde sevgi motifi ergenlerin Allah'a güvenini ve bağlılığını artıran bir etki yaratır. Kurulan bu sevgi bağı ve güven duygusu onların dualarına cevap verilmediğini düşündükleri zamanlarda bile inançlarının korunmasını sağlar.³²²

Ebeveynlerin aşırı sert ve otoriter bir anlayışla yetiştirdiği çocuklar olumsuz ve itaatsiz davranışlar sergileyen bireylere dönüşecektir. Dahası ebeveynlerin bu tutumları çocukları ile ilişkilerinin zamanla bozulmasına neden olacaktır. Bunun sonucunda ebeveynler çocukları üzerindeki etkilerini kaybedecek ve geri dönüşü olmayan iletişim kopuklukları yaşanacaktır. Eğitim açısından ebeveyn çocuk ilişkisinin zayıf olması istenen bir durum değildir.³²³ Ebeveyn tutumlarındaki baskı toplumda şahit olduğumuz kızgın, kırgın, mutsuz, isyankâr ve öç alma duygusu taşıyan gençlerin meydana gelmesine neden olmaktadır. Bu gençlere aileleri tarafından çok fazla özgürlük tanınmamış ve çok fazla denetim altına alınmak istenmişlerdir. Baskı ve denetim altına alınmak istenen bu gençler daha çok acı çekmişlerdir.³²⁴ Otorite baskıya dayalı bir hâkimiyet kurarak sorgusuz sualsiz yaptırım uygulama hakkına sahip olmak demek değildir. Her insan doğuştan onurlu ve üstün bir varlık olma özelliği ile dünyaya gelir. Çünkü Allah her insanı düşünen, akıllı, irade ve sorumluluk sahibi bir varlık olarak yaratmıştır. İnsanın doğuştan getirdiği bu haklar korunup geliştirilmelidir

Ergenlik döneminde, anne babanın aşırı davranış ve tutumları ergenlerin olumsuz olarak etkilenmesine ve zarar görmesine neden olmaktadır. Ergenlerin, bağımsızlıklarını normal olarak gerçekleştirebilmeleri için olumlu anne baba tutumlarına ve desteklerine ihtiyaçları bulunmakta, kendilerini özdeşleştirebilecekleri, zorlukların üstesinden gelmede yardım alacakları modellere de gereksinim duymaktadırlar.³²⁵ Ebeveynlerin İslam itikadını öğretirken dinin bireyi özgürleştiren ve ona tercih hakkı veren özgürlükçü yönünü vurgulaması

³²¹ Hökelekli, *Çocuk Genç Aile Psikolojisi ve Din*, 83.

³²² Karaca, *Dini Gelişim Psikolojisi*, 170.

³²³ Yavuzer, *Ana-Baba ve Çocuk*, 46.

³²⁴ Gordon, *Çocukta Dış Disiplin mi? İç disiplin mi?*, 222.

³²⁵ Dinçer, *Alt Ve Üst Sosyo-Ekonomik Düzeyde Lise ikinci Sınıf Devam Eden Ergenlerin Anne Baba Tutumlarını Algılamaları ile Arkadaşlık ilişkilerinin incelenmesi*, 21.

gerekmektedir. Aksi takdirde ergenlik çağında gençler dinden uzaklaşabilmektedir.³²⁶ Ergenlere kendilerini özgür hissedebilmeleri için ahlaki davranışlarını etkileyecek kararlar vermeleri konusunda fırsat tanınmalıdır ve sonra da onların bu kararlarının sonuçlarını görmelerine izin verilmelidir. Tabii ki çok fazla bağımsızlık veren ebeveynler çocukların ahlaki rehberlikle ilgili dışsal etkenlere ihtiyaç duymaları gibi olumsuzluklara neden olmaktadır. Çünkü bu tür ebeveynler çocuklarının ihtiyacı olan gerekli rehberliği sağlamamaktadır. Örneğin aile ilgisiz ve ihmalkâr olduğu zaman karizmatik bir akran ergen üzerinde ailenin yerine ciddi bir etkiye sahip olabilir.³²⁷

Otoriter anne baba tutumları çocuğun dini gelişimini de olumsuz etkiler. Otoritenin baskısı altında yetişmiş ve bu üslupla din eğitimi almış bireylerin, çocukluk ve ergenlik yıllarında dini vecibeleri yerine getirdikleri ancak daha sonra terk ettikleri tespit edilmiştir. Buna göre otorite ile oluşturulmuş bir dindarlığın, otorite figürü ortadan kalktığında ya da kişinin hayatında etkisi azaldığında zamanla söneceğini söylemek mümkündür. Bu durum bilinçli değil cezadan kaçmak için oluşturulmuş korkuya dayalı bir dindarlıktır. Otoriter ebeveynler tarafından din eğitimi almış çocuklar yetişkin oldukları zaman kendilerini dindar olarak adlandırmamaktadırlar.³²⁸

Baskıcı-itici-sevgisiz ailede yetişen gençler aile de sevgi görmediği için olumlu bağlılık ve özdeşim duyguları geliştirmezler. Bu nedenle Allah'la da sevgiye dayalı ilişki kurmaları beklenemez. Çünkü dindarlığın temeli ilk olarak aile de atılır. Ailede ebeveynlerinin sevgi, hoşgörü, dini telkin ve uygulamalarına şahit olmayan gençlerin bu duyguları desteklenmeyeceğinden gelişim gösteremez.

Aşırı koruyucu anne babalar çocuklarının din eğitime mani olurlar. Çocuklarının yalnızca aile ile sınırlandırılmış bir din eğitimi almalarına imkân tanır. Yaz kursları, Kur'an kursları gibi dışarıdan verilecek ek din eğitime; çocuğun uykusuna kıyamamak, başına bir şey geleceğinden endişe duymak gibi duygusal ve aşırı kaygılar nedeniyle fırsat vermezler.³²⁹ Bu nedenle çocuklarının din eğitimi almalarına ve dini gelişim göstermelerine engel olurlar. Ergenlerin aşırı kontrol altında tutulmaya çalışılması doğru değildir. Onlara bir taraftan yetişkin bir insan oldukları söylenirken diğer taraftan onlara çocuk gibi davranmak bir çelişki yaşanmasına neden olurken tepki vermeleri de kaçınılmazdır.³³⁰

³²⁶ Şimşek, *Ortaöğretim Öğrencileri Arasında Yaygınlaşan Ateizm Ve Deizm Düşüncesini Önlemede Din Eğitiminin Önemi*, 98.

³²⁷ Dolgin, *Ergenlik Psikolojisi*, 369.

³²⁸ Sümeýra Bilecik, "Anne Baba Tutumlarının Bireylerin Din Algısına Etkisi", *Değerler Eğitimi Dergisi* 15/33 (Temmuz 2017), 27.

³²⁹ Bilecik, "Anne Baba Tutumlarının Bireylerin Din Algısına Etkisi", 27.

³³⁰ Karaca, *Dini Gelişim Psikolojisi*, 169.

Anne babanın gösterdiği tutsak edici sevgi de genci baskı altında tutmak kadar zararlıdır. Bu duygu ebeveynlerde bilinç dışından gelir ve çoğunlukla bencillik içerir. Aile bağları ergenin ailesine bağımlı olmasına ve özgürlüğü engellemesine neden oluyorsa çocuklarının kendilerini gerçekleştirmesinde ve güçlerini kullanmalarında zorluklara yaşamalarına neden olur.³³¹ Çocuğun kendini özgür hissetmesi için onun kendi ihtiyaç, istek ve tercihlerini ortaya koymasına uygun bir ortam hazırlamak gerekir. Çocuk, duygularını ve düşüncelerini, korkmadan özgürce ifade edebilmelidir. Kendini ifade etmeye başlayan çocuk, özgürlüğün geliştirici etkisini yaşıyor demektir. Kendi tercihlerini, duygularını ifade etmekte zorlanan çocuklar, gelişim ortamı bulamadığı için maddi, manevi güçleri içe doğru çekildiğinden, sağlıklı iletişim kuramaz ve savunucu bir iletişim dili geliştirir.³³² Ebeveynler çocuklarının özgür olma ihtiyaçlarını karşılayabilmeleri için onlara ifade özgürlüğü tanımalıdırlar.³³³

İlgisiz ebeveynler çocuklarıyla ilgilenmedikleri için din eğitimi ve gelişimi açısından zayıf kalırlar ve dini yönleri gelişmez. Anne babasının tutumunu ilgisiz olarak niteleyen bireyler dindar olmadıklarını ve ailede din eğitimi almadıklarını belirtmişlerdir.³³⁴

Aşırı hoşgörölü ve serbest tutuma sahip ebeveynlerin yetiştirdiği çocuklar dini açıdan da gevşeklik gösterir çünkü herhangi bir sorumluluk verilmemiştir. Zaten dini sorumluluk altına da girmek istemezler. Kendilerinin her anlam da sonsuz haklara sahip olduğunu düşünür ve dinin gerekliliklerini yerine getirme noktasında zafiyet gösterirler.

Dengesiz ve tutarsız tutuma sahip ebeveynlerinin çocukları özgün dini davranışlar geliştiremezler. Dini davranışları ebeveynlerinin o anki olumlu veya olumsuz tutumlarına göre şekillendirir.

Demokratik ailelerde dini yaşantılara tanık olmuş bireylerin olumlu tutum geliştirerek kendilerini dindar olarak niteledikleri tespit edilmiştir. Bu ailelerde verilen din eğitimiyle dindar bireylerin yetişmesine imkân sağlanır.³³⁵

Ailede din eğitimi verirken itaat ve özgürlük dengesinin sağlanması bu süreci verimli hale getirecektir. Bu dengenin sağlanamaması durumu ise birçok problemi beraberinde getirecektir. Nitekim ebeveynlerin özgürlüklerini desteklemek adına çocuklarını başıboş bırakmaları doğru bir eğitim metodu değildir. Çünkü bu tür bir yaklaşım çocukların içsel

³³¹ Çamdibi, *Eğitim İlkeleri ve Rehberlik*, 27.

³³² Çamdibi, *Eğitim İlkeleri ve Rehberlik*, 13.

³³³ Haluk Yavuzer, *Gençleri Anlamak*, (İstanbul: Remzi Kitabevi, 2019), 110.

³³⁴ Bilecik, “Anne Baba Tutumlarının Bireylerin Din Algısına Etkisi”, 27-28.

³³⁵ Bilecik, “Anne Baba Tutumlarının Bireylerin Din Algısına Etkisi”, 27.

kontrollerini desteklemek, geliştirmek yerine onları başıboşluğa sevk eder. Böyle ebeveynlerin yetiştirdiği çocuklar bir eğitim ve terbiyenin eksikliğini yaşarlar. Ebeveynlerinin rehberliği olmazsa her biri terbiye görmemiş şımarık çocuklar haline gelirler. Otoritesiz, başıboş yetiştirilmiş çocuklarda öz disiplin yoktur, kararlılık göstermezler ve belli bir yol tutturamazlar. Ebeveynlerinin olmadığı ortamlarda fırsat bulunca ahlaki olmayan davranışlar sergilemeye başarlar. Bu durum onların sosyal hayatında da sorun yaşamalarına neden olur. şımarık bir biçimde yetiştirilmiş çocuklar akranları tarafından da sevilmez. Çünkü bu şekilde yetiştirilmiş bireyler kendilerinden başka kimseyi düşünmeyen bencil insanlardır.³³⁶

Gencin gelişimini desteklemek adına serbestlik tanımak başıboş bırakmak olarak değerlendirilmemelidir. Eğitimcilerin çocukları gözetim altında tutmaları ve çocuğa zarar veren bir ortamdan onları korumaları gerekir. Ancak bu koruma, çocuğu serbest faaliyetlerden engelleyip kafese kapatmak demek değildir. Çocuklar enerji doludur ve yaptığı şeylerle enerjilerini boşaltırlar, onun enerjisini boşaltmasına engel olunmamalıdır. Macera ve güvenlik ihtiyacı dengede tutularak çocuğu ne bağımlı kılmalı ne de serbestlik ve hürriyet adı altında başıboş bırakılmalıdır. Aksi takdirde çocuğun serseri olması kaçınılmazdır.³³⁷ ocuk, çevresiyle iletişim kurmaya başladığı andan itibaren kendi özgürlük sınırlarından haberdar edilmeli ve yemek yeme, tuvalet alışkanlığı, belirli saatte uyku uyuma gibi bazı temel alışkanlıklara uyma kuralları okul öncesi dönemde benimsetilmelidir. Çocuğa aşırı hoşgörü tanınması disiplin eksikliği, bencillik veya anti-sosyal davranışlar edinmesine neden olabilir. Aşırı otoriter ve baskı uygulayan katı disiplinli anne babaya karşı korku, öfke ve nefret duyguları oluşur. Bu durum bağımlı bir bireyin ya da başkaldırıcı tutumlar içinde isyankâr bir bireyin oluşumuna neden olur.³³⁸

Ergenlik döneminde ebeveynlere düşen en büyük görevlerden biri de gence huzurlu bir ortam sunmaktır. Aile içerisinde uzun süreli anlaşmazlıklara, boşanmalara, kötü alışkanlıklara fırsat verilmemelidir. Yapılan araştırmalara göre madde kullanımı, suç işleme gibi olumsuz davranışlar kazanan gençlerin çoğunun aile yapılarının sorunlu olduğunu görülmektedir. Aynı şekilde din değiştirmeler de gençlerin aile ortamında zlem duyduğu, bulamadığı huzuru, mutluluğu, böyle bir yola telafi etmeye çalıştığı tespit edilmiştir.³³⁹

Ergenlik çocukluktan yetişkinliğe geçiş dönemi olması bakımından bir nevi hazırlık sürecini ihtiva eder. Bu dönemde birey hem çocukluktaki dini kazanımları hem de artık mükellef olduğu dini ibadet ve uygulamaları yerine getirmek durumundadır. Ergenlik dönemi

³³⁶ Dolgin, *Ergenlik Psikolojisi*, 368.

³³⁷ amdiği, *Eğitim İlkeleri ve Rehberlik*, 20.

³³⁸ Yavuzer, *Ana-Baba ve ocuk*, 44.

³³⁹ Hökelekli, *ocuk Genç Aile Psikolojisi ve Din*, 168.

bir mükellefiyet ve sorumluluk doğurduğu için bu dönemde din eğitimi alması gerekmektedir.³⁴⁰ Yanlış uygulama ve yaklaşımlar ergeni dinden uzaklaştıracağı gibi gencin yapısına, ruh dünyasına uygun bir din eğitimi onun yakınlaşmasını sağlar.

Ergenlik döneminde ortaya çıkan dini uyanış, merak, ilgi ve şüphe genci araştırmaya ve sorgulamaya itmektedir. Bu dönem de ortaya çıkan dini şüphenin en önemli nedeni ise içerisinde bulunduğu dönemin gelişimsel özelliğidir. Bu dönemde hakikati arama arzusu gibi birçok sebep gençlerin içerisinde yaşadıkları toplumsal yapıyı ve kültürü sorguladıkları gibi dini değerlerini de sorgulamaya iter.³⁴¹ Ayrıca genç, bu duygu ve düşüncelerini açık gönüllülükle paylaşabileceği, kendisini tatmin edebileceği cevaplar veren birine ihtiyaç duyar. Dolayısıyla gencin dine ilgisinin yüksek olduğu bu dönem din eğitimi açısından uygun bir zemin oluşturur.

Dini şuurun uyanışı sadece bilişsel gelişimle sınırlı olmayıp bütün ruhsal yapı ve zihinsel hazır oluşla gerçekleşen bütünsel bir olgudur. Dini gelişim başlangıçta kendini duygusal yoğunluk şeklinde gösterse de ergenler yaşadıkları uyanışlar nedeniyle kendilerini yeni bir dünyanın eşiğinde bulurlar. Etraflarında olup biten olayları eskisinden farklı değerlendirir ve daha duyarlı bir şekilde bakmaya başlar. Bir tür kararsızlık yaşayan ergenler içgüdüsel olarak Allah'a yönelebilir. Bunalımlar yaşayan genç için dini inanç ve değerler bir anda büyük bir önem kazanmaya başlar. Ergen ölüm, cennet, cehennem, kader, insanlar arası eşitsizlikler, gibi soyut konuları da ilk defa bu dönemde bu kadar derinlemesine düşünmeye başlar. Ruhun duygusal derinliğinden hız alan dini arzu ve arayış bilişsel gelişimin yardımıyla ergenlik döneminde şuurlu bir dini uyanış başlar. Ergen dönemin kendine özgü diğer problemleriyle boğuşurken dini inanç ve değerler bir anda büyük bir ilgi ve önem kazanabileceği gibi bunun tam tersi de olabilir.³⁴²

Gençler bu dönemde dini öğretilerin mahiyeti ve içyapısı üzerinde derinlemesine düşünmeye başlarlar. Akılla ispatlanamayan şeyleri zihinleriyle bağdaştırma yoluna gitmektedirler. Bu durum ergenlerde bir takım belirsizlik, güvensizlik, şüphe, çelişki ve tenkitlerin ortaya çıkmasına neden olmaktadır.³⁴³ Gencin odak noktası değişmiş ve artık aklını tatmin edici cevaplar aramaktadır. Bu nedenle ergenlerin sorduğu sorulara verilen cevaplar duygu temelli olmaktan ziyade akıl temelli olmalıdır.³⁴⁴

³⁴⁰ Hökelekli, *Çocuk Genç Aile Psikolojisi ve Din*, 100.

³⁴¹ Şimşek, *Ortaöğretim Öğrencileri Arasında Yaygınlaşan Ateizm Ve Deizm Düşüncesini Önlemede Din Eğitiminin Önemi*, 92.

³⁴² Karaca, *Dini Gelişim Psikolojisi*, 139.

³⁴³ Kaleci, *Ergenlik Dönemi Kimlik Oluşumunda Dinin Rolü (Konya İli Örneği)*, 62.

³⁴⁴ Özdemir, *Ailenin, Çocuklarının Din Eğitimi Katkısı (İstanbul Örneği)*, 30.

Ergenlerin soru ve şüphelerini gidermek için olabildiğince rasyonel yaklaşmak, akıllarını tatmin edecek cevaplar vermek gerekir. Ergenin merakı ve sorgusunu yargılamadan, aklını karıştıran hususlar üzerinde düşünmek, gerekirse konunun uzmanlarından yardım almak gerekebilir.³⁴⁵ Yine de bir genç ancak yaşadığı ortamda ve çevresinde yeterince dini uyarıcılara, dini davranış örneklerine şahit olduğu sürece dini gelişim gösterecek, imanını koruyacak, iradesini imanının gerektirdiği yönde kullanabilme kabiliyetine sahip olacaktır.³⁴⁶ Gençlerin din hakkında konuşmaları, sorgulamaları ve dini konularda yorum yapmaları yasaklanmamalı, yalnızca yorum terbiyesi verilmelidir. Yorum ve sorgulama olmayan bir ortamda ahlaktan, empatiden, insanlara değer vermekten bahsedilemez. Yorum yapmak hem dini, hem de insanların birbirini daha doğru anlamasını sağlar. Yorum, gençlerin başkalarının penceresinden hayata bakmasını sağlar. Düşünceler yorumla değer kazanırken donmuş zihinler açılır ve zihinsel alışkanlık zincirleri kırılır ve insanların ufku genişler. Aklı terbiye etmek ve iradeyi güçlendirmek ancak yorumla mümkündür. Her şey gibi yorum yapmanın da adabı yorum yapılarak ve yapılan yorumlara değer verilerek öğrenilir. Dinin kurucu metinleri dışındaki metinlerin yorumlanması ve çözümlenmesi de din anlayışlarının geliştirilmesinde, farklı kavrama yeteneği olan gençlere hitap etmede etkili olabilmektedir. Bilgide de bağımsızlığa ulaşma, öznellik kazanma, özne olma ve özerklik ancak yorum yapılarak kazanılır. Açık görüşlülük, ezber ve kalıp yargılardan kurtulmak için gençlerin yorum yapmaları desteklenmelidir.³⁴⁷

Ebeveynlerin eğitim ve terbiyesinde etkili olabilmesi için gencin etkileşime girdiği dış çevrenin de aileye destek olacak davranışlar sergilemesi gerekmektedir. Çevre aileye destek olamasa bile en azından onların kazandırmak istedikleri davranışlara ters düşmeyecek şekilde davranması gerekmektedir. Ebeveynler bunu göz önünde bulundurarak yaşadığı çevre ve arkadaş seçiminde hassas davranmak durumundadır. Ebeveynler evde verdiği eğitimin kalıcı olmasını istiyorsa buna ters düşecek ortamlardan ve kişilerden çocuklarını uzak tutmak zorundadırlar. Çocuklarına vermeye çalıştıkları terbiyeye destek olabilecek bir muhit bulmak veya oluşturmak onlara bir artı kazandıracaktır. Aksi takdirde evde ve ailede verilen sağlıklı bir din eğitimi için tüm uğraşlar boşa çıkacaktır.³⁴⁸

Bireyin yaşadığı çatışmalar inanç gelişimini motive edebildiği gibi dramatik olaylar ve kayıplar da dini gelişimi ve Allah'la olan bağların güçlenmesini tetikleyebilir. Hangi yaşta olursa olsun bireyin kendine acı ve ıstırap veren hayat olaylar yaşaması veya yakın birisini

³⁴⁵ Özdemir, *Ailenin, Çocuklarının Din Eğitimine Katkısı (İstanbul Örneği)*, 33.

³⁴⁶ Hökelekli, *Çocuk Genç Aile Psikolojisi ve Din*, 68.

³⁴⁷ Demir, "Din Ve Vicdan Özgürlüğü Eğitimi", 1/122-123.

³⁴⁸ Keskin, *Geleneksel Aileden Modern Aileye Geçiş Sürecinde Ailede Din Eğitimi Anlayışındaki Değişim*, 84.

kaybetmesi onu dine ve dinin sağladığı anlam arayışına daha yakın hale getirebilir. Benzer durum iyi yönde değişen yaşam şartları için de geçerlidir. İnanan insanlar bu durumu hayatındaki ilahi dokunuşlar olarak da değerlendirebilir. İnsanlar gözlerinin gördüklerinden ötede, arka planında bulunan ve onlara dolaylı ve doğrudan müdahale eden bir Varlığa ima ettiğini düşünürler. Esasen dindar insanlar inancı gereği Allah'ı hayatının her anına dokunduğunu hissetse de özellikle bu tür durumlar da ilahi müdahale şuuru daha aktif hale gelir.³⁴⁹ Gencin aldığı din eğitimi, hayatında karşılaştığı zorluklarla mücadelesinde azimli ve dirençli olmasını sağlar. Karşılaştığı felaketlerle baş edebilecek motivasyonu aldığı din eğitiminde bulabilir. Yaşadığı zorluklarına karşı din eğitimi, gençlerin umutlarını tazeleyerek hayatın anlamını yakalamalarına katkı sağlar ve şiddetli sıkıntı, öfke, stres ve kaygı durumları ile baş edebilecek gücü verir. Ruh sağlığı açısından hayatın belki de en zor dönemi olarak değerlendirilen ergenlik sorunlarının kolay atlatmasını sağlar.³⁵⁰ Ayrıca din gençlere bir yaşam tarzı sunar. Kuran-ı Kerim'in öğretilerini ve sünneti kendine bir ölçü kabul edip, hayatını bu yönde şekillendiren ergen, sorularının cevaplarını dininde bulacaktır.³⁵¹ Bu nedenle gençliğin eğlenme, gününü gün etme çağı değil, öğrenme, zamanı iyi değerlendirme çağı olduğunu fark ettirmek gerekir. Gençliğini eğlenceyle geçirenlerin, yaşlılığını da pişmanlık ve ağlamakla geçireceğini hatırlatmak gerekir. Gençliğini ziyan etmek istemeyen kişi, namuslu, iffetli ve tabiatına uygun bir yaşam sürmelidir.³⁵² Böylece din eğitimi genci hem tembellikten hem ömrünü boşa geçirmekten kurtarır. Gencin Allah'ın rızasına uygun bir hayat geçirmesini sağlar.

Ebeveynler gençlerin özgürlük duygularını güvenlikleriyle dengelemelidir. Eğer sahip olunan özgürlük gereğinden fazla olursa bu ergen için tehlikeli davranışlar sergilemesine ve felaketli sonuçlar doğurmasına yol açabilir. Güvenlik endişesiyle ergenin gereğinden çok koruyucu ve baskı altında olması ise gerektiği gibi gelişim göstermesini engelleyecek veya ona dayanamaz hale gelinceye kadar büyük sıkıntılar çekecek ve sonunda sonuçlarını düşünmeden patlayacaklardır.³⁵³ Ebeveynler, öyle bir ortam hazırlamalıdır ki, çocuk sanki her zaman anne ve babası yanındaymış gibi kendini güvende ve hiç yanında değilmiş gibi özgür hissetmesi sağlanmalıdır. Böyle bir aile ortamı çocuğun kendine özgü anlayış ve düşüncesini ifade etme olanağı sağlarken ergenlik bunalımlarını da azaltır. Buna karşılık otoriter aileler, çocuğun nasıl algılaması, düşünmesi ve davranması gerektiği gibi konular üzerine giderek gencin tepki

³⁴⁹ Karaca, *Dini Gelişim Psikolojisi*, 48-49.

³⁵⁰ Koç, "Ergenlik Döneminde Dua Ve İbadet Psikolojisi Üzerine Teorik Bir Yaklaşım", 395-396.

³⁵¹ Aydoğan, *Ergenlere Yönelik Din Eğitiminde Hayatın Anlamı (İmam Hatip Liseleri Düzce Örneği)*, 36.

³⁵² Torun, *Gençlik Çağı*, 37.

³⁵³ Köylü - Altaş, *Din Eğitimi*, 164.

vermesine neden olurlar. Çünkü anne baba için, çocukları belirli bir kalıba sokmak ve kendi istedikleri gibi şekillendirmek, onun bağımsız olarak gelişmesinden daha önemlidir.³⁵⁴

Gençlik döneminde ebeveynlerin kazandırmak istediği davranışları doğrudan hedef alması gençte gelişmekte olan benlik duygularına, bağımsızlık arzusuna ve kişiliğine bir müdahale olarak algılanabilir. Oysaki kazandırılmak istenen herhangi bir meziyet davranışa yönelik bir müdahaleden ziyade ilgili ihtiyacının doğal bir sonucu olarak istenen davranışın ortaya çıkması veya terk edilmesi için gerekli ortamı sağlamak gerekmektedir. Zaten eğitiminin görevi zorlayarak bir davranışı kazandırmak değildir. Çünkü bundan fazlası, gencin, duygu, düşünce ve davranış dünyasını kendi inisiyatifinden kopararak esir almaya kalkışmak olur ki hem din ve hem de eğitim açıdan kabul edilebilecek bir durum değildir. Anne babanın veya din eğitimcisinin yapması gereken doğrudan o davranışa yönelik müdahale yerine, onu yerine getirmesini kolaylaştıracak bilişsel ve duyuşsal destek mekanizmaların harekete geçirmesine yardımcı olacak bir ortam sağlamaktır.³⁵⁵

Ergenlerin ilgi ve isteklerine kendilerine zarar vermeleri kaygısı ile getirilen yasaklar bu davranışları daha cazip hale getirebilir. Böylece ergen otorite ilişkisinde sürekli agresyon ve gerilim yaşanır. Bunun yerine önceden ortaklaşa konulmuş kurallar, çizilmiş sınırlar dâhilinde güven ve sorumluluk anlayışını beslemek otokontrolü de bir artı olarak yanında getirecektir.³⁵⁶ Çünkü kendilerine belirli sınırlarda özgürlük tanınan gençlerin kendilerini denetleme yeteneği kazandığı söylenebilir. Bu gençlerin kendi seçimlerini yapmalarına ve kararlarını almalarına imkân tanır. Yetişkinlerin rahatsız oldukları davranışları yasaklamaları gençler de hürriyetlerine müdahale ve kısıtlama olarak algılanacaktır.³⁵⁷

Ergenlik döneminde yaşanan çatışmalar, şüphe, kararsızlık hatta geçici inkâr gibi durumlardan sonra yeniden dine dönüşü hazırlaması bakımından olumlu sonuçlar da doğurabilmektedir. Çocukluk döneminde yeterli dini gelişim gösteren gençler ergenlikte geçici bir kararsızlık ve bunalım geçirir de daha sonra dini inanç ve değerleri bilinçli bir biçimde yeniden keşfedip onlara kuvvetli bir şekilde bağlanır. Ergenliğin sonlarına doğru bu yaşanan çatışmaların şiddetinde azalma olur. Daha sonra genç birey kendisi için huzur kaynağı olmuş olan dini inançlara yeniden sarılır. Dine dönüş farklı eğilimler arasında kararsız kalmış olan genç bireye kendi birliğini ve Allah'ta var olmanın delilini verir. Aynı zamanda din ergenin yoğun sevgi, mükemmellik ve yorum ihtiyacını tatmin etmesini sağlar. Böylece ergen derin bir sezgiyle Allah'ın varlığını hisseder ve iç fırtınasını dindirir. Allah'ın varlığını derinden

³⁵⁴ Yavuzer, *Ana-Baba ve Çocuk*, 69.

³⁵⁵ Köylü, *Gelişimsel Basamaklara Göre Din Eğitimi*, 94.

³⁵⁶ Gümüşel, *Genciz Biz*, 127.

³⁵⁷ Gordon, *Çocukta Dış Disiplin mi? İç disiplin mi?*, 8-9.

hisseden ergen dini değerlere uygun bir hayat sürer, bir rahatlama, yatışma, sevinç ve güven duygusu gelişir. Ergenlik döneminde gencin bu tür bir dini dönüş yaşayabilmesi için çocukluk döneminde dini ilginin canlı tutulması ve Allah'ın bir güven figürü olarak algılanmasını sağlamak gerekir.³⁵⁸

Din insanın tüm hayatına hitap eder, bir yaşam tarzı ve hayat anlayışını sunar. Din ergenin, kişilik sorununun çözülmesinde önemli fonksiyonlara sahiptir. Ergene, güven duygusu ve özdeşleşme seçenekleri sunarak kişiliğini oluşturmaya yardımcı olur. Günümüz modern dünyasında büyük çapta anlam ve kimlik krizi yaşayan gençler için din bir sığınak olarak güven ve huzur sağlar. Ergenin uyumlu ve bütüncül bir kişilik yapısı oluşturmada din organizatör rol oynar.³⁵⁹ İnananlarına birtakım değerler sunan din aynı değerler etrafında bütünleşen insanlara içinde bulunma ve onlara katılma imkânı sağlayarak birlik, beraberlik, cemaat olma duygusu tattırır. Böylece genç içinde bulunduğu toplumda de bir yeri olduğu hisseder ve öz güveni artar.³⁶⁰ Din eğitiminin hayatı organize etmesi ergene hangi durumda nasıl davranılacağı konusunda yol gösterir ve kararsızlık yaşamazlar. Zaten herkesin kendini izlediğini düşünen ergenin davranış konusunda dinin rehberliği kendini güvende hissetmesini sağlayacaktır. Dinin hayata yüklediği anlam ise çoğu kere anlamsızlık bunalımına düşen ergenler için bir kurtuluş kaynağı olacaktır. Bütün bunlar gençlerin kendilerine bakışlarında pozitif olmalarına yardımcı olur. Basit dini uygulamalara katılım bile gençlerin kendilerini iyi hissetmelerini ve olumlu bakmalarını sağlar. Çeşitli olumsuzluklar ve felaketler sonucunda dağılma tehlikesi geçiren gencin hayatı din eğitimi tarafından organize edildiğinde, o sonu başarısızlık ve benlik saygısı yitimiyle neticelenecek birçok maceradan korunmuş olur.³⁶¹ Dini inanca ve ibadetlere önemli verilen bir ortamda vakit geçirmek ergenin dine yaklaştırır. Dini değerlerin yaşandığı ve öğretildiği bir toplumda genç vicdani sorumluluk hissetmesi nedeniyle suç işlemeye de daha uzak olur.³⁶²

Aile İslam dininde önemli bir yere sahiptir. Çünkü İslâm'ın öğretilip yaşatıldığı, sosyal yaşama uyum becerilerinin ve dini değerlerin kazanıldığı ilk yerdir. Aile, Allah, Peygamber, ibadet sevgisi, emanete sahip çıkma, kul hakkını önemseme gibi değerlerin kazanıldığı merhametin, sabrın, ahlâk güzelliğinin öğrenildiği birçok duyuşsal özelliğinde kazanıldığı yerdir. Çocuğun ailede din eğitimi alabilmesi için ebeveynin çocuğu dini değerlere göre

³⁵⁸ Karaca, *Dini Gelişim Psikolojisi*, 153.

³⁵⁹ Kaleci, *Ergenlik Dönemi Kimlik Oluşumunda Dinin Rolü (Konya İli Örneği)*, 70.

³⁶⁰ Faruk Karaca, *Dini Gelişim Psikolojisi* (Trabzon: Eser Ofset Matbaacılık, 2016), 143.

³⁶¹ Karaca, *Dini Gelişim Psikolojisi*, 142-143.

³⁶² Geçgin, *Ergenlik Dönemi Din Eğitiminde Sosyal Çevrenin Etkisi*, 60.

yetiştirmesi gerekmektedir.³⁶³ Hz. peygamberin “her çocuk fıtrat üzere doğar daha sonra anne-babası onu Yahudi, Hristiyan veya Mecusi yapar” hadisi de dinin seçimi ve eğitimi konusunda ailenin çocukların üzerindeki önemine işaret eder. Hz. peygamberin bu tespiti günümüz bilim dünyasında da kabul edilmektedir.³⁶⁴

Kur'an'ı Kerim Allah'a, peygambere itaatin yanısıra anne ve babaya itaat edilmesi gerektiği emredilmiştir. “Rabbin, sadece kendisine kulluk etmenizi ve anne babanıza iyi davranmanızı emretti. Onlardan biri veya her ikisi senin yanında yaşlanırsa, onlara öf bile deme! onları azarlama! ikisine de gönül alıcı güzel sözler söyle.”³⁶⁵ Kur'an'ı Kerimde Hz Yahya'nın anne babasına iyi davranması şu şekilde anlatılmıştır: “Ana babasına çok iyi davranırdı; zorba ve asi değildi...”³⁶⁶ Anne babasına çok iyi davranması ve itaati methedilmiştir. Aksi bir durumda isyankar ve zorba olacağı belirtilmiştir. Kur'an'ı Kerim'de farklı yerlerde anne babaya iyi davranmak ve itaat etmenin öneminden bahsedilmiştir. “... anneme saygılı olmayı emretti; beni zorba ve isyankar yapmadı.”³⁶⁷ Ebeveynlerin çocukları hakkında karar alma hakkı vardır. Bu hakların kaynağı ebeveynlerin çocuklarını yetiştirirken verdikleri emek ve yaptıkları fedakârlığa dayanmaktadır. Aynı zaman da çocuklar bulundukları dönem itibariyle kendisi için iyi olanı seçebilecek kabiliyete erişmemişlerdir. Ebeveynler de çocuklarının geleceklerini düşünerek onlar adına karar verebilirler. Çocuklarının fiziksel ve duygusal ihtiyaçlarını karşılamakla yükümlü olan ebeveynler onları kendi fikirlerine davet etme hakkına da sahiptirler.³⁶⁸ Anne ve babaya itaati kutsal kanunlarında emreden İslam dini ebeveylere doğal bir otorite yetkisi tanımıştır. Yine de bu otorite mutlak bir yetki değildir, sınırları vardır.³⁶⁹

Anne babaya itaat konusunda dinimiz; onlara saygı gösterip itaat, etmeyi Allah'a itaat etmek gibi değerlendirmiştir. Anne babaya karşı gelmek ise, Allah'a karşı gelmekle aynı görülmüştür. Bundan dolayı, anne babayı hoşnut etmeye değer atfedilmiş ve Allah'ın rızası ancak ve babanın rızasını, dualarını almakla kazanılabileceği belirtilmiştir.³⁷⁰ Birçok din gibi İslam dini de anne babaya itaati emretmiştir. Bu nedenle anne babanın otoritesine itaat etmek ilahi bir nitelik kazanmıştır. Ergenlik döneminde gençler ebeveynleriyle çatışmaya girmeye

³⁶³ Ahmet Çın, “İlk Çocukluk Döneminde Çocuğun Din Eğitimi Ve Ailenin Din Eğitimine Etkisi (Diyarbakır Örneği)”, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi* 19/74 (Nisan 2020), 695.

³⁶⁴ Karaca, *Dini Gelişim Psikolojisi*, 41.

³⁶⁵ Kur'an Yolu, çev. Hayrettin Karaman vd. (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2015), el-İsrâ 17/23.

³⁶⁶ Meryem 19/ 14.

³⁶⁷ Meryem 19/ 32.

³⁶⁸ Bryan Warnick, “Parental Authority over Education and the Right to Invite”, *Harvard Educational Review* 84/1 (Nisan 2014), 54.

³⁶⁹ Özarslan, “Kelâm Açısından İtaat Kavramı ve Çerçevesi”, 98.

³⁷⁰ Uysal, *Ahlaki Varlık Olarak İnsan*, 153.

eğilimlidirler. Ayet ve hadislerdeki anne babaya itaat din eğitimi kapsamında gençlere telkin edilmeli ve ilişkilerini düzenleme bilinci kazandırılmalıdır.

Eğitimde öğretici otorite konumundadır. Öğrenen de ona itaat etmekle mükelleftir. Yine de bu itaatin kayıtsız şartsız olduğu söylenemez. Bununda genel bir çizgiyle çekilmiş sınırları vardır. Nitekim bu hususta Kur'an-ı Kerim'de ebeveynlerin mutlak bir otoriteye sahip olmadığı belirtilmiştir. "Eğer anne baban, hakkında bilgin olmayan bir şeyi bana ortak koşman için seni zorlarlarsa bu durumda onlara uyma ama yine de onlara dünyada iyi davran; yüzünü ve özünü bana çevirenlerin yolunu izle; dönüşünüz yalnız banadır, o zaman yapıp ettiklerinizin sonucunu size bildireceğim."³⁷¹

Çocukluk çağı, ergenliğe girilmesiyle sona erer. İslam dini ve diğer bazı dinlere göre çocuğun ergenliğe girmesiyle sorumluluk çağı başlar. Buluğa eren genç birey artık inanç, ibadet, ahlak bakımından iyi-kötüyü ayırt etme ve seçme olgunluğuna sahiptir. Artık çocuk bu çağda mümeyyiz olur.³⁷² Bir diğer adıyla buluğ, dinde mükellef olmanın belirtisi olarak kabul edilir. Buluğa giren genç, artık dini açıdan muhatap kabul edilir ve yetişkin konumundadır. Bu andan itibaren dininin görevlerini emir ve buyruklarını yerine getirmekle mükelleftir.³⁷³ İslam'a göre buluğa eren kimseden çocukluk sebebiyle kendisine verilen serbestlikler kalkar. Yetişkinliğe atılan bu ilk adımla dinin bütün emirlerini yerine getirmekle mükelleftir. Yetişkin bir insanla aynı sorumlulukları yüklenir. Bu dönemde ebeveynlere önemli bir rehberlik görevi düşmektedir. Anneler için kızlarını dini mükellefiyet açısından, örtünme kuralları ve kadın-erkek ilişkileri hususunda bilmeleri gerekenleri tebliğ etmekle sorumludurlar. Aynı şekilde babaların da erkek çocukları için yol göstermesi gereken konular vardır. Ergenliğe giren bir genç kız-erkek artık yetişkin bir Müslüman kadın ve erkeğin hak, görev ve sorumluluklarına muhatap olur. Kısacası İslam dinine göre ergenin biyolojik, zihinsel ve ahlaki gelişimi ile kişilik gelişimi arasında önemli bir ilişki vardır.³⁷⁴ Tüm bu gelişimler dini sorumluluk açısından yeterli bir seviyeye gelindiğini gösterir.

Kur'an'ı Kerim'de birçok yerde geçen itaat kavramının muhatabı yetişkinlerdir. Çünkü Kur'an'ın ve vahyin muhatabı olabilmek için biyolojik, fizyolojik ve zihinsel anlamda kemale ulaşmış olmak gerekir. Bu şartları sağlayan insanlar itaat ettiği kadar ödüllendirilir etmedikleri kadar da cezalandırılır. Çocukların ve ergenlerin bilişsel gelişim özellikleri göz önünde bulundurulduğunda onlardan yetişkinlerinki gibi bir itaat beklemek doğru olmaz Çünkü çocuklar henüz fizyolojik ve bilişsel anlamda kemale ulaşmamışlardır. Çocuklar bir davranışı

³⁷¹ Lokman 31/15.

³⁷² Peker, *Din Psikolojisi*, 170-171.

³⁷³ Kaleci, *Ergenlik Dönemi Kimlik Oluşumunda Dinin Rolü (Konya İli Örneği)*, 60.

³⁷⁴ Çakır, *Bir Kurum Olarak Ailenin Din Eğitimi İşlevi*, 71.

gerçekleştirirken özgür iradeleriyle karar verme yetisini henüz kazanamamışlardır. Bazen ödül kazanmak için bazen cezadan kaçmak için ebeveynlerine itaat ederler. Aynı şekilde ergenler de gelişim özellikleri dolayısıyla çalkantılı bir ruh hali içerisindeyler. İç dünyalarında yaşadıkları bu çatışmalar onları isyana sürükleyebilir. Ergenlik döneminde gençleri itaate zorlamak yerine hoşgörülü davranmak daha sağlıklı bir yaklaşım olacaktır. Ergenlik beynel menzileteyn iki durum arasındadır. Ergen geçiş döneminde bir bireydir öğrenme olma yolundadır.

Din eğitiminde yapılan en büyük hatalardan biri toplumda zaman zaman Yüce Yaratıcıyı kör ve kaba bir kuvvet olarak göstererek gence kendi olma imkânı veren bağımsızlık duygularını baskı altına almaya çalışan ve O'na karşı isyan duygularının ortaya çıkmasına neden olabilen söz ve fiiller görülebilmektedir. Gündelik bir disiplin aracı olarak kullanılmak istenen günah, cehennem azabı gibi korku mefhumları da gencin özgürce hareket ederek kendi potansiyellerini gerçekleştirmesini olumsuz yönde etkilemektedir. Bu durum gençlerin hassas tabiatını ve kendini özgürce ifade etme özelliğini kaybetmesine neden olabildiği gibi dinden de soğuması ve uzaklaşmasına sebep olur.³⁷⁵

Ebeveyn ve öğretmenler gençleri belli kalıplara sokmadan özgürlükçü bir tutumla kendilerini gerçekleştirmelerine izin vermelidir. Eğitim ortamlarında tek bir görüşü doğru kabul edip savunmamalı öğretimi yapılan konularda varsa farklı görüşlere ve düşüncelere de yer verilmelidir. Farklı görüşlerin artı ve eksi yönleri söylemelidir. Kazanılmış bilgilere ve değerlere sahip çıkmanın yanı sıra, farklılıklar karşısında eleştirel ve sorgulayıcı olmaları teşvik edilmelidir. Anlaşmazlıkları, sorunları ve çatışmaları barışçıl yöntemlerle çözme becerisi geliştirilmelidir. Anne baba ve öğreticiler görüşlerini dikte etmekten vaz geçmelidir. Çünkü bu davranışları gençleri görüşlerine cephe almaya zorlayacağının farkına varmalıdır. Kesin yargılardan kaçınmalı, tercih etme, seçim yapma, karar verme gibi gencin özgürlüğü ve iradesi harekete geçirilmelidir. Bilgi vermek, öğretmek, gençler adına seçmek, karar vermek ve hatasız uygulamaya koymalarını beklemek demek değildir. Bireyin kendi seçim ve kabulleri önemlidir. Eğitim ve rehberlikte hazır bilgi vardır, ancak seçim, karar ve tercih yetkisi çocuğa aittir. Farklı düşünce ve anlayışlara açık, başkalarına öğretmeye istekli ve başkasından öğrenebilen, fikir alış veriş yapablen açık görüşlü bireyler yetiştirmek gerekir. Başka görüşlere karşı hoşgörülü, samimi, son sözü kendisinin söylediğini düşünmeyen bir birey yetiştirme hedefi oluşturulmalıdır. Kendini gerçekleştirme ve sürekli öğrenme özgür ortamlarda gerçekleşebilecek meziyetlerdir. Öğrenenlere başkalarının farklı düşünce ve inançlarından

³⁷⁵ Köylü, *Gelişimsel Basamaklara Göre Din Eğitimi*, 91.

nefret ile bahsedilmemeli, kin ve düşmanlığa sevk edilmemeli, yanlış inanç ve tutumlar makul gerekçelerle açıklanmalı ve gencin inisiyatifine bırakılmalıdır.³⁷⁶

Ebeveynler ergen çocuklarıyla aralarındaki bağı güçlendirmeye çalışırken onlar bağımsızlık savaşı vermektedirler. Çoğu zaman ebeveynlerle ergenler arası çatışma bu nedenden yaşanmaktadır.³⁷⁷ Ergenlik döneminde otoriteye karşı olma, söz dinlememe, eleştirme, hata bulma gençlerin sıkça yaptığı davranışlardır. Gelişme döneminde ebeveynleri tarafından bazen çocuk, bazen yetişkin gibi davranılan ergen, ne zaman, ne şekilde davranacağını kestiremeyebilir. Hızla gelişmekte olan bedenine, cinsel ve duygusal değişimlerine ayak uydurmakta zorluk çeker ve kimlik karmaşasına düşebilir. Ebeveynlerin baskılı, disiplinli, dayatmacı davranmaktan çok, ona karşı sevgi gösteren, güven veren, önemseyen ve değer veren bir yaklaşım sergilemesi, onun kimlik gelişimini kolaylaştıracaktır.³⁷⁸ Gençlerde bulunan bağımsızlık ihtiyacı, hiçbir zaman başıboşluk ve otorite yokluğu olarak anlaşılmamalıdır. Gençlik döneminde bağımsızlık duygusu, doğal karşılanıp otoritenin gencin kendini ifade etmesine müsaade edecek davranışlara izin ve imkân veren tutumuyla ancak sağlıklı bir yapıya kavuşur. Bağımsızlık duygularını olumsuz yönde etkileyen şey, iradî bir tutumla davranışlarına kendisinin hükmetmesine ve kendi yargı sürecini çalıştırmasına imkân vermeyen otoriter tutumlardır. Genci yakın bir takibe alarak ve yoğun bir tazyikle genci çepeçevre kuşatan, doğru-yanlış, sevap-günah, iyi-kötü kalıplarıyla dar bir alanda sıkışıp kalmasına neden olan ve kendine ait bir hareket alanı bırakmayan otoriteci anlayış gence zarar vermektedir.³⁷⁹ Gencin yaşantısında itidal ve dengenin hâkim kılınması, din eğitiminin amaçlarından biridir. İtidal demek; davranışlarda ölçü ve orta yolun sağlanmasını ifade eder. Nitekim dinde herhangi bir davranışı yapmakta ifrat ve tefrite düşmek hoş karşılanmamıştır. Dolayısıyla din her şeyde olduğu gibi burada da bir denge ve ölçü gözetmiştir. Din eğitimi de, bu çerçevede itidal ve dengenin kurulması ve korunmasını amaçlamıştır.³⁸⁰ Kur'an'ın amacı insanın bedeni ve ruhi melekelerini dengede tutmaktır. İnsanın rabbinden başka kimseye boyun eğmediği bir özgürlük alanı açmaktır.³⁸¹ Genci baskı altına almak veya serbest bırakmak iki ucu ifade eder. Gencin sağlıklı gelişiminin desteklenmesi için orta yol izlenmelidir. Baskı altına almadan korumalı başıboş bırakmadan özgür olduğu hissettirilmelidir. Yanlış yaklaşımlar gencin ailesi ile olan bağlarını zayıflatacaktır. Onun

³⁷⁶ Demir, “Din Ve Vicdan Özgürlüğü Eğitimi”, 1/129.

³⁷⁷ Esen Dinçel, *Ergenlik Dönemi Gelişimsel Ödevleri Ve Psikolojik Problemler*, (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006), 56.

³⁷⁸ Kulaksızoğlu, *Ergen Psikolojisi*, 146.

³⁷⁹ Gündüz, *İslam, Gençlik Ve Din Eğitimi*, 243.

³⁸⁰ Ecer, *Din Eğitiminde Ahlâk*, 82.

³⁸¹ Şamil Duran, *Kur'an'ı Kerim'de İnsan ve Özelliklerinin Din Eğitimi Açısından Değerlendirilmesi* (İzmir: İzmir Katip Çelebi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Üniversitesi, Yüksek lisans Tezi, 2019), 54.

gençliğinden ötürü yapabileceği hatalar ileriki yaşamını ve ahiretini de etkileyeceğinden genç ebeveynlerinin rehberliğine ihtiyaç duyar.

Sonuç olarak eğitimde otorite anlayışı, hürriyet ilkesiyle beraber yürümelidir.³⁸² Otorite gence güvenli bir hürriyet alanı sunarak onun destekli özgürleşmesini sağlamalıdır. Böylece karşılaşılabileceği tehlikelere karşı tedbir alınmış olur ve ebeveynler genç birey üzerindeki etkisini kaybetmemiş olur. Eğitimin görevlerinden biri de toplumun veya otoritenin mevcut değer ölçülerini ve hukuk düzenini yetismekte olan nesle aktarıp benimsemesini sağlamaktır. Aynı zamanda yetismekte olan nesli, yeni değerler yaratmaya, benliklerini geliştirmeye yönleltmektir. Bu şekilde eğitim etkinlikleri bir yandan otoriteye itaat unsurunu bünyesinde barındırırken, diğer yandan özgürlük unsurunu da içinde taşıyarak yeni değerler meydana getirmeyi hedefler.³⁸³

3.3. İTAAT VE ÖZGÜRLÜK DENGESİ BAĞLAMINDA DİN EĞİTİMİNDE DİKKAT EDİLMESİ GEREKEN HUSUSLAR

Ergenlik dönemi din eğitimi verilirken itaat ve özgürlük dengesi bağlamında dikkat edilmesi gereken bir takım hususlar vardır. Belirli ilkeler doğrultusunda din eğitimi vermek ergenler açısından daha verimli olabilmektedir. Bunun için öncelikle gencin fiziki ve ruhsal gelişimi hakkında bilgi sahibi olmak onu tanımak gerekmektedir. Genci tanımak din eğitimi açısından ebeveynlere yol göstereceği gibi ihtiyaçlarının karşılanmasında fayda sağlayacaktır.

Ergenlik dönemi ebeveynlerin terbiye ve disiplin anlayışı gencin din eğitimine ve yaşantısına şekil vermektedir. Dengeli bir terbiye ve disiplin anlayışı ergenin sağlıklı bir dini gelişim göstermesini yardım eder. Disiplin ve terbiye verirken kullanılacak olan ödül ve ceza yöntemleri de dini gelişimi önemli ölçüde etkilemektedir.

Ergene verilen din eğitiminin sevgi temeline dayandırılması gencin bu sürece gönüllü katılımı sağlayacaktır. Bu nedenle din eğitiminin ilk çocukluktan itibaren sevgi temeline verilmesi gerekmektedir.

Din eğitiminin doğru zamanda, gencin ihtiyacı olduğu, ilgi ve merakının yüksek olduğu anda yapılması süreci daha verimli kılacaktır. Gencin hazırbulunuşluğu açısından zamanlama hususuna dikkat edilmesi gerekmektedir.

Ebeveynlerin din eğitimi hususunda birbiriyle, çocuklarıyla ve çevresiyle ilişkilerinde tutarlı davranışlar içerisinde bulunması ergenleri pozitif yönde etkileyecektir. Gençler

³⁸² Çamdibi, *Eğitim İlkeleri ve Rehberlik*, 22.

³⁸³ Köylü - Altaş, *Din Eğitimi*, 50.

ebeveynlerin davranışlarındaki tutarsızlığı fark ettikleri zaman onlara olan güvenini ve saygısını kaybedebilmektedir. Bu durumda ebeveynlerin gençler üzerindeki etkisini kaybetmesine ve uzaklaşmalarına neden olabilmektedir. Din eğitimi faaliyeti açısından bu durum istenen bir

Ergen din eğitiminde en önemli faktörlerden biri de dini değerleri kazanmasına yardımcı olacak rol modellerin olmasıdır. Ergenin kendisine bizzat yaşayarak örnek olan ebeveynlerinin verdiği din eğitimi daha etkili ve kalıcı olacaktır.

Din eğitimi sürecinin verimli işlenebilmesi için gençlerin kendilerini deneyebilecekleri, öğrendiklerini yaşamlarına aktarabilecekleri fırsatı ebeveynlerin ergene tanınmaları gerekmektedir. Böylece ergenler yaparak yaşayarak öğrenme fırsatı elde etmiş olacaklardır.

Ebeveynlerin ergenlik dönemi hakkında bilgi sahibi olmaları ve ergenin bu dönemde sergiledikleri davranışlara sabırlı yaklaşmaları aralarındaki iletişimi ve ebeveynlerin etki gücünü artıracaktır. Yargılayıcı ve eleştirel tavırlar ergenlerin hem ebeveynlerinden hem de verecekleri din eğitimine karşı mesafeli olmalarına neden olacaktır.

Gençlerin yetişkinliğe attıkları bu ilk adımda ebeveynlerin uyarılarına ve tecrübelerinden faydalanmaya ihtiyaçları vardır. ebeveynler gençleri tecrübelerinden mahrum bırakmamalı ve ölçülü miktarda uyarılarda bulunmalıdırlar.

Ergelerin din eğitiminden istenen verimin alınması için kullandıkları medya araçlarının kontrol altında tutulması gerekmektedir. Medya araçlarının etki gücünü artırmış olması, tehlikeli ve zararlı bilgilerin bu ortamda erişime sunulması onların din eğitimlerini olumsuz yönde etkileyebilmektedir.

Ergenlik dönemi din eğitiminde ebeveynlerin bu hususları göz önünde bulundurmaları bu süreci daha etkili ve verimli hale getirebilecektir.

3.4.1. Fiziki ve Ruhsal Gelişim

İnsan yaşamında geçirdiği evrelerin, fiziksel ve ruhsal özelliklerinin bilinmesinin eğitim açısından önemli bir yeri vardır. Bu konuya gerekli önemi vermeyen eğitimci ve eğitim kurumları verimli sonuçlar alamazlar.³⁸⁴ Anne babalar çocuklarının gelişim dönemlerini ve onların ihtiyaçlarını çok iyi bilmeli ve bu dönem özelliklerine göre ergenlerin ihtiyaçlarını karşılayabilecek doğru tutumları geliştirebilmelidir.³⁸⁵ Gencin ruhsal ve fiziksel gelişimi

³⁸⁴ Dehabadi - Huseynizade, *İslami Açıdan Gençlik Psikolojisi*, 81.

³⁸⁵ Dinçer, *Alt Ve Üst Sosyo-Ekonomik Düzeyde Lise ikinci Sınıf Devam Eden Ergenlerin Anne Baba Tutumlarını Algılamaları ile Arkadaşlık İlişkilerinin incelenmesi*, 116-117.

hakkında bilgi sahibi olmak ebeveynlere din eğitimi açısından yol gösterecektir. Ebeveynlerin edinilen bilgiler ışığında otorite özgürlük dengesi kurması kolaylaşacaktır.

Eğitimde çocuğun gelişim özelliklerinin bilinmesi onun ihtiyaçlarını tespit etme açısından önemlidir. Bunlar; temel ihtiyaçlar, aidiyet, sevgi ve onaylanmadır. Bu ihtiyaçları ve duyguları tatmin etmek için büyük enerji harcayan çocuklar için bu ödüllerin temel kaynağı ailedir.³⁸⁶ Çocuklarda manevi eksikliğin oluşmaması gelişim dönemlerine ve ihtiyaçlarına dikkat edilmelidir. Çocuklara gelişim dönemine göre iyi ve kötü duyguları kontrol altına alıp yönetebilme becerisi kazandırılmalıdır. Bireylerin sosyal çevreye uyum sağlaması için din eğitiminin sonraki dönemlere bırakılmaması veya aksatılmaması gerekir.³⁸⁷

Çocukların doğuştan getirdikleri, fitraten sahip oldukları iyi duyguları besleyip gelişim özelliklerine göre davranmak gerekir. Çocukların zaten içlerinde var olan iyiliği beslemekle çocukların yapısına uygun hareket edilmiş olunur.³⁸⁸ Çocuklar doğdukları andan itibaren ailedeki her bireyi gözlemleyerek ve onları taklit ederek dini davranışlar kazanmaya başlarlar. Yetişkinler çocuklar tarafından gözlemlendiklerini ve taklit edildiklerini fark edemeseler de çocuklar adeta bir kayıt cihazı gibi yetişkin davranışlarını hafızalarına kaydederler. İnsan hayatındaki dini tecrübelerin ilk örnekleri de bu gözlemler yoluyla oluşmaktadır.³⁸⁹ Bu nedenle aileler çocuklarına örnek olduğu bilinciyle davranışlarını şekillendirmelidirler. Çocuklar ailelerini rol model aldıkları için onaylanmak ve sevgilerini kazanmak için onları taklit ederler. Çocuklar ailelerinin onayını kazanmak için dini pratikleri de taklit ederler. Çocukların anlayışlarına göre dinin inançtan ziyade pratik olarak var olması da bundan dolayıdır.³⁹⁰ Çünkü Taklidin arkasındaki en temel motivasyona bakıldığında zaman çocukların onaylanma ihtiyacı olduğu görülür.³⁹¹ Ebeveynler çocuklarının gelişim özelliklerini bilirse davranışlarını buna göre şekillendirecektir.

Çocuk eğitimi söz konusu olduğunda, gelişim evrelerinin ve özelliklerinin bilinmesi bir gerekliliktir. Çünkü çocuğun ne istediği, neye ihtiyacı olduğu bilinmeden verilen eğitim etkili olmaz. Çocuğa din ile ilgili konular anlatılırken onun yapısı, algı düzeyi, hazırbulunuşluğu dikkate alınmalı, çocukların bedensel, zihinsel, duygusal, sosyal, törel ve dini gelişim özellikleri bilinmelidir. Bununla birlikte çocuğa din eğitimi verilirken onun yapısı, fıtratı ve dini gelişim özelliklerinin bilinmesi ayrı bir önem arz etmektedir.³⁹² Anne baba çocuklarını

³⁸⁶ Karaca, *Dini Gelişim Psikolojisi*, 108.

³⁸⁷ Geçgin, *Ergenlik Dönemi Din Eğitiminde Sosyal Çevrenin Etkisi*, 13.

³⁸⁸ Geçgin, *Ergenlik Dönemi Din Eğitiminde Sosyal Çevrenin Etkisi*, 24.

³⁸⁹ Karadağ, *Okul Öncesi Din Eğitiminde Kavram Öğretimi*, 87.

³⁹⁰ Karaca, *Dini Gelişim Psikolojisi*, 108.

³⁹¹ Karaca, *Dini Gelişim Psikolojisi*, 108.

³⁹² Şimşek, "Çocukluk Dönemi Dini Gelişim Özellikleri ve Din Eğitimi", 220.

eğitirken öncelikle gelişim evrelerini, onun istek ve ihtiyaçlarını çok iyi bilmelidir. Böylece çocuklarını ve içinde bulunduğu gelişim dönemini tanıyıp buna göre yaklaşım sergileyebilirler. Başka bir deyişle, eğitimciler işe çocukları tanıyarak başlamalıdır.³⁹³

Gelişimde her dönem bir önceki çağın etkisi altında gelişir, bir sonraki çağı da etkilediği unutulmamalıdır.³⁹⁴ Ergenlik dönemi ve öncesi olan çocukluk döneminin özelliklerini iyi bilirse gencin ilgi ihtiyaç ve özelliklerini daha iyi anlamak mümkündür. Gençlik dönemi, gelişim özellikleri ve hitap edilen gencin kişilik yapısı çok iyi bilinmelidir. Böylece verilen din eğitiminde zihinsel süreçlere önem verilmiş, gencin evrensel, insani değerler üzerine kurulu sağlam bir hayat felsefesi oluşturmaya katkıda bulunulabilir.³⁹⁵ Gençlere hitap etmenin, onlarla iyi bir iletişim kurabilmenin ve din eğitiminde başarılı olmanın yolu her şeyden önce onları iyi tanımaktan, onlara değer vermekten, adam yerine koymaktan, duygu, düşüncelerini önemsemekten ve onları anlamaya çalışmaktan geçer.³⁹⁶ Gençlik döneminde bir yandan entelektüel ilgi ve merak yaşandığı gibi duygusal coşkunluk da etkisini göstermektedir. Ergenlik döneminde görülen bu yoğun duygu, heyecan ve coşku anne, baba ve eğitimcileri telaşlandırırsa da gerçekte eğitimi zorlaştıran bir neden olmak yerine eğitimi mümkün kılan olumlu yönde değişim ve gelişimi hızlandıran fitri bir özellik olduğu bilinmelidir.³⁹⁷ Gelişim özellikleri dikkate alınarak yapılan eğitim hem daha faydalı hem de verimli olacaktır.

Ailede de çocuğun gelişim evreleri dikkate alınmadan verilen din eğitiminin amacına ulaşması beklenemez. Bu şekilde verilen din eğitiminde çocukta hatalı din inanç ve tutumlar geliştirmesi kuvvetle muhtemeldir. Din eğitimi verirken iyi niyetli olmak yeterli değildir. Hatalı tutumlar, kullanılan yanlış yöntem ve araçlar doğru sonuca götürmez.³⁹⁸ Eğitim öğretimin amacı sadece müfredat programlarında yazılmış olan maddeleri çocuklara belletmek değildir. Onların fikirlerini, hislerini, iradelerini, terbiye ederek ortaya çıkarmaktır. Eğitim öğretim, başlı başına bir gaye değil, terbiyenin sadece bir vasıtasıdır.³⁹⁹ Ebeveynlerin ergen çocuklarının fiziki ve ruhsal gelişimlerini göz önünde bulundurmadan yaptıkları din eğitimi bazen olumsuz sonuçlara neden olabilmektedir. Daha eleştirel ve akılcı düşünen gençler dini bilgi anlamda tatmin olmak isterler. Ebeveynlerinden istedikleri cevapları alamayan gençler bazen dini akıl dışı bulabilmektedirler. Bu durum gençlerin dinden soğumasına ve uzaklaşmasına neden

³⁹³ Yavuzer, *Ana-Baba ve Çocuk*, 68.

³⁹⁴ Başyigit, *Gençlik ve Din*, 27.

³⁹⁵ Köylü, *Gelişimsel Basamaklara Göre Din Eğitimi*, 103.

³⁹⁶ Köylü, *Gelişimsel Basamaklara Göre Din Eğitimi*, 95.

³⁹⁷ Köylü, *Gelişimsel Basamaklara Göre Din Eğitimi*, 100.

³⁹⁸ Çakır, *Bir Kurum Olarak Ailenin Din Eğitimi İşlevi*, 72.

³⁹⁹ Erdem, *Ali Haydar Taner'in Eğitim ve Din Eğitimi Görüşleri*, 43.

olabilmektedir.⁴⁰⁰ İnsan çok yönlü bir varlık olduğu için bu dönemde verilecek din eğitiminde İlahiyat bilimleri, eğitim bilimleri, din psikolojisi, din sosyolojisi bilimlerinin verilerinden faydalanmaya dikkat edilmelidir. Saydığımız bilim dallarının bulgularından faydalanmadan yapılan din eğitimi çocukların bilişsel ve duyuşsal gelişimlerine hitap etmede zayıf kalır.⁴⁰¹

Sonuç olarak çocukların gelişim dönemi özelliklerinin bilinmesi ihtiyaçlarını öğrenmede ve onlara karşı sergilenecek yaklaşımları belirlemede önemli bir yere sahiptir. Çocuğa ait olmadığı bir döneme göre eğitim vermek onu sıkar ve soğumasına neden olabilir. Fakat içinde bulunduğu dönem, ihtiyaçları ve öğretim yöntemleri bilindiğinde bu süreç eğlenceli ve verimli bir şekilde değerlendirilir.

3.4.2. Terbiye

Çocuk, daha dünyaya gelirken henüz işlenmemiş, fakat işlendikçe gelişmeye hazır kabiliyet ve istidatlarla donatılmıştır. Yapısı itibariyle çocuklar, içinde bulundukları dünyayı tanımak ve kavramak için bitmez tükenmez bir öğrenme iştiağı ile doludurlar. Çocuklar bu merak, dürtü, ihtiyaç, ilgi, sevgi, inanç eğilimlerinin karşılanması için sürekli bir atılım içerisinde. Bu nedenle insan sürekli oluş halinde olan bir varlıktır. Doğum öncesinden başlayan bu süreç, onun eğitimi, öğretimi ve tüm hayatını kapsayacak şekilde ölünceye kadar devam etmektedir.⁴⁰² Çocuğun bu gelişim istidadı iyiye ve güzele yönlendirilmelidir. İyi bir terbiye almamış birey neyin iyi neyin kötü olduğuna kendi başına karar veremez. İyi bir terbiyeden geçmiş birey ise olumlu bir gelişim gösterir ve hayatını da bu yönde şekillendirme fırsatı bulur.

Terbiye daha küçük yaşlar da başlar. Terbiye, nefesine hâkim olma ve kendini kontrol etmek demektir, ilk çocukluktan başlayarak aile ve okul içinde hayat boyu devam eder. Çocuğun serbest faaliyetler yaparak kendini duygularını, aklını ve iradesini geliştirmesi otokontrolün ilk aşamasıdır. Çocuğun, cebren ve baskıyla kurallara uydurmaya çalışmak onu sindirdiği gibi kuralsız bir şekilde başıboş bırakılması da serseriliğe veya etrafındaki insanların tahakkümü altında yaşamaya iter. Bu tür terbiye hataları eğitimciler tarafından çokça yapılmaktadır.⁴⁰³

Kişiyi iyiliğe ve hayra alıştırmak için en iyi zaman dilimi çocukluk evresidir. Bu sebeple din ve Kur'an öğretimi için de bu yaşlar uygundur. Âlimler çocukların erken yaşta, meşguliyyete

⁴⁰⁰ Muhammed Yazıbaşı, "Çocukluk Döneminde Din Ve Din Eğitiminin Çocuklara Kazandırdıkları", *İnsan Ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi* 6/1 (Mart 2017), 315 .

⁴⁰¹ Yazıbaşı, "Çocukluk Döneminde Din Ve Din Eğitiminin Çocuklara Kazandırdıkları", 315 .

⁴⁰² Yahşi, M. *Yaşar Kandemir Hayatı, Eserleri, Çocuğun Din Eğitimi*, 30.

⁴⁰³ Çamdibi, *Eğitim İlkeleri ve Rehberlik*, 19.

dalmadan, akılları dağılmadan önce hayra ve iyiliğe yönlendirip te'dib edilmesi gerektiğini belirtmişlerdir. Günümüzde çocukluğun sonuna doğru, ergenlik döneminde, çocukların önüne eğitimlerini engelleyen birtakım problemler ortaya çıkmaktadır. Okul öncesinde Kur'an-ı öğrenmiş olsalar bile okul çağında ara verdikleri için tekrar edemezler ve unutabilirler. Bu engellerin onları din eğitiminden alıkoyması, Kur'an okuma ve öğrenme fırsatını ellerinden kaçırmasına neden olabilmektedir. Hâlbuki çocuk velisinin talebi doğrultusunda hareket etmek zorundadır ve onun emrine itaat etmek durumundadır. Bir çocuk buluş çağına eriştiği zaman zihnini meşgul eden farklı unsurlar ortaya çıkabilmektedir. İşte bunun için veliler çocukların velayet ve hükümleri kendilerindeyken, terbiye etmeli, din ve Kur'an eğitimi vermelidirler.⁴⁰⁴

“Terbiye kavramı, mutlak hâkimiyeti, tasarrufu ve sahipliği çağrıştıran Allah'ın Rabb sıfatı ile ilişkilendirilerek eğitime uygulandığında, insanı yine diğer bir insana endeksleyen ve onunla sınırlayan bir eğitim anlayışının ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Hâlbuki İslâm, eğitimin bütün etkili unsurlarıyla birlikte, özellikle din ve ahlâk eğitiminde bilgilendirmenin ötesine geçmemesini öngörmektedir. Aksi halde, insana gerçek değerini veren seçme özgürlüğü zarar görmüş olacaktır.”⁴⁰⁵ İslâm'ın ilk dönemlerinde, İslâm kültür ve medeniyet tarihinde insanı belli kalıplar içinde sokan ve sübjektiflik içeren eğitim kavramı kullanılmamıştır. Onun yerine, ortak ve evrensel bir değer olarak ilim ve öğrenme kavramlarının kullanılması İslâm'ın birey olarak insanın düşünme ve seçme özgürlüğüne verdiği önemi ortaya çıkarmaktadır.⁴⁰⁶

Eğitimciler çocuğun terbiyesine ve ahlaklı olmasını amaçlar. Çünkü çocuk terbiyecisinden gördüğü küsme, kızma, inat etme, acelecilik, hevesine düşkünlük, hafifmeşreplik, hiddet, aç gözlülük, gibi kötü huylarla yetişebilir. Yetişkinliğe eriştiğinde bu gibi olumsuz ahlaki davranışları terbiye etmek ve değiştirmek çok daha zor olacaktır. Bu huylar artık onda kök salmış vasıflar haline gelecektir. Kazanılmış bu kötü huylar günün birinde kendisini mutlaka rezil ve perişan eder. Bu yüzden toplumda birçok insanın kötü ahlaklı olduğu görülür. Bu durum onların yetişmiş oldukları aileden ve aldıkları terbiyeden kaynaklanmaktadır. Aynı şekilde çocuk akıl balığı olduğu zaman, lehviyat ve şarkıcı meclislerinde fuhşiyat, sapıklık ve kötü sözleri, dinleyeceği ortamlardan uzak tutulmalıdır. Çünkü çocukluğunda bunlar gencin kulağına yer ederse, büyüdüğü zaman bunlardan uzak durması çok zor olur ve onu bu durumdan kurtarmaya ebeveynlerinin gücü yetmez. Kazanılmış huy ve alışkanlıkları değiştirmek en zor işlerdendir. Bu huylara sahip olan kişinin adeta ikinci bir karakter oluşturmaya ihtiyacı vardır. Alışlagelmiş huyların, davranışların ve alışkanlıkların

⁴⁰⁴ Çakır, *Bir Kurum Olarak Ailenin Din Eğitimi İşlevi*, 75-76.

⁴⁰⁵ Gündüz, *İslam, Gençlik Ve Din Eğitimi*, 261-262.

⁴⁰⁶ Gündüz, *İslam, Gençlik Ve Din Eğitimi*, 261-262.

dışına çıkmak ise çok zordur.⁴⁰⁷ İşte terbiye, pek çok maksat ve gayeler için insan mahiyetine yerleştirilmiş bulunan bu türlü hislerin, azgınlştırışı tesirini kırıp onları iyiye, güzele ve doğruya yönlendirmek ister. İnsan için zararlı olan bu duyguların kemâlâta giden yolları keşfetmek, fertte fazilet duygusunu, irade metanetini, düşünce kabiliyetini ve hürriyet aşkını geliştirmek için kullanılması gerekir. Şayet, heves ve ihtirasların amansız pençesi altında hırpalanan nesillere, dini terbiye vermek doğru değildir. Gençlere ahlâk ve fazilete giden yollarda ışık tutulmadığında daima çatışma ve kargaşa yaşanacaktır. Nesillerine soylu bir kültür ve iradi bir terbiye vermeyi başarmış milletler, geleceklerini teminat altına almış ve bütün mukaddeslerini emanet edebilecekleri sağlam bekçiler yetiştirmiş demektir. Çocuklarını ahlâk ve düşünce noktasında ihmâl eden toplumlara gelince; bunlar, yüksek değer ve mefhumlarıyla beraber, bütün bir milleti anarşiyle işgalle baş başa bırakmış demektir. Terbiye başlı başına bir güzellik, meziyettir ve kimde olursa olsun takdir edilir. Bir kimse cahil de olsa, terbiyeli olduğu takdirde insanlar tarafından sevilir. Kendi öz kültür ve terbiyelerinden mahrum milletler, kaba, cahil ve serseri olurlar, bunların ne dostluğundan vefa beklenir, ne de düşmanlıklarında ciddiyet olmaz. Öylelerine güvenenler, hep hayal kırıklığına uğrar, bunlara dayananlar, er geç desteksiz kalırlar, beklentilerine ulaşamazlar.⁴⁰⁸

Her bireyin iyi veya kötü bir şahsiyet olmasında ailenin büyük bir tesiri vardır. Çocuklarda ilk olarak, inançların yerleştiği, ibadet ve ahlaki davranışların sevilip samimiyetle yaşandığı, ailenin rehberliği ve terbiyeci tutumları önemli bir yere sahiptir.⁴⁰⁹ Aile toplumun ana direğidir ve insanın ilk sosyal hayatının, başladığı yerdir. Genç nasıl düşünmesi, nasıl davranması gerektiğini ilk olarak annesi, babası ve aile bireylerinden öğrenir. Her insan ilk eğitimini içinde bulunduğu aileden alır. Huzurlu, sağlıklı ve sevgi dolu ilişkiler içerisinde yaşamını sürdüren bir aile, çocukları için en iyi okuldur. Gençler kendisini ailesinin şefkatli kollarına bırakır ve ailesinde sevgiye dayalı ilişkiler kurar, çatışmalardan ne kadar uzak durursa o kadar huzurlu, mutlu bir yaşam sürer ve eğitimde de o kadar ileriye gider.⁴¹⁰ Bu nedenle aileden alınan terbiye, gencin kişiliğini oluşturmada ve yaşantısını şekillendirmesinde etkin rol oynar. Gencin ailesinden aldığı terbiye gelecekte nasıl biri olacağını etkilemektedir.⁴¹¹

Terbiye, toplumun fertleri için ailenin en önemli ve temel fonksiyonlarından biridir. Çocuk için ilk terbiye edicisi, eğitici ve öğretmeni annesidir. Anneden sonra baba kardeşler

⁴⁰⁷ İbn-i Kayyım El-Cevziyye, *Allah'ın Hediyesi Çocukların Ahkamı*, çev. Mahmut Kısa (Ankara: İtisam Yayınları, 2016), 282-283.

⁴⁰⁸ Erdem, *Ali Haydar Taner'in Eğitim ve Din Eğitimi Görüşleri*, 43.

⁴⁰⁹ Halis Ayhan, "Ailede Din Eğitimi", *Diyanet Dergisi* 10/114-115 (Kasım - Aralık, 1971), 409.

⁴¹⁰ Torun, *Gençlik Çağı*, 18.

⁴¹¹ Fatih Menderes Bilgili, *Çocuğun Din Eğitiminde Karşılaşılan Güçlükler* (Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2004), 74.

ve diğer aile üyeleri çocuğun eğitiminde önemli bir yere sahiptir. Bir gencin tutum ve davranışlarının şekillenmesinde çocukluk döneminde alınan terbiyenin önemli bir yeri vardır. Aile üyelerinin sergilediği tutum ve davranışlar çocuğun hayatı boyunca diğer insanlarla kuracağı ilişkilerin temelini oluşturacağı için önemli bir yere sahiptir. Ailede okul gibi düzenli ve sistemli bir kültür aktarımı olmasa da çocuk okulda öğrenemediği birçok bilgi ve beceriyi aile ortamında öğrenir. Aile ortamı çocuğun sadece fiziki ve biyolojik ihtiyaçların karşılandığı bir yer değildir, çocuğun geleceğini şekillendiren en önemli eğitim ve öğretim kurumudur.⁴¹²

Terbiye verilirken terbiye edilen kişinin ruhi ve bedeni halleri hakkında bilgi sahibi olmak gerekir.⁴¹³ Onun eğilimleri, istekleri, ilgileri ve ihtiyaçlarının neler olduğu bilinmeli ve buna göre hareket edilmelidir. Çocukluk döneminde sıklıkla başvurulanan terbiye merkezli eğitim anlayışı gençlik döneminde artık işe yaramayacaktır. Bu nedenle davranışların kazanılması ve değiştirilmesi eğitim sürecinin ilk basamağında yer alır. Eğitim istenmeyen davranışları değiştirmeye yöneliktir. Eğitilenin iradesi bu değişime itiraz etse de onun arzusu otoritenin gölgesinde kalır.⁴¹⁴ Anne babalar çocuklarının tavır ve davranışlarını düzenlemek, kontrol etmek ve çocuklarının yanlış yapmasını engellemek isterler. Buna karşı çocukta gelişiminin bir özelliği olarak onların etkisinden çıkmak, kendini gerçekleştirmek ve özgürleşmek isteyecektir. Çocuğun özgürleşmesi anne-babasını reddetmesi onlardan kopması ya da uzaklaşması anlamına gelmez. Anne-babanın çocuğunu kontrol etmesi de onun özgürlüğünü elinden almak olarak anlaşılmamalıdır. Genç birey kendini gerçekleştirmeye ve bağımsız bir birey olmaya hazırlarken anne ve baba onunla çatışmaya girmeden, kontrol etmeyi bilmelidir.⁴¹⁵

Ebeveynlerin çocuklarını terbiye etmek, iç denetim mekanizmalarını geliştirmek isterken aşırı baskıcı ve otoriter bir yaklaşım içinde olmaları, çocuklarının benlik saygılarının zarar görmesine neden olabilir. Çünkü benlik saygısı ancak çocuğun fikirlerine değer verilen, bir ortamda gelişim gösterir. Çocuğu olduğu gibi kabul eden, onu destekleyip yüreklendiren aile üyeleri, çocuğun olumlu benlik geliştirmesini destekler.⁴¹⁶ Özellikle ergenlik döneminde görülen problem davranışların otoriter-baskıcı tutum, ilişkilerde duyarsızlık ve tutarsızlık, anne-baba ilişkilerinde uyumsuzluk, sosyal etkinliklerde kısıtlılık, ev ortamında düzensizlik, ekonomik sorunlar, ilişkilerde sınırsızlık ve istismar ile sağlık ve sosyal sorunların önemli bir

⁴¹² Köylü - Altaş, *Din Eğitimi*, 247.

⁴¹³ Erdem, *Ali Haydar Taner'in Eğitim ve Din Eğitimi Görüşleri*, 43.

⁴¹⁴ Köylü, *Gelişimsel Basamaklara Göre Din Eğitimi*, 104.

⁴¹⁵ Ünal, *Çocuğun Din Eğitiminde Ana-Baba Rollerini Bilecik Örneği*, 13.

⁴¹⁶ Yavuzer, *Ana-Baba ve Çocuk*, 41.

yeri olduğu görülmektedir. Özellikle aile içerisinde sorunlar arttıkça ergenlerin daha fazla problemlili davranışlar sergilediği ortaya çıkmıştır.⁴¹⁷

3.4.3. Disiplin

Disiplin, çocuğa uyması gereken kuralları onun gelişim özelliklerine uygun bir şekilde zorlamadan, sevgiye dayalı öğretmektir. Disiplin, çocuğa önceden konulmuş kuralları empoze etmek yerine, içselleştirebileceği bir şekilde benimsetmektir. Anne ve babanın ilk görevi, oto kontrol ve disiplini çocuklarının öğrenmesini sağlamaktır.⁴¹⁸

Çocuklara bir takım kurallar koyup sınırlandırmak disiplinli çocuk yetiştirmek demek değildir. Yetişkinlerin baskıcı disiplini sonucunda korkuyla boyun eğen çocuklar yetiştirildiği doğrudur; fakat bu yöntemle kimseye ihtiyaç duymadan kendi kendilerini disipline edebilen çocuklar yetiştirmeyi düşünmeleri yanlıştır.⁴¹⁹

Disiplinin amacı gence günlük yaşamda ve eğitim öğretim hayatında birtakım değerlerin kazandırılmasıdır. Disiplin gence yaşamı boyunca lazım olacak bilgi ve değerleri kazandırarak toplumda uyum içerisinde yaşamasını hedefler. Disiplin gencin eğitim öğretim hayatını da verimli bir biçimde geçirmesini sağlar.⁴²⁰

Ebeveynler çocuklarını disipline edebilmek ve değerlerine göre istenilen davranışları kazanabilmek için bir takım ilkelere göre yetiştirir. Ebeveynler zaman zaman da bunun takibini yapar.⁴²¹ Bir davranış kazandırmak için disiplinin sevgi temeline dayanması gerekmektedir. Zorlama ve cebir ile davranış kazandırmanın etkili ve kalıcı olmadığı eğitimciler tarafından kabul gören bir anlayıştır.⁴²²

Eğitimde doğru disiplin anlayışı, çok düzgün biçimde planlanan, kurgulanan, uygulanabilen ve kesin çizgilerle ayrılmış bir sistem demek değildir. Disiplin bir stildir ve ilgili olan her duruma, mekâna, nesneye ve kimseye göre esneklik gösterir. Disiplin; sınırların net ama aynı zamanda esnek olan bir sistemi ihtiva eder. Bu yüzden aile içi disiplin de koşullarımızla bütün aile fertlerinin katılımlarının sağlandığı ve temsil edilebildiği ahenkli, uyumlu bir düzen oluşturabilmektir. Ortamda bulunan bireylerin sayısına göre, farklı düşünce,

⁴¹⁷ Gökmen Arslan - Murat Balkıs, "Ergenlikte Görülen Problem Davranışlar Ve Aile Sorunları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi", *SDU International Journal Of Educational Studies* 1/1 (Temmuz 2014), 21.

⁴¹⁸ Yavuzer, *Ana-Baba ve Çocuk*, 36.

⁴¹⁹ Gordon, *Çocukta Dış Disiplin mi? İç disiplin mi?*, 8-9.

⁴²⁰ Mehmet Emin Ay, *Din eğitimi ve öğretiminde mükafat ve ceza* (Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1992), 20.

⁴²¹ Fatih Özkan, *Çocuğun Din Eğitiminde Anne-Babanın Etkisi Diyarbakır Örneği* (Sakarya, Sakarya Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2011), 48-49.

⁴²² Yavuzer, *Ana-Baba ve Çocuk*, 44.

temenni ve tutumları ortak bir doğrultuda, sevgi paydasında, birleştirebilmektir. Farklı seslerden anlamlı bir bütün oluşturabilen iyi bir orkestra oluşturabilme becerisidir.⁴²³

Disiplin genelde eğitim açısından istenmeyen bir anlamda kullanılmaktadır. Disiplin denildiği zaman cezalandırmak anlaşılır. Oysa disiplin, çocuğa istenilen davranışları, alışkanlıkları, iç denetim veya ahlaki yargı mekanizması ve kazandırmak demektir. Tüm bunlar dıştan zorlamayla kazandırılacak davranışlar değildir. Önemli olan, içselleşmiş bir disiplin duygusu kazandırabilmektir. Bir başka açıdan disiplin, çocuğun sahip olduğu sorumluluklarıyla yaşama becerisidir.⁴²⁴

Eğitimde istenmeyen disiplin anlayışı kısıtlama, cezalandırma yöntemidir. Bu disiplin anlayışının amacı çocukları denetlemek ve kontrol altında tutmaktır. Oysa eğitimcilerin tercih ettiği disiplinde amaç çocukları etkileyerek rehberlik etmektir. Onları kontrol altına almak için ilk olarak ceza yöntemine başvurmak kolaya kaçmaktır. Cezacı, kısıtlayıcı anlayış çocuğun gelişimini desteklemekten uzak ve zarar vericidir. Çocukları etkilemek ve denetlemek arasındaki fark disiplinle gerçekleşir. Eğitimciler gençler üzerinde etkili olmak bazen isterken yanılabirler ve tuzağa düşebilirler. Çocukları etkilemek isterken emir verme, kısıtlamada bulunma, cezalandırma ya da tehdide başvurabilirler. Bu yöntemler gençleri hiç etkilemekten ziyade baskılar ve onların tepki vermesine neden olur. Çocuk bir şeyi yapmaya zorlanırsa bunu gönülsüz, isteksiz davranır.⁴²⁵

Gerçek disiplin, çocuğa sorumluluk ve uyması gereken kuralları öğretmek demektir. Disiplin çocuğa istendik davranışları empoze etmek değil, bu davranışları kazandırmak anlamına gelir. Bu nedenle davranışların disipline olması için çocuğun kendi isteğiyle meydana gelmesi gerekir. Eğitimcilerin ilk görevi çocukta benlik kontrolünü oluşturmak ya da kendi kendini disipline edebilen çocuklar yetiştirebilmektir.⁴²⁶ Disiplin öncelikle ilk eğitim kurumu olan aile içerisinde kazanılabilecek bir davranış şeklidir. Aile içerisinde denge ve düzen oluşturmada da önemli bir yere sahiptir.⁴²⁷

Yüce Allah insanı; akıllı, iradesiyle tercih yapabilen, özgürce hareket edebilen bir varlık olarak yaratmıştır. Bunun sonucunda da insanın yaratılış amacına uygun davranması beklenir. Çünkü her birey yaptıklarından sorumlu tutulacaktır.⁴²⁸ İslam dinine göre insan bir amaca hizmet etmek için yaratılmıştır. İnsan yaratılış itibarıyla sorumluluk yüklenmiş bir varlıktır.

⁴²³ Gümüşel, *Genciz Biz*, 90.

⁴²⁴ Yavuzer, *Ana-Baba ve Çocuk*, 44.

⁴²⁵ Gordon, *Çocukta Dış Disiplin mi? İç disiplin mi?*, 6-7.

⁴²⁶ Yavuzer, *Ana-Baba ve Çocuk*, 36.

⁴²⁷ Yavuzer, *Ana-Baba ve Çocuk*, 44.

⁴²⁸ Peker - Eyüpoğlu, "Birey Ve Toplum Açısından Din Eğitimine Duyulan İhtiyaç", 8-9.

Yaşamını da sorumluluklarının bilincinde olarak sürdürmesi gerekmektedir. Çünkü öldükten sonra bu yaşamı ve sorumluluklarını yerine getirip getirmediğinden hesaba çekilecektir. İnsan dinine, inancına ve yaratıcısına karşı sorumluluk sahibi bir varlıktır. Bu nedenle kendisine ve diğer insanlara karşı da sorumlulukları vardır.⁴²⁹ Sorumluluklarla kuşatılmış insanın başıboş bir yaşam sürmesi beklenemez. Yaratılışına uygun bir biçimde hareket etmesi gerekir. Ancak bu şekilde kendisiyle, yaratıcısıyla ve çevresiyle uyum içerisinde yaşayabilir.

İslam kültüründe çocuklar Allah'ın emaneti olarak değerlendirilir. Anne babaya çocuğunu güzelce terbiye etme sorumluluğu yüklenmiştir. Ebeveynlerin çocuklarını terbiye etme hususundaki görevlerinde ihmalkâr veya umursamaz davranışlarının dünyevi ve uhrevi sonuçları vardır.⁴³⁰ Çocukların eğitim ve terbiyesinde de ilk sorumluluk anne babaya yüklenmiştir. Daha sonra eğitimciler, öğretmenler gelir. Fakat bireysel olarak da çocuğun üzerine düşeni yapması ve sorumluluk duygusunu kazanması gerekir.

Eğitimin amacı bireyde sorumluluk duygusunu geliştirmektir.⁴³¹ Ebeveynler çocuklarına sorumluluk duygusunu kazandırmakla mükelleftir. Küçük yaşlardan itibaren sorumluluk duygusu kazanan birey ilerleyen zamanda da yaşamını bu sorumluluklar çerçevesinde şekillendirecektir.⁴³² Bireyin ferdi teşebbüs gücü ve kabiliyetinin gelişmesi, sorumluluk duygusunun da gelişim göstermesini sağlayacaktır.⁴³³ Çünkü insanın hürriyeti ona yüklenmiş olan sorumluluklarla dengelenmiştir. İnsanın başkalarına karşı sorumlu olması hürriyetinin sınırlarını çizmesi yanında, düşüncesiz ve hoyratça yaşamamasını engellemektedir. İnsanların yaptıklarından sorumlu tutulmuş olması eğitimin dinamik gücünü oluşturur. İnsan hür bir varlık olmasaydı, iyi veya kötü eylemlerinden sorumlu tutulmazdı.⁴³⁴ Ebeveynler de gençlere sorumluluk kazandırmak isterken hürriyetini sınırlayarak çocuğu kendi kurdukları yapay dünyada kontrol etmek isteyen anne babalar onları gerçek hayata hazırlamakta zayıf kalacaklardır.⁴³⁵

Ayrıca ergenliğe girmiş bir birey dini olarak yetişkin kabul edilmektedir ve artık dinin her türlü emir, yasak, görev ve kuralları çerçevesinde davranışlarından sorumlu tutulmuştur.⁴³⁶ Bu nedenle din de bireyin sorumluluk duygusunu geliştirmeyi hedefler. Yüce Allah belirli bir

⁴²⁹ Tuba Karışman, *Din Eğitimi Açısından Çocuğun Yetiştirilmesinde Anne Babanın Hak ve Sorumlulukları* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010), 13.

⁴³⁰ Karışman, *Din Eğitimi Açısından Çocuğun Yetiştirilmesinde Anne Babanın Hak ve Sorumlulukları*, 14.

⁴³¹ Yavuzer, *Ana-Baba ve Çocuk*, 45.

⁴³² Karışman, *Din Eğitimi Açısından Çocuğun Yetiştirilmesinde Anne Babanın Hak ve Sorumlulukları*, 19.

⁴³³ Çamdibi, *Eğitim İlkeleri ve Rehberlik*, 14.

⁴³⁴ Gündüz, *İslam, Gençlik Ve Din Eğitimi*, 74.

⁴³⁵ Yavuzer, *Ana-Baba ve Çocuk*, 45.

⁴³⁶ Torun, *Gençlik Çağı*, 14.

amaç için yaratmış olduğu insana verdiği mühleti sorumsuzca kullanmasını istemez. Din de insanların sorumluluklarının bilincinde olmasını ve buna göre davranmasını bekler.

Sonuç olarak disiplin; aile içindeki denge ve düzenin oluşturulmasında önemli bir yere sahiptir. Ancak disiplin çoğunlukla cezalandırma ile eş anlamda kullanılmaktadır. Oysa disiplin, çocuğa istenilen davranış ve alışkanlıkları öğretmek, kendi kendini denetleme ya da iç denetim becerisi kazandırabilmektir. Kendini disipline edebilme yeteneğinin dıştan gelen bir zorlamayla edinilmesi beklenemez.⁴³⁷

3.4.4. Ödül ve Ceza

İtaatin birçok kaynağı vardır. Bunlardan biri de itaatin güç kullanılarak oluşturulmasıdır. Bu yöntem eğitim ve gönüllülüğe pek uygun bir yol değildir. İtaatin korku motivasyonundan güç alması yapılan işin isteksiz ve özensiz yapılmasına neden olacaktır. Oysa hem dini açıdan hem eğitim açısından bir davranışın gerçekleşmesinde hür irade ve gönüllülük aranır. Bu nedenle itaatin kaynağı güç değil isteklilik almalıdır. Bireyin itaatinin kaynağı korku değil hür irade olmalıdır. İnsanların itaat edebilmesi için otoritenin en iyi en akıllı niteliklerine sahip her şeyi bilen üstün güç olması gerekir. Böylece insanlar ona güvenebilir, her şeyin en iyisini bildiğini düşünerek itimat edebilirler. Bu şartlar altında otoriteye itaatin iyi itaatsizlik ise kötü bir şey denilebilir.⁴³⁸

İnsanların dışarıdan denetlenmesi için kullanılan en önemli motivasyon kaynağı ödül ve cezadır.⁴³⁹ Çocukları ödül kullanarak denetim altında tutmak, davranış biçimlendirme, edimsel koşullanma, olumlu pekiştirme, davranış yönetimi gibi adlandırılrsa da ödüllendirerek denetlemenin amacı, çocuğun yararına olduğu düşünülen davranışların yerleştirilmesini sağlamaktır. Ödüllendirilen davranış tekrarlanır ilkesi ile çalışılır.⁴⁴⁰ Çocuk, davranışları yüzünden ödüllendirilen kişileri taklit etme eğilimindedir. Örneğin, yaptığı hareketler sonunda büyükleri tarafından oyuncak, yiyecek verilerek veya sevgi gösterilerek sevindirilen çocuk, buna şahit olan başka bir çocuk tarafından taklit edilir.⁴⁴¹ Ve davranışlar bu şekilde süreklilik kazanır.

Ödül belirli davranışların karşılığında verilen, hoş giden herhangi bir şeydir. Öncelikle ödül karşılıklılık ilkesi içerir ve bir rüşvettir. Ve her zaman, herkes için geçerli değildir. Eğitimin her aşamasında kullanılmaya uygun değildir. Çocukların eğitiminde kullanılan ödül ve ceza

⁴³⁷ Yavuzer, *Ana-Baba ve Çocuk*, 44.

⁴³⁸ Fromm, *İtaatsizlik Üzerine*, 15-16.

⁴³⁹ Özbek - Kotaman, *İnsan, Doğa ve Özgürlük*, 17.

⁴⁴⁰ Gordon, *Çocukta Dış Disiplin mi? İç disiplin mi?*, 25.

⁴⁴¹ Ünal, *Çocuğun Din Eğitiminde Ana-Baba Rollerini Bilecek Örneği*, 15.

yöntemi büyük bir etkiye sahiptir. Ödül ve ceza yöntemi Kur'an'ı Kerim de muhatabını etkin kılabilmek için kullanılmış önemli eğitim metotlarından. Zaten Kur'an ayetleri incelendiğinde Kur'an'ın insanı denge de tutmak için emir ve yasakların uygulanmasında terğib/teşvik-terhib/korkutmak yöntemlerini bir arada kullandığı görülür. Kur'an da bir yerde teşvikle ilgili bir ayet varsa devamında gelen ayetler korkutma ve uyarı ifadeleri içeren ayetlerdir. Kur'an ayetlerinde terğib ve terhib birbirlerinin ardında gelerek bir denge kurmuştur. Kur'an'da kullanılan bu metot çocukların eğitiminde de uygulanabilir.⁴⁴²

Somut düşünce yeteneğinin gelişmesiyle birlikte çocukta toplumun iyi-kötü, doğru-yanlış kavramlarını anlama kabiliyeti yerleşir. Ancak bu evrede çocuk, iyi ve doğru davranışı ödülle sonuçlandığı için benimser, kötü ve yanlış olandan ceza getirdiği için kaçınır. Başka bir deyişle henüz davranışlardan iyi-kötü, doğru-yanlış olanı seçemez ve içine sindirip özümseyemez.⁴⁴³ Bu nedenle ödül ve ceza unsurunu kullanmadan önce çocuğun yanlış ile doğruyu görebilmesi için bazı açıklamalar yapılmalı ve önüne bir takım örneklerin konulması gerekir. Aynı şekilde ödül ve cezanın adil ve etkin bir şekilde gerçekleşmesi için çocuğun davranışlarını hem ahlaki hem de dini yönden değerlendirebileceği bir anlayış ve irade kabiliyeti kazanması gerekmektedir.⁴⁴⁴

Çocukta davranış geliştirme mekanizması denediği ve yararını gördüğü davranışları tekrarlamak olarak devam ettiğinden; kendisine ödül getiren davranışı benimseyip sürdürürken, acı veren ya da zor duruma düşüren davranıştan kaçınmayı öğrenir. Böylece alışkanlık haline gelen davranışlar ekonomik bir işlev görür. Örneğin atak ve saldırgan davranışı sürekli ceza ile karşılanan bir çocuk bunun sonucunda edilgin, çekingen ve ürkek davranış sergilemeyi öğrenir. Böylece anne babasıyla çatışmaya düşmeyen çocuk, beklide korunup kollanarak ödüllendirilir ve kendi çıkarı ile çevrenin beklentilerini uzlaştırır, dengeler.⁴⁴⁵ Çocuk anne ve babasıyla özdeşim yaptıkça nasıl davranacağını, doğru-yanlış, iyi-kötü kavramlarını edinmeye, yasakları öğrenmeye başlar. Yavaş yavaş her zaman haz ve doyumun iyi olmadığını, anne ve babası tarafından hoş karşılanmadığını görür. Bazen onların onaylamadığı davranışlardan onlar varken kaçınır, onlar yokken yapar. Çünkü henüz kendi denetim mekanizması gelişmemiştir. Zamanla çocuk anne babasının sevgisini yitirmemek için yasakladıkları şeylerden de kaçınmaya başlar. Zamanla kimi dürtü ve isteklerini ertelemesinin uzun sürede kendi yararına olduğunu kavrar. Başlangıçta sadece cezadan korktuğu, çekindiği için yapmadığı davranışları sonradan kendi

⁴⁴² Aydın, "Kur'an Ve Sünnet'e Göre Çocuk Gelişiminde Ödül Ve Ceza", 79.

⁴⁴³ Yörükoğlu, *Gençlik Çağı Ruh Sağlığı ve Ruhsal Sorunlar*, 52.

⁴⁴⁴ Aydın, "Kur'an Ve Sünnet'e Göre Çocuk Gelişiminde Ödül Ve Ceza", 76.

⁴⁴⁵ Yörükoğlu, *Gençlik Çağı Ruh Sağlığı ve Ruhsal Sorunlar*, 81-82.

isteğiyle terk eder. Giderek anne babasının değer yargılarını kabul eder ve özümser, kendi iç denetim mekanizmasını, üst benliğini oluşturur.⁴⁴⁶

Ödül de ceza gibi belli bir yaş aralığında etkilidir. Belirli bir zaman sonra işlevini kaybedebilir. Ödüller zamanla değerini yitirebilir ve eskisi kadar çekici gelmeyebilir. Bu bazen çocuğun büyümesiyle, bazen ilgisinin başka yöne kaymasıyla alakalı olabilir. Olumsuz davranışların ödüllendirilmesi de olumlu ve ödül gerektiren davranışlarda sönme yaşanmasına neden olabilir. Sınıfta yapılan dersi sabote eden öğrencilerin diğer öğrenciler tarafından komik bulunup popüler olması gibi.⁴⁴⁷

Ödülün öğretim faaliyetlerinin başarısına önemli katkısı vardır. Çocuğun düzgün bir gidişat üzerinde olmasında ve yönlendirilmesinde önemli bir rol oynar. Ceza ise çocukta bulunan bazı yanlışlıkların düzeltilmesine yardımcı olur.⁴⁴⁸ Çocuklar istenilen davranışları sergilerlerse bol bol övülerek ödüllendirilmeli takdir edilmelidir. İstenilen davranış yönünde ödüllendirilen, gururu okşanan ve sevinen çocuğun ilgisi artacak ve davranışın devamı sağlanacaktır. Çocuk bir davranışı yaparken ödülünü bilirse bu onun teşvikini/özenmesini kuvvetlendirir ve o davranışı yapmaya gayret eder. Çocuğa verilen şeyin rüşvet olarak algılanmaması için ödül olduğu vurgulanmalıdır.⁴⁴⁹ Yine de unutulmamalıdır ki övgü, not, özel ayrıcalıklar gibi ödüllerle çocukları motive etmek ve denetim altında tutmak onların içten gelen kendi motivasyonlarını zayıflatır ve bireysel davranışlardan vazgeçmelerine neden olur.⁴⁵⁰ Çocukların büyükleri taklit etmek için de olsa yaptıkları ibadetler önemsendiğinde, onaylandığında onlar için bu ibadetleri yapmak daha da önemli hale gelmeye başlar. Övülmek çocuklar için pekiştireç haline getirilip dozunda kullanıldığında, yapılan ibadetler daha da kalıcı bir hale gelebilmektedir.⁴⁵¹ Ödül ve ceza çocukların davranışlarının düzeltilmesinde ve şekillendirilmesinde önemli bir yere sahip olsa da davranışların düzeltilmesinde sadece araç olduğu unutulmamalıdır.⁴⁵²

Kendi ihtiyacını giderecek seviyeye gelen çocuk için ödüllerin yaptırım gücü zayıflar. Ödüle ulaşmak zor veya imkânsız olduğunda çocukların umutsuzluğa kapılıp vazgeçmeleri kuvvetle muhtemeldir. Bazen de çocukların ödül kazanmak için sergilemiş oldukları davranışlar karşılıksız kalınca olumlu davranışları terk ettikleri görülebilir. Zamanla ödül araç

⁴⁴⁶ Yörükoğlu, *Gençlik Çağı Ruh Sağlığı ve Ruhsal Sorunlar*, 83-84.

⁴⁴⁷ Gordon, *Çocukta Dış Disiplin mi? İç disiplin mi?*, 75.

⁴⁴⁸ Aydın, "Kur'an Ve Sünnet'e Göre Çocuk Gelişiminde Ödül Ve Ceza", 80.

⁴⁴⁹ Aydın, "Kur'an Ve Sünnet'e Göre Çocuk Gelişiminde Ödül Ve Ceza", 79.

⁴⁵⁰ Gordon, *Çocukta Dış Disiplin mi? İç disiplin mi?*, 43.

⁴⁵¹ Geçgin, *Ergenlik Dönemi Din Eğitiminde Sosyal Çevrenin Etkisi*, 20.

⁴⁵² Hüseyin Arslan, *İlköğretim Okullarında İstenmeyen Davranışların Düzeltilmesinde Ödül ve Cezanın Öğrenci Davranışları Üzerindeki Etkisi* (İstanbul: Yeditepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2007), 118.

olmaktan çıkıp amaç haline gelince ödül verme faaliyeti altında yapılan davranış kazandırma çalışması anlamsız hale gelebilir. Çocukları ceza ile denetim altında tutma davranışı da gençlik çağına gelip onları denetimleri altında tutan yetişkinlerin yavaş yavaş güçlerini kaybedip yaşlandıkları zaman işlevini yitirir. Büyüdükçe anne babaları kadar güçlü olmaya başlayan, çocuklara karşı kullanılacak cezanın her türü anlamsız olacaktır. Çünkü şiddetle yetiştirdikleri çocukları onların kullandıkları şiddete karşı şiddetle karşılık vereceklerdir.⁴⁵³

Ceza istenmeyen bir davranışın sonucunda kişiye acı veren bir uyarıcının verilmesidir. Eğitimde bireyi istenmeyen bir davranıştan vazgeçirmek için kullanılır. Devamlı kullanılması eğitim açısından sağlıklı değildir. Ceza her zaman kullanılmamalı ve sadece çocuğun başkalarının haklarını öğrendiği ya da toplumun, ailenin kurallarını bozduğu zaman kullanılmalıdır. Bu durum eğitimcilerin göz önünde bulundurmaları gereken bir husustur.⁴⁵⁴ Sürekli ceza veren eğitimciler, çocuklarının kendi deneyimlerinin olumsuz sonuçlarından ders çıkartarak iç denetimlerini geliştirmelerine izin vermek yerine dış denetim bağımlısı olmalarına neden olurlar.⁴⁵⁵ Ceza, bazı zamanlarda ve yerlerde çocuğun rahatsız eden davranışını ortadan kaldırsa da ceza veren kişilere karşı öfke duymasına neden olduğundan, onun benlik saygısını olumsuz yönde etkiler.⁴⁵⁶

Tarihsel açıdan bakıldığında din eğitiminde ödül ve ceza her zaman kullanılmıştır. Bizim geleneğimizde de Osmanlı pedagogları disiplin, ceza ve ödül meselelerinde çağdaş halefleriyle birçok konuda aynı doğrultuda fikir beyan etmişlerdir. Örnek vermek gerekirse: verilecek olan ödül ve cezanın çocuğun yaşına uygun olması gerektiğini düşünmüşlerdir. Ceza verirken genç bireyin izzet-i nefsinin kırılmamasına, verilen ödülün de genç bireyi şımartmamasına dikkat edilmelidir. Herhangi bir fayda içermeyen ödül ve cezayı men etmişlerdir. Ödül ve cezaya sıkça başvurulmasına, devamlı kullanılan bir yöntem olmasına karşı çıkmışlardır. Verilen ödül ve cezanın çocuğun sergilediği davranışlarla eşit olması gerektiğini belirtmişlerdir. Eğitimcinin, çocukların tepkileri karşısında kararlı olması gerektiğini, soğukkanlılığını muhafaza ederek şiddetten kaçınması gerektiğini belirtmişlerdir.⁴⁵⁷

Çocukla etkili bir iletişim kurma, ödül ve ceza yerine disiplini sağlamak için kullanılabilecek en sağlıklı yollardan biridir. Bununla birlikte çocuğa ödül verilirken ne sebeple verildiği iyice açıklanmalıdır. Aksi takdirde çocuklar, sadece yetişkinlerin istediği davranışı yaptığı için ödüllendirildiğini düşünerek gerçekleştirdiği olumlu davranışının mahiyetini

⁴⁵³ Gordon, *Çocukta Dış Disiplin mi? İç disiplin mi?*, 75.

⁴⁵⁴ Yavuzer, *Ana-Baba ve Çocuk*, 44.

⁴⁵⁵ Gordon, *Çocukta Dış Disiplin mi? İç disiplin mi?*, 30.

⁴⁵⁶ Yavuzer, *Ana-Baba ve Çocuk*, 41.

⁴⁵⁷ Hamza Altın, "Osmanlı Pedagoglarında Disiplin, Ödül ve Ceza Fikirlerine Dair Örnekler", *Atatürk Üniversitesi Türiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* 0/57 (Eylül 2016), 1883.

bilmeyecektir. Çocuğun neden ödüllendirildiğini biliyor olması davranışı kalıcı hale getirme açısından önemli bir yere sahiptir. Ceza, çocuğun olumsuz davranışına verilen tepkidir; fakat çocuk bu davranışın neden yanlış olduğunu ya da doğru davranışın ne olması gerektiğini anlayamaz. Çocuk için uygun olmayan davranışı neden yapmaması gerektiğini ya da onun yerine hangi olumlu davranışı yapması gerektiğini göstermez. Cezanın bir yan etkisi de kimi durumlarda çocuğun karşı tepki geliştirmesine neden olduğu gibi saldırganlık, içe kapanıklık gibi olumsuz davranışlara da neden olabilir. Ceza vermek yerine çocukların olumlu davranışlarının zamanında pekiştirilmesi ya da olumsuz pekiştirme yönteminin kullanılması daha etkili olabilir.⁴⁵⁸

Eğitim öğretim yapılırken ödül ve ceza kullanımında zaman ve ölçü unsurları dikkate alınmalıdır. Ödül ve ceza her yaş aralığı ve dönem için aynı etkiyi göstermez. Bu nedenle eğitim de ödül ve ceza dikkatli bir biçimde kullanılması gerekir. Ayrıca ödül ve ceza, verirken araya zaman girmeden, yapılan işin hemen arkasından verilince daha etkili olur. Ödül verirken ödülün istismar edilmesine ve amacından sapmasına engel olunmalıdır. Aşırıya kaçılmamalı, çok ölçülü ve dengeli olunmalıdır. Çocuk bir suç islediği anda ya da sinirliyken cezalandırılmamalı, yaptığından hatalı olduğu anlatılmalı; düşünüp hatasını fark edebilmesi için yalnız bırakılmalıdır. İyi bir eğitimci, en son cezaya başvurulmalıdır. Ceza verirken de zevk almamalı, aksine bu durumdan üzüntü duymalıdır.⁴⁵⁹

Çocuk kendi iradesiyle bir şeyler yapmaya karar verdiğinde incinme veya ceza alma korkusu yaşamamalıdır. Sürekli otoritenin baskı veya cezasına maruz kalan çocuğun özerklik duygusu söner, aşırı çekingen ve utangaç bir birey olur. Bu da onun gelişimini olumsuz yönde etkiler ve yıkıcı bir arsızlığa ya da hakkını dahi arayamayan bir pasifliğe, ya da bu ikisinin arasında bir sinsiliğe götürebilir.⁴⁶⁰ Eğitimde devamlı kullanılmak istenilen cezanın da çocukların saldırgan davranışlarını değiştireceğine ilişkin geleneksel sağduyu inanışının tam tersine, güce dayalı cezanın aslında çocuklarda saldırganlığa neden olduğu kanıtlanmıştır.⁴⁶¹ Ceza çocuklarda saldırgan davranış sergileme sıklığını artırdığı gibi onlara bu davranışı sunmaları için model de oluşturur.⁴⁶² Cezanın sıkça kullanıldığı ailelerde çocukların hiperagresif ve hiperaktif olduğu gözlenmiştir. Unutulmamalıdır ki ceza saldırgan davranışları engellemez, artırır. Ceza uygulama bir kısır döngü halinde devam eder. Bu döngü; saldırgan

⁴⁵⁸ Hatice Uysal, vd., "Çocukların Ödül ve Ceza Algıları İle Öğretmenlerin Disiplin Hakkındaki Görüşleri", *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi* 0/33 (Nisan 2018), 11.

⁴⁵⁹ Neslihan Yılmaz, *Sınıf Öğretmenlerinin Sınıf İçi Disiplini Sağlamada Kullandıkları Ödül Ve Ceza Yöntemlerinin Değerlendirilmesi* (İstanbul: Yeditepe Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2007), 139.

⁴⁶⁰ Çakır, *Bir Kurum Olarak Ailenin Din Eğitimi İşlevi*, 51 - 52.

⁴⁶¹ Gordon, *Çocukta Dış Disiplin mi? İç disiplin mi?*, 72.

⁴⁶² Gordon, *Çocukta Dış Disiplin mi? İç disiplin mi?*, 73.

davranışlar cezalandırılması, daha saldırgan bir davranışa neden olması, daha saldırgan bir davranışın daha sert bir ceza gerektirmesi gibi bir şiddet zinciri oluşur.⁴⁶³

Ceza verirken belirlenecek olan kurallarının tespiti ve uygulanmasında çocuğun anlayabileceği ve uygulayabileceği seviyede olmasına dikkat edilmelidir. Bu kurallar uyguladığında çocuğun kişisel gelişimini kötü yönde etkilememesine dikkat edilmelidir. Belirlenen ilke ve kurallara uyulmadığında verilen cezanın suçla orantılı olması gerekir. Cezaların tespitini ve uygulama tarzını belirleyecek kişinin, büyük bir eğitsel birikim ve hassasiyete sahip olması gerekir.⁴⁶⁴

Çocukları azarlamak, mahkûm etmek, bağışlamak, nutuk çekmek, hükmetmek emir vermek, uyarmak, eleştirmek, terslemek, kızmak, muhatap almamak ve duyarsız davranmak onların gelişimlerine zarar veren davranışlardır. Bir din eğitimcisi gençlerle tartışırken muhatapı ne kadar haksız olursa olsun doğrudan onun şahsını ve davranışlarını hedef alarak bir yargılama, mahkûm etme gibi tavırlar takınmamalıdır. İnsan şerefli ve üstün bir varlık olarak yaratılmıştır. İnsanın yaratılıştan getirdiği bu özellik benliğinde yüksek bir değer taşır. İnsanın yaratılışından getirdiği bu değer duygusuna yönelik yapılan yıpratma ya da zedeleyici davranışlar, saldırılar onun benlik bütünlüğüne zarar verir. Bu aynı zamanda insanın en temel duygularından biri olan kendini koruma içgüdüsünü de harekete geçirir. Dolayısıyla insanlarla iletişim kurarken değerli olduğunu unutmadan, kurulacak iletişim müspet bir sonuç doğurur.⁴⁶⁵ Ceza yöntemi kullanmadan önce bilinmelidir ki din eğitiminde bedensel cezalar, baskıcı, sindirici her çeşit ceza hem bireyin kişiliğini hem de ebeveyn-çocuk ilişkisini ve dine karşı tutumlarını olumsuz etkiler.⁴⁶⁶

Ceza verirken dikkat edilmesi gereken bir hususta, Allah'ın, suçları hemen cezalandırmayıp, onların farkına varmaları ve vazgeçmeleri için zaman tanıması, işlediği suçlardan dolayı pişmanlık duyması ve bir daha yapmamak için çaba gösterdiğinde kullarını affetmesidir. Fakat Allah, bazen de sürekli yanlışlar ve kötülükler yapıp, İnsanlara ve diğer varlıklara zarar veren ve bunları yapmakta ısrar edenleri de yaptıklarından vazgeçirmek için cezalandırmaktadır. Bir yanlışla veya kötülüğe düşmede en büyük engel nasıl ki Allah sevgisi ve korkusu ise, bir yanlışla veya kötülüğe düştükten sonra insanları ondan kurtaracak ve bağışlayacak olan şey de yine Allah'a duyulan sevgi ve sadakattir. Bu anlayışın kazandırılması gençlerde hatalardan kaçınmak için bir motivasyon oluşturacağı gibi hataya düştükten sonra da bunu telafi etmeyi öğretecektir. Yine de hepsinden önce yapılması gereken çocuklara nelerin,

⁴⁶³ Gordon, *Çocukta Dış Disiplin mi? İç disiplin mi?*, 73.

⁴⁶⁴ Özkan, *Çocuğun Din Eğitiminde Anne-Babanın Etkisi Diyarbakır Örneği*, 48-49.

⁴⁶⁵ Köylü, *Gelişimsel Basamaklara Göre Din Eğitimi*, 95.

⁴⁶⁶ Koç, "Okul Çağı Çocuklarının Ailede Din Eğitimi", 176.

niçin yapıldığını doğru, iyi ve güzelin ne olduğunu, nelerin niçin yanlış, kötü ve çirkin olduğunun anlatılması ve öğretilmesi gerekir.⁴⁶⁷ Bir takım insanların özellikle de din eğitimcilerinin diğer insanları Allah'ın dininin sahibiymiş gibi kınamaları, suçlamaları, dinden çıkarmaları ve hatta cezalandırmaları bu dinin özüne ve insanların fıtratına aykırı, sağlıksız davranışlardır.⁴⁶⁸

Eğitimde fiziksel cezalara başvurmak kabul edilebilir bir durum değildir. Ne olursa olsun çocuğa uygulanan şiddetin hiçbir şekilde bir mazereti olamaz. Eğer çocuk hem ailesinde şiddete maruz kalıyor hem de okulda şefkat yerine dayak yiyorsa istenmeyen davranışların çocuk üzerinde yer etmesi muhtemeldir. Fiziksel cezaya maruz kalan çocuk şiddeti bir davranış olarak öğrenip benimseyecek, çevresindeki insanlara ve ilerde kuracağı aile ortamında eşine ya da çocuklarına karşı kullanacaktır.⁴⁶⁹ Fiziksel ve manevi cezalarla geçici ve yapmacık bir davranış kazandırılrsa da müstakil bir şahıs olarak hayata atıldığında, yakınındaki insanlara zarar vermesine neden olacaktır.⁴⁷⁰

Şiddet gören çocuğun gururu incinir ve üzülmekten edemez; o anda yediği dayığı hak ettiğini anlasa bile, buna içerebilir, yaralanabilir ve kin tutabilir. Bu da çocukta ceza veren kişiye karşı kin ve düşmanlık duygularının uyanmasına neden olabilir. Saldırgan anne, baba, eğitimci modeli ile kolayca özdeşleşen çocuk, aynı tür davranışı onlara korku nedeniyle yöneltmese bile, arkadaşlarına ya da küçük kardeşlerine yöneltmekte, acımasızca davranabilmektedir. Öte yandan, bu tür cezalar çocukta ödeşme algısı uyandırır, kişiliğine yerleşir ve yaptığı olumsuz davranış üzerine, başkalarına verdiği zararı düşünemez. Kendisine sıkça fiziksel ceza uygulanan çocuk, anne ve babasını kaçınılması gereken kimseler olarak algılar ve onlardan korkmasına, uzaklaşmasına, iletişimlerinin kopmasına neden olur. Ceza ve şiddetle yetişmiş çocukların içsel kontrolleri gelişmez ve davranışlarını cezadan kaçınma motivasyonu ile gerçekleştirir.⁴⁷¹ Şiddet gösteren anne ve baba, ya aile içi huzursuzluğun ya da iş yaşamındaki gerginliği çocuğuna dayak yoluyla yansıtır. Dövülen çocuk, itilen, horlanan, sevgisiz ve duygularını dile getiremeyen çocuktur. Dayak, eğitimde istenilenin aksine olumsuz ve itaatsiz çocukların yetişmesine yol açar. Ebeveynlerin çocuklarına karşı bu olumsuz davranışları, ilişkilerinin gelişim boyunca daha da bozulmasına yol açar. Evinde duygularını

⁴⁶⁷ Koç, "Okul Çağı Çocuklarının Ailede Din Eğitimi", 164.

⁴⁶⁸ Demir, "Din Ve Vicdan Özgürlüğü Eğitimi", 1/117.

⁴⁶⁹ Yılmaz, *Sınıf Öğretmenlerinin Sınıf İçi Disiplini Sağlamada Kullandıkları Ödül Ve Ceza Yöntemlerinin Değerlendirilmesi*, 139.

⁴⁷⁰ Ayhan, "Ailede Din Eğitimi", 411.

⁴⁷¹ Hökelekli, *Çocuk Genç Aile Psikolojisi ve Din*, 27.

ifade etmeye fırsat bulamayan, duygu, düşünce, davranışları dayakla bastırılan çocuk, okulda saldırgan, arkadaşlarını ve öğretmenini rahatsız eden bir birey olabilir.⁴⁷²

Yine de illaki ceza yöntemine başvurulacaksa psikologlar cezanın caydırıcılık görevini yerine getirebilmesi için çocuğa acı verecek kadar şiddetli olması gerektiğini bildirir.⁴⁷³ Ancak caydırıcı cezalar çocukları istenmeyen davranışlardan uzaklaştırabilir. Bu tür cezalar zarar verir ve can yakmaya yöneliktir.

Ödül ve cezanın, insan iradesini etkilemede, eskiden beri bilinen önemli bir yeri vardır.⁴⁷⁴ Eğitim tarihinde de sıkça kullanılmış bir yöntemdir. Fakat ödül ve cezalar bağımsız karar verme yetisini olumsuz yönde etkilemektedir. Özellikle fiziksel cezalar çocukta içsel bir ahlak geliştirmekten çok korkuya dayalı bir ahlak anlayışı gelişmesine neden olur.⁴⁷⁵ Bu nedenle ödül ve ceza çocuğun kişilik gelişiminde önemli bir yere sahip olduğu için israf edilmemelidir. Zira zamanla küçük büyük demeden her hoş olmayan davranış karşısında cezalandırma yolunun seçilmesi çocuğun kendine olan güveninin kaybolmasına sebep olur ve bu durum onu düşmanca şiddete meyilli davranışlar sergilemeye iter. Ödüllendirmede aynı şekilde aşırı bir şekilde, orantısız ve sıkça kullanılması durumunda çocuğun şımarık yetişmesine neden olur. Dolayısıyla Kur'an ve sünnetin de ortaya koyduğu gibi ödüllendirmede ve cezalandırmada orta yolu seçmek, bir denge kurmak başarıyı yakalama açısından büyük önem arz eder.⁴⁷⁶ Ödül ve cezanın sık kullanılması bağımlılığa neden olur ve bireyin özgür iradesiyle karar vermesine engel olur.

Sonuç olarak ödül, gençte istenilen davranışın tekrarlaması ve başarısında devamlılık sağlanması için verilen teşviktir.⁴⁷⁷ Ceza ise gencin istenmeyen davranışlara yönelmesini engellemek, bu fiilleri gerçekleştirmesine mani olmak ve caydırmak amacı taşır. Bu fiilleri gerçekleştirdiği takdirde bir takım müeyyide uygulamak cezadır.⁴⁷⁸ Otoritenin vereceği cezadan korkarak bireyin bir işi yapmaktan kaçınması veya elde edeceği mükâfat için iyilik yapması onurlu insanların kabul edebileceği bir durum değildir.⁴⁷⁹ Eğitimin amaçlarından biri de insanlara hür bir irade kazandırmaktır. Eğitimde hürriyet ilkesinin ihlal edilmesi yapılan eğitimin hedeflerine ulaşmasına engel olur. Eğitimin amacı bireyin kendi hür iradesi ile iyi ve

⁴⁷² Yavuzer, *Ana-Baba ve Çocuk*, 48.

⁴⁷³ Gordon, *Çocukta Dış Disiplin mi? İç disiplin mi?*, 33.

⁴⁷⁴ Aydın, "Kur'an Ve Sünnet'e Göre Çocuk Gelişiminde Ödül Ve Ceza", 80.

⁴⁷⁵ Ayhan, "Ailede Din Eğitimi", 411.

⁴⁷⁶ Aydın, "Kur'an Ve Sünnet'e Göre Çocuk Gelişiminde Ödül Ve Ceza", 80.

⁴⁷⁷ Ay, *Din eğitimi ve öğretiminde mükâfat ve ceza*, 22.

⁴⁷⁸ Ay, *Din eğitimi ve öğretiminde mükâfat ve ceza*, 26.

⁴⁷⁹ Çamdibi, *Eğitim İlkeleri ve Rehberlik*, 22.

güzeli seçme kabiliyeti kazanabilmesidir. Sürekli ödül ve ceza ile denetlenmek istenen bireyin bağımsız karar verme yetisini olumsuz yönde etkiler.

3.4.5. Gönüllük ve Sevgi

Ergenlik dönemi, insan hayatının en sorunlu yılları olarak bilinse de bunun bir geçiş evresi olduğu unutulmamalıdır. Bu geçiş döneminde çocukluk yılları geride kalmasına rağmen yetişkin bir insan olmanın kemaline de ulaşamamıştır. Bu yüzden ilk gençlik yıllarında kimlik, rol ve statü karmaşasının yol açtığı bocalamalar bir müddet devam eder. Dini-manevi arayış ve sorgulamaların, ahlaki idealizmin en üst düzeyde seyrettiği bu dönemde gençlerin, içinden geçtikleri sorunlu ve sıkıntılı şartları kolay atlatabilmeleri için, öncelikle kendilerine örnek alabilecekleri, hayranlık, sevgi ve bağlılıklarını onlara yansıtabilecekleri rol modellere ihtiyaç duyarlar. Gençlikte istekler kadar idealler de etkili ve güçlü bir yere sahiptir. Gençlik idealizmini saf iman, hakikat arayışı, iyilik ve adalete duyulan özlemin bir ifadesi olarak anlamak ve değerlendirmek gerekir. Eğer gençler yakınlarında, önlerinde örnek alabilecekleri, olumlu rehber, model bulurlarsa, bu onları harekete geçirecek olan bir dinamiktir. Bu da gencin kendini toplumuna ve tüm insanlığa yararlı hedeflere yönlendirmesine yardımcı olacaktır. Dini ve ahlaki yenilenmeyi, adil bir toplumsal düzen kurmayı hedefleyen toplumsal hareketlerin ilk ve gönüllü taraftarlarının geçmişte de günümüzde de gençler olduğu gerçeği unutulmamalıdır.⁴⁸⁰ Tarihsel perspektiften bakıldığı zaman gençlerin kendilerine rehber olarak gördükleri şahısları gönüllü olarak desteklediği ve örnek aldığı gözlenmiştir. İslam dininin yayıldığı dönemde de en çok ilgiyi gençlerin göstermiş olması bu bakımdan dikkat çekicidir. Gençler benimsedikleri şahısları gönüllü olarak örnek alma eğilimindedirler. Bu nedenle gençleri bir şeye zorlamak yerine onlara önderlik ve rehberlik etmek daha doğru olacaktır.

Davranışlarının temel kaynaklarından biri de duygusal güdülerdir. İnanç ve itaatte duyguların önemli bir yeri vardır. İnsanlar sevdiği şeyleri istekli ve özenli bir şekilde yerine getirirler. Örneğin, insan sevdiği kimseye inanmaya istekli olurlar. İrade ve muhakeme yönünden sağlam insanlar bile, sevginin etkisiyle karşısındaki kişiye kolayca inanır. Dinin ve eğitimin hedefi de sevgi temeline dayalı itaat duygusu kazandırmaktır. İnsanlar inandığı şeylere zihinsel olarak teslimiyet gösterirken duygu yönü aktiftir, davranışa dönüştürme esnasında ise iradesiyle karar verir.⁴⁸¹ İtaat sevgiye dayalı olduğu zaman birey otoriteye itaat konusunda daha temkinli olacaktır. Yapacağı itaatsizliğin otoritenin sevgisinde azalmaya yol açacağını bildiğinden daha dikkatli davranacaktır. Otoritenin sevgisini kaybetmemek için gönüllü olarak

⁴⁸⁰ Hökelekli, *Çocuk Genç Aile Psikolojisi ve Din*, 157.

⁴⁸¹ Peker, *Din Psikolojisi*, 73.

itaat edecektir.⁴⁸² İtaatin kaynağının, korku, tehdit, şiddet veya mükâfat temelli değil bizzat bireyin kendi şuur ve iradesinden doğması esastır.⁴⁸³ Ancak gönüllü ve sevgi bağıyla kurulan bir itaat kalıcı olabilir. İtaat eğitimin olmazsa olmaz ilkelerindendir.

Ailede verilen din ve ahlak eğitimini en verimli kılan husus örgün eğitimin aksine gönüllülük esasına dayalı spontane oluşudur.⁴⁸⁴ Tamamen yaparak, yaşayarak, öğrenmenin gerçekleştiği ailede eğitim devamlı ve kalıcı olacaktır. Dini uygulamalara şahit olan ergen içerisinde bulunduğu aileyi ister istemez rol model alacak ve onlara benzeyecektir. Örgün eğitimdeki gibi belli bir programı, zamanı, mekânı, ölçme ve değerlendirmesi olmayan bu öğrenme biçimine katılım da gönüllülük esasına dayalı olacaktır. Gönüllülük din eğitiminin olmazsa olmaz en temel gerekliliklerinden biridir. Gönüllülük dinin yapısı ve işleyişi gereği bireyin dini yaşantısının merkezinde yer alır. Nitekim insanın bir dini kendi isteği ile kabul etmesi dinin iman, ibadet ve ahlak gibi boyutlarını kendi içinden gelerek yapması anlamına gelir. İnsana verilmiş olan akıl ve iradenin kullanılma biçimi de gönüllük şartına bağlıdır. Dini özgürlük demek gönüllü katılım demektir. Dini hayatın var olması ve devamlılık göstermesi gönüllülük sayesinde mümkündür. Gönüllülüğün olmadığı baskı altında sergilenen davranışların dini veya ahlaki olduğundan söz edilemez. Din eğitiminde gönüllülük ilkesi yoksa sürekli ve kalıcı bir eğitimden söz edilemez.⁴⁸⁵

Din eğitiminin gayesi, şahsiyet gelişimi sürecindeki çocukların kabiliyet ve eğilimleri doğrultusunda gönüllü katılımlarıyla İslam'ın öngördüğü değerleri kazanmalarına, böylece kişilik gelişimlerini tamamlamalarına katkı sağlamaktır.⁴⁸⁶ Kur'an eğitim konusunda; gönüllü dinleme, görme ve itaatin olması gerektiğini vurgular.⁴⁸⁷ Kur'an açısından ibadet, iman ve ahlak konularında gönüllülük esasına dayalı olarak yaratıcıyla kurulan otorite-itaat bağı daha kalıcı, sağlam, amaca uygun nitelikte olacaktır. Kutsal kitabımız Kur'an-ı Kerim insanlara seçeceği yaşam tarzına ait sonuçları göstermiş bu doğrultuda insan iradesini temel alan yaklaşım sergilemiştir. Dolayısıyla dini sorumlulukların yerine getirilmesinde gönüllülük ilkesini esas almıştır.

İlahi yaklaşıma paralel olarak verilen din eğitimi gönüllülük ilkesine dayandırıldığında hedefine ulaşabilir. Gerek ailede gerek okuldaki eğitimde otoritenin cezalandırıcı veya baskıcı

⁴⁸² Uluğ, *Çocuğun Din Eğitiminde Taklit ve Özdeşleşme*, 65.

⁴⁸³ Çamdibi, *Eğitim İlkeleri ve Rehberlik*, 10.

⁴⁸⁴ Köylü - Altaş, *Din Eğitimi*, 251.

⁴⁸⁵ Ömer Demir, "Din Eğitiminde Gönüllülük ve Motivasyon", Uluslararası Öğrenme, Öğretim ve Eğitim Araştırmaları (second International Learning, Teaching And Educational Research Congress - Ilter), ed. Ümit Çelen vd. (Amasya: Amasya Üniversitesi, 2018), 1/378.

⁴⁸⁶ Kanger, *Peygamber Ahlakını Referans Alan Karakter Eğitimi*, 45.

⁴⁸⁷ Vincent J. Cornell - Celal Emanet, "İşittik ve İtaat Ettik", *Usul İslam Araştırmaları* 15/15 (Haziran 2011), 168.

sıfatı yerine eğitici sıfatının ön plana çıkması gerekir. Allah gönderdiği din ile insanın aklına, gönlüne ve vicdanına hitap etmiştir. Akıl, irade ve vicdan gönüllüğün beslendiği temel kavramlardır. İnsanların aklına, iradesine ve vicdanına yatırım yapılmalı ki gönüllüğün harekete geçme fırsatı bulabilsin.⁴⁸⁸

Bir bireyin sahip olduğu yetenek, beceri ve fiziksel imkanlar ne kadar zengin olursa olsun bu fırsatları değerlendirmede müddetçe kendisine bir fayda sağlamayacaktır. Ayrıca dini bilginin uygulamaya geçirilmesi yaşam boyu devam eden bir gelişim ve dönüşüm sürecini içerisinde barındırır. Daimi motivasyon sahibi bireyin gelecekte alternatif davranış modelleri mümkün iken herhangi bir dış baskı olmaksızın benzer veya değişen durumlarda etkisini gösterebilmesi gönüllülük ilkesinin hedeflerindendir. Daimi dini öğrenme motivasyonu da gençlerin farklı bağlamlarda kendi istekleri ve girişimleri ile gönüllü olarak dinsel öğrenme ile meşgul olmalarını ifade eder.⁴⁸⁹

Sevgi çocuğa zaman ayırmak ve ilgilenmek anlamına da gelir. Çocuk kendisine ayrılan zamanın, ilginin, sevginin ve değerinin farkındadır. Çocuğa zaman ayırmak ve ilgilenmek onu oyuncağa boğmak, öpücükle karşılamak, eğitim konusunda ona üstün olanaklar hazırlamak ve sosyal açıdan her türlü avantajı sağlamaktan daha etkili olacaktır.⁴⁹⁰

Bitkilerin büyümesi için nasıl ki su ve gübreye ihtiyaç varsa sevgi de çocuğun gelişim ve eğitimi için gereklidir. Bu ihtiyaçlar, zamanında ve yeterince karşılanmadığı takdirde, çeşitli sosyal, duygusal yaralar açabilir. Açılan bu yaralar ömür boyu kalıcı olabilir ve yıllar sonra da onarılması mümkün olmayan hasarlara yol açabilir. Bu gibi çocukluk yıllarında duygusal doyuma yeterince ulaşamamış ebeveynin büyüttüğü çocukta da benzer problemler baş gösterebilmektedir.⁴⁹¹ Anne babanın ve öğretmenin kişiliğinden kaynaklanan uyumlu, anlayışlı ve sevgi dolu otorite anlayışı, eğitim öğretim için gerekli şartlardandır.⁴⁹²

Özellikle çocukluk döneminde, din eğitimi verilirken dini bir kavram duyduğu zaman veya dine ilişkin tecrübeler yaşadığında çocuğun korku duyguları değil; sevgi, şefkat, hoşgörü vb. olumlu duyguları ön plana çıkmalıdır. Çocuğun böyle bir duygu dünyası geliştirebilmesi için ebeveynin, çevrenin ve din eğitimi vermekle sorumlu herkesin ona karşı tutumu sevgi ve şefkat dolu olmalıdır.⁴⁹³ Çocuklarda sağlıklı bir din anlayışı oluşturmak için öncelikle ailenin yaşantısı, davranışı ve sevgisi ile örnek olması gerekir. Sevgi dolu yaklaşımlar çocukların Allah

⁴⁸⁸ Demir, “Din Eğitiminde Gönüllülük ve Motivasyon”, 1/379.

⁴⁸⁹ Demir, “Din Eğitiminde Gönüllülük ve Motivasyon”, 1/382.

⁴⁹⁰ Yavuzer, *Ana-Baba ve Çocuk*, 35.

⁴⁹¹ Yavuzer, *Ana-Baba ve Çocuk*, 38.

⁴⁹² Çamdibi, *Eğitim İlkeleri ve Rehberlik*, 3.

⁴⁹³ Geçgin, *Ergenlik Dönemi Din Eğitiminde Sosyal Çevrenin Etkisi*, 20.

inancını güçlendiren bir unsurdur ve zamanında kazandırılması gereken bir özelliktir. Sevgi dolu ailede yetişen çocukların yetişkinlik döneminde her bakımdan başarılı, sosyal ve dini duyguları güçlü olacağı aşîkârdır. Çocukların herhangi bir dini davranışı kritik zamanda kazanamaması ömür boyu problemler yaşaması, hatta din karşıtı tutum geliştirmesine neden olacaktır.⁴⁹⁴ Çocuklar sevgiye ve merhamete dayalı bir eğitim anlayışı sonucunda Allah'ı sevgi dolu, kendisine güvenebilen ve yaklaşılabilir koruyucu bir varlık olarak düşünecektir. Böylece Allah'ı sevmek, güvenmek ve onun koruyuculuğuna sığınmakla varlığını ilahi bir emniyet altına almış olan çocuk, ondan uzaklaşmayı düşünmeyecektir.⁴⁹⁵

Çocuğun maddi ihtiyaçları gibi manevi açlığı da düzgün bir biçimde karşılanmadığı zaman kendi içinde huzursuz ve toplum içinde uyumsuz bir birey olarak yaşam sürer. Nitekim özellikle anne sevgisinden uzak yetişen çocukların tutarsız davranışlar sergilemesi, olumsuz duygu durumlarının etkisi altında kalması, bir ömür boyu bu şekilde yaşamasına neden olur. Bu nedenle ilk eğitim kurumu olan ailenin manevi eğitimdeki yeri ve önemi ortaya çıkar. Çünkü çocuk sevgi, hoşgörü ve özgüven gibi kişiliği oluşturmada etken olan ruhi-manevi temel gereksinimleri ailede öğrenir.⁴⁹⁶ Sevgi dolu bir ailede yetişen çocuk ergenlik döneminde de bunun avantajını yaşar. Çünkü ergenlik döneminde yaşanan bunalımlar gençlik döneminin bir getirisi olup kendini inatlaşma, kin gütmeye, çabuk incinme, huysuzluk ve fazlaca hassaslaşma gibi tepkilerle göstermektedir. Bu durum doğal ve tabii olduğu gibi ebeveynlerin davranışları ile şiddet kazanabilir ya da daha hafif bir şekilde de atlatılabilir. Eğer bu fırtınalı dönem pozitif davranışlarla desteklenirse buhran sonrası evre çok verimli bir dönem olabileceği gibi olumsuz yaklaşımlar sonucu da çeşitli problemlere yol açabilir. Gençlerin eğitimi her aşama da sevgi ve anlayış içerisinde yürütülmelidir. Asla küskünlük, alınganlık ve öfkeye yer verilmemelidir. Bir başka deyişle genci teskin etmek yerine onun ruhi bunalımını arttıracak ve onu daha da derinleştirecek her türlü faaliyet ve davranıştan uzak durulmalıdır. Genç ailesini ve eğitimcilerini muhabbet ve şefkat dolu güvenli bir sığınak, liman gibi görmeli ve onlardan destek almalıdır.⁴⁹⁷ Anne ve baba, ergen birey üzerindeki etkisini kaybetmemek istiyorsa, bireyin dini gelişimi üzerinde söz sahibi olabilmek için sert bir üslupla değil; sevgiye dayalı bir tutum sergilemelidir.⁴⁹⁸

Otorite eğitim için gereklidir fakat öğrenciyi anlamaya mani olmayacak şekilde kullanılmalı, sevgi de otoriteyi sarsmamalıdır. Sevgiye dayalı bir otorite kurmak ve o

⁴⁹⁴ Karadağ, *Okul Öncesi Din Eğitiminde Kavram Öğretimi*, 87.

⁴⁹⁵ Peker, *Din Psikolojisi*, 169.

⁴⁹⁶ Çakır, *Bir Kurum Olarak Ailenin Din Eğitimi İşlevi*, 8.

⁴⁹⁷ Dehabadi - Huseynizade, *İslami Açından Gençlik Psikolojisi*, 81.

⁴⁹⁸ Geçgin, *Ergenlik Dönemi Din Eğitiminde Sosyal Çevrenin Etkisi*, 57.

şahsiyetlerle aynileşmek ancak bu şekilde mümkün olabilir.”⁴⁹⁹ Otoriteye gönülden itaat ancak hürriyet ortamı sağlandığında mümkün olur.⁵⁰⁰ Zorla dayatılarak yaptırılan hiçbir davranışın ve kalıcılığı olmaz. Eğitimin amacı da kalıcı davranışlar oluşturmak olduğuna göre din eğitiminde gençlere hürriyet tanınması gerekmektedir.

Her birey Tanrı’nın otoritesine boyun eğmeyi çocukluğunda ebeveynlerinin evdeki liderliğine, onların sevecen otoritesine boyun eğerek öğrenir. Böylece yaşamda karşılaşacağı başka türdeki otoritelere, öğretmenlerine, polislere, işverenlerine boyun eğmeyi de ailede var olan doğal hiyerarşiden öğrenmiş olur.⁵⁰¹ Anne babanın çocuğunu eğitirken bağımsız bir birey olarak kabul etmesi, ona sevgi ile yaklaşması olumlu ilişkiler geliştirmesini sağlayacaktır. Bilinmelidir ki, sevgi temeline dayanmayan bir eğitim sisteminden, sağlam ve başarılı bireyler yetişmesini bekleyemeyiz.⁵⁰² Çünkü çocuk eğitiminde anne baba çocuk üçgeninde, sevginin özel bir yeri, anlamı ve etkisi vardır.⁵⁰³

Çocuk Allah’ı ve dinini sevdiği için onun otoritesini tanımalı ve itaat etmelidir. Otoriteye itaatin kaynağı sevgi temeline dayandırılmalıdır. Böylelikle itaatin gönüllülüğünden ve meşruiyetinden bahsedilebilir. Her otoritenin sevgi temelli olması gerekir. Böylece etkili ve kalıcı bir eğitim süreci gerçekleşmiş olur. Özellikle ergenlik gibi hassas bir dönemde sert ve otoriter tutumlar genci yaralar ve isyan etmesine neden olur. Onun ihtiyacı olan şey sevgi dolu, güvenilir, tecrübeli bir otoritenin uzun ve zorlu yaşam yolunda desteğidir.

Sevgi insanda var olan temel duygulardan biridir. Kalpte bulunan sevgi duygusu öncelikle Allah’a yönlendirilmelidir. Çünkü Allah sevgisi olmadan gönülden iman olmaz. Aralarında karşılıklı bir etkileşim vardır ve birbirlerinden beslenirler. “İman edenler ise en çok Allah’ı severler.”⁵⁰⁴ Ayeti ile de iman ve sevgi arasındaki ilişki açıklanmıştır.⁵⁰⁵ Sevgi aynı zamanda Allah’a yakınlaşma duygusunu da beraberinde getirir. Bu yakınlaşma ise ancak Allah’ın emirlerini yerine getirme ve itaat etmeyle gerçekleşir. Allah’ı seven ona ibadet ve itaat edeceği gibi bunları yerine getirmeyenin sevgisinden söz edilemez.⁵⁰⁶

Sonuç olarak, sevgi biyolojik bir temelden başlayarak zenginleşir ve başlangıçta anne sevgisinin kararsız oluşu, çocuğun duygusal besiden yoksun büyümesine neden olur. Bu da beraberinde çeşitli uyum ve davranış bozukluklarını getirebilir. Çünkü sevgi yoksunu olan bir

⁴⁹⁹ Çamdibi, *Eğitim İlkeleri ve Rehberlik*, 10.

⁵⁰⁰ Çamdibi, *Eğitim İlkeleri ve Rehberlik*, 22.

⁵⁰¹ Gordon, *Çocukta Dış Disiplin mi? İç disiplin mi?*, 21.

⁵⁰² Yavuzer, *Ana-Baba ve Çocuk*, 69.

⁵⁰³ Yavuzer, *Ana-Baba ve Çocuk*, 34.

⁵⁰⁴ el-Bakara 2/165

⁵⁰⁵ Seyyid Sancak, *Haşr Suresinin Din Eğitimi Açısından Yorumu* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2009), 66-67.

⁵⁰⁶ Sancak, *Haşr Suresinin Din Eğitimi Açısından Yorumu*, 68.

çocuk kendini dışlanmış, atılmış olarak düşünür ve güvensiz, uyumsuz, sağlıklı bir birey olur.⁵⁰⁷ Bu durum ergenlik dönemi sorunlarının artmasına neden olabileceği gibi gencin dini gelişimini de olumsuz yönde etkiler. Hayata bakışı negatif, güvensiz, uyumsuz ve sağlıklı olan bir gencin sağlıklı bir dini gelişim göstermesi beklenemez.

3.4.6. Zamanlama

Zamanlama din eğitiminde otorite kurma da çok önemli bir yere sahiptir. Doğru zamanda doğru yerde ve doğru bir üslupla yaklaşım sergilendiği zaman genç muhatabın otoriteyi dinlemesi ve söylenenleri değerlendirmeye alması daha kolay olur. Bu fırsat kollanmalı ve doğru zaman yakalandığında iletişim kurulmalıdır. Yanlış bir zamanda gencin üzerinde otorite kurmaya çalışmak geri tepebilir ve istenmeyen davranışlara neden olabilir.

Doğumdan itibaren başlayan dini gelişimin seyrinde en büyük etkiye ailenin sahip olduğu söylenebilir. Çocukta gizil halde bulunan inanma duygu ve ihtiyacının güdülenmesi ailenin vereceği doğru bir eğitim ve sergileyeceği doğru tavırlarla ortaya çıkacaktır.⁵⁰⁸ Çocuklukta öğrenilen şeylerin taş üstüne kazınmaya benzetilmesi bu dönemde edinilen bilgi ve tecrübelerin ne kadar kalıcı olduğunun bir göstergesidir. Bu benzetme her ne kadar çocukluk dönemi için de kullanılmış olsa da gençlik için de geçerlidir. Çünkü gençlikte ruhsal ve fiziksel kapasitenin daha yüksek oluşu, bu kalıcılığı ve yeteneği daha da artırmıştır.⁵⁰⁹

Çocuklar, çevrelerindeki insanların davranış sembollerini model olarak kendi davranışlarını oluşturmaya çalışırlar. Bu nedenle aileler çocuklara dini değerleri ve bu değerler üzerinde olumlu davranışları kazandırmak için görsel zenginlikli model sunması gerekir. Bir doğruyu çocuğa sürekli söylemek ve anlatmaktansa o doğruyu çocuğun gözü önünde sergilemek daha kalıcı öğrenmeler sağlayacaktır. Ailede bir büyüğünü namaz kılarken, dua ederken, niyaz halindeyken bizzat görmesi onlar için oldukça etkili bir model sunacaktır. Yapılan araştırmalarda ebeveynlerin dini ritüelleri yaparak yaşayarak çocuklarını ibadete teşvik ettiklerinde olumlu dönüt verdikleri tespit edilmiştir.⁵¹⁰ Din eğitiminin zamanı yoktur. Bu faaliyet gündelik hayatın tüm zamanlarına yayılmıştır. Nasıl ki ibadetler hayatımızın her anına dağıtılmışsa din eğitimi de aynı şekilde tüm zamanlara yayılarak yapılmalıdır.

⁵⁰⁷ Yavuzer, *Ana-Baba ve Çocuk*, 38.

⁵⁰⁸ Bilecik, “Anne Baba Tutumlarının Bireylerin Din Algısına Etkisi”, 8.

⁵⁰⁹ Dehabadi - Huseynizade, *İslami Açından Gençlik Psikolojisi*, 48.

⁵¹⁰ Ülkühan Ertaş, *Çocuklarda Din Eğitimi* (Van: Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2012), 50.

Aile ve çevresinde din konusunda fazla bir şey göremeyen bir çocuğun, dini duygularının gelişimi gecikebilecek, zayıflayacak hatta gittikçe körelebilecektir.⁵¹¹ Ailenin din eğitiminde önemli bir yere sahip olduğu ve bu verimli dönemi kaçırdığı zaman telafisi olmayacağını bilmesi gerekir. Bir davranışın gerçekleşmesi için öncelikle onun öğrenilmesi gerekir. Öğrenilen bir davranışın tekrar edilmesi ise tamamen onun benimsenmesine bağlıdır. Çocukluk döneminde dinî davranışlar da taklit ve tekrarla öğrenilmektedir. Bu durum okul çağında odak noktası değişse de devam etmektedir. Ancak okul öncesi dönemde taklit ve alışkanlık yoluyla kazanılmaya başlanan dinî davranış ve pratikler okul çağından itibaren daha bilinçli olarak yapılmaktadır. Ailede din eğitiminin anlamlı faaliyetler haline gelmesi, birey tarafından benimsenmesi sayesinde gerçekleşebilir.⁵¹² İnsanda var olan güvenme, bağlanma ve sığınma duyguları anne ve baba gibi onun bakımını üstlenen kişilere yönelir, çünkü onlar için tek sığınak anne babalarıdır. İşte bu mutlak koruyucu ve sığınma duygusunun zamanla Allah'a yönlilebilmesi için, çocuğun Allah'a en güçlü koruyucu olarak inanması gerekir.⁵¹³ Bu duygunun temelleri de daha çocuklukta atılır. Annesi ile güvenli bağlanma figürü oluşturan bebek zamanla bu duyguyu yüce yaratıcıya yöneltecektir. Bu nedenle din eğitimi çocuğun gelişim basamaklarında her adımda yavaş yavaş örülen bir ağ gibi gerçekleşmelidir. Çocukların doğuştan din duygusuna sahip oldukları Peygamberimizin “Her çocuk İslam fıtratı üzere doğar. Sonra anne ve babası onu Yahudi, Hristiyan veya Mecusileştirir” diye buyurduğu hadisle desteklenmiştir. Hadiste çocuğun yapısında doğuştan var olan Allah'a inanma kabiliyeti ve dinî değerleri kabul etme yeteneğine işaret edilmiştir. Birçok görüşe göre aslında çocuk doğar, doğmaz dini gelişim de başlamaktadır. Din duygusu sevgi, bağlanma gibi temel, pozitif duygular üzerinde yükselmektedir.⁵¹⁴ İnsanda var olan inanma duygusunu ve arzusunu zamanında, onun ilgi, gelişme ve anlayış seviyesine göre karşılamak eğitimcilerin üzerine düşen en mühim vazifelerdendir Din eğitimi doğru, zamanda ve etkili yöntemlerle yapıldığında insanın ruhundaki inanma duygularını, iyilik ve güzellikleri ortaya çıkarma imkânı bulacaktır.⁵¹⁵ Bu şartlar sağlandığında verimli bir dini gelişim gerçekleşebilir.

Çocuklara öğrenmeye başladıkları ilk zamanlardan itibaren Hz Peygamber, sahabe, tabiun ve ecdadın kahramanlıklarını dinlerse ahlaki değerleri daha erken yaşlarda öğrenmiş

⁵¹¹ Peker, *Din Psikolojisi*, 170.

⁵¹² Koç, "Okul Çağı Çocuklarının Ailede Din Eğitimi", 163.

⁵¹³ Hüseyin Peker, "Ailede Din Eğitiminin Psikolojik Esasları", *Diyanet Dergisi* 21/1 (Ocak – Şubat - Mart, 1985), 25.

⁵¹⁴ Ertaş, *Çocuklarda Din Eğitimi*, 56.

⁵¹⁵ Yahşi, M. Yaşar Kandemir Hayatı, *Eserleri, Çocuğun Din Eğitimi*, 40.

olur. Çocuğun dinlediği ve öğrendiği bu güzellikler onun kişiliğini olumlu yönde etkileyecek ve onu dindar, cesaretli, atılgan olmaya sevk edecektir.⁵¹⁶

Din eğitimi konusunda en hassas olunması gereken evrelerden biri de çocuğun hızlı biyolojik ve psikolojik değişimler yaşadığı ergenlik dönemidir. Bu dönemde çocuğun yaşadığı değişimleri bilmek, bu sürecin farkında olmak, çocuğa verilecek eğitiminin zamanında, doğru ve yararlı olmasını sağlar.⁵¹⁷ İnsanın tabiatında zaten var olan inanma duygusunu sağlıklı bir şekilde yönlendirmek din eğitiminin görevidir. Çocukluk döneminde verilen din eğitiminin oldukça stratejik bir önemi vardır. Çünkü çocukluk dönemi dindarlığı sonraki evrelerinde temelini oluşturacaktır.

Yapılan araştırmalar da bireyin çocukluğundan itibaren dindar bir aile ortamında ibadetlerin icra edildiğini gören bireylerin dine daha sıcak baktıkları ve bu tür bir aile ortamında yetişen ergenlerin diğerlerine göre daha sık dini pratikler icra ettikleri gözlenmiştir.⁵¹⁸ Ebeveynlerin çocuğun gelişim ve öğrenme sürecindeki kritik dönemleri bilmesi gerekmektedir. Kritik dönemlerde dini zaman ve mekânlarda belli başlı programlara ailecek iştirak etmek, çocuğun zihin dünyasında kalıcı dini izler bırakma açısından oldukça faydalıdır.⁵¹⁹

Sonuç olarak eğitim sürecinin temel unsurlarından biri zamanlama faktörünün iyi ayarlanmasıdır. İnsanın hayatının her döneminde aynı değildir ve her eğitim faaliyetine de olumlu cevap vermez. Ona kazandırılacak bilgi, beceri ve tutumların bulunduğu gelişim düzeyine uygun olması gerekir. Bazen bir faaliyeti anlayacak ve uygulayacak biyolojik, zihinsel ve psikolojik seviyeye ulaşmamış olabilirler. Bazen de verilmek istenen din eğitimi onun için artık çok geride kalmış olabilir. Nitekim ağaç yaş iken eğilir atasözü bu durumu ifade etmek için kullanılmıştır.⁵²⁰ Eğilme vakti geçen ağacı eğmeye kalkışmak onu kırmaya neden olabilir. Bu nedenle ancak zamanında yapılan eğitim fayda verebilir. Özellikle dini bilgi ve inançların öğretiminde dikkat edilecek en önemli hususlardan biri çocuğun zihni gelişim özelliklerinin bilinerek buna göre eğitim öğretim yapılmalıdır. Gelişim basamakları bilinmeden yapılacak bir eğitim-öğretim hazırbulunuşluk prensibini göz ardı edeceğinden amacına ulaşamayacaktır.⁵²¹ Çocuğun içerisinde bulunduğu dönem ve ihtiyaçları bilinmeden ona din eğitimi vermeye kalkışmak din eğitimi faaliyetinden istenilen verimin alınamamasına neden olacaktır.

⁵¹⁶ Aydın, "Kur'an Ve Sünnet'e Göre Çocuk Gelişiminde Ödül Ve Ceza", 78.

⁵¹⁷ Geçgin, *Ergenlik Dönemi Din Eğitiminde Sosyal Çevrenin Etkisi*, 33.

⁵¹⁸ Karaca, *Dini Gelişim Psikolojisi*, 173.

⁵¹⁹ Keskin, *Geleneksel Aileden Modern Aileye Geçiş Sürecinde Ailede Din Eğitimi Anlayışındaki Değişim*, 84.

⁵²⁰ Taşkiran, *Ailede Din Eğitimi (Kahramanmaraş Örneği)*, 23.

⁵²¹ Keskin, *Geleneksel Aileden Modern Aileye Geçiş Sürecinde Ailede Din Eğitimi Anlayışındaki Değişim*, 83.

3.4.7. Tutarlılık

Ebeveynler ve aile büyükleri çocuk yetiştirme konusunda tutarlı davranmalı, birlik içinde olmalı ki bir tarafın olumsuz karşıladığı davranışı diğer taraf olumlu karşılamasın.⁵²² Bir tarafın onayladığı davranışı diğer taraf reddettiği zaman çocuk da kararsızlık ve tutarsızlık meydana gelecektir. Çocuk sergilediği davranışın doğru mu yanlış mı olduğuna bir türlü karar veremeyecektir. Eğitimciler çocuklarına uygun olan davranışı ya da neyin doğru neyin yanlış olduğunu öğretebilmeleri için öncelikle kendi aralarında daha sonra çocuklarına yönelttikleri davranışlarda dengeli, tutarlı ve kararlı olmalıdırlar.⁵²³

Aile ortamı insan ilişkilerinin ilk geliştiği, toplumda yaşamının provasının yapıldığı adeta bir sahne ortamıdır. Çocuk aile bireylerinden gördüğü davranışları kavrar ve bu sahnede sergiler. Çocukların istenilen davranışları kazanması için aile bireylerinin kendi içerisinde tutarlı olması gerekmektedir.⁵²⁴ Ebeveyn tutumlarındaki tutarlılık çocukların sağlıklı gelişim göstermesi, kendi içlerinde barışık, dengeli, huzurlu olmalarına katkı sağlamaktadır.⁵²⁵

Ülkemizde artık geniş aileler yerini anne-baba-çocuktan oluşan çekirdek aile yapısına bırakmış olsa da hala yer yer büyüklerin otoritesine dayalı geleneksel aile anlayışının geçerliliğini koruduğu gözlenmektedir. Özellikle geniş ailelerde ister aynı daireyi paylaşmak, ister aynı evi paylaşmak şeklinde olsun, aile büyükleri, anne babanın aksine hayırların tümüne evet diyerek aşırı hoşgörülü bir tutum takınırlar. Anne-babasından olumsuz yanıt alan çocuk, büyükanne veya dedeyi ikna edeceğini bildiği için onlara başvurur ve istediğine bu yolla kolayca kavuşur. Büyükanne ve dede hayatlarının sonbaharında torunları tarafından sürekli sevmek ve onların ilgisini diri tutmak için isteklerini yerine getirmeye çalışırlar.⁵²⁶ Bu gibi durumlarda ebeveynlerin, çocuğun eğitiminden sorumlu ve yetkin kişiler oldukları, büyükanne ve dedeye hatırlatılarak tutarsızlık yaşanması önlenir.⁵²⁷

Aile içerisinde taklit ve özdeşim figürü olarak en çok anne ve babanın tercih edildiği bilinen bir gerçektir. Ebeveynlerin din konusunda birbiriyle çelişik tutum ve davranışlar sergilemeleri çoğu kez çocuklar tarafından fark edilir. Ebeveynlerin tutarsız davranışları onlarda hangisinin doğru yaptığına yönelik bir kuşku uyandırır, tercih yapmaya iter.⁵²⁸

⁵²² Dinçer, *Alt Ve Üst Sosyo-Ekonomik Düzeyde Lise ikinci Sınıf Devam Eden Ergenlerin Anne Baba Tutumlarını Algılamaları ile Arkadaşlık ilişkilerinin incelenmesi*, 116-117.

⁵²³ Yavuzer, *Ana-Baba ve Çocuk*, 68.

⁵²⁴ Uluğ, *Çocuğun Din Eğitiminde Taklit ve Özdeşleşme*, 52.

⁵²⁵ Seydooğulları, *Demokratik ve Otoriter Ana Baba Tutumlarının Liselerde Öğrenim Gören Öğrencilerin Ahlaki Yargı Yeteneğine Etkisi*, 28.

⁵²⁶ Yavuzer, *Ana-Baba ve Çocuk*, 43.

⁵²⁷ Yavuzer, *Ana-Baba ve Çocuk*, 43.

⁵²⁸ Karaca, *Dini Gelişim Psikolojisi*, 109-110

Kararsızlık yaşayan çocuk davranışlardan hangisinin doğru hangisinin yanlış olduğuna karar veremez. Yaşanan bu durum ebeveynleri de çatışmaya itebilir.

Sonuç olarak ebeveynlerin çocuğun yanında, çocuk konusunda birbirlerini eleştirmeleri doğru değildir. Ebeveynlerden birinin olumlu, birinin olumsuz tutum takınması ya da birinin çocuğu kayırması, çok sık rastlanan tutarsız, davranışlardan biridir.⁵²⁹ Bu durum çocukların davranışlarına ve onların da tutarsız davranmalarına neden olur. Anne babaların din eğitiminde zorluk yaşamalarının önemli bir nedeni de büyük ölçüde kurallara kendilerinin uymayıp çocuklarından uymalarını beklemeleridir. Öncelikle yetişkinlerin tutarlı davranışlar sergilemeye ihtiyaçları vardır. Ebeveynlerin görevi çocuklarına bir şeyleri dayatmak değil rol model olacak davranışları sergilemektir.⁵³⁰ Ayrıca anne ve babalarının uygun bir yetiştirme ve disiplin yönteminde görüş birliğinde olmadıklarına inanan çocuklar, onlara karşı saygı ve güvenlerini yitirmeye başlarlar.⁵³¹ Ebeveynlerin tutarsız yaklaşımları gençlerde büyük yıkımların yaşanmasına neden olmaktadır. ebeveynlerin kendi aralarındaki, çocukları ve dışarıdaki insanlarla ilişkilerindeki tutarsızlık gençlerin çelişkiler yaşammasına neden olmaktadır.

3.4.8. Rol Model Olmak

Rol modellik, çocuğun eğitimi açısından en önemli ve belirgin metotlardan biridir. Çünkü her birey doğuştan bir başkasını taklit etme, takip etme ve örnek alma güdüsüyle hareket eder. Çocuk birçok yönüyle kayıt cihazı gibi çalışır. Etrafında olup bitenleri öncelikle iyi kötü ayırımı yapmadan kaydeder. İşte bunun içindir ki özellikle ilk bakıcı ve eğitimci olan annenin mesuliyeti büyük önem arz eder. Bu öneme binaen anne davranışlarına dikkat etmek ve iyi bir örnek sağlamak zorundadır. Zira bir annenin sözleri, hareketleri ve davranışları herkesten önce çocuğunun zihnine yerleşir. Çocukların annelerinden gördükleri davranışları tekrar etme sıklığı daha yüksektir. Örneğin annesini namaz kılarken gören, farklı durumlarda Allah'ı zikrederken işiten, zaman zaman fakirlere ve yoksullara acıdığını hisseden çocuk bu davranışların hepsini zihnine kaydeder ve kalıcı iz bırakır. Dolayısıyla bilerek veya bilmeyerek yapılan davranışlar çocuk tarafından hayatının ileri safhalarında taklit edilmek üzere kaydedilir.⁵³²

Çocuklar ebeveynlerine, güvenilir bir rol model olarak bakarlar. Yaşamları boyunca onların rehberliğine ihtiyaç duyarlar. Ebeveynler çocuklarına aile içerisinde dini, informal

⁵²⁹ Koca, *Çocuğun Din Eğitiminde Anne Ve Babanın Rolü (Ağrı Örneği)*, 34-35.

⁵³⁰ Merve Kayıkçı, *İlkokullarda Sınıf Öğretmenlerinin Sınıf İçinde Karşılaştıkları İstenmeyen Davranışlar Ve Bu Davranışlarla Baş Etme Yolları (Ödül Ceza Yöntemi)* (İstanbul: Hasan Kalyoncu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2013), 20.

⁵³¹ Yavuzer, *Ana-Baba ve Çocuk*, 46.

⁵³² Aydın, "Kur'an Ve Sünnet'e Göre Çocuk Gelişiminde Ödül Ve Ceza", 76.

eğitim etkinlikleriyle model olarak öğretirler. Böylece dini değerlerini ve inançlarını onlara aktarırlar.⁵³³

Çocuklar gördükleri davranışları kaydeder, taklit ve tekrar eder. Çocuk ailesinin kimliğinin prototipini oluşturur. Çocuğun manevi kimliği oluşturabilmesi için ihtiyaç duyduğu en önemli etken, kendisine örnek olabilecek ebeveynlerdir.⁵³⁴

Gençlik dönemi kişilik oluşum sürecini kapsadığı için hayranlıkların ve tutkuların bol olduğu bir dönemdir. Gençler bir yandan ana baba etkisinden sıyrılıp bağımsızlığını ilan ederken, öte yandan kendilerini gerçekleştirmek için yeni örnekler seçerler. Bu sevdikleri ve beğendikleri bir öğretmen, sporcu, şarkıcı, yazar, sinema oyuncusu, siyasal önder gibi onların benzemek istedikleri kişiler olabilir. Genç, hayranı olduğu bu kişinin her davranışını örnek alır ve benzemek ister. Yeteneklerinden kusurlarına değin her şeyini beğenir ve taklit eder. Bir süre sonra kendine yeni bir örnek seçer, yeniden onunla özdeşim kurar ve sürekli değişen bu hayranlıklar gencin ilerde ne olmak istediğini buluncaya kadar devam eder. Bu kişilik oluşturma serüveni önüne çıkan örnek insanlardan kendi benliğine bir şeyler katmasıyla devam eder. Gençlik çağı ebeveynlerle olan bağlardan kurtulup, kendini, öz kimliğini arayış çağıdır.⁵³⁵

Ergenler özellikle kendileriyle benzerlik kurduğu kişileri rol model alırlar. Bunun yanı sıra kendilerine sevgi ve ilgi gösteren yetişkinlere de yakınlık gösterip özdeşim kurdukları gözlenmiştir. Ebeveynlerin ergenlere sevgi göstermesi aralarındaki bağın ve özdeşimin güçlenmesini sağlayacaktır. Böylece gencin hem ailesinden kopması engellenmiş olacak hem de ebeveynlerin dini ve manevi değerlerini örnek alarak yaşamını bu yönde şekillendirmiş olacaktır.⁵³⁶

Ergenlik çağına ulaşan genç, kendi benliğini yapılandırmak adına özdeşim örneklerini yeniden değerlendirir, süzgeçten geçirir. Kendisi için uygun bulduklarının bir kısmını benimser, bir kısmını da yadsır. Kendisine rol model olabilecek yeni özdeşim örnekleri keşfeder. Bunlar beğendiği ve örnek almak istediği arkadaşları, hayran olduğu, beğendiği bir öğretmen, sporcu, yazar, politikacı olabilir. Ergen beğendiği bu kişileri kendine rol model alır. Onlara benzemek için kılık kıyafetlerini, oturup kalkışlarını, konuşma biçimlerini, görüşlerini ve davranışlarını bir süre kendinde dener. Daha sonra başka bir rol model bulup onunla özdeşim kurar. Bu denemeler kendine yakışacak benliği bulana kadar devam eder. Bu durum kendisine uygun

⁵³³ İbrahim Gürses-M. Âkif Kılavuz, "Erikson'un Psiko-Sosyal Gelişim Dönemleri Teorisi Açısından Kuşaklararası Din Eğitimi ve İletişiminin Önemi", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 20/2 (Haziran 2011), 160.

⁵³⁴ Kırpıtcı, "Din Eğitimi Açısından Baba-Oğul İlişkisi", 226.

⁵³⁵ Yörükoğlu, *Gençlik Çağı Ruh Sağlığı ve Ruhsal Sorunlar*, 40-41.

⁵³⁶ Mehmet Akif Kılavuz, *Ergenlerde Özdeşleşme ve Din Eğitimi* (Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1993), 167.

elbiseyi bulana kadar birçok kıyafeti çıkarıp giymeye benzer. Deneme yanılma yöntemiyle kendisine en uygun benliği bulmaya çalışır. Neticede kendine yeni bir benlik oluşturur.⁵³⁷

Gençlerin milli ve manevi değerleri sevip benimsemeleri için bunları temsil eden üst düzey modellere gereksinim duyarlar. Başta anne babanın çocukları için ilk model olduğu söylenebilir. Bu nedenle dürüstlük, namusluluk, çalışkanlık, saygı gibi toplum tarafından kabul görmüş kesin doğruluğuna inanılan değerler konusunda ebeveynlerin güvenli ve ısrarlı bir otorite örneği sunmaları gerekir.⁵³⁸ Ebeveynlerin çocuklarına istenilen davranışları kazandırmasının en etkili yolu onlara iyi bir rol model sunmaktır. Bizzat yaşayarak öğrenme eğitimde en etkili ve basit yöntemlerdendir. Aile bireylerinin de takip edildiğinin ve örnek alındığının farkında olarak örneklik teşkil edecek davranışlar sergilemesi gerekmektedir.⁵³⁹ Gençlik dönemi din eğitiminin başarıya ulaşabilmesi, çocuğun daha küçük yaşta aldığı eğitimin niteliğine bağlıdır. Her yönden sağlıklı bir aile ortamında sevgi ve güvenle büyüyen, yakın çevresinde taklit edebileceği, model alabileceği ve özdeşleşebileceği dindar aile bireylerinin bulunduğu bir atmosferde yetişen çocuk gençlik döneminde de buna paralel olumlu dini davranışlar geliştirecektir.⁵⁴⁰

Eğitim sadece bilgilendirme demek değildir. Öğrenilen bilgileri istendik davranışlar yoluyla günlük hayata aktarıp rutin haline getirmek gerekir. Eğitimde rutin haline gelen çocuğa aktarmak istediğimiz istendik davranışları önce eğitimci kendi hayatına geçirmelidir. Böylelikle örnek olabilir ve istendik davranışların kazanılmasında etkili olabilir.

Aile, eğitim ve öğretimin ilk basamağı ve en temel kurumudur. Çocuk ilk olarak birçok bilgiyi, insanlara karşı nasıl davranılması gerektiğini ve terbiyeyi aile ortamında öğrenmeye başlar. Öğrenmenin gerçekleşmesi için anne ve babanın her şeyi doğrudan anlatmasına gerek yoktur. Çocuklar iyi bir gözlemci ve taklitçi oldukları için anne babanın herhangi bir olay karşısındaki tavrı veya davranışı onlar için doğru olarak kabul edilir. Çocuklar kendi doğrularını buluncaya kadar bu doğruyla yaşar. Hatta birçok anne ve babanın hala ailesinden gördüğü alışkanlıkları ve uygulamaları devam ettirdiği söylenebilir.⁵⁴¹ Ailede görülen uygulamaların kuşaktan kuşağa aktarılacak kadar kalıcı olduğu tespit edilmiştir. Bu nedenle aile bireylerinin davranışlarına dikkat etmesi ve taklit edildiklerinin farkında olmaları gerekir. Çocuklar için en büyük nasihat ve öğrenme yöntemi büyüklerinin davranışlarıdır.

⁵³⁷ Yörükoğlu, *Gençlik Çağı Ruh Sağlığı ve Ruhsal Sorunlar*, 110.

⁵³⁸ Hökelekli, *Çocuk Genç Aile Psikolojisi ve Din*, 169.

⁵³⁹ Uluğ, *Çocuğun Din Eğitiminde Taklit ve Özdeşleşme*, 55.

⁵⁴⁰ Köylü, *Gelişimsel Basamaklara Göre Din Eğitimi*, 104.

⁵⁴¹ Erdem, *Ali Haydar Taner'in Eğitim ve Din Eğitimi Görüşleri*, 49.

Birey ilk dini, ahlaki bilgi ve tutumlarını ailesinden öğrenir ve yine kurduğu kendi ailesi aracılığı ile de yeni nesillere aktarır. Bu nedenle tüm ebeveynlerin çocuğun eğitimi ile ilgili doğru bilgilere sahip olması gerekir. Bu husus bireylerin tüm yaşamlarında etkili olduğu için hiçbir şekilde ihmal edilmemelidir.⁵⁴²

Çocuklar her şeyi oyun olarak görürler, taklit ederek, birlikte yaparak ibadet yapmayı ve dua etmeyi öğrenirler. Dolayısıyla etkili ve kalıcı bir din eğitimi için çocukların sık sık namaz, oruç, yardım gibi ibadetlere dâhil edilmesi gerekir ve her istediği zaman Allah'a dua edebileceğini, ona sığınabileceğini hissettirilmesi gerekmektedir. Böylece çocuklar bir yandan ibadet ve duayı öğrenirken bir yandan da çevresinde görerek uygulama şansı bulacaktır. Böylece ailece yapılan bu uygulamaların getirdiği manevi hazzı tatmaya başlayacaklardır. Neticede dini gelişimi duygusal gelişim ile desteklenirken sağlıklı bir dini gelişim gösterebileceklerdir.⁵⁴³

Ergenlik döneminde gençler ebeveynlerini de gözlemlene ve eleştirme tutumları içerisine girdiğinden davranışlarına azami derecede özen göstermeleri gerekir. Çocuklar ebeveynlerinin söyleyip de yapmadıkları davranışlara şahit oldukları zaman onlara ağır eleştirilerde bulunurlar ve bu durum ebeveynlerin etkisinin azalmasına neden olur. Bir davranış aile de kazandırmanın en pratik yolu büyüklerin o davranışı sergilemeleridir. Çocuklar genelde büyüklerin söylediği davranışları değil de yaptıkları davranışları yapmaya eğilimlidirler.

Din öğretiminde yalnızca bilgilendirme insanın çok yönlü yaratılışına yetersiz kalır ve tatmin etmez. Dini bir davranışın ortaya konulabilmesi için bilgi dışında motivasyonel güçlere de ihtiyaç vardır.⁵⁴⁴ Dini konular öğretilirken çok fazla sözlü nasihat ve baskı gençleri sıkar ve dinden uzaklaştırır. Din eğitimi verilirken çocuğun yaşına ve algı düzeyine uygun, baskı yapmadan, yıldırmadan sevgi ve hoşgörü içerisinde, anlamlı bir süreç işlenmelidir. Anne baba, çocuklarına dini bütün boyutlarıyla yaşayarak önder ve örnek olmalıdır.⁵⁴⁵

Başta anne babalar olmak üzere gencin yakın ve uzak çevresindeki yetişkinler, davranışlarını gençlerin örnek alınabileceğinin farkında olmalı ve iyi özdeşim modelleri sunmalıdırlar. Aksi halde gençlerin büyüklerine benzemeleri olumsuz sonuçlara yol açacaktır.⁵⁴⁶

⁵⁴² Taşkıran, *Ailede Din Eğitimi (Kahramanmaraş Örneği)*, 53.

⁵⁴³ Köylü - Altaş, *Din Eğitimi*, 139.

⁵⁴⁴ Demir, "Din Eğitiminde Gönüllülük ve Motivasyon", 1/382.

⁵⁴⁵ Bilecik, "Anne Baba Tutumlarının Bireylerin Din Algısına Etkisi", 28.

⁵⁴⁶ Köylü, *Gelişimsel Basamaklara Göre Din Eğitimi*, 92.

Ebeveynler çocuklarını eğitmek isterken baskıcı ve otoriter bir disiplin anlayışı ile tahakküm kurmak yerine rol model sunmalıdır. Çünkü çocuklar taklitle öğrenirler. Büyüdüklerinde ise özdeşleşme ile yeni davranışlar edinirler. Bu nedenle yapılacak en iyi şey, gence iyi özdeşim modelleri sunmak olacaktır. Bu modeller çocuklukta ve ergenliğin ilk yıllarında anne, baba, ağabey, abla vs. yakın akrabalar gibi otoriteler olmalıdır. Ergenlik çağına gelindiğinde ise abla, ağabey, arkadaş, öğretmen, sanatçı, başarılı ve ünlü herhangi bir kimse olabilir. Seçilen yakın modellerin, yaşantılarına dikkat eden gençleri yönlendirdiğinin farkında olan buna uygun davranışlar sergileyen kimseler olması önemli bir husustur. Otorite denince ceza veren baskıcı, denetimci bir anlayış yerine gençlere rol model olabilecek örnek davranışlar sergileyen bir anlayış daha sağlıklı olacaktır.⁵⁴⁷ Çünkü ergen bu yetişme dönemi esnasında bir kimlik arayışı içerisinde. Bir yandan kendisi için seçtiği ideal örneklerle özdeşim kurmaya çalışırken diğer yandan da kendi kişiliğini, kazanma gayreti içerisinde. Bireyselleşmeye çalışarak kendisinin çevresinden ayırt eder. Böylece, ergenlik döneminde iki süreç beraber işler; farklılaşma ve özdeşleşme.⁵⁴⁸ Bu yöntemleri kullanarak ergen kendine bir kimlik oluşturmaya çalışır.

Gençlere uygulanacak disiplin yaklaşımı mutlaka sevgi ve özdeşim kurma temeline dayandırılmalıdır. Sevgi temelli anlayışıyla yetişen gençlerin özdeşim kurmaları daha kolaydır. Zira gençlerin olumsuz davranışları sonrasında ebeveynlerinin onlara olan sevgisinde azalma meydana getireceği düşüncesi, bu sevgiyi kaybetmemek için onlar gibi davranmaya yöneltir. Bu durum gençlerin eğitimcilerini örnek alıp onlarla özdeşim kurma eğilimlerini kuvvetlendirir. Bu sürecin sağlıklı bir şekilde işlemesi için ebeveynle genç arasında kuvvetli bir sevgi bağı oluşması gerekmektedir.⁵⁴⁹ Nitekim gençler sevip saydığı kimseleri örnek almak isteyecektir. Eğitimcilerin gençleri kendisini örnek almaya teşvik etmesi için sevgi bağlarını güçlü tutmaları gerekmektedir.

Günlük yaşamda sosyal medya araçları etkinliğini artırmıştır. Haliyle çocukların ve gençlerin sosyal mecralarda gördüğü şahıs ve davranışları rol model alma sıklığı artmıştır. Medya araçlarının kontrolsüz kullanımı da çocuk ve gençlerin dini ve ahlaki değerlere aykırı istenmeyen davranışları örnek almasına sebebiyet vermektedir. Eğitimde bir bütünlük ve tutarlılık sağlamak adına sosyal medya mecralarının kontrollü kullanılması gerekmektedir. Aksi takdirde gençler istenmeyen davranışları model alarak benimseyebilirler.⁵⁵⁰ Gençlerin sosyal mecralarda takip ettiği kişilerin marka özentileri, rahatlık arayışı, çalışmadan kolayca

⁵⁴⁷ Köylü, *Gelişimsel Basamaklara Göre Din Eğitimi*, 93.

⁵⁴⁸ Başyigit, *Gençlik ve Din*, 26.

⁵⁴⁹ Karaca, *Dini Gelişim Psikolojisi*, 170.

⁵⁵⁰ Uluğ, *Çocuğun Din Eğitiminde Taklit ve Özdeşleşme*, 87.

para kazanma merakı, sınırsız bir bağımsızlık anlayışı empoze etmeye çalışmaktadırlar. Gençlerin bilincine yerleştirilmeye çalışılan bu zihniyet, yabancı kültürlerin istilasına yol açarken gençlerin manevi ve dini değerleri tehdit etmektedir.⁵⁵¹

Dini inanç eğilimi her insanda doğuştan var olan bir özelliktir. Bu özelliğin gelişiminde sosyal çevrenin dini tutumlarının etkisi büyüktür. Özellikle aile fertlerinin dini davranışları, sözleri çocuğun kişiliğine işlenir. Aile fertlerinin görevi dini söz, fiil ve ritüellerin amacına vurgu yaparak çocuğa taklit edebileceği modeller sunmaktır.⁵⁵² Her şeyin ilk kez şahit olduğu aile ortamı, din eğitimi konusunda vazgeçilmez bir yere sahiptir. Çocuk dini şahsiyetini ilk olarak ailesi içerisinde kazanır. Çocuğun dini değerler kazanması ve manevi yönden gelişebilmesi için dindar aile çevresi ve kendisine örnek olacak anne baba tarafından yetiştirilmesi gerekir.⁵⁵³ İlkokul dönemine gelindiğinde çocukların anne babası dışındaki büyüklerle ve özellikle öğretmenleriyle özdeşim yapmaları çok önemli bir yere sahiptir. Bu nedenle ilgili, anlayışlı bir öğretmenin öğrencisi olmak bir çocuk için büyük bir şans ve mutluluktur.⁵⁵⁴

Gençlik dönemi din ve ahlâk eğitiminin amacı, nesiller arası ilişkileri ve toplumsal bağları, zamanla, kişi ve toplumlara göre değişen geçici değerler yerine, inanç, ibadet ve ahlâk alanında değişmez değerler temeline oturarak, nesillerin çatışma yerine birleşen ve bütünleşen, kaynaşan ve dayanışan bir hal almasına sağlayan eğilim taşımaktadır.⁵⁵⁵ İslâmî açıdan gençlik dönemi verilen din ve ahlâk eğitimi, gencin kendi kendini geliştirmesine ve gerçekleştirmesine fırsat tanırken, hayatı, varlığı ve oluşu anlamlandırmasına yardım eder. Hz. Peygamber'in şahsında temsil edilen ve Yüce Yaratıcının en güzel isimlerinde sonsuz güzellik ve mükemmelliğe kavuşan davranış modellerine öykündüren ve gencin varoluşuna uygun bir yaşam sürmesini hedefleyen bir eğitim tarzıdır.⁵⁵⁶ Nitekim Kur'an-ı Kerim'de Hz Peygambere nasıl bir yaşam sürmesi gerektiği bildirilmiştir. İnsanlarında Hz Peygamberi örnek alarak yaşamlarını bu doğrultuda şekillendirmeleri gerektiği emredilmiştir.⁵⁵⁷ Din eğitiminde ebeveyn ve öğreticilerin bilinçli olmaları ve bu doğrultuda rol model olmaları gerekmektedir.⁵⁵⁸

Gençlerin özdeşim kurduğu kişilerde üstünlük vasfı araması onun Hz. Peygamberle özdeşim kurmasını kolaylaştıracaktır. Ailesinde ve okulda aldığı din eğitimi de bu özdeşimi

⁵⁵¹ Uluğ, *Çocuğun Din Eğitiminde Taklit ve Özdeşleşme*, 88.

⁵⁵² Nas, *Çocukluk Dönemi Gelişim ve Din Eğitimi*, 150.

⁵⁵³ Ünal, *Çocuğun Din Eğitiminde Ana-Baba Rollerini Bilecik Örneği*, 38.

⁵⁵⁴ Yörükoğlu, *Gençlik Çağı Ruh Sağlığı ve Ruhsal Sorunlar*, 28.

⁵⁵⁵ Gündüz, *İslam, Gençlik Ve Din Eğitimi*, 256.

⁵⁵⁶ Gündüz, *İslam, Gençlik Ve Din Eğitimi*, 266.

⁵⁵⁷ Hasan Sözen, *Çocuğun Din Eğitiminde Hz. Muhammed'in Hayatı Bağlamında Kuramsal Bir Yaklaşım* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2014), 67.

⁵⁵⁸ Demir, "Din Ve Vicdan Özgürlüğü Eğitimi", 1/129.

destekleyecektir. Hz. Peygamberin örnek yaşamı ve ahlaki özellikleri genci etkileyen ve rol model almasını sağlayan en büyük etkenlerdendir.⁵⁵⁹ Hz. Peygamberin yaşamı pratik anlamda önemli bir örneklik ve rol modellik teşkil etmiştir. Bunun yanı sıra Kur'an'ı Kerim de bazı davranışlar örneklendirilerek özdeşim metodu eğitimde kullanmıştır. Zaman zaman geçmiş kavimlerin halleri ve davranışları örnek gösterilerek yapılması veya yapılmaması tavsiye edilmiştir.⁵⁶⁰

Bu sürecin din eğitimi açısından bir fırsata dönüştürülebilmesi için gencin çocukluktan beri peygamberler, ashab-ı kiram, dine hizmet etmiş önemli şahsiyetlerle yoğrularak yetiştirilmiş olması gerekir. Böylece gençler özdeşim figürü aramak için çok fazla uzağa gitmeye ihtiyaç duymadan çocukluklarından beri hayranlık duydukları şahsiyetleri örnek almaya, özdeşim kurmaya, onlara benzemeye çalışacaklardır. Örneğin Hz. Muhammed'in (sav) davasına olan bağlılığı, Hz. Eyüp'ün sabrı, Hz. Davud'un cesareti, Hz. Yusuf'un iffeti, Hz. İbrahim ve Hz. İsmail'in teslimiyeti, Hz. Yahya'nın anne babasına itaati, Hz. Ebubekir'in sadakati ve cömertliği, Hz. Ömer'in adaleti, Hz. Osman'ın hayâsı gibi örnek şahsiyetlerle yetişmiş çocuk ergenlikte onlarla özdeşim kuracaktır.

Anne babanın dikkat etmesi gereken en önemli şey çocuğa rol model olduğunun farkında olarak davranışlar gerçekleştirmesidir. Çocuklara olumlu örnek olabilmeleri için ailede dini hayatın canlı tutulması gerekir. Değişen toplumsal koşullar içerisinde, anne babaların ibadet, dinî bir takım etkinlik ve toplu ritüellere katılımında bariz şekilde azalmalar görülmüştür. Özellikle, evde veya camiye gidip cemaatle kılınan namazlar, tutulan oruçlar, sofraya otururken çekilen besmele ve yemek sonrasında yapılan şükür ve dua ifadeleri, mübarek gün ve geceler, çeşitli vesilelerle gerçekleştirilen dini törenler, belli zamanlarda yapılan Kur'an-ı Kerim okumalarına gösterilen ilgi ve katılımlar çocukların dini sosyalleşmelerinde fayda sağlayacaktır.⁵⁶¹ Çocukların iyi bir din eğitimi alabilmeleri için önce anne ve babaların ve evdeki diğer büyüklerin bu konu ile ilgili yeterli bilgi ve donanımına sahip olmaları gerekmektedir. Bu bilgiler ile ortaya konan davranışların çocuklar tarafından dikkatle gözlemlenip modellenmektedir. Ailede konuşulanlar, yaşanan olaylar, önemsenen ve kutsal kabul edilen fikir ve davranışlar çocukları etkilemektedir.⁵⁶²

Sonuç olarak özdeşim kurma çocukluk döneminde başlayıp ergenlik döneminde zirveye ulaşan bir süreci kapsar. Gençler kendilerine yakın gördükleri ve beğendikleri aile bireyleri ile özdeşim süreci içine girerler. Özdeşim kurulan modelin, gençle kurduğu ilişki tarzı ve yaklaşımı

⁵⁵⁹ Kılavuz, *Ergenlerde Özdeşleşme ve Din Eğitimi*, 170.

⁵⁶⁰ Uluğ, *Çocuğun Din Eğitiminde Taklit ve Özdeşleşme*, 40.

⁵⁶¹ Keskin, *Geleneksel Aileden Modern Aileye Geçiş Sürecinde Ailede Din Eğitimi Anlayışındaki Değişim*, 83.

⁵⁶² Keskin, *Geleneksel Aileden Modern Aileye Geçiş Sürecinde Ailede Din Eğitimi Anlayışındaki Değişim*, 82.

onların tanrı tahayyülleri üzerinde etkilidir. Çocuk sevgi dolu ve affedici bir modele sahip ise seven ve bağışlayan bir tanrı imajı geliştirecektir. Sert ve soğuk bir modele sahip ise korkutucu ve ceza veren bir tanrı tahayyülü geliştirecektir.⁵⁶³ Çocukluk döneminde başlayan taklit ve özdeşleşme ergenlik döneminde yeni bir boyuta kavuşur. Bu dönemde kimlik arayışına giren genç daha fazla özdeşim kurmaya başlar. Önceleri yalnızca aile bireyleriyle özdeşim kurarken ergenlik döneminde bu yelpaze genişlemektedir. Kendisiyle benzerlik kurduğu herkesi rol model almaya başlar. Çok fazla deneme yanılma yapar. Önemli olan bu dönemde gençlere doğru rol modeller sunabilmektir. Gencin öncelikle Hz. Peygamberi örnek alması gerekir. Bunun yanı sıra dini şahsiyetlerle özdeşim kurması sağlanmalıdır. Böylece gencin özdeşim yeteneği doğru yönlendirilmiş ve dini gelişimine katkı sağlanmış olur.

3.4.9. Fırsat Tanımak

İslâm eğitim felsefesi ve ilkeleri doğrultusunda insanların kendi fitrî kabiliyetlerini kullanabilmeleri ergenlik dönemine tekabül eder. Çocukluk döneminden sonra insanın bilinçli olarak zihni, duygusal ve davranışsal tepkiler geliştirmesi tam anlamıyla ancak bulûğ çağında mümkün olmaktadır. Çocukluk döneminde soyut düşünme yeteneği gelişmediği için zihinsel ve duygusal olgunluğun asgari ölçüleri gerçekleşmemiş olması, çocuğun, sembolik ifadeler ve soyut kavramlar içeren dini tam olarak anlamasına imkân vermemektedir. Bu nedenle bireyin bilinçli katılımıyla gerçekleşen gerçek anlamda dini ve ahlaki sorumluluk buluşla başlar. Benliğin gelişip olgunlaştığı, akıl ve duyguların coştığı, seçme kabiliyetinin geliştiği ergenlik döneminde dini anlamda yeterli hale gelir. Çocukluk döneminde verilen din ve ahlâk eğitimi, sonraki dönemler için bir zemin oluşturmaktadır. Böylece gençlik döneminde dinî ve ahlâkî hayat daha az çaba ile daha üstün bir performans yaşanır. Bu nedenle çocukluk dönemi din eğitimi gerçekleşmesi mutlaka gerekli olan bir ön hazırlıktır.⁵⁶⁴

Bazı psikologların iddia ettiği gibi insan, hiçbir yeteneği olmayan bir varlık, beyaz bir tablo değildir ki, ne yazılırsa kabul etsin ve o yazının kalıcılaştığı, bir varlık haline gelsin. İnsan, Allah vergisi ve genetik özelliklere sahip bazı yeteneklerle dünyaya gelir. Doğuştan gelen yeteneklerini belli bir eğitim sistemiyle geliştiren daha sonra da gençlik yıllarında şekillendiren bir varlıktır. İnsanda var olan bu yetenekler gençlik döneminde belirginleşir. Bu nedenle gençlik dönemini oldukça iyi değerlendirmek gerekir.⁵⁶⁵

⁵⁶³ Karaca, *Dini Gelişim Psikolojisi*, 170.

⁵⁶⁴ Gündüz, *İslam, Gençlik Ve Din Eğitimi*, 263.

⁵⁶⁵ Dehabadi - Huseynizade, *İslami Açıdan Gençlik Psikolojisi*, 47.

Günümüz dünyasında önem kazanan çocuk eğitimine her fırsatta vurgu yapılmaktadır. İslam dini çocukların eğitimi hususunda yeteneklerinin geliştirilmesi konusunda hassas davranmıştır. Daha sonra çocukların güzel ahlak ile donatılmaları gerektiği konusunda prensipler koymuştur. Kur'an ve sünnetin çocuk eğitiminde verdiği mesajlar göz önünde bulundurularak eğitim metodu oluşturulmalıdır.⁵⁶⁶ Kur'an'da belirtildiği gibi insan, üstün bir biçimde yaratılmış bir varlıktır. İnsanın yaratılıştan getirdiği yüksek mertebesini korumak, herkese en uygun, doğru eğitim programlarını yapmak ve uygulamak gerekir. İnsanın kabiliyetlerini geliştirmek için iyi bir rehber ve geliştirici bir eğitim şarttır.⁵⁶⁷ Din eğitimi yapılırken de gençlerin kabiliyetleri göz önünde bulundurulmalıdır. Yeteneklerine uygun din eğitimi alan birey dini anlamda olumlu bağlılık geliştirecek ve başarı gösterecektir.

“Eğitimden, genel olarak, yetişmekte olan neslin ruhi ve bedeni bütün kabiliyetlerinin geliştirilmesi, sahip olduğumuz değerlerin bir plana göre öğretilmesi ve yaşatılmasını anlayabiliriz.”⁵⁶⁸ Eğitim, bir milletin değerlerini koruyan ve geliştiren çalışmalar bütünüdür. Yetişkin ve tecrübeli nesiller, sahip oldukları maddi ve manevi değerleri, genç nesillere kabiliyetleri oranında kazandırmak isterler. Burada dikkat çeken en önemli kavram kabiliyetleri oranında değer kazanımı yapılmasıdır. Her bireyden kabiliyeti ölçüsünde bir beklenti vardır. Hiç kimseden ne kabiliyetinin altında ne de üzerinde bir beklenti içerisine girilmemiştir. Gençler kabiliyetleri oranında bu değerleri alarak devam ettirebilirse, o toplumda ilerleme ve gelişme görülür. Aynı zamanda kuşaklar arası sevgi, saygı ve güven duyguları oluşur.⁵⁶⁹ Din eğitiminde bir bireyden kabiliyetinin üzerinde beklentiye girmek genci başarısızlık duygusuna uğratacak ve dinden uzaklaştırmaya sevk edecektir. Aynı şekilde üst düzey kabiliyetlere sahip gençlere de bu ölçüde din eğitimi verilmemesi onunda dinden uzaklaşmasına neden olacaktır.

Her insanın kendini tanımakla başlayan serüveni özellikle de gençlik çağına yeni girenler için en önemli ve temel eğilimlerden biridir. İslam kaynaklı rivayetlerde gençlerin kendilerini tanımlarının, birçok kargaşa ve sorunun aşılmasında oldukça önemli bir yere sahip olduğu belirtilmiştir.⁵⁷⁰ Bir bebek dünyaya geldiği andan itibaren birçok değişim ve gelişimden geçer. Fizyolojik değişimlerle başlayan süreci doğrudan veya dolaylı olarak meydana gelen ruhsal değişimler takip eder. İlk gençlik yıllarında yaşanan ani değişimler, gencin duygu, düşünce, davranışları üzerinde geçici bir karmaşa ve dengesizlik yaşanmasına neden olur.

⁵⁶⁶ Aydın, "Kur'an Ve Sünnet'e Göre Çocuk Gelişiminde Ödül Ve Ceza", 76.

⁵⁶⁷ Çamdibi, *Eğitim İlkeleri ve Rehberlik*, 95.

⁵⁶⁸ Ayhan, "Ailede Din Eğitimi", 409.

⁵⁶⁹ Ayhan, "Ailede Din Eğitimi", 409.

⁵⁷⁰ Dehabadi - Huseynizade, *İslami Açından Gençlik Psikolojisi*, 112.

Ergenlik bunalımı denilen bu hadise ile genç kendi benliğini ve tanımadığı yanlarını fark etme fırsatı bulur.⁵⁷¹

Çocuklar bir davranışı gördüğünde taklit etme iştiağı duyarlar. Bir davranışın görülme sıklığı arttıkça tekrar edilme oranı ve fırsatı da artacaktır. Çocuğun istenilen davranışı kazanması için örnek davranışın sürekli tekrar edilmesi ve güçlenmesi gerekmektedir. Böylece çocuk bu davranışı kazanma fırsatı yakalayacaktır.⁵⁷²

Gencin kendini tanınması için fırsatlara ihtiyacı vardır. Özgürlük de gencin kendini tanınması için gereken unsurlardan biridir. Özgürlüğü kısıtlanmış bir genç ebeveynlerinin tahakkümü altında yaşar ve kendi kararlarını kendi veremez. Kendini tanımayan birey ortaya çıkan yeni bir durum karşısında nasıl tepki vereceğini kestiremez. Eğer insanın dindarlığının temeli kendini bilmekle olmuşsa, bu din eğitimi ve manevi terbiye açısından en güzel gelişimdir. İnsanın kendini tanınması günah ve hatalardan uzak durması için de bir tecrübe sağlayacaktır. İnsanın kendi mahiyesini idrak edip tanınması kendi varlığının ne denli zayıf olduğunu kavrayıp aslında içinde var olan hikmet ve mükemmeliyeti anlamasına, bununla beraber hikmet sahibi bir yaratıcının, bir düzenleyicinin var olduğuna iman edip onun nimetlerine şükretmeyi öğrenmesine vesile olur. Ayrıca kendini tanımakla başlayan eğitim, insanın bu dünyadaki bütün varlıklardan üstün olduğunu bilmesini sağlar, bu yücelik ve üstünlüğünü günahların geçici zevk ve etkileri ile değiştirmeye kalkışmaz. Bu yüzden gençlerin eğitiminde zaruri esas kendilerini tanıyıp bilmeleri olmalıdır.⁵⁷³

Kendisini tanımak için fırsat verilmeyen gençlerin, kendi düzen ve dengelerini oluşturamadıkları, kendinden kaçış ve kendini tahrip etme yollarına saptıkları bir gerçektir.⁵⁷⁴ Buna imkân vermemek için ergenin benliğini oluşturmaya fırsat verilmelidir. Bunalımları içerisinde acı çeken genç enerjisini boşaltma ihtiyacı duyar. Bu enerjiyi doğru yönlendirmek için ergene fırsat tanımak gerekir. Her insan için, özellikle de gençler için en önemli ve temel eğitimlerden birisi, kendi benliğini tanıma fırsatı bulmasıdır.⁵⁷⁵ Bu nedenle din ve ahlak eğitiminin kişinin hem kendini hem de dünyayı tanımada önemli bir yeri vardır. Din ve ahlak eğitimi bireye kendisini tanıma ve değerlendirme imkânı sağlarken diğer taraftan içinde yaşadığı dünyayı keşfetme, anlama ve onunla bütünleşme konusunda katkı sağlamaktadır.

⁵⁷¹ Başyigit, *Gençlik ve Din*, 26.

⁵⁷² Uluğ, *Çocuğun Din Eğitiminde Taklit ve Özdeşleşme*, 56.

⁵⁷³ Dehabadi - Huseynizade, *İslami Açından Gençlik Psikolojisi*, 113.

⁵⁷⁴ Hökelekli, *Çocuk Genç Aile Psikolojisi ve Din*, 161-162.

⁵⁷⁵ Dehabadi - Huseynizade, *İslami Açından Gençlik Psikolojisi*, 112.

Böylece din ve ahlak eğitimi bireyin kendisini ve diğerlerini tanımasına fırsat verme de önemli bir işleve sahiptir.⁵⁷⁶

Modernizm ve türevlerinin etkisi altında, anlam arayışı içinde olan gençler; kendilerini tanıma, tanımlama ve kimliklerini oluşturmada büyük zorluk çekmektedirler. Din, bir yaşam tarzı ve anlayışı sunduğu müddetçe ergenin, kimlik sorununun çözülmesinde önemli fonksiyonlar üstlenmektedir. Bununla birlikte ergene, güven duygusu ve özdeşleşme seçenekleri sunarak, onun kimliğini şekillendirme yolunda en önemli unsurlardan birini oluşturmaktadır. Özellikle günümüz modern dünyasında anlam ve kimlik krizi yaşayan genç, çareyi inanmakta bulur. Din, gence destek ve sığınak noktası sunarak onun uyumlu ve bütüncül bir kimlik oluşturmada organizatör rol oynamaktadır.⁵⁷⁷

Anne babalar çocuklarının kişiliğine saygı duyan, benlik saygısı üstün kişiler olmalıdır ki, çocuklarını da benlik saygısı üstün yetiştirebilsin. Anne babalar, otonom kendi kendini yöneten bireyler yetiştirebilmek için gerekli rehberliği yapmalı ve psiko-sosyal ortamı hazırlamalıdır. Bunun içinde aşırı koruyucu yaklaşımlar sergilemekten kaçınarak, çocuğun kendi kendini yöneten özgün bir birey olmasına fırsat tanınmalıdır.⁵⁷⁸ Ergen dışarıdaki hayatı tecrübe edip keşfetmek için özgürlüğe gerek duyduğu kadar geri dönebileceği güvenli dayanaklara da ihtiyaç duymaktadır.⁵⁷⁹ Gençlere bu fırsatların tanınması kendisini tanımasına yardımcı olacaktır. Bu nedenle ergenleri kontrol altında tutmadan yeteneklerinin geliştirmelerine fırsat verilmelidir. Bu bağlamda gerçekleştirdiği davranışlar değerlendirilerek, olumlu davranışlar ödüllendirilip, hatalı davranışlar düzeltilir, sorumluluk alması için teşvik edilir.⁵⁸⁰ Ancak bu şekilde gençler kendilerini tanıma fırsatı elde edebilirler.

3.4.10. Sabırlı ve Anlayışlı Olmak

Çocuklarda pratiklerin ve zihinsel kabiliyetlerin anlaşılması ve yerleşmesi birden bire gerçekleşmez, zaman alır. Bundan dolayı ebeveynler çocuklarına sabırla yaklaşmalıdır. Çocuk ancak iki yaşından itibaren terbiye edilmeye hazırdır. Çocuğun gelişim özelliklerine uygun bir biçimde sabırla terbiye etmek gerekir. Çocuk verilen terbiye gereğince hareket etmediği zaman da herhangi bir ceza uygulamak doğru değildir. Ara ara ona yapması ve yapmaması gereken şeyleri telkin etmek ve bu davranışları hatırlatmak gerekmektedir.⁵⁸¹ Eğitim bir süreci ihtiva

⁵⁷⁶ Mehmet Bahçekapılı, “Din ve Ahlak Eğitiminin Ergenlerin Kişilik Gelişimine Katkısı”, *Değerler Eğitimi Dergisi* 9/22 (Aralık 2011), 9.

⁵⁷⁷ Kaleci, *Ergenlik Dönemi Kimlik Oluşumunda Dinin Rolü (Konya İli Örneği)*, 1.

⁵⁷⁸ Yavuzer, *Ana-Baba ve Çocuk*, 69.

⁵⁷⁹ Köylü - Altaş, *Din Eğitimi*, 163-164.

⁵⁸⁰ Dinçer, *Alt Ve Üst Sosyo-Ekonomik Düzeyde Lise İkinci Sınıfa Devam Eden Ergenlerin Anne Baba Tutumlarını Algılamaları ile Arkadaşlık İlişkilerinin İncelenmesi*, 116-117.

⁵⁸¹ Çakır, *Bir Kurum Olarak Ailenin Din Eğitimi İşlevi*, 52-53.

ettiğinden çocuklardan birdenbire tüm kazanımları edinip uygulamasını beklemek doğru değildir. Zaman içerisinde sabırla onların bu kazanımları sağlamaları ve uygulamaları takip edilmelidir.

İletişim de; üslup, sabır, anlayış din eğitimi açısından önemli kavramlardır. Gençlerle iletişim kurarken gösterilen sabırsız, anlayışsız, dikkatsiz davranışlar pedagojik açıdan problemlere yol açabilmektedir. Özellikle din eğitimi verilirken yapılan bu hatalar büyük sorunlara yol açabilmektedir. Bu problemlerin yaşanmaması için anne-babaların kullandıkları üsluba özen göstermesi ve çocukların gelişim düzeyine uygun bir iletişim tarzı geliştirmesi gerekmektedir. Çocuk aile ve çevresi ile kurduğu olumsuz ve dikkatsiz iletişim nedeniyle dini açıdan olumsuz sayılabilecek istenmeyen birçok tutum ve davranış kazanma tehlikesi vardır. Ailelerdeki iletişim hatalarından kaynaklanan olumsuz tutumlar çocuğun problemlerini derinleştirici etkiye sahip olabilmektedir. Bu nedenle aileler pedagojik esaslarla birlikte iletişim ilkelerine uygun sabırlı, anlayışlı bir eğitim metodu takip etmelidir.⁵⁸²

Ergenlik dini şüphelerin yaşandığı bir dönemdir. Genç, inanıyor olsa bile içinde bulunduğu çağ gereği inançlarına bir destek, dayanak arar. Bunu yaparken bazen sanki inanmıyormuş veya dini inançları önemsemyormuş gibi tavırlar sergileyebilir, aykırı sorular sorabilir. Bu soruları sakın, sabırlı, dikkatli karşılamak gerekir ve uyanık olunmalıdır. Bu dönemin bir araştırma sorgulama dönemi olduğu, hiçbir düşünce fikir, inancın sağlam ve sabit bir yapıya kavuşmuş olmadığı bilinmelidir. Dolayısıyla gençlerin sorduğu sorulara ani ve olumsuz tepkiler verilmemeli, öncelikle sorunun ne amaçla sorulduğu iyice kavranmalıdır. Bu sorulara karşı dikkatli olmak, onu ve düşüncelerini önemseyen bir yaklaşımla, ikna edici, samimi cevapla vermek onu etkileyecektir. Böylece sahip olduğu inançları teyit etmesine yardım edilebilir.⁵⁸³ Ebeveynlerin ergenlerin aykırı davranışlarına ve sorularına karşı sabırlı olması onun genç üzerindeki etkisinin artmasını sağlayacaktır.

Aile içinde eğitim verirken de sabırsız davranılarak aşırı baskı ya da başıboşluğa yer verilmeden, özdenetim mekanizmaları geliştirilmelidir. Çocuğun sabırlı, hoşgörülü, öfke ve saldırganlığının kontrol altına alındığı bir disiplin anlayışı geliştirilmelidir.⁵⁸⁴ Dışarıda sıkılgan, evde huysuz, sinirli, tedirgin, her şeye tepki gösteren ergen çocuklarına karşı sabırlı ve hoşgörülü olmaları gerekmektedir. Eş dost yanında saygılı, uslu, akıllı davranırken evde ters, aksi, suratsız, güç beğenir, dengesiz ve değişken oluşunu anlamlandıramazlar. Hatta çevreden, çocuklarıyla ilgili olumlu, övgü sözleri duyan anne baba şaşkın şaşkın birbirine bakmadan

⁵⁸² Ünal, *Çocuğun Din Eğitiminde Ana-Baba Rollerini Bilecik Örneği*, 28.

⁵⁸³ Köylü, *Gelişimsel Basamaklara Göre Din Eğitimi*, 94.

⁵⁸⁴ Hökelekli, *Çocuk Genç Aile Psikolojisi ve Din*, 169.

edemez.⁵⁸⁵ Ergenler, ebeveynlerine karşı her ne kadar hırçın ve asi davranışlar sergilese de dışarı da ebeveynlerinden gördüğü terbiyeye göre hareket ederler. Bu nedenle ebeveynlerin gençlerin davranışlarına sabır ve hoşgörüyle yaklaşması gerekmektedir. Ergen o an ebeveynlerinin aksine davranış sergiliyor gibi görünse de gördüğü muamele ve aldığı terbiye onun zihninde yer edinecek, davranışlarını buna göre şekillendirecektir.

Ergenlik çocuklukla yetişkinlik arasında köprü görevi gören bir dönemdir. Ebeveynlerin çocuk ve yetişkin arası olgunlaşma sürecinde olan çocuklarına karşı takınması gereken ideal tutum; güven, dürüstlük, sabır, düşüncelerine saygı duymak ve onlarla sağlıklı iletişim kurmaktır.⁵⁸⁶ Ancak bu şekilde ergenlerle ebeveynleri arasında sağlıklı bir ilişki kurulması mümkündür. Ebeveynlerin gençlerin aykırı davranışlarına sabretmesinin yanında gençleri de sabretmeye davet etmesi gerekmektedir. Gençlerin yaşadığı stres ve bunalımların geçici olduğu ve sabretmesi gerektiği telkin edilmelidir. Yaşadığı bunalımlarının içinde bulunduğu dönemin fizyolojik değişimlerden kaynaklandığının farkında olan genç sabırlı olmaya gayret edecek ve bunları daha kolay atlatacaktır.

Eğitimde sabır konusunda Kur'an'ı Kerim'de Hızır (a.s)'ın rehberliğinde gerçekleşen Hz. Musa kıssası öğreticiye itaat ve sabırla ilgili verilecek güzel bir misaldir. Hızır'ın hal ve hareketlerinin görünürde aykırı olması Hz. Musa'nında bu hadiseler karşısında sabırsız davranması ve itiraz etmesi verilen mesajlardan biridir. Sonunda Hızır (as), Hz. Musa'ya sabırsızlığı ve itirazlarından dolayı onun daha fazla öğrenciliğine devam etmesini istemez. Bu kıssada öğrenme faaliyeti ile ilgili Kur'an'da tekrarlanarak şu konuya işaret edilmiştir: öğrenmek için en başta öğreticiye itaat, gönüllü olarak dinleme ve güven gibi ilkeler gereklidir. Netice itibarıyla eğitimde otoritenin varlığı ve önemi inkar edilemez.⁵⁸⁷

Çocuklar bazen ebeveynlerinin hoş karşılamadığı davranışlar sergileyebilmektedirler. Özellikle ergenlik döneminde ebeveynlerle aşırı derece de çatışmalar yaşanabilmektedir. Gençlerin aşırı davranışları karşısında ebeveynlerin soğukkanlı olması gerekmektedir. Gencin aşırı davranışlarını anlayışla karşılanması ve yumuşak bir biçimde düzeltme yapılması gerekmektedir. Böyle esnek bir ortamda yetişen çocuk, cesaretli ve uyumlu bir insan olarak topluma kazandırılır. Yaşamını yapıcı çabalar üzerinde kurmayı öğrenir ve pozitif yönde şekillendirir.⁵⁸⁸

⁵⁸⁵ Yörükoğlu, *Gençlik Çağı Ruh Sağlığı ve Ruhsal Sorunlar*, 137.

⁵⁸⁶ Dinçer, *Alt Ve Üst Sosyo-Ekonomik Düzeyde Lise ikinci Sınıfa Devam Eden Ergenlerin Anne Baba Tutumlarını Algılamaları ile Arkadaşlık ilişkilerinin incelenmesi*, 116-117.

⁵⁸⁷ Cornell - Emanet, "İşittik ve İtaat Ettik", 168.

⁵⁸⁸ Yavuzer, *Ana-Baba ve Çocuk*, 69.

Araştırmalara göre özellikle otoriter ebeveynlerin katı ve anlayışsız olduğu tespit edilmiştir. Otoriter ebeveynler her zaman tek doğrunun varlığına inanırlar ve bu genelde kendi doğrularıdır. Bu tür ebeveynler fikir ve davranışlarında, çocuklarına yaklaşımlarında esnek ve anlayışlı değildirler. Fikirleri ve davranışları kalıplaşmıştır, değiştirmeyi ve karşısındakini anlamayı reddederler. Farklı bakış açılarına kapalıdırlar, saygı duymaz, tartışmazlar. Bu yüzden ergen çocukları ile hiçbir zaman uzlaşmaya varamazlar, sürekli bir çatışma halindedirler. Tüm çocuklarının basmakalıptan çıkmış gibi kendileri gibi düşünmelerini ve davranmalarını isterler. Kendilerinde farklı olan çocuklarını karşı hoşgörü ile kabul etmezler ve anlayışla yaklaşmazlar.⁵⁸⁹ Çocuğun öz güvenli ve benlik saygısı yüksek olması için, içinde bulunduğu ailenin, anlayışlı, hoşgörülü, esnek, özgüvenli, aralarında ve çocuklarla iyi iletişim kuran, çocuklarına karşı güven verici bireyler olması gerekir.⁵⁹⁰

Ergenlik döneminde yaşanan olumsuzluk ve çatışmalara karşı, aile, okul, sosyal kurum ve çevreye büyük sorumluluklar düşmektedir. Bunların içerisinde en büyük görev aileye düşmektedir. Ailenin, ergenlik dönemindeki gencin yaşadığı değişimleri bilmesi, uyum sağlamak için gösterdiği çabayı fark etmesi ve ona destek olması gerekmektedir. Genci sürekli eleştirmekten, “ben senin yaşıdayken...” diye başlayan, kendini örnek gösteren ve empatiden uzak olan konuşmalardan vazgeçerek onu anlamaya çalışması gerekmektedir. Gence karşı yıkıcı değil yapıcı bir tavır takınması ergeni bu süreçte rahatlatacaktır.⁵⁹¹

Dini duygu ve düşüncelerin kazanımında çocukları ebeveynlerin yaklaşım ve tutumları önemli bir yere sahiptir. Ebeveynlerin, çocuklara yaklaşımı her konuda sevgi, hoşgörü ve anlayışa dayalı olmalıdır.⁵⁹² Ergenlerin yaşadığı hayatı anlamlandırma çabası ve kimlik oluşturma esnasında gösterdiği tepkiler geçicidir. Gencin tutarsız davranışlarına karşı sabırlı, anlayışlı ve yumuşak dilli olunmalıdır. Sergilediği çelişkili ve çatışmalı davranışlar hoşgörü ve olgunlukla karşılanmalıdır.⁵⁹³

Nitekim Kur'an-ı Kerim'de birçok yerde yumuşak sözlü olmak ve insanlara güzel bir biçimde hitap etmek tavsiye edilmiştir. “...İnsanlara güzel söz söyleyin...”⁵⁹⁴ “Sen onlara sırf Allah'ın lütfu sayesinde yumuşak davrandın. Eğer kaba, katı kalpli olsaydın, hiç şüphesiz etrafından dağılır giderlerdi.”⁵⁹⁵ İnsanların üzerinde etkili olabilmek için yumuşak ve güzel

⁵⁸⁹ Dolgin, *Ergenlik Psikolojisi*, 407.

⁵⁹⁰ Yavuzer, *Ana-Baba ve Çocuk*, 41.

⁵⁹¹ Kaleci, *Ergenlik Dönemi Kimlik Oluşumunda Dinin Rolü (Konya İli Örneği)*, 41.

⁵⁹² Şimşek, “Çocukluk Dönemi Dini Gelişim Özellikleri Ve Din Eğitimi”, 220.

⁵⁹³ Aydoğan, *Ergenlere Yönelik Din Eğitiminde Hayatın Anlamı (İmam Hatip Liseleri Düzce Örneği)*, 53.

⁵⁹⁴ Bakara 2/83.

⁵⁹⁵ Al-i İmran 3/159.

sözlü olmak gerekmektedir. Eğitimde de gençlere hitap ederken bu üslupla yaklaşılması daha tesirli olacaktır.

Din eğitiminde bireyin istediği dini seçme veya seçmeme, inanma veya inanmama, seçtiği dinin gereklerine göre davranabilme hakkı genç bireye tanınmalıdır. Dinini öğrenme ve öğretme sürecinde gençleri dini ve vicdani kanaatinden dolayı baskı altına alma, zorlama, ayıplama, küçük görme, ibadet ve inançları ile alay edip aşağılama gibi olumsuz yaklaşımlar sergilenmemelidir. Mümkün olduğu kadar gençlerin dini uygulamalarında kendi inanç, ilke ve anlayışlarına uygun yaşamalarına fırsat tanımaktır. Bu anlamda din ve vicdan özgürlüğü, herhangi bir insanın iznine, görüşüne ve dilemesine bağlı kalmaksızın, gencin kendi özgür ve bağımsız tercihinine bırakılmalıdır. Gençler din ve vicdan özgürlüğü kapsamında dini törenlere, ibadet ve faaliyetlere gönüllü olarak, hiçbir engelle karşılaşmadan katılma veya katılmama hakkını kullanabilmelidir.⁵⁹⁶

3.4.11. Uyarılarda Bulunmak ve Tecrübeleri Aktarmak

Ebeveynlerin yaptığı telkinlerin çocuğun gelişimi üzerinde önemli bir yeri vardır.⁵⁹⁷ Çocuklara yapılan telkinler, onun hayatındaki tecrübesizlikten kaynaklanan hataları engellemek için önemli bir etkidir. Fakat anne babaların ergen çocuklarına her konuda nasihat vererek, denetim altına almaya çalışması genci sıkır. Çocuğun en ufak hata yapmasını bile engellemek için sürekli uyarılarda ve nasihatlerde bulunmak bazen gençleri bezdirebilir. Verilecek öğütlerin zamanlaması ve kullanılan üslup iyi ayarlanmalı bu öğütler, gencin duyarsız kalacağı kadar tekrarlanmamalıdır.⁵⁹⁸

Çocukluk döneminde başlayan din eğitimi, öğretimi, uyarı ve telkinler bireyin üzerinde hayatı boyunca unutamayacağı etkili bir iz bırakabilmektedir. Yapılan araştırmalar ailenin gerek psiko-sosyal, gerekse pedagojik açıdan çocuk üzerinde önemli ölçüde söz sahibi olduğunu göstermiştir. Çocuktaki dini duygu ve düşünce gelişiminin aileden aldığı dini eğitime bağlı olarak geliştiği gözlemlenmiştir.⁵⁹⁹ Diğer taraftan din ve ahlak eğitimcileri de değerler sisteminin ancak aile içinde kazanılabileceğini belirtmişlerdir. Çünkü çocuklar aileleriyle o kadar özdeşleşirler ki artık onların duygu ve düşünce tarzları içinde bulundukları ailenin bir parçası haline getirir. Aile bir kişinin değerlerini normlarını ve uygulamalarını benimsediği ilk eğitim kurumudur.⁶⁰⁰ Ebeveynlerin evlatları üzerindeki ayrıcalıklı etkisi, büyük oranda

⁵⁹⁶ Demir, “Din Ve Vicdan Özgürlüğü Eğitimi”, 1/110 - 111.

⁵⁹⁷ Gündüz, *İslam, Gençlik Ve Din Eğitimi*, 252.

⁵⁹⁸ Geçgin, *Ergenlik Dönemi Din Eğitiminde Sosyal Çevrenin Etkisi*, 53.

⁵⁹⁹ Ünal, *Çocuğun Din Eğitiminde Ana-Baba Rollerinin Bilecik Örneği*, 38.

⁶⁰⁰ Köylü - Altaş, *Din Eğitimi*, 251.

çocukluk dönemi ile sınırlı kalır. Ailenin, gençlik döneminde çocuklarının sahip olmasını istediği dini değerleri kazandırabilmesi için onu çocukluktan itibaren bu düşünce, davranış ve telkinlerle büyütmesi gerekmektedir. Din ve ahlâk eğitiminin temelleri, çocukluk döneminde alınan terbiye üzerinde yükselir. Atılan bu temeller gençlik döneminde genişleyen sosyal çevre ve kültürel ortamlarca da desteklenirse sonraki yıllarda daha güçlü bir dinî hayata sahip olur.⁶⁰¹ Çocukluk döneminde ailesinin telkinleri ve uyarıları ile yetişmiş bir çocuk hayata karşı daha tecrübeli olacaktır. Ailesinin kazandırdığı değerler doğrultusunda bir yaşam sürdürecektir.

Çocuk ilk olarak içinde bulunduğu aile ve çevresinde gördüğü dini ritüelleri taklit ederek dini hayata adım atar. Çocuğun ergenlik çağına girmesiyle birlikte soyut düşünce yeteneği gelişir ergen, din ile ilgili gerçekleri araştırmaya ve sorgulamaya başlar. Bireyin hızlı fizyolojik ve psikolojik değişimler yaşadığı bu evre de yetiştiği çevrenin inancını kabul etme veya reddetme yaşayabilmektedir.⁶⁰² Çocukluk dini telkin etme açısından daha verimli bir dönemdir. Çocuklar duyduğu her şeye inanıp, onları kabul ederken ergenliğe girdikten sonra sorgulamaya başlar. Bu nedenle dini meseleleri ve helal-haram ilişkisini öğretmek için en iyi fırsat, çocukluk dönemidir.⁶⁰³ Dini telkinlerle büyümüş olan çocuk ergenliğe girdikten sonra bir müddet bunları sorgulasa da sonunda yine onlara uygun bir yaşam sürmeyi tercih edecektir. Çünkü çocuklukta yapılan telkinler yaşam boyu etkisini sürdürür.

İslami metinlerde gençlerin, kolay etkilenen, bir yapıya sahip olduklarından bahsedilmektedir. Ergenlikte gençlerin yetenekleri az bir çabayla ortaya çıkabilir. Gencin kalbini boş bir tarla gibi düşünebiliriz. Bu tarla ekilmeye uygun hale getirilmek için son derece müsaittir. Genç birey çevresinden edindiği bilgileri, bu dönemde kendine has bir yöntemle benimsemektedir.⁶⁰⁴

Gençlerin, büyüklerin uyarılarına kulak vererek kendi yaşamına yön vermesi ve onların tecrübelerinden yararlanması çok önemlidir. Büyüklerin gençleri ikaz ederken kullanacağı sevgi ve şefkat dolu üslup onların üzerindeki etkinliğini artıracaktır. Yine de büyüklerin sevgi ve şefkat dolu uyarılarına kulak vermek istemeyen gencin terbiyesi, bir ölçüde zamana kalıyor demektir. Oysa zaman genci, aile büyükleri gibi sevgi ve şefkatle terbiye etmez. Onun terbiyesi biraz incitici ve acı verici olabilir.⁶⁰⁵ Aile büyüklerinin tecrübelerinden yararlanmaya istekli olan çocuk yavaş yavaş, sevgi ve şefkatle terbiye olur. Büyüklerinin tecrübelerini ve uyarılarını reddeden çocuklar ise zamanın ve yabancı insanların merhametine kalır.

⁶⁰¹ Gündüz, *İslam, Gençlik Ve Din Eğitimi*, 255.

⁶⁰² Geçgin, *Ergenlik Dönemi Din Eğitiminde Sosyal Çevrenin Etkisi*, 1.

⁶⁰³ Dehabadi - Huseynizade, *İslami Açıdan Gençlik Psikolojisi*, 57.

⁶⁰⁴ Dehabadi - Huseynizade, *İslami Açıdan Gençlik Psikolojisi*, 47.

⁶⁰⁵ Uysal, *Ahlaki Varlık Olarak İnsan*, 155.

Gençlik çağı, insanın yeteneklerinin geliştiği, olgunlaştığı ve yaşlanınca da meyvelerini topladığı bir dönemdir. Ayrıca insanın ömrünün en yıllarıdır. Gençliğin bu güzelliği ve çekiciliği, bu nimetin kıymetini unutturabilir. Gençliğin kıymetini bilmeyenler daha sonra hasret ve hayıflanma duyar. Daha sonra pişmanlıklar yaşanmaması için büyüklerin tecrübelerinden faydalanması, uyarılarına kulak vermesi ve gençlik çağının kıymetinin bilmesi gerekir.⁶⁰⁶

Anne babanın görevi sadece yedirip, içirip, okutmakla kalmayıp çocuğuna hayatı tanıtmasında ustaca yol göstermektir. Ebeveynlerin tek taraflı, öğüt verici, konferans gibi konuşmaları gençleri sıkır. Hatta bazı çocuklar da inatlaşarak ebeveynlerinin söylediklerinin aksini yapma eğilimi uyandırabilir. Genç ile yapılan konuşmalar, hoş bir ortamda karşılıklı fikir alışverişinde geçmelidir.⁶⁰⁷ Ebeveynlerin daima nasihat vermesinin gençleri bıktırma veya üzerlerindeki etkisini kaybetme tehlikesi vardır. Gençler karşılarında sürekli nutuk çeken birini görmek yerine bazen de kendilerini anlayan, sorunlarını paylaşabileceği iyi bir dinleyici bulmak isterler. Ebeveynlerse genelde nutuk çekmeyi ve öğüt vermeyi tercih ederler.⁶⁰⁸ Bu durum ergenlerle ebeveynlerin iletişimlerinin zayıflamasına neden olabilir. Nasihatlerin ve uyarıların ergenin dinlemeye açık olduğu zamanlarda yapılması daha verimli olacaktır. Nasihat etmek, uyarmak, büyüklerin görevi olmakla birlikte sadece sözlü değil; davranış ve yaşantıya yansımaları daha etkili olacaktır. Gençleri çoğu zaman isyanın eşiğine getiren, devamlı tekrarlanan sözlü nasihatlerdir. Bu dönemde devamlı nasihat eden olmak yerine iyi bir dinleyici olmak hem gençleri bir muhatap olarak gördüğümüzü ifade eder hem de anlamamıza yardımcı olur.⁶⁰⁹ Gençleri devamlı olarak uyarmaktan ziyade örnek davranışlar oluşturmak onlar üzerinde daha etkili olacaktır.

İnsanın ihtiyaçlarını karşılamaktan aciz olarak geldiği bu dünyada anne babası onu hayata hazırlar. Ebeveynler, sahip oldukları bilgi ve tecrübelerle çocuklarını donatıp yetiştirmeye çalışırlar. İşte bu bilgi, birikim ve tecrübe aktarımı ile toplumsal, dini ve ahlaki değerlerin kazandırılması süreci yaşanır ve sosyalleşme bu şekilde gerçekleşir.⁶¹⁰

Gençlik dönemi, fiziksel olarak birçok şeye güç yetirebilme kapasitesine sahip olmasının yanında bireyin şehvet ve içgüdülerle dolduğu bir dönemdir. Tüm bunlar bir arada bulunurken şüphe yok ki, hayata karşı tecrübesizliği onu her an saltanatından edebilir. O yüzden gencin birey olma arzusuna zarar vermeden onu kurallara bağlı kalacak şekilde yetiştirmek

⁶⁰⁶ Dehabadi - Huseynizade, *İslami Açıdan Gençlik Psikolojisi*, 115.

⁶⁰⁷ Torun, *Gençlik Çağı*, 38.

⁶⁰⁸ Köylü, *Gelişimsel Basamaklara Göre Din Eğitimi*, 95.

⁶⁰⁹ Köylü, *Gelişimsel Basamaklara Göre Din Eğitimi*, 95.

⁶¹⁰ Keskin, *Geleneksel Aileden Modern Aileye Geçiş Sürecinde Ailede Din Eğitimi Anlayışındaki Değişim*, 14.

ebeveynlerin üzerine düşen en önemli görevdir.⁶¹¹ Ebeveynler tecrübelerini çocuklarına aktararak onları hayata hazırlamak zorundadır. Bir gencin kişilikli ve sağlam karakterli olmasında ailesi önemli bir yere sahiptir. Çocuğunu iyi terbiye etme ve güzel ahlak verme konusunda en büyük görev anne-babaya düşmektedir. Ebeveynler ergenlikte hoşgörüsüz, başkalarını küçük gören, sinirli, sivri dilli, saldırgan, sonuçlarını düşünmeden tepkiler veren bir gencin dahi devamlı öyle kalacağını zannetmemelidir. Genç ortalama 21 yaşından sonra durulacak ve olumlu döneme geçecektir.⁶¹² Bu nedenle aileler çocuklarına bu dönemde sabretmeli ve rehberlik yapmaya devam etmelidirler. Bu dönemde sürekli isyan eden genç aynı zamanda ebeveynlerinin tecrübelerinden yararlanmaya muhtaçtır. Her ne kadar bağımsızlık mücadelesi verse de tecrübesizliklerinden dolayı bazen tökezler ve bir desteğe ihtiyaç duyarlar. İşte ebeveynler tecrübelerine ihtiyaç duydukları anda çocuklarının imdadına koşmalıdırlar. Toplumun, istikbali iyi olup, ahretini kaybetmiş kişilerle dolu olduğu unutulmamalıdır. Aileler çocuklarını yetiştirirken hedeflerine İslami yaşamı koymalı ve bu ideal doğrultusunda sadece dünyalarını değil sonsuz hayatlarını da düşünerek onları yetiştirmelidirler. Bunun için aileler çocuklarına din eğitimi verirken eğitim metotlarını, çocuğun gelişim evrelerini ve kendi yaşam tecrübelerini göz önünde bulundurmalıdırlar.⁶¹³ Aile büyüklerine yılların kazandırdığı birçok hayat tecrübesi vardır. Genç ise yaşından dolayı bunların çoğundan henüz mahrumdur. Dolayısıyla anne, baba ya da dini öğretmekle sorumlu büyükler, hep nasihat etme ihtiyacı duyarlar.⁶¹⁴

3.4.12. Medyanın Kontrollü Kullanımı

Televizyonun sosyal hayata girmesiyle bilgi hiyerarşisi temelden çökmüştür. Televizyondan yapılan bilgi aktarımı, görselliğe dayalı olduğu için eleştiriye açık düşünme işlemlerinden geçmediğinden, duygusallıkla sunulduğu için, gençlerin tutum ve davranışlarını etkilemek daha kolaydır. Televizyonun sunduğu tek tipleştirme mevcut norm ve değerlerden uzaklaşmaya neden olmakta ve reklam, dizilerde yer alan yaşam biçimleri gençleri özendirerek etkisi altına almaktadır. Dizilerde sunulan alkol ve uyuşturucu bağımlıları, çoğu ahlaki kaygıdan uzak cinsel tercihler, aile içi mahrem ilişki ve deneyimler, ihanet, şiddet içeren olaylar, sahtekârlıklar, kültürel değerler çığnenerek normalleştirilmiş ve gençleri özendirici bir biçimde kamunun önüne sunulmuştur.⁶¹⁵

⁶¹¹ Dehabadi - Huseynizade, *İslami Açından Gençlik Psikolojisi*, 63.

⁶¹² Torun, *Gençlik Çağı*, 37-38.

⁶¹³ Çakır, *Bir Kurum Olarak Ailenin Din Eğitimi İşlevi*, 72.

⁶¹⁴ Köylü, *Gelişimsel Basamaklara Göre Din Eğitimi*, 95.

⁶¹⁵ Hökelekli, *Çocuk Genç Aile Psikolojisi ve Din*, 163.

İnternet kullanımının yaygınlaşmasıyla birlikte çocuk ve gençlerin uygunsuz materyallere erişimi kolaylaşmıştır. Örneğin gençler uygunsuz durumlarda bulunan bireylerin çiftlerin ya da grupların fotoğraflarına ya da videolarına isteyerek veya istemeden erişebilirler. Bunun yanı sıra görsel medyada hayvanlarla olan uygunsuz eylemler ve pedofili gibi içerikler paylaşılmaktadır. Cinsellikle ilgili gerçek ya da hayali ifadelerin yanı sıra ensest ya da sadizm gibi içerikler paylaşılmaktadır. İnternet aracılığıyla tek gecelik ilişkiler arayan bireylerin kişisel reklamlarına ulaşabilirler, cinsel araç gereçlerin ve kıyafetlerin katalogları, telefonla eskort bulma gibi reklamların da açıkça internette sunumu mevcuttur.⁶¹⁶ Ergenlik dönemi ortaya çıkan buhran ve bunalımlar, düşünce ve doğru karar verme yetisini gençten alır. Hatta oldukça basit ve süslenmiş bir reklamla bile genci yanlış düşüncelere sürüklemek, bir şeyleri kabul ettirmek mümkündür.⁶¹⁷ Bu nedenle bu araçların kontrolsüz kullanımı gençlere zarar vermektedir.

Anne babalar, bir yandan din eğitimi sürdürdüğü çocuğunun davranışlarına ahlaki bir boyut kazandırmaya çalışırken, bir yandan da, olumsuz örnek teşkil edebilecek televizyon programlarından uzak tutmaları gerekmektedir. Çocuğu televizyona emanet etmek dini gelişimi konusunda tutarsızlığa neden olmakta ve olumsuz etkilemektedir.⁶¹⁸ Sanal ortamda çok fazla vakit geçiren gençler burayı dini bilgi edinme aracı olarak da gördüğü için dine ilişkin birçok hatalı ve gereksiz bilgi edinebilmektedirler. Bu da gençlerde din ile ilgili yanlış bilgiler edinme sonucu şüphelerin uyanması ve dinden uzaklaşma gibi olumsuzlukların yaşanmasına neden olabilmektedir.⁶¹⁹ Tüm kitle iletişim araçları yarattıkları algı sayesinde ister yazılı ister görsel olsun temel olarak hem dini hem dinin öğretim şeklini ve tarzını önemli ölçüde etkileme gücüne sahiptir. Dolayısıyla bu araçları kullanırken olumsuz yönleri bertaraf edilerek olumlu anlamda kullanılmaya çalışılmalıdır.⁶²⁰

Ergenin en önemli kazanımlarından bir tanesi kimliğinin oluşması ve olumlu benlik algısıdır. Benlik algısında ebeveynlerin yanında, öğretmenler, arkadaşlar, rol model olarak benimsenen kişiler vb. etkili olabilmektedir. Bu dönemde ergen yaşitlarının ve teknoloji çağının da etkisi ile internete bağlı sosyal medya araçlarını kullanmaya yönelebilmekte ve yalnızlık, sosyal destek eksikliği, depresif duygulanım, ders başarısızlıkları, içe kapanıklık, aile ilişkilerindeki problemler vb. nedenler ile bu araçların kullanımına bağımlı hale gelebilmektedir.⁶²¹ Akıllı telefon ve internet bağımlılığı olumlu veya olumsuz birçok yönden

⁶¹⁶ Dolgin, *Ergenlik Psikolojisi*, 47.

⁶¹⁷ Dehabadi - Huseynizade, *İslami Açıdan Gençlik Psikolojisi*, 50.

⁶¹⁸ Geçgin, *Ergenlik Dönemi Din Eğitiminde Sosyal Çevrenin Etkisi*, 73.

⁶¹⁹ Geçgin, *Ergenlik Dönemi Din Eğitiminde Sosyal Çevrenin Etkisi*, 80.

⁶²⁰ Köylü - Altaş, *Din Eğitimi*, 143.

⁶²¹ Cihan Ektiricioğlu vd., "Ergenlerde Çağın Hastalığı: Teknoloji Bağımlılığı", *Arşiv Kaynak Tarama Dergisi* 29/1 (Mart 2020), 52.

gençlerin psikolojik bütünlüğünü etkilemektedir. Gencin kendine olan saygısını, benlik saygısını etkilediği gibi toplumdaki izole olmasına neden olarak genci yalnızlaştırmaktadır.⁶²² Akıllı telefon, internet ve sosyal medya bağımlılığının, kullanan gençler üzerinde önemli psikolojik etkileri bulunmaktadır. Bu psikolojik etkilerin benlik saygısı ve yalnızlık kavramları üzerinde ciddi derecede etkili olduğu düşünülmektedir.⁶²³ Bireylerin sosyal medya ağlarında farkında olmadan çok fazla vakit kaybetmesi, içine kapanık, çekingen, özgüveni düşük, sosyal ilişkileri yetersiz ve iletişim kurma konusundaki kabiliyeti vasat olan bir kişilikte olmaları gibi birçok olumsuz sonuç doğurabilir. Aynı zamanda sosyal medyada gencin kişiliğinin gizli kalması, kendisine özgüven vermekte ve sanal bir benlik algısı oluşturmaktadır. Gerçek hayatta pasif bir kişiliği olan genç, sanal kişilikle kendini tatmin etmektedir.⁶²⁴

Sürekli sanal âlemde takılan bir genç dinin sunduğu derin ve makbul ilhamlara yabancılaşmış bir ortamın esiri haline gelir. Genç modernizmin çarkları arasında güçsüz ve bağımlı hale gelerek gittikçe daha fazla edilgin sadece kitle iletişim araçlarının teşvik ettiği ideal ve hedefleri gerçekleştirecek uyarıcılara cevap vermeyi öğrenmiş bir makine haline gelir. Modern insanın yaşadığı hayat da yapay bir evrene eklemlenmiş kendi hakikatinden mahrum kalmıştır.⁶²⁵

Ergenlerin, modernizm ve türevlerinin olumsuz etkilerinden korunabilmek ve dinin değerleriyle bütünleşmiş bir birey olabilmek için ebeveynlerinin yardımına ihtiyaç duyar. Bunun için aile bireylerinin bu konuda duyarlı olması, destek rollerini ön plana çıkararak çocuklarının gerekli dini değerleri kazanmasına yardımcı olmaları gerekmektedir. Gelecek nesillerin yetişmesinde eğitimcilerin büyük bir rolü vardır. Bunun için şuurlu eğitimcilerin yetiştirilmesi ve bu eğitimcilerin öğrencilerine dinî ve manevi değerlerle bütünleşmiş şuurlu bir eğitim vermeleri hedeflenir. Bu şekilde kitle iletişim araçlarının ergen kimliği üzerinde meydana getirdiği olumsuz etkiler de bertaraf edilebilir. Ancak ergenin istifade ettiği araçların türü, ne amaçla faydalandığı, bu araçlara ayırdığı zaman büyük bir titizlikle düzenlenmeli ve kontrol altına alınmalıdır.⁶²⁶

⁶²² Mehmet Utku Tohumcu vd., "İnternet Ve Akıllı Telefon Bağımlılığı İle Benlik Saygısı Ve Yalnızlık Arasındaki İlişkinin İncelenmesi", *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 21/2 (Aralık 2020), 782.

⁶²³ Mehmet Utku Tohumcu vd., "İnternet Ve Akıllı Telefon Bağımlılığı İle Benlik Saygısı Ve Yalnızlık Arasındaki İlişkinin İncelenmesi", 776.

⁶²⁴ Geçgin, *Ergenlik Dönemi Din Eğitiminde Sosyal Çevrenin Etkisi*, 80.

⁶²⁵ Lemeni - Kartal, "Günümüzün Küreselleşmiş Toplumunda Özgürlük Ve Kimlik", 234.

⁶²⁶ Kaleci, *Ergenlik Dönemi Kimlik Oluşumunda Dinin Rolü (Konya İli Örneği)*, 206.

3.4. OTORİTE VE ÖZGÜRLÜK DENGESİ BOZULDUĞUNDA ORTAYA ÇIKABİLECEK SONUÇLAR

Eğitim açısından bakıldığında otorite ve özgürlük kavramlarının kendilerine has kullanım yerleri vardır. Bunları yerli yerinde kullanmak bize çok şey kazandıracağı gibi bu dengeyi sağlayamamakta eğitimcilere ve gençlere çok şey kaybettirecektir. “Kedi yokken meydan farelere kalır” deyişi eğitim açısından çok önemli bir yere sahiptir. Çünkü sürekli denetim altında tutmak isteyen yetişkinler arkalarını döndükleri zaman çocuklar denetimlerini kaybederler. Bazen bu durum onun gelişim dönemi ile alakalı olsa da genellikle dıştan bir otoritenin sürekli denetimi altında olmak onları sıkar. Bu nedenle buldukları her fırsatı değerlendirir ve canı nasıl istiyorsa öyle davranır. Sürekli denetim altına alınan çocuk bazen de bu davranışa isyan etme eğilimi gösterir ve otoritenin kendisine yasakladığı şeyleri özellikle sergileme yoluna gider. Bu nedenle küçükken söz dinlediği, boyun eğdiği söylenen çocuklar, büyüdüklerinde problem yaratan isyankâr gençlere dönüşebilirler. Aynı gençler her türlü otoriteye karşı çıkar ve öz denetimlerini sağlayamayan kişilere dönüşürler.⁶²⁷

Doğumla birlikte göbek bağı kesilen bebek annesinden bağımsız fiziksel bir birey halini alır. Bebeğin psikolojik göbek bağının kesilmesi ise zaman alır. Psikolojik göbek bağı zamanla kesilmeyen birey ömür boyu ebeveynlerinin bahçesinden çıkamayan bir bebek olarak kalır. Bağının izin verdiği yerden daha uzağa gidemez. Gelişimine izin verilmemiştir ve engellenen büyüme özgürlüğü içten içe dargınlık ve öfkeye dönüşmüştür. Zamanla bağlarının izin verdiği mesafelerde son derece rahat bir şekilde yaşarken evlilikle yüzleştiklerinde, işe başladıklarında veya ölümle, yüzleştiklerinde psikolojisi altüst olan insanlardır.⁶²⁸

Bir disiplin anlayışı otoriteye dayanıyorsa çocuğun hemen her davranışını yasaklayan, engelleyen, katı, sert ve serbestlik tanımayan bir uygulama akla gelmektedir. Bu disiplin anlayışı kendini dayak, ayıplama, suçlama ve korkutma şeklinde gösterir. Çocuğun ruh ve beden sağlığını, kişisel yetenekleri bozan bu uygulamalar korkak, miskin, girişimden yoksun, zorba ve dalkavuk gençlerin yetiştirmesine neden olur. Bu tür eğitim ve disiplin anlayışı ile büyüyen bir çocukta kişilik ölmektedir. İçine kapanık, aşırı uysal ve itaatkâr bir genç olur ya da her türlü otoriteye karşı çıkan isyankâr bir genç olur.⁶²⁹

Ebeveynlerin ergen çocuklarından her şeye boyun eğmesini beklemesi sağlıklı bir eğitim anlayışı değildir. Her şeye boyun eğen ve itaat eden bir genç köle zihniyetine sahip olabilmektedir. Bu şekilde yetiştirilmiş gençlerin inanç, ilke ya da ahlaki değerler ile hareket

⁶²⁷ Gordon, *Çocukta Dış Disiplin mi? İç disiplin mi?*, 8.

⁶²⁸ May, *Kendini Arayan İnsan*, 117.

⁶²⁹ Özkan, *Çocuğun Din Eğitiminde Anne-Babanın Etkisi Diyarbakır Örneği*, 49.

etmesi beklenemez. Genelde hayal kırıklığı ve öfkeyle hareket eden duygularının esiri olmuş asi bir gence dönüşürler.⁶³⁰ Bu nedenle denilebilir ki isyankâr gençler genelde ebeveynleri tarafından zorla ve baskıyla adeta, başı ezilircesine itaate zorlanmış çocuklardır. Bu çocuklar ya pısrık olarak teşebbüs kabiliyetlerini kaybetmekte ya da bu baskıya tepki gösteren yaramaz, isyankâr gençlere dönüşebilmektedir.⁶³¹

Ebeveynlerin sert ve otoriter tutumları gençte istenmeyen, olumsuz davranışların oluşmasına ve onun uyumsuz bir birey olmasına neden olabilir.⁶³² Baskı altına alınmak istemeyen gençler, anne baba kontrolüne karşı tepki verebilirler. Bu tepkiler çatışmaya neden olur ve otorite desteğine ihtiyaç duyduğu bu dönemde duygusal gerginlik yaşanır. Başka bir deyişle ergen isyankâr tavır alışının yanında anne ve babasının desteğine ihtiyaç duyar. Bu isyan edip ihtiyaç duyma çift kutupluluğu ergenin iç çatışmasının artıran bir nedendir.⁶³³ Otoriter yaklaşımın olumsuz sonuçlarından biri de sorumluluk duygusunu ve kendi kendini denetlemeyi yok eder. Otoriter anlayışla büyütülmüş bir genç davranışlarının sorumluluklarını almakta zorluk çeker. Her davranışında birilerinin desteğine ihtiyaç duyar.⁶³⁴

Anna Freud'un dediği gibi bu çağda yaşanan çatışma ve uyumsuzluk bir sağlık belirtisi olarak değerlendirilmelidir. Anne ve babasına hiç sorun çıkarmayan, onlarla hiç sürtüşmeye girmeyen, özgürlük ve hak aramayan bir genç ancak iyi bir çocuk olarak kalır, büyümaz. Anne babasının uydusu olarak yaşar. Bu nedenle ebeveynleriyle çatışmaya girmeyen çok uyumlu görünen gençleri olgun kişiler olarak değerlendirmek doğru değildir. Bu gençler kimlik arayışından korkan ve kabuk değiştirme cesaretini göze alamayan bireyler olarak hayatlarına devam ederler.⁶³⁵

Cezalandırıcı bir anlayışla terbiye edilmek istenen gençler; genelde yetkeci ailelerin benimsediği ve çocuğun yetkeye saygısından değil, korkusundan boyun eğdiği bir mecburiyetle yetiştirilirler. Bu anlayışa göre yetiştirilen çocuklarda utangaçlık, güvensizlik, küstahlık, serkeşlik davranışları görülür. Bu zihniyet adı altında yetişen çocuk, özgüveni düşük olduğu için kendisini ezilmiş hisseder. Kendi kendine yetebilme ve sorunlarını çözmede başarısız olur. Karşısına çıkan sorunlarla mücadele edemeyen, çabuk yılan zayıf bir kişilik geliştirir.⁶³⁶

Bazen ilgisizlik bazen çocuğa aşırı özgürlük tanımaktan ortaya çıkan başıboş bırakılmış çocuğun istediğini yapmakta serbest bırakıldığı kadar özgürlük tanıyarak çocuğu başıboş

⁶³⁰ Fromm, *İtaatsizlik Üzerine*, 12.

⁶³¹ Çamdibi, *Eğitim İlkeleri ve Rehberlik*, 19.

⁶³² Gümüşel, *Genciz Biz*, 148.

⁶³³ Gümüşel, *Genciz Biz*, 288.

⁶³⁴ Gordon, *Çocukta Dış Disiplin mi? İç disiplin mi?*, 101.

⁶³⁵ Yörükoğlu, *Gençlik Çağı Ruh Sağlığı ve Ruhsal Sorunlar*, 126.

⁶³⁶ Özkan, *Çocuğun Din Eğitiminde Anne-Babanın Etkisi Diyarbakır Örneği*, 50.

birakmakta olumsuz sonuçlara yol açabilmektedir. Bazı aileler çocuklarına fazla özgürlük tanımlarının yanı sıra çocuğun anne babasını yönetmesine izin verildiği de görülmektedir. Aşırı baskı altına almak kadar tehlikeli ve yanlış bir tutum olan bu yaklaşım da başka problemlerin meydana gelmesine neden olur. Çocuğun istediğini yapmakta serbest bırakıldığı anlayışa göre anne babasına her istediğini yaptırabilirken kendi kişiliğini oluşturmada güçlük çeker.⁶³⁷ Gençler kesinlikle başıboş bırakılmamalı mutlaka belli bir disiplin anlayışı altında yetiştirilmelidir.⁶³⁸

Sevgisiz ve katı ebeveynler aynı zamanda baskıcı ve mükemmeliyetçidirler. Ergen çocuklarının davranışlarından hoşlanmaz ve sürekli bu davranışları eleştirir, kusur bulurlar. Bunun sonucunda da ergenlerin özsaygısı zedelenir. Gençlerin bu sıkıntılı dönemlerinde ebeveynlerinin tutumları da ekstra olarak ruh halinde gerginlik ve stres meydana getirir. Bu tür ebeveynler tarafından yetiştirilen çocuklar kendi başlarına karar verme ve kendi ayakları üzerinde durma konusunda ciddi sıkıntılar yaşarlar.⁶³⁹

Gençler üzerinde etkili olmak için güç kullanmaktan vazgeçmek gerekir. Böylece zamanla eğitimcinin onlar üzerindeki tesiri artar. Çünkü gençler bir şeyleri yapmaya zorlanmaktan hoşlanmazlar. Eğitimcileri gençler üzerinde çok güç kullanmaya çalıştıkça o oranda etkileri azalır. Çünkü gençler güç kullanan otoriteye; karşı koyma, söylenenleri yapmama, başkaldırma, söylenenlerin tersini yapma, ya da yalan söyleme, yaptığıının tersini söyleme gibi baş etme yöntemleri geliştirir.⁶⁴⁰

Yanlış otoriter ebeveynliğin sonucu ergenlerde asilik davranışları görülür. Ebeveyn baskısı altında yetişen ergenler genellikle düşmanca bir tutumlara sahip olurlar. Onların baskı yapıp şekil vermeye çalıştıkları şeyin tam aksi olurlar. Baskıdan kurtuldukları an istedikleri gibi davranmaya başlarlar. Bu nedenle ebeveynlerinin kontrolcülüğünden ve hâkimiyetinden memnun değildirler. Ebeveynler kendileri gibi olmasını istedikleri çocukları baskı ile kendilerinden uzaklaştırırlar. Ergenler de kendilerini ebeveynleriyle özdeşleştirmezler. Bu gençler ebeveynlerinin yanlış tutumları yüzünden asi olurlar. Ebeveynlerinin disiplin anlayışı sert adaletsiz ve sevgisiz olan çocuklardan, sevgi dolu davranışlar sergilemesi beklenemez. Otoriter ailelerde büyüyen çocuklar farklı eğilimler gösterebilirler. Bunlardan biri pasif çocuklardır. Bu çocuklar her şeye boyun eğler ve ailelerine hep bağımlı kalırlar. Kendilerini gerçekleştirme çabasında bulunmazlar. Pasif çocukların yanı sıra karakter olarak güçlü çocuklar ise isyankâr olurlar. Kendisine dayatılan şeylere karşı direnç gösterir ve isyan ederler. Yine de

⁶³⁷ Özkan, *Çocuğun Din Eğitiminde Anne-Babanın Etkisi Diyarbakır Örneği*, 50.

⁶³⁸ Karaca, *Dini Gelişim Psikolojisi*, 170.

⁶³⁹ Dolgin, *Ergenlik Psikolojisi*, 407.

⁶⁴⁰ Gordon, *Çocukta Dış Disiplin mi? İç disiplin mi?*, 7.

her iki durumda da duygusal anlamda bir sorunun var olduğu inkâr edilemez. İkisi de problem içeren davranışlardandır ve eğitim açısından da istendik durumlar değildir. Bu şekilde kurulan ilişkiler sosyal ve duygusal sorunları da içinde barındırmaktadır.⁶⁴¹

Ergenlik hassas ve ruhsal bunalımının şiddetli olduğu bir evredir. Bilinmelidir ki, bu bunalımların nedeni daha çok hormonal değişiklikler ve cinsel dürtülerdir. Bu bunalımın dışı vurumu gençlerin ölçsüz ve nahoş davranışlar sergilemesiyle gözlemlenebilir. Rivayetlerde ergenin bu hallerinden sarhoşluk, mestlik anlamına gelen sebuḥ ve sekr olarak söz edilmiştir. Ergenlik döneminde yaşanan bir diğer belirti ise aşırı uyku eğilimini beraberinde getiren gencin yaşadığı ruhsal yorgunluktur. Rivayetlerde bu konuya da değinilmiş ve gencin aşırı uyku ihtiyacının nedeninin ruhi durum ve yorgunluğundan kaynaklandığı belirtilmiştir.⁶⁴²

Ebeveynlerin ergene karşı baskı ve yasaklara dayanan disiplin anlayışı, olumlu yapıcı olması gereken bu evreyi çatışmalarla dolu, olumsuz bir döneme dönüştürür ve ergenin psikolojisini olumsuz yönde etkiler.⁶⁴³ Hâlbuki hiçbir anne baba çocuğunun zarar görmesini ve üzülmesini istemez. Çocuğu için çaba harcar ve onu korumaya çalışır ancak farkında olmadan bu korumanın dozunu kaçırırsa istemeden de olsa çocuklarının değışim ve gelişim sürecini de kendi elleriyle engellemiş olur.⁶⁴⁴ Anne babanın aşırı korumacı yaklaşımı gence gerektiğinden fazla zarar veren bir kontrol sağlamasına neden olur. Bunun sonucunda genç, diğer insanlara aşırı derecede bağımlı, kendine güveni olmayan, duygusal kırıklıkları olan bir kişi olabilir. Bu bağımlılık gencin tüm yaşamını etkisi altına alabilir ve yetişkinliğinde de aynı koruma duygusunu eşinden bekleyebilir.⁶⁴⁵ Daima bağımlı olan gençler kendi kararlarını kendi veremez. Sağlıklı bir kişilik ve karakter sahibi gençler yetiştirmek ancak özgür ortamlarda mümkündür. Zorlama ve baskıya dayalı bir ortamda yetişen gençler ise kişiliğı oturmamış, ikiyüzlü, saklı karakterli, çok kişilikli maskeli ve sağlıksız bireyler olurlar.⁶⁴⁶

Din inananlarına gerçek özgürlüğü tattırmak ister, maddi arzuların, heva ve hevesin peşinden sürüklenmeyi, gerçek esaret olarak kabul eder.⁶⁴⁷ Bugün modern dünyada gençleri nefsinin arzu ve isteklerinin peşinden gitmeye, kontrolsüz ve serkeş yaşamaya teşvik edilmektedir. Gençlerin her türlü istek ve arzularına tam itaati gerektiren bu bakış açısı sorgusuz sualsiz onların her isteğinin ve ihtiyacının sınırsız tatmin edilmesi yönündedir. Hiçbir ahlaki sınır tanımayan ve toplumsal kurala bağılı olmayan nefsinin avucunun içine düşmüş, oto

⁶⁴¹ Dolgin, *Ergenlik Psikolojisi*, 407.

⁶⁴² Dehabadi - Huseynizade, *İslami Açıdan Gençlik Psikolojisi*, 49.

⁶⁴³ Yavuzer, *Çocuk Psikolojisi*, 288.

⁶⁴⁴ Peker, *Din Psikolojisi*, 50.

⁶⁴⁵ Gümüşel, *Genciz Biz*, 138.

⁶⁴⁶ Demir, “Din Ve Vicdan Özgürlüğü Eğitimi”, 1/117-118.

⁶⁴⁷ Ecer, *Din Eğitiminde Ahlâk*, 82.

kontrolünü kaybetmiş bir genç nasıl olur kendisini günah ve ahlaki çöküntüden koruyabilir.⁶⁴⁸ Din eğitimi gençleri modern dünya projelerine, arzuların tatminsiz pençesine düşmekten korumaktadır. Ancak dindar bir genç nefsinin arzu ve isteklerine karşı koyarak dini bir yaşam sürebilir. Özgürlüğün sınırsız bir biçimde istediğini yapabilmek olduğu düşüncesi büyük bir yanılgıdan ibarettir. Çünkü hiçbir zaman sonucu düşünülmeden düşüncesizce alınan kararların doğru olduğundan söz edilemez, hatta en büyük felaketlerin habercisidir. İnsan eylemlerinde sonsuz bir özgürlüğe sahip değildir. Bu ancak yaratıcının sahip olduğu mutlak bir özgürlük anlayışdır. İnsan doğuştan diğer varlıklara muhtaç olarak dünyaya gelir. Bu da onu sorumluluk sahibi yapar. Allah'a, insanlara ve çevresindeki varlıklara olan sorumlulukları bağlamında hareket etmesi onun çevresiyle uyum içinde yaşamasını sağlar.

⁶⁴⁸ Dehabadi - Huseynizade, *İslami Açıdan Gençlik Psikolojisi*, 96.

SONUÇ

Ergenlik dönemi din eğitiminde en büyük görev ebeveynlere düşmektedir. Doğum öncesinden başlayan bu süreç ergenlik döneminde yeni bir boyuta geçer. Ergenlik döneminde önceki evrelerde yapılan din eğitimi hatalarını telafi etmek çok zordur. Ergenlik öncesinden başlayarak ilk öncelikle çocukla sevgiye dayalı bir bağ kurulmalıdır. Sevgi ve ilgiyle beslenen çocuk anne babası ile her türlü etkileşime açık olacaktır. Artık ebeveynlerin yapması gereken şey ona güzel ahlak ve dini davranışlarla rol model olmaktır. Bu şekilde dini bilgi ve tecrübe ile yetişen çocuğun dini duyguları gelişmiş ve tatmin olmuş olacaktır. Ergenlik dönemine geldiğinde bir gelişim özelliği olarak öğrendiği her şeyi araştırmaya, sorgulamaya ve eleştirmeye koyulacaktır. Bu durum onun dini inançlarını sağlamlaştırmasının ve gerçek mana da iman edip kendini gerçekleştirmesinin bir yoludur. Ebeveynler bunun bir gelişim özelliği olduğunu bilmeli ve endişeye kapılmamalıdır. Bu dönemde genç çocuklarıyla yakından ilgilenmeli ve samimi, sıcak ilişkiler geliştirmelidir. Gencin yaşadığı buhranlar sonucu sergilediği absürt davranışlar hoşgörü ile karşılanmalı ve asla yargılamadan eleştirmeden, kıyaslamadan rehberlik edilmelidir. Bu dönemde gençler yapılan her dayatmaya isyan edecek ve tepki verecektir. Gençleri kazanmanın tek yolu sevgi dilidir.

Genci yakından tanımak, içinden geçtiği süreç hakkında bilgi sahibi olmak, onunla kurulan iletişimin etkili olmasını sağlayacaktır. Ergenlik dönemi aklî melekelerde olgunlaşmanın yaşandığı ve cinsellik duygusunun uyandığı genci etkisi altına alan iki önemli gelişimin yaşandığı dönemdir. Bu iki gelişim özelliği, birbirleriyle yakından ilişkili olmakla birlikte birbirine zıt birtakım özelliklerde bulundurmaktadır. Genç alt ve üst olmak üzere bu iki kutup arasındaki çekişmeden dolayı gerginlik yaşar. Bu durum gencin dinî, ahlâkî ve insanî özellikler kazanmasını başlatan süreçtir.⁶⁴⁹

Ergenlik dönemi kimlik çatışmasının yaşandığı dönemdir. Ergen kim olduğunu, gerçekte ne istediğini ve neler yapabileceğini araştırmaktadır ve bu süreçte tepkisel davranışlar sergileyebilir. Ergenler tüm tecrübesizliklerine rağmen öğüt almayı sevmez, neyi yapması ya da yapmaması gerektiği söylemlerine şiddetle karşı çıkar. Sürekli kontrol altında tutulmak hoşuna gitmez, özgür olmak, kendi kararlarını kendi almak istediğini her fırsatta dile getirir. Ebeveynlerin bu noktada dikkat edeceği en önemli şey çatışmayı arttırıcı söylemlerden uzak durmaktır. Çatışmayı tırmandırmak çözümü güçleştirecek bir handikap haline gelirken genci de bunalıma sokar. Bu tür ilişkilerde ebeveynlerin inatla doğruyu gösteren değil, gençleri doğruya yönlendiren olması esastır. Ebeveynler çocuklarının kişiliğine saygı gösterdiği

⁶⁴⁹ Muhammed Muhdi Gündüz, “Gelişim Özellikleri Doğrultusunda Gençliğin Din Eğitimi” *Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi* 12/4 (Aralık 2020), 1096.

mesajını vermelidir.⁶⁵⁰ Böylece gence gereken rehberlik yapabilir ve kazanılabilir. Ayrıca ebeveynler hiçbir zaman başkalarının önünde ergen bireyi eleştirmemelidir. Ve onun davranışlarını başkalarınıninkiyle kıyaslamamalıdır. ⁶⁵¹ Bu ergenin kişilik gelişimini ve öz güvenini olumsuz yönünde etkileyecektir.

Din eğitimi verilirken farklılıklar ve şartlar göz önünde bulundurulmalıdır. Çünkü bağnazlığa ve aşırılığa götüren din ve vicdan özgürlüğüne engel olan tutumlara, zorlamaların, baskıların, insan hayatında farklılık realitesini dikkate almamanın, görmezden gelmenin veya yok saymanın neden olduğu söylenebilir. Din ve vicdan özgürlüğünde farklılıkların bir realite olduğunu kabul etmek gerekir. Her çocuk birbirinin aynısı değildir. Farklılıklar insanın yaratılışından gelir ve insanlığın kaderidir. Bu durum asla değiştirilemez ilahi bir yasadır. Bu nedenle insanlık tarihinde devamlı görüş ayrılıkları görülmüştür. Hz. Peygamber dönemi ve sonrasında süregelen görüş ayrılıkları da buna örnektir aynı zaman da insanlığın bir gerçeğidir. Din ve vicdan özgürlüğü eğitimi verilirken bu gerçek göz önünde bulundurulmalıdır⁶⁵² Tüm bunlar göz önünde bulundurularak ergenlere gelişimsel özellikleri bağlamında özgürlükler tanınmalıdır. Aynı zamanda din anlayışlarında insan doğası gereği var olan farklılıklar göz önünde bulundurularak tek tipleştirmeye çalışılmadan bireysel algılarına saygı duymaya dayalı bir din eğitimi verilmelidir. Kabul edilen doğruları dikte etmeden tercih hakkı tanınmalıdır.

Ergenlik döneminde gençleri başıboş ve kendi haline bırakmak eğitim açısından doğru bir yöntem değildir. Önemli olan onlara bu sıkıntılı ve stresli dönemde ışık tutabilmek ve yol gösterebilmektir. Gençler ergenlik gibi aşırılıkların yaşandığı bir dönemde başıboş bırakılırsa radikal eylemci gruplara, anarşizme, bağımlılık yapan etken madde kullanımına kadar birçok tehlike ile başbaşa kalabilir. Bu durum kaybedilmiş bir genç ve kaybedilmiş nesiller anlamına gelir. Ergenlik döneminde gencin dini değerleri sorgulaması, araştırması boş vermişlikle karşılanırsa din duygusu sönmeye tabii tutulmuş olur. Dini duyguların gelişmesi için gencin sürekli bu motiflere ve değerlere şahit olması gerekir.

Ergenlik döneminde gençleri tıpkı çocukluk dönemindeki gibi sürekli kontrol etmeyi istemek de bunaltır ve isyan etmesine neden olabilir. Genç sürekli yapılan nasihatlerden ve sorgulamalardan bıkar ve ailesinden uzaklaşmak isteyebilir. Çünkü o bağımsız bir birey olmaya hazırlanmaktadır ve artık tecrübelerini kendi elde etmek ister. Aynı zamanda ebeveynlerine bağımlı yarı özgür genç aileden baskı görürse onlardan uzaklaşacak ve rehberliğinden faydalanamayacak demektir. Yoğun denetim ve baskılar da tıpkı başıboş bırakmak gibi gencin

⁶⁵⁰ Gümüsel, *Genciz Biz*, 126.

⁶⁵¹ Yavuzer, *Ana-Baba ve Çocuk*, 296.

⁶⁵² Demir, “Din Ve Vicdan Özgürlüğü Eğitimi”, 1/112 - 113.

sokaklara terk edilmesine neden olacaktır. Önceki dönemler de din eğitime özen gösterilmeyip ergenlik dönemine gelince aşırı baskı yapmaya kalkışmak ters tepecektir. Genç kendisine dayatılan dini değerleri toplumda yaşamının bir sonucu olarak kabul edecekse bile isyana teşvik edilmiş olacaktır.

Çocukların din eğitiminden sorumlu olarak birincil derecede görev ve öneme sahip olan anne ve babanın, ergen bireyin kendisini iyi hissetmesini sağlayacak yolları bilmesi gerekir. Anne ve baba, yaşadığı problemler karşısında ergeni dinleyen ve görüşlerine önem gösteren bir yaklaşım sergiledikleri zaman ergen birey kendisini değerli hisseder. Anne ve babasına daha fazla değer verir ve bağları güçlenir. Burada önemli olan, ebeveynlerin, ergen bireyin kendilerinden kopmasına sebebiyet vermemeleri ve bağlarının güçlendirilmesidir.⁶⁵³

Din eğitiminde en etkili unsur başta anne baba olmak üzere aile bireylerin uygulamalarıdır. Anne baba dini uygulamaları ihlas ve istekle yerine getirdiği takdirde çocuklarda bu davranışları örnek alacaktır. Din eğitimi verirken çocuklara baskı yapılması, şiddet uygulanması gibi yaklaşımlar dinden soğumalarına neden olabilmektedir. Din eğitiminde gençlere örnek olabilecek şahsiyetlerin tanıtılması ve anlatılması gerekmektedir. Örnek şahsiyetlerle büyüyen gençler onların yaşamlarını kendilerine rehber edinecektir. Sevgi ve şefkatle verilen din eğitimi gençleri derinden etkileyecek ve kalıcı olacaktır.⁶⁵⁴

Ebeveynlerin ergen çocuklarıyla din eğitimi verirken kurdukları iletişimde yaptıkları hatalar içerisinde en büyüğü, itaat isteyen, seçme hakkı tanımayan, emir cümleleridir. Emir içeren ifadeler kişiye, duygularının ve düşüncelerinin önemsiz olduğunu hissettirir. Ebeveynler ergen çocuklarıyla bir öğretme faaliyeti gerçekleştirilmek istiyorsa kibar ve sevgi dolu bir dil kullanmaları gerekmektedir. Sevgi dolu olmayan, itici, kaba ve emir verici ifadeler çocuğu sınırlandırır, saldırgan ve düşmanca hareket etmeye iter. Bu durum genci itiraza, isyana yönlendirebileceği gibi gizemli davranmaya ve yalan söylemeye itebilir. Uyarı ve gözdağı verir gibi bir konuşma tarzı gence kendine saygı duyulmadığı mesajını verir. Kendisine saygı duyulmadığını düşünen ergenler de ailesinden ve verdikleri din eğitiminden uzaklaşmaya başlayabilmektedirler. Kendisine saygı duyulduğuna inandığı ortamlara dâhil olur. Bu nedenle din eğitiminde kullanılan dil ve üslup eğitimde çok önemli bir yere sahiptir. Devamlı ahlak dersi vermek ve nutuk çekmek din eğitimi hatalarından biridir. Ders verici bir şekilde yapmalısın, etmelisin tarzında kurulan cümleler genci itiraza ve isyana sürükleyebilmektedir.⁶⁵⁵

⁶⁵³ Geçgin, *Ergenlik Dönemi Din Eğitiminde Sosyal Çevrenin Etkisi*, 1.

⁶⁵⁴ Mukaddes Gültekin, *Uyumlu Aile Ortamının Çocuğun Din Eğitimindeki Yeri* (Sivas: Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 57.

⁶⁵⁵ Dilek Ünal, *Çocuğun Din Eğitiminde Ana-Baba Rollerinin Bilecik Örneği* (Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2008), 28-29.

Çalışmamızda ergenlik döneminde gençler üzerinde sevgi ve ilgiye dayalı yarı özgür bir denetim kurularak din eğitimi yapılması gerektiği öngörülmüştür. Ergenlik dönemi gelişim özellikleri itibariyle sorunlu ve hassas bir dönemdir. Bu nedenle ergenlere din eğitimi verilirken onun gelişim özelliklerine paralel, istek ve ihtiyaçlarını karşılayacak bir tutum geliştirilmelidir. Belirtilen ilkeler göz önünde bulundurularak ergenlere yaklaşım ve tutumlar yeniden yapılandırılmalıdır.

Yapılan araştırmalar göstermiştir ki dinî kişiliğin oluşması üzerinde aile ve aile bireylerinin önemli bir yeri vardır. Fakat aile din eğitimi konusunda yetersiz kalmaktadır. Bu durumda Milli Eğitim Bakanlığı, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı ve Diyanet İşleri Başkanlığına büyük görevler düşmektedir. Ebeveynlerin din eğitimine katkı sağlamak, ve bilinçlendirmek için aile din eğitimi okulları, konferans gibi faaliyetler gerçekleştirilmelidir.⁶⁵⁶

İtaat ve özgürlük dengesine ulaşıp ulaşılmama konusunda yeni araştırma ve çalışmaların yapılması gerekmektedir.

ÖNERİLER

Ebeveynlerin çocuklarıyla sağlıklı ilişkiler kurabilmesi için eğitim almaları ve gençlerin gelişim özellikleri hakkında bilgi sahibi olmaları tavsiye edilmektedir. Bu eğitimlerin, veli toplantıları, eğitici film ve kitaplar ile gerçekleştirilmesi mümkündür. Ergenlerin ebeveynlerine ihtiyaç duydukları bu dönemde onların rehberliğinden mahrum kalmaları olumsuz ilişkiler geliştirmelerine, din eğitiminde etkilerini kaybetmelerine, çatışma ve zıtlıkların giderek arttıracağına yol açacağı söylenebilir.⁶⁵⁷ Bu nedenle;

Ergenlik döneminde ebeveynlere düşen en büyük görev gençlere sevgi dolu, huzurlu ve hoşgörülü bir aile ortamı sunmaktır. Ergenin ailesi ile kurduğu sevgi bağı onları model almasına ve itaat etmesine katkı sağlayacaktır. Bu itaat anlayışı sevgiye dayalı olduğu için gönüllü olarak yapılan bir faaliyet olacaktır.

Ebeveynlerin çocuklarına karşı sergilediği yaklaşım onların tanrı tahayyüllerinde de etkilemektedir. Genç kendisine sevgi ile yaklaşan ebeveyninden sonra sevgi dolu bir tanrı tahayyülü geliştirecektir. Aynı şekilde ebeveynlerinden baskıcı, otoriter, ilgisiz, itici, tutarsız tutumlara şahit olan gencin tanrı tahayyülü de bu doğrultuda olacaktır.

⁶⁵⁶ Ömer Özdemir, “Ebeveynlere Göre Ailede Çocuğun Din Eğitimi”, *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 47/47 (Kasım 2019), 339.

⁶⁵⁷ Dehabadi - Huseynizade, *İslami Açıdan Gençlik Psikolojisi*, 124.

Ebeveynler gençlere sağlıklı ve dini değerlerin yaşandığı bir sosyal çevre sunmalıdır. Çevrenin eğitime büyük bir etkisi vardır. Gencin ailesinde gördüğü dini değerleri uygulayacağı, yaşatacağı bir sosyal çevreye sahip olması eğitim faaliyetinin kalıcılığını artıracaktır.

Ergenlik dönemi bilişsel ve cinsel yönden atılımın gerçekleştiği bir dönemdir. Haliyle bu durum ergenin bir takım dengesiz, tutarsız ve aşırı davranışlar sergilemesine neden olmaktadır. Ebeveynler bu davranışların ergenlik dönemine has gelişim özelliklerinden olduğunu bilmeli ve gencin bu davranışlarına karşı hoşgörölü ve sabırlı olmalıdırlar.

Ergenlik dönemi dini şüphe, merak ve arayışların yaşandığı bir dönemdir. Bu dönemde gençler inanmıyormuş gibi itici ve tahrik edici sorular sorarak ebeveynlerini kızdırabilmektedir. Ebeveynler bu durumda uyanık olmalı ve gencin bu tavrının aslında, imanını güçlendirmesinin bir yöntemi olduğunu bilmelidir. Gencin tüm tahrik edici soru ve tavırlarına karşı ebeveynlerin sabırlı, hoşgörölü ve tatmin edici cevapları olmalıdır.

Ergenlik dönemi bir birey olma ve kimlik kazanma sürecidir. Gençler kimliğini oluşturmak ve bağımsız bir birey olma çabası ve gayreti içerisine girecektir. Ebeveynlerin bu dönemde gencin kimlik oluşturma sürecine destek olması gerekmektedir. Genci baskılamak ve üzerinde denetim kurmaya çalışmak onun gelişimini olumsuz yönde etkileyecektir. Bağımsız birey olmasını ve kimliğini kazanmasını engelleyecektir.

Ebeveynlerin ergen çocuklarının din eğitiminde sevgi dolu, hoşgörölü, sabırlı ve anlayışlı olması gerekmektedir. Ebeveynlerin din eğitimi verirken baskı ve denetim kurmaya çalışmaları bu dönemde ters tepecektir. Ergenlerin tepki vermesine, dinden soğumasına veya uzaklaşmasına neden olabilir. Ebeveynler bu dönemde genci ona hissettirmeden denetlemeli, ona özgürlük alanları açmalı, sorumluluk vererek bağımsızlıklarını ve gelişimlerini desteklemelidir. Sevgiye dayalı bir denetim mekanizması kurarak gencin gönüllü olarak itaat etmesini sağlamalıdır.

Ergenlik döneminde uyanan bağımsızlık duygusuna karşı ebeveynlerin otoritesini ve kurallarını artırması ancak çatışmaları alevlendirecektir. Ebeveynlerin gencin bağımsızlık duygusunu kontrollü bir biçimde düzenlemesi ve desteklemesi gerekir. Gençlerin aşırı bağımsızlık arzusu onların başına bir felaket gelmesine neden olabilmektedir. Buna engel olmak için kontrollü bir özgürlük alanı açılmalıdır. Bu alanda gencin özgürlüğü desteklenmeli ve gereken rehberlik yapılmalıdır. Gencin bağımsız olma isteği asla başıboşluğa dönüştürülmemelidir. İbadet etme ve dini hususlarda ebeveynler devamlı telkinlerde bulunmalıdır. Gencin

Ergenlik dönemi gelişim özellikleri ebeveynler ve eğitimciler tarafından iyi bilinmelidir. Gençlerin istek ve ihtiyaçlarının neler olduğu hakkında sahip olunmalı ve buna göre bir yaklaşım stratejisi belirlenmelidir. Gençler yargılanmaktan çok anlaşılmak isterler. Bunun için onlara sevgi ile yaklaşmalı ve güven duygusu kazandırılmalıdır. Baskı ve zorlama ile ancak istenilen dini kazanımlara karşı bir düşman edinilmiş olur. Genci kendi halinde serbest bırakmak dini duygularının sönmesine neden olur. Din eğitiminde İslam Dininin de öngördüğü gibi mutedil bir yol izlenmelidir. Gençler sevgi bağı ile yarı özgür bir denetim alanında tutulmalıdır. Belirlenen kurallar çerçevesinde gencin kendini tanımasına, değerlendirmesine ve tecrübelerini kazanmasına imkân tanınmalıdır. Genç ebeveynlerinin rehberliğinde kendi doğrularını, dini anlayışını oluşturacak ve kendini gerçekleştirme fırsatı bulabilecektir.

KAYNAKÇA

- Adler, Alfred. *Çocuk Eğitimi*. çev. Kamuran Şipal. İzmir: Cem Yayınevi, 1. Basım, 2019.
- Akdemir, Furat. “Kur’an’da İtaat Kavramı ve Peygambere İtaatin Mahiyeti” *Kelam Araştırmaları Dergisi* 11/1 (Ocak 2013), 425-442.
- Arslan, Gökmen - Balkıs, Murat. “Ergenlikte Görülen Problem Davranışlar Ve Aile Sorunları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi”. *SDU International Journal Of Educational Studies* 1/1 (Temmuz 2014), 11 - 23.
- Arslan, Hüseyin. *İlköğretim Okullarında İstenmeyen Davranışların Düzeltilmesinde Ödül ve Cezanın Öğrenci Davranışları Üzerindeki Etkisi*. İstanbul: Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yeditepe Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2007.
- Altın, Hamza. “Osmanlı Pedagoglarında Disiplin, Ödül Ve Ceza Fikirlerine Dair Örnekler”. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* 0/57 (Eylül 2016), 1869 – 1884. <https://doi.org/10.14222/Turkiyat1596>
- Alper, Ömer Mahir. “İtaat”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. Erişim 31 Aralık 2020.
- Ay, Mehmet Emin. *Din eğitimi ve öğretiminde mükafat ve ceza*. Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1992.
- Aydın, Muhammed. "Kur'an Ve Sünnet'e Göre Çocuk Gelişiminde Ödül Ve Ceza". *Sakarya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 0/13 (Nisan, 2014), 78 - 84.
- Aydın, Muhammet Şevki. *Din Eğitimi Bilimi*. Kayseri: Kimlik Yayınları, 1. Basım, 2017.
- Aydoğan, Zühal. *Ergenlere Yönelik Din Eğitiminde Hayatın Anlamı (İmam Hatip Liseleri Düzce Örneği)*. Çorum: Hitit Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Ayhan, Halis. “Ailede Din Eğitimi”. *Diyanet Dergisi* 10/114-115 (Kasım - Aralık 1971), 409 - 413.
- Bahçekapılı, Mehmet. “Din ve Ahlâk Eğitiminin Ergenlerin Kişilik Gelişimine Katkısı”. *Değerler Eğitimi Dergisi* 9/22 (Aralık 2011), 7- 42.
- Barlak, Gevher Nesibe. *İtaat ve Kalp Temizliği Kavramının Din Psikolojik Tahlili (16-18 Yaş Grubu Öğrencilerinde)*. Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2003.
- Başıyigit, Mehmet. *Gençlik ve Din*. Konya: Yediveren Kitap Yayınları, 2. Basım, 2011.

- Bilecik, Sümeyra. “Anne Baba Tutumlarının Bireylerin Din Algısına Etkisi”. *Değerler Eğitimi Dergisi* 15/33 (Temmuz 2017), 7 – 38.
- Bilgili, Fatih Menderes. *Çocuğun Din Eğitiminde Karşılaşılan Güçlükler*. Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2004.
- Büyüköztürk, Şener vd. *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Pegem Akademi. 23. Basım, 2017.
- Cilacı, Osman. "Günümüzde Din İnancı Ve Din Eğitimi". *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3/3 (Nisan 1990), 191 – 212.
- Cornell, Vincent J. - Emanet, Celal. “İşittik ve İtaat Ettik”. *Usul İslam Araştırmaları* 15/15 (Haziran 2011), 161-170.
- Coşkun, Seyit. “Özgürlük Problemi: Spinoza Ve Kant”. *Dört Öge Dergisi* 0/9 (Haziran 2016), 139 – 156.
- Çakır, Seval. *Bir Kurum Olarak Ailenin Din Eğitimi İşlevi*. Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Çamdibi, Hasan Mahmut. *Eğitim İlkeleri ve Rehberlik*. İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2. Basım, 2007.
- Çamur, Zeliha. *Yaşamada Anlam Ve Dindarlık İlişkisi (Geç Ergenlik Dönemi)*. Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2014.
- Çepni, Salih. *Araştırma ve Proje Çalışmalarına Giriş*. Bursa: Celepler Yayınevi, 7. Basım, 2014.
- Çetin, Özer. *Rollo May Psikolojisinde Din ve Kişilik*. İstanbul: İz Yayıncılık, 1. Basım, 2019.
- Çın, Ahmet. “İlk Çocukluk Döneminde Çocuğun Din Eğitimi Ve Ailenin Din Eğitimine Etkisi (Diyarbakır Örneği)”. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi* 19/74 (Nisan 2020), 692 - 709.
- Dehabadi, Ali - Hacı. Huseynizade, Ali. *İslami Açından Gençlik Psikolojisi*. çev. Hasan Bedel, İstanbul: el-Mustasfa Yayınları, 1. Basım, 2013.
- Demir, Ömer. “Din Ve Vicdan Özgürlüğü Eğitimi”. *IX. Uluslararası Eğitim Araştırmaları Birliği Kongresi Eğitim Araştırmaları Birliği*. ed. Necati Cerrahoğlu vd. 1/103-131. Ordu: Ordu Üniversitesi, 1. Basım, 2017.
- Demir, Ömer. “Din Eğitiminde Gönüllülük ve Motivasyon”. *Uluslararası Öğrenme, Öğretim ve Eğitim Araştırmaları (second International Learning, Teaching And Educational*

- Research Congress - Ilter). ed. Ümit Çelen vd. 1/378-383. Amasya: Amasya Üniversitesi, 1.Basım, 2018.
- Dinçel, Esen. *Ergenlik Dönemi Gelişimsel Ödevleri Ve Psikolojik Problemler*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006.
- Dinçer, Burcu. *Alt Ve Üst Sosyo-Ekonomik Düzeyde Lise ikinci Sınıfa Devam Eden Ergenlerin Anne Baba Tutumlarını Algılamaları ile Arkadaşlık ilişkilerinin incelenmesi*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2008.
- Dokuyan, Merve. “12.Sınıf Öğrencilerinde Algılanan Anne-Baba Tutumları İle Benlik Saygısı Arasındaki İlişkinin İncelenmesi”. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 2/2 (2016), 1 - 21.
- Dolgin, Kim Gale. *Ergenlik Psikolojisi*. çev. Duygu Özen, İstanbul: Kaknüs Yayınları, 1. Basım, 2014.
- Duran, Şamil. *Kur'an'ı Kerim'de İnsan ve Özelliklerinin Din Eğitimi Açısından Değerlendirilmesi*. İzmir: İzmir Katip Çelebi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Üniversitesi, Yüksek lisans Tezi, 2019.
- Ecer, Münir. *Din Eğitiminde Ahlâk*. Van: Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2017.
- El-Cevziyye, İbn-i Kayyım. *Allah'ın Hediyesi Çocukların Ahkâmı*. çev. Mahmut Kısa. Ankara: İtisam Yayınları, 1. Basım, 2016.
- Ektiricioğlu, Cihan vd. “Ergenlerde Çağın Hastalığı: Teknoloji Bağımlılığı”. *Arşiv Kaynak Tarama Dergisi* 29/1 (Mart 2020), 51 – 64.
- Erbil, Nülüfer vd. “Ergenlerin Benlik Saygısına Ailelerinin Tutum Ve Davranışlarının Etkisi”. *Aile Ve Toplum Eğitim Kültür Ve Araştırma Dergisi* 8/3 (Temmuz-Ağustos-Eylül 2006), 7 - 16.
- Erdem, İsmail Bünyamin. *Ali Haydar Taner'in Eğitim ve Din Eğitimi Görüşleri* Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2007.
- Ertaş, Ülkühan. *Çocuklarda Din Eğitimi*. Van: Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2012.
- Eyüpoğlu, Osman. - Usta, Niyazi. “İtaat Kavramının Gerekçeleri Açısından Kur'an'ın Eleştirel Düşünceye Bakışı”. *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 19/2 (Aralık 2019), 347 - 378.

- Fromm, Erich. *İtaatsizlik Üzerine*. çev. Nurdan Soysal. İstanbul: Say Yayınları, 5. Basım, 2018.
- Geçgin, Ercan. *Ergenlik Dönemi Din Eğitiminde Sosyal Çevrenin Etkisi*. Kilis: 7 Aralık Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Gordon, Thomas. *Çocukta Dış Disiplin mi? İç disiplin mi?*. çev. Emel Aksay. İstanbul: Sistem Yayıncılık, 8. Basım, 2007.
- Gültekin, Mukaddes. *Uyumlu Aile Ortamının Çocuğun Din Eğitimindeki Yeri*. Sivas: Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Gümüşel, Orhan. *Genciz Biz*. İstanbul: Timaş Yayınları, 1. Baskı, 2017.
- Gündüz, Muhammed Muhdi. “Gelişim Özellikleri Doğrultusunda Gençliğin Din Eğitimi” *Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi* 12/4 (Aralık 2020), 1092-1117.
- Gündüz, Turgay. *İslam, Gençlik Ve Din Eğitimi*. Bursa: Düşünce Kitabevi Yayınları, 1. Basım, 2002.
- Gürses, İbrahim-Kılavuz, M. Âkif. “Erikson’un Psiko-Sosyal Gelişim Dönemleri Teorisi Açısından Kuşaklararası Din Eğitimi ve İletişiminin Önemi”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 20/2 (Haziran 2011), 153-166.
- Hökelekli, Hayati. *Çocuk Genç Aile Psikolojisi ve Din*. İstanbul: Dem Yayınları, 2. Basım, 2016.
- İmamoğlu, A. Vahit. “Bağlılık Ve İtaat Duygusuna Dini Ve Psikolojik Yaklaşım”. *Dini Araştırmalar Dergisi* 6/18 (Haziran 2004), 129 - 139.
- Karaca, Faruk. *Dini Gelişim Psikolojisi*. Trabzon: Eser Ofset Matbaacılık, 1. Basım, 2016.
- Kaleci, Feyza Nur. *Ergenlik Dönemi Kimlik Oluşumunda Dinin Rolü (Konya İli Örneği)*. Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2016.
- Karadağ, Mecnun. *Okul Öncesi Din Eğitiminde Kavram Öğretimi*. Çorum: Hitit Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Karışman, Tuba. *Din Eğitimi Açısından Çocuğun Yetiştirilmesinde Anne Babanın Hak ve Sorumlulukları*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010.
- Kanger, Faruk. *Peygamber Ahlakını Referans Alan Karakter Eğitimi*. İstanbul: Erkam Yayınları, 1. Basım, 2009.

- Kayıkçı, Merve. *İlkokullarda Sınıf Öğretmenlerinin Sınıf İçinde Karşılaştıkları İstenmeyen Davranışlar Ve Bu Davranışlarla Baş Etme Yolları (Ödül Ceza Yöntemi)*. İstanbul: Hasan Kalyoncu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2013.
- Keskin, Davut. *Geleneksel Aileden Modern Aileye Geçiş Sürecinde Ailede Din Eğitimi Anlayışındaki Değişim*. Çanakkale: Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2017.
- Keyifli, Şükrü. “Eğitim Ve Din Eğitimi”. *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 13/2 (Haziran 2013), 31 - 54.
- Kılavuz, Mehmet Akif. *Ergenlerde Özdeşleşme ve Din Eğitimi*. Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1993.
- Kirpitci, Eyüp. "Din Eğitimi Açısından Baba-Oğul İlişkisi". *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 30/30 (Temmuz 2010), 223 - 239.
- Koca, Ayşe. *Çocuğun Din Eğitiminde Anne Ve Babanın Rolü (Ağrı Örneği)*. Ağrı: Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Koç, Ahmet. “Okul Çağı Çocuklarının Ailede Din Eğitimi”. *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 0/17 (2008), 145 176.
- Koç, Mustafa. “Ergenlik Döneminde Dua Ve İbadet Psikolojisi Üzerine Teorik Bir Yaklaşım”. *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7/1 (Haziran 2003), 373-398.
- Köylü, Mustafa. *Gelişimsel Basamaklara Göre Din Eğitimi*, Ankara: Nobel Yayınları, 1. Basım, 2010.
- Köylü, Mustafa - Altaş, Nurullah. *Din Eğitimi*. Ankara: Gündüz Yayıncılık, 2. Basım, 2012.
- Kulaksızoğlu, Adnan. *Ergenlik Psikolojisi*. İstanbul: Remzi Kitabevi, 21. Basım, 2019.
- Kur'an Yolu. çev. Hayrettin Karaman vd. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 4. Basım, 2015.
- Lemeni, Adrian - Kartal, Abdullah. “Günümüzün Küreselleşmiş Toplumunda Özgürlük Ve Kimlik”. *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 0/41 (Haziran 2019), 229 - 238.
- May, Rollo. *Kendini Arayan İnsan*. çev. Kerem Işık, İstanbul: Okyanus Yayınları, 18. Basım, 2019.
- Nas, Mehmet. *Çocukluk Dönemi Gelişim ve Din Eğitimi*. İzmir: İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018.

- Özarslan, Selim. “Kelâm Açısından İtaat Kavramı ve Çerçevesi”. *Diyanet İlmi Dergi* 54/1 (Nisan 2018), 93-112.
- Özbek, Ömer - Kotaman, Hüseyin. *İnsan, Doğa ve Özgürlük*. İstanbul: Kora Yayınları, 1. Basım, 2015.
- Özdemir, Ömer *Ailenin, Çocuklarının Din Eğitime Katkısı (İstanbul Örneği)*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2019.
- Özdemir, Ömer. “Ebeveynlere Göre Ailede Çocuğun Din Eğitimi”, *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 47/47 (Kasım 2019), 313–344.
- Özkan, Fatih. *Çocuğun Din Eğitiminde Anne-Babanın Etkisi Diyarbakır Örneği*. Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2011.
- Peker, Hüseyin. *Din Psikolojisi*. İstanbul: Çamlıca Yayınları, 3. Basım, 2008.
- Peker, Hüseyin. “Ailede Din Eğitiminin Psikolojik Esasları”. *Diyanet Dergisi* 21/1 (Ocak - Şubat - Mart 1985), 21 - 26.
- Peker, Hüseyin. - Eyüpoğlu, Osman. “Birey Ve Toplum Açısından Din Eğitime Duyulan İhtiyaç”. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 0/37 (Aralık 2015), 5 – 18.
- Sancak, Seyyid. *Haşr Suresinin Din Eğitimi Açısından Yorumu*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2009.
- Sadan, Hamza. “İtaat ve İttiba Kavramlarının Anlamsal Çerçevesi ve Kur’an’da Kullanımı”, *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi* 0/35 (Haziran 2020), 177 – 204
- Seydooğulları, Sedef Ünsal. *Demokratik ve Otoriter Ana Baba Tutumlarının Lisede Öğrenim Gören Öğrencilerin Ahlaki Yargı Yeteneğine Etkisi*. Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2008.
- Steutel, Jan – Spiecker, Ben. “Authority in Educational Relationships”, *Journal of Moral Education*, 29/3 (Aug 2010), 323 – 337. <http://dx.doi.org/10.1080/03057240050137373>
- Sözen, Hasan. *Çocuğun Din Eğitiminde Hz. Muhammed’in Hayatı Bağlamında Kuramsal Bir Yaklaşım*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2014.
- Şimşek, Eyüp “Çocukluk Dönemi Dini Gelişim Özellikleri ve Din Eğitimi”. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 4/4 (Ağustos 2004), 207 - 220.

- Şimşek, Seher. *Ortaöğretim Öğrencileri Arasında Yaygınlaşan Ateizm Ve Deizm Düşüncesini Önlemede Din Eğitiminin Önemi*. Ağrı: Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2018.
- Taşkıran, Ayşe. *Ailede Din Eğitimi (Kahramanmaraş Örneği)*. Kahramanmaraş: Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Tazeoğlu, Sevda. *Çocukların Benlik Algıları, Davranış Sorunları ve Ana Babaların Kullandıkları Disiplin Yöntemleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2011.
- TDK, (Erişim 1 Ocak 2021). <https://sozluk.gov.tr/>
- Türk, Esra. *Kur'an'a Göre Din. Eğitiminde Rehberlik*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2012.
- Tohumcu, Mehmet Utku. "İnternet ve Akıllı Telefon Bağımlılığı İle Benlik Saygısı ve Yalnızlık Arasındaki İlişkinin İncelenmesi". *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 21/2 (Aralık 2020), 773 - 787.
- Torun, Coşkun. *Gençlik Çağı*. İstanbul: Tilki Kitap Yayınevi, 1. Basım, 2019.
- Turan, İbrahim. "Gençlik Döneminde Görülen Ahlaki Sorunlar Karşısında Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersinin Yeri". *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 0/40 (Aralık 2014), 271 – 293.
- TÜBA. Erişim 1 Ocak 2021. <http://www.tubaterim.gov.tr/>
- Tümer, Günay. "Din". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. Erişim 31 Aralık 2020. <https://islamansiklopedisi.org.tr/din>
- Uğurlu, Nafiz. *Din Eğitimi Perspektifinde Kant'ın Eğitim Görüşü*. Şanlıurfa: Harran Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2015.
- Uluğ, Sadiye. *Çocuğun Din Eğitiminde Taklit ve Özdeşleşme*. Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010.
- Ünal, Dilek. *Çocuğun Din Eğitiminde Ana-Baba Rollerinin Bilecik Örneği*. Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2008.
- Uysal, Enver. *Ahlaki Varlık Olarak İnsan*. Bursa: Emin Yayınları, 1. Basım, 2013.

- Uysal, Hatice vd. “Çocukların Ödül ve Ceza Algıları İle Öğretmenlerin Disiplin Hakkındaki Görüşleri”. *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi* 0/33 (Nisan 2018), 1-12.
- Warnick, Bryan. “Parental Authority over Education and the Right to Invite”, *Harvard Educational Review* 84/1 (Nisan 2014), 53-71.
- <https://doi.org/10.17763/haer.84.1.8puw782652m2tj19>
- Yahşi, Ömer. *M. Yaşar Kandemir Hayatı, Eserleri, Çocuğun Din Eğitimi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006.
- Yavuzer, Haluk. *Ana-Baba ve Çocuk*. İstanbul: Remzi Kitabevi, 29. Basım, 2019.
- Yavuzer, Haluk. *Çocuk Psikolojisi*. İstanbul: Remzi Kitabevi, 43. Basım, 2019.
- Yazıbaşı, Muhammed. “Çocukluk Döneminde Din ve Din Eğitiminin Çocuklara Kazandırdıkları”. *İnsan Ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi* 6/1 (Mart 2017), 309 - 326.
- Yıldırım, İsa. *Sınıf İçi Disiplin Sorunları İle Ana Baba Tutumları Arasındaki İlişki*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010.
- Yılmaz, Neslihan. *Sınıf Öğretmenlerinin Sınıf İçi Disiplini Sağlamada Kullandıkları Ödül Ve Ceza Yöntemlerinin Değerlendirilmesi*. İstanbul: Yeditepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2007.
- Yörükoğlu, Atalay. *Gençlik Çağı Ruh Sağlığı ve Ruhsal Sorunlar*. İstanbul: Özgür Yayınları, 15. Basım, 2016.
- Yükselbaba, Ülker. “Milgram Deneyi: Otorite ve İtaate Dair”, *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası* 75/1 (Haziran 2017), 227-270.

ÖZGEÇMİŞ

..... yılında dünyaya gelmiştir. İlköğretimin Bayburt'ta tamamlamıştır. 2013 yılında Bayburt Anadolu İmam Hatip Lisesinden mezun olmuştur. 2017 yılında Uludağ Üniversitesi'nden mezun olmuştur. Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi öğretmenliği yapmaktadır.

